

UNIVERZITA KARLOVA
Právnická fakulta

Mgr. Gabriela Kubíková

**DOBŘE ŽIVOTNÍ PODMÍNKY HOSPODÁŘSKÝCH
ZVÍŘAT V PRÁVU EVROPSKÉ UNIE**

Disertační práce

Školitel: prof. JUDr. Milan Damohorský, DrSc.

Studijní program: Teoretické právní vědy – Právo životního prostředí

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 21.05.2023

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracovala samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 662 703 znaků včetně mezer.

disertantka

V Hrádku dne 21. května 2023

Ráda bych tímto velmi poděkovala prof. JUDr. Milanu Damohorskému, DrSc. za excelentní vedení této práce, cenné rady a za jeho ochotu, podporu a pomoc během celého doktorského studia. Za konzultaci k dánské právní úpravě děkuji Sachi Lucassen, LL.M., stejně jako za její skvělé vedení kurzu Animal Law na Aarhus Universitet. Mé obrovské díky patří také mé rodině a přátelům, především mému manželovi Filipovi Kubíkovi a rodičům Halině a Janovi Kaletovým, za jejich trpělivost a podporu během celého studia na Právnické fakultě. Nakonec mnohokrát děkuji těm, kteří tuto práci inspirovali, tedy čtyřnohým a opeřeným členům mé rodiny; nejlepším společníkům, jaké bych si mohla přát.

*„Dnes se vykořisťování dostalo na takovou úroveň, která zahrnuje nejen eliminaci veškerých
požitků, frustraci téměř všech přirozených instinktů, ale i jejich nahrazení akutním
diskomfortem, nudou a skutečným odepřením zdraví. Došlo to až do takové míry, že zvířeti není
dovoleno žít, než zemře.“*

Ruth Harrison, *Animal Machines* (1964)

Obsah

ÚVOD.....	1
1. ÚLOHA EVROPSKÉ UNIE V OCHRANĚ HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT	10
1.1 POJEM <i>WELFARE</i> ZVÍŘAT A JEHO CHÁPÁNÍ V PRÁVU EU.....	11
1.2 VÝVOJ UNIJNÍ LEGISLATIVY NA OCHRANU HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT A JEJÍ VZTAH K MEZINÁRODNÍMU PRÁVU.....	15
1.2.1 <i>Zvířata a jejich postavení v primárním právu</i>	15
1.2.2 <i>Vývoj legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v sekundárním právu</i>	20
1.2.3 <i>Dobré životní podmínky zvířat v obchodní politice EU</i>	25
1.3 ROLE ORGÁNŮ EU V UNIJNÍ OCHRANĚ HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT	30
1.3.1 <i>Evropská komise</i>	30
1.3.2 <i>Evropský parlament</i>	34
1.3.3 <i>Rada Evropské unie</i>	36
1.3.4 <i>Občanská společnost, zájmové skupiny a jejich působení na orgány EU</i>	38
DÍLČÍ SHRNUTÍ.....	41
2. NÁSTROJE PROSAZOVÁNÍ DOBRÝCH ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT V PRÁVU EU	42
2.1 KONCEPČNÍ NÁSTROJE.....	42
2.1.1 <i>Strategie Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat</i>	43
2.1.2 <i>Strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“</i>	47
2.2 PRÁVNÍ PŘEDPISY V OBLASTI DOBRÝCH ŽIVOTNÍCH PODMÍNEK ZVÍŘAT	54
2.2.1 <i>Konvenční chov hospodářských zvířat</i>	55
2.2.2 <i>Chov hospodářských zvířat v ekologickém zemědělství</i>	64
2.3 EKONOMICKÉ NÁSTROJE	71
2.3.1 <i>Společná zemědělská politika</i>	72
2.3.2 <i>Propagace zemědělských produktů EU</i>	79
2.4 NÁSTROJE ÚČASTI VEŘEJNOSTI.....	82
DÍLČÍ SHRNUTÍ.....	87
3. POŽADAVKY NA CHOV HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT V PRÁVU EU	88
3.1 DRŮBEŽ.....	91
3.1.1 <i>Nosnice</i>	91
3.1.2 <i>Kuřata chovaná na maso</i>	97
3.1.3 <i>Krůty</i>	104
3.1.4 <i>Kachny a husy</i>	107
3.1.5 <i>Křepelky</i>	109
3.2 PRASATA	111
3.3 SKOT	120
3.4 KRÁLÍCI	129
3.5 RYBY.....	132
3.6 KOŽEŠINOVÁ ZVÍŘATA	137
DÍLČÍ SHRNUTÍ.....	141
4. POŽADAVKY NA PŘEPRAVU HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT V PRÁVU EU	142
4.1 PODMÍNKY PŘEPRAVY ZVÍŘAT.....	144
4.1.1 <i>Délka trvání cesty</i>	145
4.1.2 <i>Teplota během přepravy</i>	150
4.1.3 <i>Vymezené prostory pro přepravu</i>	151
4.2 ZPŮSOBILOST K PŘEPRAVĚ A PŘEPRAVA CITLIVÝCH SKUPIN ZVÍŘAT	153
4.2.1 <i>Neodstavená mláďata</i>	154
4.2.2 <i>Břeží samice</i>	157
4.2.3 <i>Zvířata na konci produkčního cyklu</i>	159
4.3 PŘEPRAVA ŽIVÝCH ZVÍŘAT DO TŘETÍCH ZEMÍ.....	161
4.3.1 <i>Námořní přeprava</i>	166
DÍLČÍ SHRNUTÍ.....	169

5. POŽADAVKY NA USMRCOVÁNÍ HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT V PRÁVU EU	171
5.1 MANIPULACE SE ZVÍŘATY NA JATKÁCH.....	173
5.2 OMRÁČENÍ ZVÍŘAT PŘED PORÁŽKOU	178
5.2.1 <i>Macerace a použití oxidu uhličitého u kohoutků</i>	181
5.2.2 <i>Elektrická vodní lázeň u drůbeže</i>	184
5.2.3 <i>Oxid uhličitý ve vysoké koncentraci u prasat</i>	186
5.3 PORÁŽKA BEZ PŘEDCHOZÍHO OMRÁČENÍ.....	189
5.4 PORÁŽKA MIMO JATKA.....	194
DÍLČÍ SHRNUTÍ	198
ZÁVĚR.....	200
SEZNAM PŘÍLOH.....	210
PŘÍLOHA Č. 1: POŽADAVKY NA CHOV ZVÍŘAT V EKOLOGICKÉM ZEMĚDĚLSTVÍ	211
PŘÍLOHA Č. 2: OBRÁZKOVÁ PŘÍLOHA	219
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	230
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	294
DOBŘE ŽIVOTNÍ PODMÍNKY HOSPODÁŘSKÝCH ZVÍŘAT V PRÁVU EVROPSKÉ UNIE	295
WELFARE OF FARMED ANIMALS IN EUROPEAN UNION LAW	296

Úvod

„Lidé užívají, zneužívají a mučí zvířata ve stejné míře, jak činili po celou svou historii,“ napsal Thomas Kelch ve svém článku *A Short History of (Mostly) Western Animal Law*.¹ Na první pohled se může zdát, že takové tvrzení je nespravedlivé. Za poslední desetiletí se změnilo naše vnímání zvířat a vzrůstá povědomí o křivdách, kterých se na nich dopouštíme. Bezesporu také již o zvířatech neuvažujeme jako o pouhých automatech („*bête-machine*“) jako svého času René Descartes a jeho myšlenkoví následovníci, ale uvědomujeme si, že jsou cítícími a myslícími bytostmi s bohatým emocionálním životem. Co se však týče hospodářských zvířat, nemůžeme říci, že se náš přístup k nim radikálně transformoval. Když Ruth Harrison vydala v roce 1964 svou knihu *Animal Machines*, aby upozornila na praktiky tehdy ještě poměrně nového fenoménu intenzivní živočišné výroby, vzbudila zhrozené reakce nad tím, kam dospěl náš vztah ke zvířatům, a donutila zákonodárce přemýšlet o zpřísnění jejich ochrany v právu. O 60 let později však nenastala změna, o kterou R. Harrison se svou knihou usilovala, a využívání zvířat lidmi nebylo nikdy v historii tak rozsáhlé, jako je dnes. V roce 2020 bylo celosvětově poraženo více než 73 miliard kuřat, ovcí, prasat a skotu.² K tomuto číslu musíme přidat ještě až dva biliony vodních živočichů, z toho asi 124 miliard ročně připadá na ryby chované v akvakultuře.³ Přesto, že studie z roku 2022 prokázala, že pro většinu lidí napříč různými regiony světa jsou životní podmínky těchto hospodářských zvířat důležité,⁴ většina z oněch 73 miliard prožila celý život v tzv. velkochovu.⁵ Od roku, kdy byla kniha *Animal Machines* vydána, vzrostla celosvětově konzumace masa na hlavu z 24,5 kilogramů na 43 kilogramů;⁶ v Evropské unii se roční konzumace drůbežího, vepřového a hovězího masa *per capita* rovná více než 67 kg (2018).⁷

Velkochovy neboli intenzivní chovy hospodářských zvířat koncentrují obrovské počty zvířat do hal, většinou bez přístupu ven, s cílem snížit vstupní náklady na minimum, a naopak

¹ Kelch, T. (2012). *A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I*. *Animal Law Review*, Vol. 19. ISSN 1088-8802. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3490300>.

² Faunalytics. *Global Animal Slaughter Statistics & Charts: 2022 Update* [online][cit. 23.8.2022]. Dostupné z: <https://faunalytics.org/global-animal-slaughter-statistics-charts-2022-update/>

³ Mood, A., Lara, E., Boyland, N., & Brooke, P. (2023). *Estimating global numbers of farmed fishes killed for food annually from 1990 to 2019*. *Animal Welfare*, 32(E12). Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/awf.2023.4>.

⁴ Sinclair M. et al. (2022). *International perceptions of animals and the importance of their welfare*. *Frontiers in Animal Science*, 3. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fanim.2022.960379>.

⁵ Sentience Institute. *Global Farmed & Factory Farmed Animals Estimates* [online][cit. 17.10.2022]. Dostupné z: <https://www.sentienceinstitute.org/global-animal-farming-estimates>.

⁶ Our World in Data. *Per capita meat consumption by type, World, 1961 to 2013* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/grapher/per-capita-meat-consumption-by-type-kilograms-per-year>.

⁷ Our World in Data. *Per capita meat consumption in the EU28* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/grapher/per-capita-meat-eu28>.

co nejvíce zvýšit produkci a následný zisk. V angličtině se velkochovům přezdívá *factory farms*, pojem trefně narážející na skutečnost, že se chovy zvířat proměnily v továrny a živá zvířata v pouhé produkční jednotky. K podmínkám zvířat v takových provozech můžeme citovat, že je „*lze z hlediska ochrany zvířat považovat za nejhrubší porušování jejich práv v praxi. V případě velkochovů lze bez nadsázky hovořit o systematickém týrání zvířat. Hospodářským zvířatům jsou přiznána práva jen do té míry, do níž umožní dát člověku užitek, který od nich požaduje*“.⁸ V souvislosti s rozmachem tohoto způsobu chovu zvířat pak pokládají L. Walton a K. K. Jaiven trefnou otázkou: „*Vyvinul se tento průmysl, aby nasýtil poptávku po živočišných produktech, nebo naopak je poptávka vysoká, protože jsou produkty tak levné?*“.⁹ Intenzivní chovy hospodářských zvířat nenesou plně náklady své činnosti a jsou celosvětově hojně dotovány na úrovni národní a v Evropské unii také unijní,¹⁰ což jim umožňuje udržovat ceny poměrně nízko a neodrážet v nich negativní externalitu produkce. Podle studie německých vědců však u masa jen náklady na poškození klimatu produkcí skleníkových plynů dosahují 2,41 euro za kilogram.¹¹ Podle odhadů tak skutečné vyčíslené náklady na produkci živočišných potravin v EU dosahují 1 568 miliard eur, tedy 7,6krát více, než je jejich ekonomická tržní hodnota.¹² V USA pak pouze náklady na nápravu škod způsobených znečištěním ovzduší jemnými částicemi z tamních chovů převyšují hodnotu, kterou chovy přispívají do ekonomiky.¹³ Oficiální všeobjímající definici intenzivních chovů hospodářských zvířat v unijním právu nenajdeme, pouze určité dílčí kvantifikace intenzivních chovů v environmentálních směrnících za účelem vytyčení jejich působnosti. Pro účely

⁸ Bartušková Večlová, B., Moravcová, L. (2016). *Praxe ochrany zvířat v ČR z pohledu ochranářských hnutí*. In: Müllerová, H., Černý, D., Doležal, A. a kol. Kapitoly o právech zvířat: „My a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva. Praha, Academia, str. 705-723. ISBN 978-80-200-2601-9.

⁹ Walton, L., Jaiven, K.K. (2020). *Regulating Concentrated Animal Feeding Operations for the Well-Being of Farm Animals, Consumers, and the Environment*. In: Abate, R.S. What Can Animal Law Learn From Environmental Law. Washington, DC, Environmental Law Institute, str. 205-235. ISBN 978-58576-225-5.

¹⁰ Podle zprávy Organizace OSN pro výživu a zemědělství (FAO) „*představuje v současné době celosvětová podpora zemědělství 540 miliard USD ročně. Více než dvě třetiny této podpory vedou k narušení cen a do značné míry škodí životnímu prostředí*“. Organizace přitom zdůrazňuje, že „*komodity s vysokou emisní náročností (např. hovězí maso, mléko a rýže) dostávají celosvětově největší podporu, navzdory jejich negativnímu vlivu na změnu klimatu a zmírňování uhlíkové stopy*“. FAO, UNDP, UNEP (2021). *A multi-billion-dollar opportunity – Repurposing agricultural support to transform food systems*. Rome, Italy, FAO, UNDP, and UNEP, 189 stran. ISBN 978-92-5-134917-5.

¹¹ Pieper, M., Michalke, A., Gaugler, T. (2020). *Calculation of external climate costs for food highlights inadequate pricing of animal products*. Nature Communications, 11, 6117. ISSN 2041-1723. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-19474-6>.

¹² Impact Institute (2023). *External Costs of Animal Sourced Food in the EU* [online][cit. 5.5.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/external-costs-animal-sourced-foods-eu>.

¹³ Studie nepočítala s náklady na zdravotnictví spojené s nadměrnou konzumací živočišných potravin nebo s poškozením klimatu produkcí skleníkových plynů. Tschofen, P., Azevedo, I.L., Muller, N.Z. (2019). *Fine particulate matter damages and value added in the US economy*. PNAS, 116(40). ISSN 1091-6490. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.1905030116>.

směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/92/EU ze dne 13. prosince 2011 o posuzování vlivů některých veřejných a soukromých záměrů na životní prostředí je tak zařízení k intenzivnímu chovu drůbeže nebo prasat definováno jako zařízení s více než 85 000 místy pro kuřata, 60 000 místy pro slepice, 3 000 místy pro jatečná prasata (nad 30 kg) nebo 900 místy pro prasnice. Pro účely směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/75/EU ze dne 24. listopadu 2010 o průmyslových emisích jsou pak intenzivními chovy ty s prostorem pro více než 40 000 kusů drůbeže, 2 000 prasat na porážku nad 30 kg nebo 750 prasnic.¹⁴ V americkém prostředí jsou naopak tzv. CAFOs, tedy *Concentrated Animal Feeding Operations*, více ukotvený pojem. Agentura pro ochranu životního prostředí (*United States Environmental Protection Agency*) definuje CAFOs jako provozy s více než 1 000 chovných jednotek (přibližně 1 000 jedinců skotu, 700 krav chovaných na mléko, 2 500 prasat nad 25 kg váhy nebo 30 000 slepic), kde jsou zvířata držena v chovu alespoň 45 dní v období 12 měsíců.¹⁵ I bez konkrétní právní definice jsme však schopni říct, že k intenzifikaci živočišné výroby skutečně dochází. To potvrzuje také skutečnost, že zemědělských podniků v EU postupně ubývá¹⁶ a data ukazují na zvyšování hustoty osazení u větších chovů, které „si osvojily více praktik intenzivního chovu“.¹⁷ Hodnota živočišné výroby a živočišných produktů v EU se v roce 2017 vyšplhala na 170 miliard euro¹⁸ a živočišné produkty k hlavním vývozním artiklům EU.¹⁹

Intenzivní živočišná výroba není kontroverzní pouze ve vztahu ke zvířatům, jejichž potřeby zlehčuje a přehlíží. Jak uvádí L. Breggin a B. Myers, „*nízké environmentální standardy mohou korelovat s nízkými standardy životních podmínek zvířat a naopak*“.²⁰ Emise z živočišné

¹⁴ Bod 6.6 přílohy I směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/75/EU ze dne 24. listopadu 2010 o průmyslových emisích (integrováné prevenci a omezování znečištění), 2010, Úř. věst. L 334, s. 17—119. Směrnice však k roku 2023 prochází revizí, přičemž návrh Evropské komise rozšířil působnost směrnice na chovy drůbeže, prasat a skotu, které chovají více jak 150 dobytčích jednotek, což se setkalo s kritikou ministrů v Radě EU a řady poslanců Evropského parlamentu.

¹⁵ Economic Research Service, Department of Agriculture. *Nutrient Impacts on Water Quality Gain Public Policy Attention* [online][cit. 15.1.2023]. Dostupné z:

https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/42398/17778_aib771c_1_.pdf?v=0.

¹⁶ European Commission. *Study on CAP measures and instruments promoting animal welfare and reduction of antimicrobials use* [online] 2022 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/122586>.

¹⁷ Eurostat. *Small and large farms in the EU - statistics from the farm structure survey* [online] 2017 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Small_and_large_farms_in_the_EU_-_statistics_from_the_farm_structure_survey&oldid=357625.

¹⁸ European Commission. *Future of EU livestock: how to contribute to a sustainable agricultural sector* [online] 2020 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/3440>.

¹⁹ Eurostat. *Extra-EU trade in agricultural goods* [online][cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Extra-EU_trade_in_agricultural_goods.

²⁰ Breggin, L., Myers, B. (2020). *Tackling the Problem of CAFOs and Climate Change: A New Path to Improved Animal Welfare?* In: Abate, R.S. *What Can Animal Law Learn From Environmental Law*. Washington, DC, Environmental Law Institute, str. 371-407. ISBN 978-58576-225-5.

výroby představují asi 17 % veškerých emisí v EU.²¹ Alarmující jsou především emise metanu, plynu s mnohonásobně vyšším potenciálem globálního oteplování, než má oxid uhličitý (CO₂). V roce 2019 pocházelo 53 % emisí metanu v EU z živočišné výroby, především pak z chovu skotu pro maso a mléko, a to z důvodu enterické fermentace čili procesu trávení přežvýkavců. Současná unijní opatření přitom nabízí pouze 3,7% snížení emisí (mimo CO₂) v sektoru zemědělství do roku 2030.²² To je o to více alarmující, vezmeme-li v potaz, že podle vědců může potravinový systém „přispět“ k oteplení planety o další 1 stupeň Celsia do roku 2100, přičemž za 75 % tohoto oteplení stojí potraviny spojené s vysokými emisemi metanu jako maso a mléčné výrobky.²³ Nelze opomenout ani vliv živočišného průmyslu na odlesňování pro zisk pastvin pro zvířata a půdy pro pěstování krmiv (za 40 % odlesňování v tropech stojí hovězí maso),²⁴ půdu (okolo 77 % zemědělské půdy je využíváno živočišným průmyslem, který ale poskytuje nazpět pouze 18 % kalorií)²⁵ nebo biodiverzitu (ztráta stanovišť pro zvířata,²⁶ kdy 60 % savců na světě tvoří hospodářská zvířata, jež nadále vytlačují 5 % volně žijících savců).²⁷ Pokud bychom se bavili o akvakultuře čili farmovém chovu ryb, pak by nemělo být zapomenuto, že pětina celkového světového úlovku volně žijících ryb je zpracována do rybí moučky a rybího oleje, z nichž 69 % putuje do krmiva pro ryby žijící v akvakultuře.²⁸ Světové oceány jsou přitom drancovány tak intenzivně, že 90 % rybích hejn je loveno nadměrně či na maximální možnou úroveň. Akvakultura má také podíl na znečištění vod, jehož zdrojem jsou exkrementy chovaných ryb, zbytky krmiv nebo chemikálie užívané pro léčbu parazitů.²⁹ Je tedy zřejmé, že intenzivní živočišná produkce je problémem, který dalece přesahuje etický rozměr.

²¹ Greenpeace. *Farming for Failure: How European Animal Farming Fuels The Climate Emergency* [online] 2020 [cit. 6.12.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-eu-unit-stateless/2020/09/20200922-Greenpeace-report-Farming-for-Failure.pdf>.

²² Changing Markets. *High Steaks: How focusing on agriculture can ensure the EU meets its methane-reduction goals* [online] 2022 [cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://changingmarkets.org/portfolio/growing-the-good/>.

²³ Ivanovich, C.C., Sun, T., Gordon, D.R. et al. (2023). *Future warming from global food consumption*. *Nature Climate Change*, 13, str. 297–302. ISSN 1758-6798. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01605-8>.

²⁴ Our World in Data. *Cutting down forests: what are the drivers of deforestation?* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/what-are-drivers-deforestation>.

²⁵ Our World in Data. *How much of the world's land would we need in order to feed the global population with the average diet of a given country?* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/agricultural-land-by-global-diets>.

²⁶ Chatham House, Energy, Environment and Resources Programme. *Food system impacts on biodiversity loss: Three levers for food system transformation in support of nature* [online] 2021 [cit. 7.2.2023]. Dostupné z: <https://www.chathamhouse.org/2021/02/food-system-impacts-biodiversity-loss>.

²⁷ Greenspoon, L., Krieger E., Milo, R. (2023). *The global biomass of wild mammals*. *PNAS*, 120(10). ISSN 1091-6490. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.2204892120>.

²⁸ Compassion in World Farming. *Until the Seas Run Dry* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/until-the-seas-run-dry/>.

²⁹ Compassion in World Farming. *Rethinking EU Aquaculture: for People, Planet and Animals* [online] 2023 [cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org/resources/reports-position-papers-briefings/rethinking-eu-aquaculture-for-people-animals-and-the-planet/>.

Dlouhodobým trendem v politice EU je určité přehlížení této skutečnosti a jakási neochota přijímat silnější regulaci chovů zvířat a přísněji u nich uplatňovat princip „znečišťovatel platí“. V posledních letech se však v souvislosti s diskusemi ohledně vytvoření udržitelného potravinového systému, který by měl přispět k uhlíkové neutralitě Unie, dostala živočišná produkce více do povědomí. Začalo se tedy více mluvit o snížení konzumace masa a jeho nahrazení alternativními zdroji bílkovin nebo o snazším přístupu k vegetariánským a veganským potravinám. Podle Evropské komise by přechod na větší konzumaci potravin rostlinného původu „nejen zvýšil potravinovou bezpečnost, ale také by představoval velký přínos pro zmírnění dopadů na klima a zároveň by přinesl významné vedlejší přínosy pro člověka, pokud jde o lidské zdraví“.³⁰ I přes to, že změna stravování směrem k rostlinným zdrojům potravy bývá v podvědomí mnoha spojována s velkými ekonomickými ztrátami pro sektor zemědělství, podle studie publikované v *Journal of Agricultural Economics* by v dlouhodobém měřítku mohla naopak přinést zvýšení zemědělských příjmů v EU-27, a to až o 70 %.³¹ Intenzivní živočišná výroba tak představuje zřejmě ten nejvýznamnější průsečík práva životního prostředí a práva v oblasti ochrany zvířat, a opatření s cílem chránit životní prostředí a nastolit udržitelný potravinový systém v rámci planetárních mezí tak momentálně přinášejí zřejmě největší potenciál pro systematickou změnu, která by se mohla pozitivně odrazit na ochraně hospodářských zvířat v Evropské unii. To je spojeno především s redukcí počtu hospodářských zvířat (a tedy celkovým snížením intenzity chovu), která sice zůstává stále poměrně velkým tabu napříč evropskými státy, avšak pomalu dochází k prolomování ledů. Nizozemsko totiž ve snaze omezit emise čpavku a oxidu dusného oznámilo plánované odkoupení 3 000 chovů z důvodu ochrany sítě NATURA 2000,³² a to po zveřejnění zprávy, která mluví o snížení počtu hospodářských zvířat o 30 % do roku 2030.³³

Evropská unie sama sobě přiřadila titul lídra v ochraně hospodářských zvířat; ve svém usnesení z roku 2019 tak Evropský parlament uvádí, že „v EU se dobré životní podmínky zvířat nejvíce dodržují a chrání a [...] je příkladem pro zbytek světa“.³⁴ Je pravdou, že právo EU přináší zcela unikátní systém jejich právní ochrany, který ve světě nemá obdoby. Za účelem

³⁰ Commission Staff Working Document, Drivers of food security, SWD(2023) 4 final.

³¹ Rieger, J. et al. (2023). *From fork to farm: Impacts of more sustainable diets in the EU-27 on the agricultural sector*. Journal of Agricultural Economics. ISSN 1477-9552. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12530>.

³² Aanpak Stikstof. *Maatregel Gerichte Aankoop en beëindiging veehouderijen* [online][cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.aanpakstikstof.nl/maatregelen/landbouw/regeling-provinciale-aankoop-veehouderijen>.

³³ Planbureau voor de Leefomgeving. *Quickscan Van Twee Beleidspakketten Voor Het Vervolg Van De Structurele Aanpak Stikstof* [online] 2021 [cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2021-quickscan-van-twee-beleidspakketten-als-vervolg-op-de-structurele-aanpak-stikstof-4694-2.pdf>

³⁴ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. února 2019 ke zprávě o provádění týkající se nařízení (ES) č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2018/2110(INI)).

harmonizace vnitřního trhu byla totiž přijata řada právních předpisů v této oblasti, která téměř ve všem předbíhá právní ochranu v jiných částech světa, včetně země exportující nejvíce živočišných produktů na světě, Spojených států amerických.³⁵ To však automaticky neznamená, že je právní ochrana na takové úrovni, aby dobré životní podmínky zvířat opravdu zajistila a nejednalo se pouze o vítězství „jednookého mezi slepými“. Ochrana hospodářských zvířat je totiž průřezovým tématem, které interaguje s řadou dalších politik Evropské unie a snaží se vybalancovat vědecké poznatky z oblasti zoologie, etiku, tradice a zvyky členských států, lidské zdraví a bezpečnost potravin, ochranu životního prostředí a, ze všeho nejvýznamněji, socioekonomické souvislosti v kontextu obrovského zemědělského trhu. To znamená, že v žebříčku priorit se při přípravě legislativy mohou zájmy samotných zvířat ocitnout poměrně nízko.

Ochrana hospodářských zvířat je velmi významným tématem, jehož důležitost bude s ohledem k výše zmíněnému pouze stoupat, a to jak v souvislosti s etikou a narůstajícím povědomím veřejnosti o podmínkách zvířat v prostředí živočišné výroby, tak s ochranou životního prostředí či veřejného zdraví a snahou o nastolení systému, který udržitelně a efektivně využívá omezené zdroje, jež má lidstvo k dispozici. Dobré životní podmínky zvířat neexistují ve vakuu, ale naopak tvoří předpoklad pro udržitelný potravinový systém,³⁶ a z toho důvodu je nutné věnovat tématu větší pozornost na politické úrovni, než se mu současně dostává. Důvodem, proč se práce zabývá úrovní unijního práva, je skutečnost, že podle odhadů má právo EU vliv na 20 až 80 % práva na úrovni členských států,³⁷ a nabízí tak jedinečnou příležitost nastavit progresivní minimální standardy v celém regionu, který patří mezi ekonomicky nejsilnější na světě a stojí za pětinou celosvětového exportu živočišných produktů.³⁸

Výzkumné otázky

Tato práce si klade za cíl najít odpovědi na následující výzkumné otázky:

1) *Jakým způsobem je zajištěna právní ochrana hospodářských zvířat v právu Evropské unie?*

³⁵ OEC. *Animal products* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://oec.world/en/profile/hs/animal-products>.

³⁶ To uznává také Rada EU, viz Council conclusions on animal welfare - an integral part of sustainable animal production, 14975/19.

³⁷ Ústav státu a práva Akademie věd České republiky. *Právo EU* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/zahranicni-pravo-informace-a-odkazy/pravo-eu.html>.

³⁸ Chatellier, V. (2021). *Review: International trade in animal products and the place of the European Union: main trends over the last 20 years*. *Animal*, 15(1), 100289. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100289>.

- 2) *Je tato ochrana schopna zajistit dobrou úroveň welfare zvířat?*
- 3) *Pokud nikoliv, jak by bylo možné tento stav legislativně zlepšit?*

Struktura práce a použité metody

První kapitola nazvaná „*Úloha Evropské unie v ochraně hospodářských zvířat*“ má za cíl nabídnout úvod do problematiky unijní ochrany hospodářských zvířat, a tím také poskytnout základ pro zbytek práce. Vysvětluje pro tuto práci zásadní pojem *welfare* zvířat a jakými způsoby jej můžeme zhodnotit. Věnuje se institucionálnímu zajištění ochrany hospodářských zvířat v EU a krátce také roli občanské společnosti a zájmových skupin, jejichž vliv v této oblasti nelze považovat za zanedbatelný. Historický vývoj ochrany hospodářských zvířat v primárním a sekundárním právu má pomoci pochopit, proč vůbec Evropská unie začala chránit hospodářská zvířata a jak tyto kořeny právní ochrany ovlivnilo mezinárodní právo.

Kapitola „*Nástroje prosazování dobrých životních podmínek hospodářských zvířat v právu EU*“ nabízí přehled konkrétních nejvýznamnějších prostředků, které unijní právo k ochraně hospodářských zvířat využívá v rámci tří kategorií. Kategoriemi jsou koncepční, administrativní a ekonomické nástroje. Odděleně od právních předpisů pro konvenční chov hospodářských zvířat je probrána oblast ekologického zemědělství, které přináší přísnější standardy pro chov zvířat. Kromě toho kapitola zmíní nástroje účastnické demokracie, jež má veřejnost k dispozici k tomu, aby prosazovala silnější ochranu hospodářských zvířat, jelikož vliv veřejnosti na činnost Unie v této oblasti v posledních letech stále sílí.

Kapitoly „*Požadavky na chov hospodářských zvířat v právu EU*“, „*Požadavky na přepravu hospodářských zvířat v právu EU*“ a „*Požadavky na usmrcování hospodářských zvířat v právu EU*“ se pak věnují samotným principům, povinnostem a standardům v legislativě a tomu, jak působí na zvířata v kontextu živočišné výroby. Stěžejní roli zde hrají vědecké poznatky o *welfare* zvířat, které umožní posoudit, zda je relevantní legislativa schopna zajistit dobrou úroveň *welfare* zvířat v EU, či nikoliv. Tyto kapitoly mají nabídnout komplexní přehled úpravy v jednotlivých oblastech, nicméně zvláštní pozornost věnují určitým jevům, u nichž se zdá, že zde legislativa selhává nejvýrazněji. Důležité je také podívat se na jejich působení v realitě čili nejenom na to, zda jsou teoreticky vyhovující, ale také zda jsou vymahatelné a vymáhané v praxi.

Z cíle práce a její struktury vyplývají použité metody, kterými jsou především metoda deskriptivní, analytická a komparativní, avšak také metoda historická, sémantická, syntetická a logická. Analýze je podrobena jádro legislativy v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat v EU, přičemž právní předpisy jsou zkoumány ze dvou úhlů; zaprvé co

do jejich koncepce a aplikovatelnosti v praxi a zadruhé co do jejich věcného obsahu. Komparace současných ustanovení pro chov, přepravu a usmrcování zvířat v legislativě s nejnovějšími poznatky o *welfare* zvířat je pak stěžejní pro poskytnutí odpovědi na druhou výzkumnou otázku. Za tím účelem tak práce čerpá z řady vědeckých stanovisek a vědeckých článků v odborných časopisech a zasahuje do mimoprávních oborů jako etologie a fyziologie zvířat. Na základě hodnocení *de lege lata* jsou v závěru práce nabídnuty obecné návrhy *de lege ferenda*, které by napravily největší nedostatky a vyplnily nalezené právní mezery.

Vysvětlení k pojmům a překladům

Na začátku je nutné vymezit základní pojmy pro tuto práci. Jedná se o následující:

- **Hospodářské zvíře:** pro účely této práce je stěžejní definice směrnice Rady 98/58/ES ze dne 20. července 1998 o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, a to „*jakékoli zvíře (včetně ryb, plazů nebo obojživelníků) chované nebo držené pro výrobu potravin, vlny, kůže nebo kožešin nebo pro jiné hospodářské účely*“;³⁹
- **Welfare:** v českém jazyce se setkáme s různými překlady tohoto pojmu z angličtiny v závislosti na kontextu; nejčastěji jako „životní pohoda“, „kvalita života“ nebo „blaho“ (povšimněme si jiných významů překladu; zatímco „blaho“ naznačuje, že se jedná o jakýsi ideální stav, „kvalita života“ je významově neutrální). V oblasti politik EU je pojem standardně překládán jako „dobré životní podmínky“, včetně Smlouvy o fungování Evropské unie a právních předpisů na ochranu zvířat. Zde dává překlad smysl, jelikož právní předpisy cílí na dosažení toho, co považuje za dobré životní podmínky zvířat, a tak jej také v tomto kontextu používám. Osobně mám však za to, že „dobré životní podmínky“ jsou poměrně restriktivním překladem, který nemůže nahradit pojem *welfare* v jeho celistvosti, jelikož toto slovní spojení představuje jen určitou výseč z něj. Neexistuje sice jednotná definice toho, co je vlastně *welfare* zvířat, nicméně pro tuto práci je stěžejní široce přijímaná definice Světové organizace pro zdraví zvířat, která jej chápe jako psychický a fyzický stav zvířete, ve kterém se subjektivně nachází (viz podkapitola 1.1), a jedná se tedy o neutrální pojem, jež hodnotím až přidáním určitého přívlastku. Z tohoto důvodu u pojmu *welfare* setrvávám i pro tuto práci (také vzhledem k tomu, že se jedná o již počeštělý pojem) a vyhýbám se překladům tam, kde je nepovažuji za vhodné (např. posouzení *welfare* zvířat, ne

³⁹ Tato definice slouží pro účely této práce. Definice se mohou napříč jurisdikcemi mírně lišit, nicméně v tomto případě je stěžejní nikoliv příslušnost k živočišnému druhu, ale účel chovu, tedy hospodářské účely (angl. *farming purposes*).

posouzení dobrých životních podmínek zvířat; ukazatele *welfare* zvířat, ne ukazatele dobrých životních podmínek zvířat). Nakonec uvedu, že dle mého se ani slovní spojení „životní podmínky“ (bez přídavného jména) nezdá být přesným ekvivalentem, jelikož neodkazuje přímo na subjektivní fyzický a psychický stav zvířete, ačkoliv ten je bezpochyby životními podmínkami utvářen.

Právní stav ke dni 21. května 2023.

1. Úloha Evropské unie v ochraně hospodářských zvířat

Pokud bychom si položili otázku, proč společnost vůbec přijímá legislativu na ochranu zvířat, napadne nás jako první poměrně jednoduchý důvod, a to vědecky prokázaná a veřejností široce přijímaná skutečnost, že zvířata jsou schopna cítit bolest a prožívat škálu negativních, ale i pozitivních emocí, a je tedy naší povinností chránit je před bolestí a utrpením v co největší míře. U unijního práva, jehož oblast působení je limitována principem subsidiarity, však musí pro vytváření právních předpisů a regulaci chovu zvířat existovat „praktické“ důvody. **Hospodářská zvířata jsou bezpochyby kategorií zvířat, do jejichž chovu unijní právo zasahuje nejvýznamněji.** Stojí totiž v centru obrovského zemědělského trhu Evropské unie (EU), který je komplexně regulován, jelikož jeho efektivní fungování vyžaduje harmonizaci pravidel napříč EU, a tedy i alespoň minimální nastavení standardů pro zacházení se zvířaty. Regulace podmínek chovu, přepravy a usmrcování hospodářských zvířat skrze snahu zajistit dobrou úroveň jejich *welfare* je navíc spojena s ochranou zdraví zvířat, a tím zprostředkovaně také s ochranou lidského zdraví zajištěním bezpečnosti potravin a s produktivitou, která je v živočišné výrobě prioritou.⁴⁰ V případě zvířat používaných pro vědecké účely, pro jejichž ochranu byl také přijat soubor právních předpisů, je pak motivací snaha zajistit rovné podmínky pro výzkum v EU a sledování společného cíle, kterým je nahradit používání zvířat pro vědecké účely alternativními metodami.⁴¹ Naopak u zvířat chovaných v zájmovém chovu je zatím legislativa v EU poměrně skromná. Primární právo totiž neumožňuje orgánům EU přijímat právní předpisy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat mimo rozsah určitých explicitně vyjmenovaných politik, a tak je možné upravovat ochranu zájmových zvířat pouze ve vztahu k omezenému okruhu činností, jako je přeprava mezi hranicemi (např. co se týče povinného očkování psů, koček a fretek při přejezdu hranic).⁴² Právní ochrana zvířat v zájmovém chovu je tak převážně ponechána na členských státech samotných. To je však kritizováno občanskou společností vzhledem k faktu, že především psi a kočky jsou předmětem celkem intenzivního obchodu s domácími mazlíčky v rámci EU (včetně provozování tzv. množíren). U zvířat volně žijících převažuje cíl chránit druh jako takový v rámci systému environmentálních právních

⁴⁰ Food and Agriculture Organization. *Capacity building to implement good animal welfare practices* [online] 2009 [cit. 4.11.2022]. Dostupné z: <https://www.fao.org/3/i0483e/i0483e00.pdf>.

⁴¹ Především směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely, OJ L 276, 20.10.2010, s. 33–79.

⁴² Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 576/2013 ze dne 12. června 2013 o neobchodních přesunech zvířat v zájmovém chovu a o zrušení nařízení (ES) č. 998/2003, OJ L 178, 28.6.2013, s. 1–26.

předpisů,⁴³ unijní právo však obsahuje také některé normy upravující ochranu zvířete jako jednotlivce ve vztahu ke konkrétním praktikám (např. zákaz používání nášlapných pastí).⁴⁴ Hospodářská zvířata jsou nicméně kategorií zvířat, se kterou se pojí nejen počátky právní ochrany zvířat v tehdejších Evropských společenstvích, ale vlastně historické počátky právní ochrany zvířat jako takové.⁴⁵ Právě na život hospodářských zvířat má totiž lidská společnost bezesporu ten největší a nejintenzivnější vliv, čemuž by měla odpovídat i kvantita a kvalita legislativy přijaté na jejich ochranu.

1.1 Pojem *welfare* zvířat a jeho chápání v právu EU

Welfare zvířat, z angličtiny převzatý a dnes již počestělý pojem, nemá univerzálně používanou definici a ta neexistuje ani v unijním právu. Podíváme-li se na definici podle Světové organizace pro zdraví zvířat (WOAH),⁴⁶ je *welfare* zvířat popisováno jako „**fyzický a psychický stav zvířete ve vztahu k podmínkám, ve kterých žije a umírá**“. Podle WOAH můžeme o **dobré úrovni welfare zvířat hovořit tehdy, pokud „je [zvíře] zdravé, dobře živeno, v bezpečí, nepocituje negativní pocity jako strach či bolest a může projevovat chování důležité pro jeho fyzický a psychický stav**“. Dobrá úroveň *welfare* tak podle ní vyžaduje „*předcházení nemocí a vhodnou zdravotní péči, úkryt, management, výživu, stimulující a bezpečné prostředí, humánní zacházení a humánní porážku*“.⁴⁷ Zjednodušeně můžeme *welfare* zvířat popsat jako sumu interních a externích faktorů, které tvoří jakési kontinuum. Podle D. M. Brooma je *welfare* zvířat vědecky měřitelné skrze ukazatele, které nám říkají, jak se zvíře vyrovnává s prostředím, v němž se nachází, a to bez vlivu našich morálních hodnot.⁴⁸ Zásadní roli morálky v posuzování toho, co je a není z hlediska *welfare* zvířat přijatelné a jak má se zvířaty být zacházeno, však upřít nelze. Koncept *welfare* zvířat přece jen zahrnuje jeho vědecké zhodnocování, etické úvahy o vztahu lidí a zvířat a následně přijímání politik, které závěry

⁴³ Např. směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/147/ES ze dne 30. listopadu 2009 o ochraně volně žijících ptáků, OJ L 20, 26.1.2010, s. 7–25 nebo směrnice Rady 92/43/EHS ze dne 21. května 1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, OJ L 206, 22.7.1992, s. 7–50.

⁴⁴ Nařízení Rady (EHS) č. 3254/91 ze dne 4. listopadu 1991 o zákazu používání nášlapných pastí ve Společenství a dovozu kožehin a zboží z určitých volně žijících živočichů ze zemí, kde jsou tyto živočichové odchyťováni pomocí nášlapných pastí nebo jiných metod odchyty, které nesplňují mezinárodní normy humánního odchyty do pastí, OJ L 308, 9.11.1991, s. 1–4.

⁴⁵ Müllerová, H., Stejskal, V. (2013). *Ochrana zvířat v právu*. Praha, Academia, 492 stran. ISBN 978-80-200-2317-9.

⁴⁶ Organizace byla po desetiletí známá pod zkratkou OIE (*Office International des Épizooties*). Ta byla v květnu 2022 byla změněna na WOAH z anglického *World Organization for Animal Health*.

⁴⁷ World Organisation for Animal Health (2019). *Terrestrial Animal Health Code*, Article 7.1.1. 28th edition, Paris, France. ISBN 978-92-95108-85-1.

⁴⁸ Fraser, A.F., Broom, D.M. (1997). *Farm animal behaviour and welfare (3rd ed)*. Wallingford, England, CAB International, 437 stran. ISBN 9780851991603.

těchto úvah odrážejí skrze požadavky na chov zvířat.⁴⁹ Napříč zainteresovanými osobami je kladen důraz na různé aspekty *welfare*, a tak zatímco zemědělce zajímá víc fyzický stav zvířete ve vztahu k jeho schopnosti produkovat, organizace zabývající se ochranou zvířat zdůrazňují jejich psychickou pohodu a niterní prožitky. Roli duševního stavu podtrhovali např. I. J. Duncan a J. C. Petherick, kteří měli za to, že je-li ten chráněn (čili zvíře se „cítí“ dobře), potom bude dobré i celkové *welfare* zvířete; je-li zvíře nemocné, pak se většinou i *cítí* nemocné, avšak pokud není fyzicky zcela v pořádku, ale stále se *cítí* dobře, jeho *welfare* zůstává na dobré úrovni.⁵⁰

Metod pro posouzení *welfare* zvířat existuje více. Již v roce 1965 publikovala tzv. Brambellova komise ve Velké Británii zprávu, která uvedla, že zvířatům má být poskytnuta minimálně svoboda pohybu, která jim umožní vstát, lehnout si, otočit se, šlechtit se a natáhnout končetiny. Tento koncept byl dále rozvíjen britskou Radou pro ochranu hospodářských zvířat (*Farm Animal Welfare Council, FAWC*) na dnes známých „**pět svobod**“ (**angl. *five freedoms***).⁵¹ Mezi ty patří absence 1) hladu a žízně poskytnutím přístupu k čerstvé vodě a stravě, která zajistí zdraví a sílu zvířete (*freedom from hunger or thirst*); 2) nepohody poskytnutím vhodného prostředí včetně úkrytu a pohodlného místa k odpočinku (*freedom from discomfort*); 3) bolesti, zranění nebo nemoci zajištěním prevence nebo rychlé diagnózy a léčby (*freedom from pain, injury or disease*); 4) strachu a strádání zajištěním podmínek a léčby, která vyloučí psychické strádání (*freedom from fear and distress*), a nakonec 5) svoboda projevit normální chování díky poskytnutí dostatečného místa, řádného vybavení a společnosti zvířat téhož druhu (*freedom to express normal behaviour*). J. Webster uvádí, že koncept pěti svobod má dvě základní limitace. Tou první je skutečnost, že popisuje *welfare* v určitý moment a neklade dostatečný důraz na příčiny a dopady negativních prožitků vedoucích k dlouhodobým problémům, druhým je pak „svoboda projevit normální chování“, která je podle něj poměrně těžko uchopitelná. Lépe by tak odpovídala „svoboda volby“ ve vztahu ke stravě, prostředí, sociálním kontaktům atd., i když i tato musí být vykládána zodpovědně (např. nedovolením zvířatům, aby se „přejedla k smrti“).⁵² Koncept pěti svobod se stal vodítkem pro tvorbu legislativy v oblasti ochrany zvířat, včetně té evropské, avšak má své zřejmé nedostatky. Na

⁴⁹ Main, D.C.J, Appleby, M.C., Wilkins, D.B., Paul, E.S. (2009). *Essential veterinary education in the welfare of food production animals*. Revenue Scientifique et Technique-Office International des Epizooties, 28, str. 611-616. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.20506/rst.28.2.1900>.

⁵⁰ Duncan, I.J., Petherick, J.C. (1991). *The implications of cognitive processes for animal welfare*. *Journal of Animal Science*, 69(12), str. 5017–5022. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/1991.69125017x>.

⁵¹ FAWC. *Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future* [online] 2009 [cit. 5.11.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf.

⁵² Webster J. (2016). *Animal Welfare: Freedoms, Dominions and "A Life Worth Living"*. *Animals* (Basel), 6(6), 35. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani6060035>.

jeho modelu byl v 90. letech navržen koncept „pěti domén“, kterými jsou výživa, prostředí, zdraví, chování a duševní stav. V posledních letech či desetiletích nabral významu také proto, že lépe odráží vzájemné působení fyziologických a psychických aspektů a posiluje roli duševního stavu zvířat. Bere na vědomí, že k dobré úrovni *welfare* nestačí pouze absence negativních stavů, která zajistí přinejlepším neutrální *welfare*, ale musí být přítomny pozitivní stavy čili zvířeti musí být poskytnuta možnost vykonávat aktivity, které mu přinesou pozitivní prožitky.⁵³ Postupný přechod vědy v oblasti *welfare* zvířat z fixace na negativní stavy jako nemoci a stres ke zkoumání pozitivních prožitků u zvířat je bezpochyby dobrým znamením, a to také kvůli dopadu emocí na celkové zdraví.⁵⁴ Přílišné zaměření na negativní prožitky konceptu pěti svobod kritizovala i FAWC v roce 2009, kdy ve své zprávě o *welfare* hospodářských zvířat představila koncept kvality života zvířat skládající se ze tří kategorií s ohledem na kvalitu života zvířete v chovu, během přepravy a při usmrcování: dobrý život, život, který stojí za to žít, a život, který nestojí za to žít. Navrhli přitom zavedení požadavku v právu, aby všechna hospodářská zvířata žila minimálně život, který stojí za to žít, a počet zvířat žijících dobrý život se do budoucna zvyšoval.⁵⁵ Zde J. Webster uvádí, že koncept života, který za to stojí žít, je riskantní především z toho hlediska, že jej posuzuje člověk, jenž může být ovlivněn vlastními zájmy, a nikoliv zvíře, kterému daný život náleží.⁵⁶ Evropská unie pak financovala projekt, jenž měl přinést standardizovaný model zhodnocování *welfare* známý jako *Welfare Quality*®. Pro ten účel definuje čtyři principy – dobré ustájení, dobrá výživa, dobré zdraví a vhodné chování; každý z nich se přitom skládá ze tří kritérií. Na rozdíl od konceptu pěti svobod se zaměřuje více na tzv. *animal-based* ukazatele, a tak má poskytovat ucelenější přehled toho, jak se zvíře vypořádává se svým prostředím, a tedy také lepší zhodnocení jeho *welfare*.⁵⁷

***Animal-based* ukazatele** jsou jedním ze tří druhů ukazatelů, skrze které měříme *welfare* zvířete. Zaměřují se na zvířata samotná, tedy např. na jejich chování, zdravotní stav nebo vzhled. Kromě nich rozeznáváme také ukazatele vztahující se k prostředí, v němž zvířata žijí,

⁵³ Mellor, D.J., Reid, C.S.W. *Concepts of animal well-being and predicting the impact of procedures on experimental animals* [online] Improving the Well-Being of Animals in the Research Environment, 3-18, 1994 [cit. 6.11.2022]. Dostupné z:

<https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=expawel/>.

⁵⁴ Boissy, A. & et al. (2007). *Assessment of Positive Emotions in Animals to Improve Their Welfare*. Physiology & behavior, 92, str. 375-97. ISSN 0031-9384. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2007.02.003>.

⁵⁵ Farm Animal Welfare Council. *Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future* [online] 2009 [cit. 6.11.2022]. Dostupné z:

https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf.

⁵⁶ Webster J. (2016). *Animal Welfare: Freedoms, Dominions and "A Life Worth Living"*. Animals (Basel), 6(6), 35. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani6060035>.

⁵⁷ Blokhuis, H.J. et al. (2013). *Improving farm animal welfare: Science and society working together: the Welfare Quality approach*. Wageningen, Wageningen Academic Publishers, 232 stran. ISBN 978-90-8686-216-0.

což může být např. poskytnutí dostatečného místa k životu nebo přístupu k venkovním prostorám (*resource-based*), a nakonec ukazatele týkající se řízení chovu, kam patří zákroky prováděné na vzhledu zvířat jako krácení oháněk prasat nebo odnímání rohů (odrohování) skotu či praktiky nakládání se zvířaty (*management-based*). Můžeme přitom říci, že *animal-based* ukazatele jsou v podstatě „výsledkem“ ostatních dvou zmíněných čili ukazují nám jejich dopad na zvíře. Co by však nemělo být považováno za ukazatel *welfare* zvířat, je jejich produktivita v živočišné výrobě. Dnes již silně vyšlechtěná zvířata totiž mohou produkovat mléko či vejce ve velkém množství či rychle nabírat na váze, i když je úroveň jejich *welfare* velmi nízká. V Evropské unii neexistuje jednotně používaný soubor ukazatelů, ačkoliv jeho vznik považuje Evropská komise za více než žádoucí za účelem možnosti zhodnotit, zda se úroveň *welfare* zvířat v průběhu času zhoršuje, zlepšuje či zůstává stejná. V legislativě převažují *resource-based* ukazatele, jelikož právní předpisy vychází z již překonané myšlenky, že nízká úroveň *welfare* je způsobena především nevhodným ustájením či neposkytnutím určitých zdrojů. Dnes chápeme, jak poznamenává Komise, že „*welfare je charakteristikou individuálního zvířete, ne pouze systému, ve kterém je chováno*“.⁵⁸ Právní úprava toto zatím nereflektovala, a urgentně jí tak chybí požadavky na monitorování *animal-based* ukazatelů a jejich oznamování příslušným orgánům, což není zcela překvapivé vzhledem k faktu, že první zmíněné jsou jednodušejší měřitelné, více objektivní a osoba provádějící zhodnocování nepotřebuje tak extenzivní proškolení jako pro *animal-based* ukazatele. V současné době je *animal-based* ukazatel legislativně upraven pouze pro kuřata chovaná na maso, kdy má úřední veterinární lékař na jatkách v rámci úředních kontrol vyhodnocovat výsledky *post-mortem* vyšetření, aby „*zjistil další možné známky špatných životních podmínek zvířat v hospodářství nebo v hale v hospodářství původu, jako jsou například abnormální míra kontaktní dermatitidy, parazitární onemocnění a systémová onemocnění*“.⁵⁹ Specificky ve Švédsku a Finsku pak na jatkách monitorují délku prasečích oháněk a výskyt lézí na nich, jelikož obě země jako jediné v EU řádně vymáhají zákaz rutinního krácení prasečích oháněk (viz podkapitulu 3.2). Celkový obraz o úrovni *welfare* zvířat v EU a jeho zlepšování v průběhu času je tak poměrně zakalený a nedostatečné zaměření na *animal-based* ukazatele, které poskytují přímější zhodnocení stavu daného zvířete, k tomu přispívá.⁶⁰ Přitom je třeba také pamatovat na to, že ani při plném

⁵⁸ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁵⁹ Pod 2 přílohy III Směrnice Rady 2007/43/ES ze dne 28. června 2007 o minimálních pravidlech pro ochranu kuřat chovaných na maso, OJ L 182, 12.7.2007, s. 19–28.

⁶⁰ European Commission. *Overview report: The use of indicators for animal welfare at farm level* [online] 2022 [cit. 12.11.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview_reports/details.cfm?rep_id=147.

zajištění standardů vyplývajících z právních předpisů nemusí být úroveň *welfare* zvířete dobrá. Legislativa totiž hledá kompromis mezi řadou zájmů, kterými jsou kromě zájmu na zajištění dobré úrovně *welfare* zvířat také zájmy ekonomické či zájmy na zachování kulturních zvyků a tradic apod. Na *welfare* zvířat je navíc nutno nahlížet jako na multifaktoriální a multidimenzionální koncept, kdy jedna dimenze zpravidla nemůže plně vykompenzovat nedostatky v jiné (např. fyzické zdraví psychickou nepohodu způsobenou nemožností vykonávat pro zvíře přirozené potřeby)⁶¹, a legislativa má ve vztahu k hospodářským zvířatům a v kontextu intenzivní živočišné výroby ve zvyku tento komplexní koncept zjednodušovat, a to právě z důvodu existence více často protichůdných požadavků, které se na poli legislativy v oblasti *welfare* zvířat střetávají.

1.2 Vývoj unijní legislativy na ochranu hospodářských zvířat a její vztah k mezinárodnímu právu

Dvěma hlavními zdroji práva EU jsou právo primární a sekundární. Zatímco primární právo zahrnuje zakládající smlouvy (Smlouva o Evropské unii – SEU, Smlouva o fungování Evropské unie – SFEU a Smlouva o Evropském společenství pro atomovou energii – Euratom), pozměňující smlouvy, smlouvy o přistoupení nových členských států k EU nebo Listinu základních práv, sekundární právo tvoří spletitá soustava především nařízení a směrnic, ale také stanovisek a doporučení (čl. 288 SFEU). Zatímco směrnice musí být transponovány do národních právních řádů, nařízení jsou přímo aplikovatelná a transpozici nevyžadují. Tato podkapitola nabídne přehled vývoje, který vedl k současnému právnímu stavu v oblasti ochrany zvířat na obou úrovních, tedy v právu primárním i sekundárním. Kromě toho bude také stručně probrána role dobrých životních podmínek v obchodní politice EU.

1.2.1 Zvířata a jejich postavení v primárním právu

Dlouhá historie Evropské unie, v minulosti známé jako Evropská společenství (ES), začala přijetím tří mezinárodních smluv, které měly pomoci rozvíjet poválečnou Evropu, podporovat mír a zabránit dalšímu tragickému konfliktu (podle Roberta Schumana bylo cílem učinit další válku „*nejen nemyslitelnou, ale materiálně nemožnou*“).⁶² Již jedna z těchto smluv, Římská smlouva čili Smlouva o založení Evropského hospodářského společenství z roku 1957,

⁶¹ Botreau, R., et al. (2007). *Aggregation of measures to produce an overall assessment of animal welfare. Part 2: analysis of constraints*. *Animal*, 1(8), str. 1188-1197. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731107000547>.

⁶² European Union. *Schuman declaration May 1950* [online][cit. 18.9.2022]. Dostupné z: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en.

zvířata v původním čl. 36 zmiňuje, avšak pouze v souvislosti s omezením volného pohybu zboží na základě ochrany zdraví či života zvířat. Toto ustanovení však spíše brzdilo rozvoj národní legislativy v oblasti ochrany zvířat.⁶³ Až k Maastrichtské smlouvě z roku 1992,⁶⁴ která zavedla pojem Evropská unie, jejíž první pilíř tvořila Evropská společenství, byla na návrh Spojeného království⁶⁵ připojena právně nezávazná **Deklarace o ochraně zvířat a péči o ně**. Ta vyzývala Evropský parlament, Radu, Komisi a členské státy „*k plnému zohledňování požadavků na dobré životní podmínky zvířat*“ při vytváření a implementaci legislativy Společenství v oblasti Společné zemědělské politiky, přepravy, vnitřního trhu a výzkumu čili poměrně omezené sféry evropské legislativy. Dalším vývojem pak byl formulaci deklarace opakující **protokol připojený k Amsterdamské smlouvě z roku 1997** pozměňující zakládající smlouvy, který již byl právně závazný, a oficiálně tak prosadil dobré životní podmínky zvířat do primárního práva.⁶⁶ Velký význam tohoto protokolu spočíval také v tom, že zvířata poprvé **prohlásil za vnímající bytosti** („*sentient beings*“), nicméně „plný ohled“, který měl být brán na dobré životní podmínky zvířat, byl limitován zohledňováním právních a správních předpisů a zvyklostí členských států jako náboženské obřady, kulturní tradice a regionální dědictví. Určitou kudlu do zad tomuto pozitivnímu vývoji však představovalo rozhodnutí Soudního dvora Evropské unie (SDEU), který se k významu protokolu vyjadřoval v roce 2001 ve věci C-189/01 (*Jippes*).⁶⁷ Zdrojem sporu byla směrnice Rady 90/423/EHS zakazující preventivní vakcíny u zvířat proti slintavce a kulhavce, a to „*vzhledem k tomu, že studie Komise [...] jasně ukázala, že by očkování proti této chorobě měla být k určenému datu úředně zrušena a zároveň by toto zrušení mělo být doprovázeno politikou porážky a likvidace všech nakažených zvířat*“. Žalobkyně, která sama chovala několik zvířat, avšak zájmově, nikoliv pro produkci živočišných výrobků, argumentovala, že takové ustanovení bylo v rozporu se zásadou Společenství vztahující se k ochraně zvířat před bolestí a utrpení. Podle SDEU však z formulace protokolu bylo zřejmé, že „*nestanovuje žádnou přesně vymezenou obecnou zásadu práva Společenství, která by byla závazná pro orgány Společenství*“. Povinnost plného zohledňování požadavků na *welfare* zvířat totiž byla omezena na čtyři specifické sféry (tedy zemědělství, doprava, oblasti vnitřního trhu a výzkum). Totéž pak platilo podle SDEU pro

⁶³ European Parliament. *Animal welfare protection in the EU* [online] 2013 [cit. 18.9.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI\(2013\)130438_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI(2013)130438_REV1_EN.pdf).

⁶⁴ Smlouva o Evropské unii, Úř. věst. C 191, 29.7.1992, s. 1—112.

⁶⁵ Sowery, K. (2018). *Sentient Beings and Tradable Products: the Curious Constitutional Status of Animals Under Union Law*. *Common Market Law Review*, 55(1), str. 55-99. ISSN 0165-075. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3090363.

⁶⁶ Amsterdamská smlouva, Úř. věst. C 340, 10.11.1997, s. 1—144.

⁶⁷ Rozsudek Soudního dvora ze dne 12. července 2001 ve věci C-189/01, ECLI:EU:C:2001:420.

deklaraci, která protokolu předcházela, a Evropskou dohodu o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely (k té viz podkapitolu 1.2.2).

Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství z roku 2007 přinesla podstatnou změnu v tom, že **princip dobrých životních podmínek zvířat a uznání toho, že jsou zvířata vnímajícími bytostmi, se nyní poprvé objevil v primárním právu v samostatně stojícím článku.**⁶⁸ Do Smlouvy o fungování Evropské unie (SFEU) tak byl zaveden čl. 13, který říká, že „*při stanovování a provádění politik Unie v oblastech zemědělství, rybolovu, dopravy, vnitřního trhu, výzkumu a technologického rozvoje a vesmíru zohledňují Unie a členské státy plně požadavky na dobré životní podmínky zvířat jako vnímajících bytostí; přitom zohlední právní nebo správní předpisy a zvyklosti členských států spojené zejména s náboženskými obřady, kulturními tradicemi a regionálním dědictvím*“. Je důležité určit, co vlastně existence čl. 13 v SFEU znamená. Článek nevytváří právní základ pro přijímání legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat (ten např. u hospodářských zvířat vychází ze sdílené pravomoci EU v oblasti zemědělství), avšak zakládá povinnost brát na ně zřetel v oblastech článkem vyjmenovaných. Jeho velký význam spočívá v tom, že dobré životní podmínky zvířat jsou nyní zařazeny mezi články vyjmenovávající další základní cíle Evropské unie, jako je odstranění nerovnosti a podpora rovného zacházení pro muže a ženy (článek 8), boj proti diskriminaci (článek 10), ochrana životního prostředí (článek 11) nebo ochrana spotřebitele (článek 12). To již samo o sobě dává ochraně zvířat určité místo ve světle reflektorů, a vytváří tak dobrý základ pro další vyjednávání o zlepšování podmínek, ve kterých jsou zvířata chována, a ukotvuje legislativu na ochranu zvířat a její další vývoj. Zároveň článek hovoří o „*stanovování a provádění politik Unie*“, čímž se neomezuje pouze na legislativu. Na druhou stranu však trpí řadou nedostatků. Zaprvé je to sám pojem „požadavky na dobré životní podmínky“, který není nijak definován, a není tedy zřejmé, co všechno je v tomto případě bráno v potaz (jsou to kupříkladu i citové prožitky zvířat, které ovlivňují celkové *welfare* zvířete, avšak jsou v unijních právních předpisech opomíjeny?). Je to také samotný pojem „plné zohledňování“ čili jaká váha má být přikládána dobrým životním podmínkám zvířat (mají převážet nad jinými zájmy či být s nimi v rovnováze?). Článek sám sebe limituje tím, že klade důraz na zohledňování správních či právních předpisů a zvyklostí, jež mají určitý kulturní či náboženský význam v členských státech, avšak mohou zahrnovat velmi vysoký stupeň krutosti na zvířatech (např. býčí zápasy

⁶⁸ Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007, Úř. věst. C 306, 17.12.2007, s. 1—271.

či tradice *toro embolado* ve Španělsku).⁶⁹ S rozšiřováním Evropské unie může těchto „tolerovaných“, avšak velmi nehumánních zvyků přibývat, což může čl. 13 o to více podkopávat.

U hospodářských zvířat je pak nejzásadnějším problémem jejich **duální status** vznikající v návaznosti na čl. 38 SFEU, který skrze odkaz na přílohu I **prohlašuje živá zvířata za produkty pro účely ustanovení SFEU o zemědělství a rybolovu**. Symbolika uznání zvířat jako vnímavých tvorů zde stojí ve velmi ostrém kontrastu k realitě tohoto článku. Jak poznamenává K. Sowery, „zavedení pojmu ‚vnímaví bytosti‘ v článku 13 SFEU má ambici přetvořit dosavadní chápání dobrých životních podmínek zvířat v právu EU. V praxi však tento posun vytváří jasné napětí s předchozím statutem a ochranou zvířat jako ‚produktů‘ podle práva Unie“.⁷⁰ I přes to, že jsou hospodářská zvířata vnímajícími bytostmi, je jejich právní postavení neoddělitelně spojeno s jejich ekonomickým významem pro zemědělství a není na ně téměř nikdy nahlíženo jinak než prizmatem zemědělského produktu, což vytváří velmi nekonzistentní stav. Právní úprava tak dodnes umožňuje takové praktiky, které zvířatům bezesporu působí velkou bolest a utrpení a zcela opomíjí to, že vnímavými tvory vskutku jsou. Jedná se např. o bolestivé zákroky upravující vzhled zvířat (mrzačení) jako krácení oháněk prasat, krácení zobáků u drůbeže, odrohování u skotu či kastrace, pro něž právní předpisy nevyžadují tišení bolesti či provedení veterinářem (viz kapitolu 3). Pokud vezmeme v potaz, že velká část unijního rozpočtu je vkládána do podpory živočišné výroby a že legislativa neustále ustupuje požadavkům průmyslu a legalizuje systematické a institucionalizované týrání zvířat (zde týrání ve faktickém, a ne právním smyslu, jelikož legislativa tyto praktiky užívané živočišným průmyslem často z definice týrání vyjímá, viz český zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání),⁷¹ zdá se, že čl. 13 v podstatě vyznívá naprázdno. Jaký je totiž morální a právní význam uznání zvířat jako vnímajících bytostí, pokud pak společensky i právně ospravedlníme a přijmeme praktiky, které popírají schopnost zvířat cítit bolest? Nepůsobí pak čl. 13 ve výsledku více jako legitimizace využívání zvířat pro lidské účely než jako ochrana zvířat samotných?

⁶⁹ Během *Toro Embolado* je býkovi k rohům přivázán dřevěný rám, jehož konce jsou zapáleny, aby vytvořily efekt hořících rohů (někdy jsou přidány i ohňostroje). Býk je vypuštěn do ulice a účastníci „mají za úkol“ býkovi uhýbat, když se na ně řítí. Zvíře se zoufale snaží uniknout ohni a často se zraní nárazem v prudké rychlosti. Obvyklé je také popálení sítnic zvířete.

⁷⁰ Sowery, K. (2018). *Sentient Beings and Tradable Products: the Curious Constitutional Status of Animals Under Union Law*. Common Market Law Review, 55(1), str. 55-99. ISSN 0165-075. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3090363.

⁷¹ § 7 odst. 3, zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týrání, Česká republika.

Zdá se, že dobré životní podmínky zvířat v boji s politikami EU, jako je zemědělství, rybolov a vnitřní trh, ustavičně prohrávají. Velmi trefně to popsal V. Vomáčka, podle nějž „připomínají nechtěné dítě, které je někdy pozváno ke stolu, ale častěji připravuje jídlo pro ostatní členy rodiny a jejich hosty“.⁷² Ochrana zvířat a jejich dobrých životních podmínek totiž není zařazena mezi pravomoci Evropské unie v čl. 3-6 SEU ani není hodnotou a cílem EU podle čl. 2-3 SFEU. Je tak vnímána a regulována pouze v rámci limitů jiných politik, v případě hospodářských zvířat nejtypičtěji zemědělství (čl. 38-44 SFEU), a jim podřízena. Legislativa na ochranu hospodářských zvířat v EU tak spíše než z morální povinnosti chránit zvířata před bolestí a utrpením vychází primárně ze **snahy zajistit rovné podmínky producentům a chránit spravedlivou hospodářskou soutěž sjednocením standardů chovu napříč Uníí** (ačkoliv bezesporu lze v posledních letech ze strany orgánů EU slyšet více o etickém hledisku, než tomu bylo kdysi). To v roce 1988 potvrdil SDEU ve věci C-131/86, jejímž předmětem byla směrnice 86/113/EHS stanovující minimální standardy na ochranu nosnic. Podle něj „rozhodnutí harmonizovat standardy vztahující se ke zvířatům chovaným pro hospodářské účely bylo učiněno s ohledem na eliminaci nerovných podmínek soutěže“, i když dále dodává, že „z přípravných dokumentů vyplývá, že směrnice byla rovněž koncipována s cílem zajistit lepší zacházení s nosnicemi“.⁷³ Na druhou stranu je nutné říci, že ne všechny politiky EU jdou proti zájmům zvířat; naopak z provádění některých politik zvířata nepřímo benefitují, a to skrze určitou systémovou změnu. Ochrana životního prostředí (čl. 191-193 SFEU) se zdá být velmi silným spojencem zvířat, a to kvůli společné hrozbě pro oba – intenzivní živočišné produkci. Představení Zelené dohody pro Evropu s sebou přineslo jakousi zelenou revoluci, která se dotýká mimo jiné našeho potravinového systému a jednotlivých složek životního prostředí jako voda, půda či biodiverzita. Balíček opatření, které Zelená dohoda předvídá, určitým způsobem narušuje *status quo*, pod kterým intenzivní živočišná produkce operuje. Má tak v teorii potenciál vést ke snížení intenzity živočišné výroby, což je bezpochyby nejlepší opatření ke zlepšení úrovně *welfare* zvířat. Totéž se dá říci i o ochraně veřejného zdraví (čl. 168 SFEU). Intenzivní živočišná výroba je totiž spojena s nadměrným užíváním antibiotik, které přispívá k antimikrobiální rezistenci, a nadměrná konzumace především červeného a zpracovaného masa pak zvyšuje riziko vzniku rakoviny. Tyto problémy adresují strategie „od zemědělce ke

⁷² Vomáčka, V. (2019). *Animal Welfare before the Court of Justice*. ERA Forum, 20(4), str. 691-705. ISSN 1612-3093. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12027-019-00588-4>.

⁷³ Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. února 1988 ve věci C-131/86, ECLI:EU:C:1988:86.

spotřebiteli“⁷⁴ a Evropský plán boje proti rakovině, přičemž oba koncepční dokumenty obsahují cíl snižovat konzumaci masa a nahrazovat ho rostlinnými zdroji.⁷⁵

Jak v roce 2013 uvedl SDEU ve věci C-101/12 (*Schaible*), **dobré životní podmínky zvířat jsou „legitimním cílem obecného zájmu sledovaného unijními právními předpisy“**.⁷⁶ Ve vztahu k rozvíjení legislativy v této oblasti má však Unie do určité míry svázané ruce, jelikož jí primární právo nedává pravomoc ji rozvíjet mimo rámec politik jmenovaných v čl. 13. A tak i když čl. 13 uznal do jisté míry niterní (*intrinzivní*) hodnotu zvířat připuštěním jejich vnímavosti, pro evropskou legislativu mají stále téměř výhradně hodnotu vnějškovou (*extrinzivní*), tedy danou tím, jak mohou sloužit člověku. Standardy jsou tedy spíše nastaveny tak, aby zvíře mohlo sloužit potřebám lidí, než aby odráželo potřeby zvířat – dá se říci, že cílem je zajistit pouze, aby zvíře přežilo, dokud nenaplní svůj produkční potenciál, ne však zajistit mu dobrou úroveň *welfare*. Jak ale upozorňuje K. Sowery, žalostný stav legislativy na ochranu zvířat v praxi (čili nízká úroveň jeho vymáhání) ukazuje na to, že formální změny v právu zdaleka nestačí a že je musí provázet změna hodnot ve společnosti ve vztahu k morálnímu statutu zvířat.⁷⁷

1.2.2 Vývoj legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v sekundárním právu

Do sekundárního práva, souboru právních předpisů vydávaných orgány EU (resp. v dřívější době ES), se dobré životní podmínky hospodářských zvířat dostaly dvě desetiletí před tím, než byly poprvé zmíněny v právu primárním. Stavebním kamenem legislativy v této oblasti se staly dohody přijaté Radou Evropy, mezinárodní organizací dnes sdružující 46 zemí. Jmenovitě to byly **Evropská dohoda o ochraně zvířat při mezinárodní přepravě přijatá v roce 1968 v Paříži**,⁷⁸ **Evropská dohoda o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely přijatá ve Štrasburku v roce 1976**⁷⁹ a **Evropská dohoda o ochraně jatečných zvířat přijatá ve Štrasburku v roce 1979**.⁸⁰ Další dvě dohody Rady Evropy přijaté v 80. letech se pak týkají ochrany zvířat používaných pro pokusné a jiné vědecké účely a zvířat v zájmovém

⁷⁴ Sdělení Komise Evropskému Parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru Regionů, Strategie „od zemědělece ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy, COM(2020) 381 final.

⁷⁵ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě, Evropský plán boje proti rakovině, COM(2021) 44 final.

⁷⁶ Rozsudek Soudního dvora ze dne 17. října 2013 ve věci C-101/12, ECLI:EU:C:2013:661.

⁷⁷ Sowery, K. (2018). *Sentient Beings and Tradable Products: the Curious Constitutional Status of Animals Under Union Law*. Common Market Law Review, 55(1), str. 55-99. ISSN 0165-075. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3090363.

⁷⁸ ETS No. 065, dnes však již nahrazena ETS No. 193 z roku 2003.

⁷⁹ ETS No. 087.

⁸⁰ ETS No. 102.

chovu.⁸¹ Evropská dohoda o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely je uvedena odkazem na potřebu chránit hospodářská zvířata, „*zvláště v moderních systémech intenzivních chovů*“, a stanovuje zcela základní požadavky na chov zvířat jako ustájení, výživa a ošetření odpovídající fyziologickým a etologickým potřebám zvířete, zákaz omezování pohybu zvířete, které mu působí utrpení, požadavek na zajištění vhodných podmínek prostředí jako osvětlení, teplota, vlhkost či větrání a prohlídky kondice zvířat a technického zařízení v moderních intenzivních chovatelských systémech (pouze zde dohoda používá nějaký číselně vyjádřený standard, když požaduje prohlídky zvířat alespoň jednou denně). Evropské společenství dohodu podepsalo a ratifikovalo již v 70. letech. Rozhodnutí Rady ze dne 19. června 1978 o uzavření Evropské úmluvy o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely tehdy uvedlo, že „*ochrana zvířat není sama o sobě jedním z cílů Společenství*“, avšak rozdíly v ochraně zvířat na úrovni členských států mohou vytvářet nerovné podmínky hospodářské soutěže. V roce 1992 byl pak přijat Protokol o novelizaci Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely rozšiřující dohodu „*tak, aby obsahovala určité aspekty vývoje chovatelských technik, zejména pak biotechnologií, a usmrcování zvířat na farmě*“.⁸² Na rozdíl od dalších dvou dohod o ochraně zvířat během přepravy a při porážce je tato dohoda velmi vágní a poskytuje pouze právní rámec, který má být konkretizován skrze doporučení přijatá stálým výborem v souladu s čl. 9 dohody, přičemž doporučení vstupují v platnost šest měsíců po jejich přijetí. Mezi lety 1988 až 2005 jich stálý výbor přijal dvanáct a specifikoval v nich požadavky na chov jednotlivých druhů hospodářských zvířat, včetně ryb, hus, kachen, krocanů, ovcí nebo koz.⁸³ Jak uvádí Evropská komise, „*Evropská dohoda o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely a její doporučení byly ratifikovány EU, a tvoří tak součást unijního práva*“.⁸⁴ Komise přitom interpretuje text doporučení tak, že některá ustanovení jsou právě závazná (ta obsahující slovo „*shall*“), zatímco některá jsou pouze doporučujícího charakteru (ta obsahující slovo „*should*“). Implementace doporučení byla ponechána členským státům,⁸⁵ avšak jak tato práce dále ilustruje, nezdá se, že by doporučením byl ze strany členských států připisován velký význam. Doporučení jako taková, i když bezpochyby vyplňují mezery velmi

⁸¹ ETS No. 123, ETS No. 125.

⁸² ETS No. 145. Protokol k dnešnímu dni nevstoupil v platnost, jelikož ze států, jejichž ratifikace je pro to nutná, ratifikovalo pouze Nizozemsko.

⁸³ Přehled těchto doporučení lze najít zde: https://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_co-operation/biological_safety_and_use_of_animals/farming/A_texts_documents.asp#TopOfPage.

⁸⁴ European Commission. *Other animals* [online][cit. 21.3.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/animals/animal-welfare/animal-welfare-practice/animal-welfare-farm/other-animals_en.

⁸⁵ Commission Staff Working Paper, Impact Assessment Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015, SEC(2012) 55 final.

obecné struktury původní dohody a stanovují alespoň základní druhově specifická pravidla chovu jednotlivých druhů zvířat, také neobsahují dostatek uchopitelných a kvantifikovaných standardů a sklouzávají k pojmům, jež mohou mít různou interpretaci (nezbytný, dostatečný, vhodný). Rozvoj této dohody se zastavil v roce 2010; od té doby Rada Evropy nehlásí žádné setkání stálého výboru.⁸⁶ Odkaz všech tří dohod je však dodnes znatelný, jelikož společně položily základ právní ochrany hospodářských zvířat v EU a současné právní předpisy na ně odkazují ve svých úvodních ustanoveních.

Prvním právním předpisem Evropského společenství v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat byla směrnice Rady 74/577/EHS z roku 1974,⁸⁷ která také poprvé **stanovila požadavek, aby zvířata byla před porážkou omráčena**. Ani zde však motivace zákonodárců nespočívala tak moc v etice a snaze zlepšit životy zvířat jako v ochraně trhu a spravedlivé soutěže, kterou ohrožovaly rozdíly ve vnitrostátní ochraně zvířat natolik významné, že ovlivňovaly společný trh, a tak snaha o určitou harmonizaci byla na místě. V roce 1977 pak následovala směrnice Rady 77/489/EHS o **ochraně zvířat během mezinárodní přepravy** transponující pravidla zmíněné Evropské dohody.⁸⁸ Obě směrnice byly několikrát revidovány a nakonec změněny do právní formy dnes platných nařízení, a to nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování a nařízení Rady (ES) č. 1/2005 ze dne 22. prosince 2004 o ochraně zvířat během přepravy (viz kapitoly 4 a 5). Druhé jmenované přitom mělo za cíl poučit se z chyb právních předpisů, které jí předcházely, avšak nedošlo ke zcela zásadní a žádoucí změně maximálních limitů pro délku trvání cesty (i když takovou změnu navrhovala Komise) z důvodu nemožnosti nalézt politickou dohodu.⁸⁹

Od 80. let začaly být přijímány také vertikální **druhově specifické směrnice**, počínaje ochranou nosnic a stanovením parametrů bateriových klecí, ve kterých byly chovány.⁹⁰ Ta stanovila povinnost poskytovat nosnicím od roku 1995 minimálně 450 cm² prostoru; do doby

⁸⁶ Di Concetto, A. (2022). *The Double-Edged Sword: International Law and Its Effects on EU Farm Animal Welfare Legislation*. Global Journal of Animal Law, 10(2). ISSN 2341-8168. Dostupné z: <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1756>.

⁸⁷ Council Directive 74/577/EEC of 18 November 1974 on stunning of animals before slaughter, OJ L 316, 26.11.1974, p. 10—11 (český překlad není dostupný).

⁸⁸ Směrnice Rady ze dne 19. listopadu 1991 o ochraně zvířat během přepravy a o změně směrnic 90/425/EHS a 91/496/EHS (91/628/EHS), OJ L 340, 11.12.1991.

⁸⁹ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁹⁰ Council Directive 86/113/EEC of 25 March 1986 laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages, OJ L 95, 10.4.1986, p. 45—48. Tu o dva roky později anulovala Council Directive 88/166/EEC of 7 March 1988 complying with the judgment of the Court of Justice in Case 131/86 (annulment of Council Directive 86/113/EEC of 25 March 1986 laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages), OJ L 74, 19.3.1988, p. 83—87 (český překlad není u obou směrnic dostupný).

přijetí žila na menší ploše více než polovina evropských nosnic.⁹¹ Následovaly směrnice na ochranu prasat⁹² a telat⁹³ v 90. letech. První zmíněná přinesla do práva Společenství **zákaz rutinního krácení ocasů a extirpace (štipání) zubů a povinnost poskytovat zvířatům slámu či jiný materiál** k uspokojení etologických potřeb, a to s přechodným obdobím do začátku roku 1994. I po téměř 30 letech je však rutinní krácení oháněk stále běžným jevem na evropských farmách; výjimku tvoří pouze Švédsko a Finsko.⁹⁴ Revize směrnice na ochranu telat z roku 1997 pak přinesla zákaz tzv. tradičních klecí pro telata (angl. *veal crates*).⁹⁵ Ty sice nemají oficiální právní definici, ale můžeme je popsat jako většinou dřevěné konstrukce tak úzké, že zvířatům neumožnily otočit se, komplikovaly provádění základních pohybů jako vstát či lehnout si a znemožňovaly řádnou socializaci s ostatními telaty. Cílem bylo zabránit telatům hýbat se a budovat svaly, aby telecí maso bylo co nejvíce měkké; v souvislosti s tím byla také telata rutinně krmena stravou bez dostatečného množství železa skládající se převážně z mléka (respektive náhražky mléka), aby maso bylo co nejsvětlejší. V takovýchto konstrukcích byla telata chována celý život, tedy kolem 5–6 měsíců.⁹⁶ Směrnice s účinností od roku 2007 zakázala chov všech telat v individuálních kotcích po osmém týdnu života (po této době musí být chována ve skupinách), stanovila parametry kotců a nařídila, aby telata měla vizuální a hmatový kontakt s ostatními telaty. Zároveň je od roku 1998 zakázáno krmit telata pouze tekutou stravou chudou na železo a nařízeno je podávat stravu s obsahem vlákniny a železa, která zajistí směrnicí předepsané hodnoty hemoglobinu v krvi.⁹⁷

Zásadní milník pro legislativu na ochranu hospodářských zvířat v EU pak přinesla směrnice Rady 1999/74/ES ze dne 19. července 1999, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu nosnic a jež **zakázala chov nosnic v neobohacených klecích** (ve kterých roce 1996 žilo 93 % nosnic v EU).⁹⁸ Jako synonymum neobohacených klecí je někdy používán pojem

⁹¹ Appleby, M. C. (2003). *The EU Ban on Battery Cages: History and Prospects*. In: Salem, D. J., Rowan, A. N. *The state of the animals II: 2003*. Washington, DC, Humane Society Press, str. 159-174. ISBN 9780965894272.

⁹² Směrnice Rady 91/630/EHS ze dne 19. listopadu 1991, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 340, 11.12.1991, s. 33–38.

⁹³ Směrnice Rady 91/629/EHS ze dne 19. listopadu 1991, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat, Úř. věst. L 340, 11.12.1991, s. 28–32.

⁹⁴ European Commission. *Overview report: The use of indicators for animal welfare at farm level* [online] 2022 [cit. 26.10.2022]. Dostupné z:

https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview_reports/details.cfm?rep_id=147.

⁹⁵ Směrnice Rady 97/2/ES ze dne 20. ledna 1997, kterou se mění směrnice 91/629/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu telat, Úř. věst. L 25, 28.1.1997, s. 24–25.

⁹⁶ Stevenson, P. (2009). *European and International Legislation: A Way Forward for the Protection of Farm Animals?* In: Sankoff & White. *Animal Law in Australasia*. Sydney, Federation Press, str. 307–332. ISBN 978-1862877191.

⁹⁷ Rozhodnutí Komise ze dne 24. února 1997, kterým se mění příloha směrnice 91/629/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu telat, OJ L 76, 18.3.1997, s. 30–31.

⁹⁸ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

bateriové klece odvozený od jejich uspořádání v řadách a patrech na sebe navazujících klecí vystupujících jako jeden celek. Obohacené systémy mohou být a většinou jsou také uspořádány v těchto bateriích, nicméně poskytují více místa a prvky jako hnízdo, hřady a stelivo. Je zajímavé, že v době přijetí neměla spousta organizací věnujících se ochraně zvířat ani zemědělců ponětí o existenci obohacených klecí, které byly vyvíjeny od 80. let, a zákaz byl tak často chápán jako úplný přechod k alternativním systémům.⁹⁹ S přechodným obdobím do roku 2012 musely chovy v důsledku zákazu změnit své systémy tak, aby každá nosnice měla k dispozici 750 cm² prostoru v kleci (z toho 600 cm² využitelného prostoru), alespoň 15 cm vhodných hřad a v každé kleci bylo hnízdo, stelivo na klovaní a hrabání a prostředky na zkracování drápů. Plocha o výměře 750 cm² je však stále pouze o málo větší než papír formátu A4 a neumožňuje slepici roztáhnout křídla (na což potřebuje 1 118 cm²) či jimi zamávat (1 980 cm²).¹⁰⁰ I přes dlouhé přechodné období však členské státy nebyly schopny zajistit včasný přechod na obohacené klece. Třináct z nich tak v roce 2012 obdrželo výzvu k zaslání dalších informací (čímž se zahajuje řízení o nesplnění povinnosti),¹⁰¹ přičemž v případě Itálie¹⁰² a Řecka¹⁰³ byla věc předložena Soudnímu dvoru EU.

K zákazu tradičních kotců pro telata a neobohacených klecí pro nosnice se pak v roce 2001 **přidal zákaz chovu prasnic v individuálních klecích v období začínajícím čtyři týdny po zapuštění a končícím týden před očekávaným porodem** s přechodným obdobím do roku 2013.¹⁰⁴ Ani tato změna se neobešla bez zahájení řízení o nesplnění povinnosti, nicméně tentokrát ani v jednom případě nedošlo k předložení věci SDEU.¹⁰⁵ Individuální klece pro prasnice (angl. *gestation crates* nebo *sow stalls*) jsou tak úzké, že jediný pohyb, který prasnici umožňují, je vstát a lehnout si, a i to je pro ni problematické. Březost prasnice trvá necelé čtyři měsíce a v zemích, kde individuální klece nejsou zakázány, přechází prasnice pár dní před porodem plynule z této klece do klece porodní (angl. *farrowing crate*), kde je její pohyb podobně omezen. V Evropské unii porodní klece zatím nejsou zakázány, tudíž prasnice je typicky držena do doby čtyř týdnů po inseminaci v individuální kleci, pak je přesunuta do

⁹⁹ Appleby, M. C. (2003). *The EU Ban on Battery Cages: History and Prospects*. In: Salem, D. J., Rowan, A. N. *The state of the animals II: 2003*. Washington, DC, Humane Society Press, str. 159-174. ISBN 9780965894272.

¹⁰⁰ Dawkins, M. a Hardie, S. (1989). *Space needs of laying hens*. *British Poultry Science*, 30 (2), str. 413–416. ISSN: 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668908417163>.

¹⁰¹ Těmito zeměmi byla Belgie, Bulharsko, Řecko, Španělsko, Francie, Itálie, Kypr, Lotyšsko, Maďarsko, Nizozemsko, Polsko, Portugalsko a Rumunsko.

¹⁰² Rozsudek Soudního dvora ze dne 22. května 2014 ve věci C-339/13, ECLI:EU:C:2014:353.

¹⁰³ Rozsudek Soudního dvora ze dne 4. září 2014 ve věci C-351/13, ECLI:EU:C:2014:2150.

¹⁰⁴ Směrnice Rady 2001/88/ES ze dne 23. října 2001, kterou se mění směrnice 91/630/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 316, 1.12.2001, s. 1–4.

¹⁰⁵ Řízení bylo zahájeno výzvou k zaslání informací vůči Belgii, Kypru, Dánsku, Francii, Německu, Řecku, Irsku, Polsku, Portugalsku, Finsku a Slovinsku.

skupinového chovu a týden před porodem do předporodní klece, načež je pár dní po odstavení selat znovu uměle oplodněna a proces pokračuje dál. Všechny tři zákazy zmíněné v této podkapitole se opírají o závěry Vědeckého výboru pro zdraví a dobré životní podmínky zvířat,¹⁰⁶ který upozorňoval na špatnou úroveň *welfare* z důvodu omezení pohybu a nemožnosti vykonávání přirozených potřeb zvířat. Ačkoliv se jednalo o legislativní pokrok v porovnání s ostatními regiony světa, kde tyto v EU zakázané praktiky převládají dodnes, otázka klecového chovu tím zdaleka nebyla vyřešena a v Unii do dnešního dne žije v klecích okolo 300 milionů zvířat. O zákazu klecí v chovech všech hospodářských zvířat chovaných pro produkci potravin se začalo mluvit až v souvislosti s úspěchem evropské občanské iniciativy „Konec doby klecové“ (viz podkapitolu 2.4).

Na konci 90. let byla přijata směrnice Rady 98/58/ES ze dne 20. července 1998 o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, která transponovala závazky Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely z roku 1976. Ta je obecnou směrnicí, která má poskytovat ochranu i těm druhům hospodářských zvířat, pro nichž nebyly přijaty druhově specifické požadavky na chov. Platná je dodnes a nebyla od svého přijetí revidována (viz podkapitolu 2.2.1). V prvním desetiletí tohoto milénia byly revidovány právní předpisy na ochranu prasat a telat a přijata byla směrnice Rady 2008/120/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, a směrnice Rady 2008/119/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat. Čtveřici druhově specifických směrnic doplnila směrnice Rady 2007/43/ES ze dne 28. června 2007 o minimálních pravidlech pro ochranu kuřat chovaných na maso.

Od druhého desetiletí tohoto století však vývoj legislativy poněkud zamrzl. Oživila jej až Zelená dohoda pro Evropu, soubor politických iniciativ představený v roce 2019, a v jejím jádru stojící **strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“**. Ta s sebou totiž přináší revizi všech sedmi dnes použitelných právních předpisů plánovanou na rok 2023. Vliv měly bezesporu také personální změny jako nástup Stelly Kyriakides do pozice komisařky pro zdraví a bezpečnost potravin, která nasměrovala Generální ředitelství pro zdraví a bezpečnost potravin (GŘ SANTE) k proaktivnějšímu přístupu k ochraně zvířat v EU.

1.2.3 Dobré životní podmínky zvířat v obchodní politice EU

Ačkoliv se Evropská unie ráda profiluje jako region s nejsilnější legislativou na ochranu hospodářských zvířat, toto „prvenství“ podkopává **velmi proliberální obchodní politika,**

¹⁰⁶ Před rokem 1997 znám jako Vědecký veterinární výbor.

kerou EU zastává. To je zásadní především vzhledem k faktu, že je Unie největším vývozcem a čtvrtým největším dovozcem živočišných produktů na světě, a tedy obrovským a vlivným hráčem na globálním trhu s těmito produkty.¹⁰⁷ Co se týče živočišné produkce, Evropská unie se nezděráhá pouštět na svůj trh i produkty ze třetích zemí s nesrovnatelně nižší úrovní *welfare* zvířat. Na trhu se tak setkávají domácí producenti, které zavazuje legislativa s vyššími nároky na chov, přepravu a porážku zvířat (což se odráží na vstupních nákladech), s producenty ze třetích zemí produkujícími levnější zboží díky méně přísné legislativě na ochranu zvířat čili za použití levnějších, avšak krutějších praktik. Výjimky představují pouze dovoz živých prasat a telat zakotvený ve směrnici o telatech¹⁰⁸ a prasatech¹⁰⁹, podle nichž musí být u dovezených zvířat osvědčením prokázáno, že s nimi bylo zacházeno přinejmenším rovnocenným způsobem jako v EU, a dovoz masa zakotvený ve směrnici o ochraně zvířat během porážky,¹¹⁰ ačkoliv zde jsou motivací spíše sanitární důvody nežli snahy chránit zvířata. Na unijní trh se dostávají například vejce ze třetích zemí, kde jsou slepice rutinně chovány v neobohacených klecích (např. Ukrajina nebo USA, kde je klecový chov nosnic zakázán pouze na úrovni několika států, nikoliv však na úrovni federální).^{111,112} Oproti domácí produkci v EU je sice import vajec poměrně zanedbatelný,¹¹³ a tak se nedá říci, že by domácí producenty drtila konkurence ze třetích zemí, nicméně fakt, že produkty z neobohacených klecí mají vůbec přístup na vnitřní trh EU, jsou jasným indikátorem toho, že pro politiku EU hraje prim zájem v mezinárodním obchodě, a zájem na ochraně zvířat naopak zaostává. Tato proliberální politika nepůsobí koneckonců pouze ve vztahu EU a třetích států, ale také uvnitř EU samotné. **Členské státy sice mohou přijímat legislativu, která převyšuje minimální standardy pro chov, přepravu či usmrcování zvířat stanovené unijním právem, nemohou však svůj trh uzavřít před produkty z jiných zemí, které takovému nadstandardu neodpovídají.** Čl. 36 SFEU sice

¹⁰⁷ Chatellier, V. (2021). *Review: International trade in animal products and the place of the European Union: main trends over the last 20 years*. *Animal* 15(1). ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100289>.

¹⁰⁸ Čl. 8 směrnice Rady 2008/119/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat, Úř. věst. L 10, 15.1.2009, s. 7–13.

¹⁰⁹ Čl. 9 směrnice Rady 2008/120/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 47, 18.2.2009, s. 5–13.

¹¹⁰ Čl. 12 nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování, Úř. věst. L 303, 18.11.2009, s. 1–30.

¹¹¹ Ochrana hospodářských zvířat v USA na federální úrovni neexistuje, jelikož Animal Welfare Act z roku 1966 v § 2132 explicitně vylučuje hospodářská zvířata jako například skot nebo drůbež z definice pojmu zvíře. Chov nosnic v klecích zakázala zatím pouze přibližně pětina států USA, mezi nimi např. Kalifornie, Oregon, Nevada, Colorado nebo Michigan.

¹¹² Pro přesnější data ohledně importu vajec do EU viz European Commission. *Eggs* [online][cit. 10.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/animal-products/eggs_en#marketmonitoring.

¹¹³ Roční produkce v EU se pohybuje okolo 7 milionů tun. Import do EU v roce 2019 dosahoval 18 000 tun (data Evropské komise).

nevykládají jako způsob omezení dovozu a ochrany národních trhů před produkty z chovů s nižší úrovní *welfare* zvířat.¹¹⁴ Především v Radě Evropské unie tak lze ze strany unijních ministrů zemědělství slyšet argument, že zvyšování existujících standardů pro dobré životní podmínky zvířat by se mělo dít (*pokud* by se dle jejich názoru mělo dít) v rámci celé EU, aby byly zajištěny jednotné podmínky produkce napříč všemi členskými státy.

Ve své argumentaci se EU nejčastěji opírá o možný konflikt s pravidly **Světové obchodní organizace (World Trade Organization, WTO)**, která v polovině 90. let nahradila Všeobecnou dohodu o clech a obchodu (*General Agreement on Tariffs and Trade, GATT*) podepsanou v roce 1947 s cílem odstraňovat bariéry mezinárodního obchodu, nejvýznamněji v podobě pravidla zákazu diskriminace. Evropská unie v minulosti řešila spor, který se týkal omezení dovozu z důvodu ochrany veřejné morálky. Jeho jádrem bylo **nařízení z roku 2009, které zakazovalo uvádění produktů z tuleňů na trh**, a to s ohledem na skutečnost, že „*tuleňi jsou vnímavé bytosti, jež mohou pociťovat bolest, rozrušení, strach či jiný druh strádání*“.¹¹⁵ K zákazu přitom existovaly tři výjimky a jednou z nich byly „*produkty z tuleňů [které] jsou získávány při tradičních lovech tuleňů pořádaných inuitskými a jinými původními společenstvími*“.¹¹⁶ Zákaz následně u WTO napadly Kanada a Norsko s argumentem, že se jedná o diskriminační opatření. Těm dal odvolací orgán WTO v roce 2014 technicky za pravdu v tom smyslu, že výjimky (především ta týkající se produktů z tuleňů získávaných při tradičních lovech) opravdu byly problematické. Důvodem byl fakt, že produkty Inuitů získaly výsadní postavení zcela bez ohledu na zacházení se zvířaty, i když nařízení se ve vztahu k zákazu odvolávalo právě na ochranu tuleňů. Samotný zákaz uvádění produktů z tuleňů na trh však byl legitimní z hlediska čl. XX(a) GATT, tedy ochrany veřejné mravnosti.¹¹⁷ Evropská unie v návaznosti na výsledek sporu výjimku pro tradiční lov upravila a podmínila ohledem na dobré životní podmínky zvířat. WTO tímto rozhodnutím dala jasný signál, že **ochrana zvířat a jejich dobrých životních podmínek je relevantním komponentem veřejné morálky**, který ob stojí také před jejím panelem, podle něhož je „*etickou zodpovědností lidí*“ a „*globálně uznávaným*

¹¹⁴ Di Concetto, A. (2022). *The Double-Edged Sword: International Law and Its Effects on EU Farm Animal Welfare Legislation*. Global Journal of Animal Law, 10(2). ISSN 2341-8168. Dostupné z: <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1756>.

¹¹⁵ Bod 1 odůvodnění nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1007/2009 ze dne 16. září 2009 o obchodování s produkty z tuleňů, Úř. věst. L 286, 31.10.2009, s. 36—39.

¹¹⁶ Ibid, čl. 3 odst. 1.

¹¹⁷ European Communities – Measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products, Appellate Body Report, WTO Doc. WT/DS400/AB/R, WT/DS/401/AB/R, 22 May 2014.

problémem“.¹¹⁸ Tento spor je dodnes, jak popisuje K. Sykes, „*historickým obratem ve vztahu dobrých životních podmínek zvířat a mezinárodního obchodního práva*“; zásadní je především skutečnost, že se panel podrobně a do hloubky zabýval realitou vykořisťování zvířat, velmi znepokojivými praktikami spojenými s lovem tuleňů (včetně audiovizuálních ukázek) a utrpením, které tato zvířata prožívají.¹¹⁹ I přes rozhodnutí WTO, které vychází vstříc omezování obchodu právě z důvodu ochrany dobrých životních podmínek zvířat, se však zdá, že **WTO má na EU stále tzv. mrazivý účinek (*chilling effect*)**, kdy EU setrvává u přesprávné opatrnosti ve vztahu k přijímání progresivnější legislativy na ochranu zvířat z obav z možné kolize s pravidly WTO, zřejmě také pod vlivem prvotního a ne příliš příznivého rozhodování organizace.¹²⁰ To se týká především hospodářských zvířat, u jiných kategorií je totiž odvážnější; kromě zmíněných produktů z tuleňů zakázala např. také dovoz kůže ze psů a koček.¹²¹ Zatím není zřejmé, jak se k možnosti omezení dovozu produktů ze třetích zemí postaví v souvislosti s nadcházející revizí legislativy na úseku ochrany hospodářských zvířat, kterou minimálně ve vztahu k připravovanému zákazu klecových chovů zvažuje.¹²²

Spotřebitelé samotní v roce 2020 v průzkumu Eurobarometr ohledně zemědělství a Společné zemědělské politiky v absolutní většině (88 %) uvedli, že **dovoz do EU by měl být omezen pouze na ty produkty, které odpovídají standardům EU na ochranu životního prostředí a zvířat**.¹²³ Po zákazu dovozu živočišných produktů, jež nebyly vyrobeny za použití standardů odpovídajících těm unijním, volají shodně zástupci průmyslu za účelem chránit domácí producenty před levnější konkurencí z třetích zemí a ochránci zvířat s cílem zlepšovat úroveň *welfare* zvířat v EU. Za určitou alternativu tohoto kroku bývá považován systém označování potravin, který by sice nelimitoval dovoz, ale jenž by spotřebitele upozornil na nízkou úroveň *welfare*, ze kterého produkt pochází, čímž by importované produkty na trhu zcela nezapadly mezi ty domácí. Momentálně jsou takto spotřebitelům poskytovány informace

¹¹⁸ European Communities – Measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products, Panel Report, WTO Doc. WT/DS400/R, WT/DS401/R, 25 Nov. 2013.

¹¹⁹ Sykes, K. (2021). *Animal Welfare and International Trade Law: The Impact of the WTO Seal Case*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited, 224 stran. ISBN 9781839109799.

¹²⁰ Offor, I. *The Chilling Effect of the World Trade Organisation on European Union Animal Welfare Legislation* [online] 2017 [cit. 24.9.2022]. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/344462351_The_Chilling_Effect_of_the_World_Trade_Organisation_on_European_Union_Animal_Welfare_Legislation.

¹²¹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1523/2007 ze dne 11. prosince 2007, kterým se zakazuje uvádět na trh, dovážet do Společenství a vyvážet z něj kočičí a psí kůže a výrobky obsahující tyto kůže, Úř. věst. L 343, 27.12.2007, s. 1–4.

¹²² Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare, Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021.

¹²³ European Commission. *Special Eurobarometer 504: Europeans, Agriculture and the CAP* [online] 2020 [cit. 25.9.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2229>.

u vajec, kdy vejce ze zemí neposkytujících dostatečné záruky rovnocennosti unijních pravidel musí být **označeny zemí původu a způsobem chovu („normy ne ES“)**.¹²⁴ V rámci počátečního posouzení dopadů pro nadcházející revizi legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat Komise nicméně uvedla nedostatečné informace poskytované spotřebitelům o úrovni *welfare* zvířat, a to jak u domácích, tak dovážených produktů, jako jeden z problémů současné legislativy. Unie sice stále pociťuje efekt mrazivého účinku a je poměrně opatrná ohledně zásahů do importů, avšak vzhledem k nadcházející revizi Komise alespoň zvažuje možnost zavedení označování dovážených produktů či úplného zákazu jejich dovozu, nevyhovují-li unijním standardům (především ve vztahu k zákazu klecí, jak bylo zmíněno výše).¹²⁵ Vše naznačuje tomu, že dobře vytvořený systém označování potravin by s největší pravděpodobností byl shledán kompatibilním s pravidly WTO bez větších problémů,¹²⁶ stejně jako případný zákaz dovozu produktů z klecových chovů.¹²⁷ K označování produktů by však mělo být přistupováno spíše jako k doplňkovému opatření, a nikoliv hlavnímu řešení problému, jelikož jako nástroj ochrany zvířat má své limity.

Již v roce 2002 Evropská komise upozorňovala, že nedostatek synchronizace v ochraně zvířat v třetích zemích a v členských státech EU může představovat ekonomickou nevýhodu pro země, které přijmou vyšší standardy chovu zvířat, čímž se tyto obavy vztahující se ke konkurenceschopnosti domácích producentů stávají častým argumentem proti legislativnímu pokroku. Jako jedno z řešení tak zmínila **bilaterální dohody, které by prosazovaly dobré životní podmínky zvířat**.¹²⁸ V této myšlence pokračovala ve strategii EU v oblasti dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015,¹²⁹ kde se zavázala k začleňování otázky dobrých životních podmínek zvířat do bilaterálních dohod a k vyvíjení iniciativ na poli multilaterální spolupráce. Ve své zprávě z roku 2018 pak Evropská komise zmínila, že *„dvoustranná spolupráce umožnila v některých zemích mimo EU zlepšit dobré životní*

¹²⁴ Čl. 30 nařízení Komise (ES) č. 589/2008 ze dne 23. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro vejce, Úř. věst. L 163, 24.6.2008, s. 6–23.

¹²⁵ Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare (Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021).

¹²⁶ Viz analýzu: Eurogroup for Animals. *Method-Of-Production Labelling: The Way Forward to Sustainable Trade* [online] 2021 [cit. 10.10.2022]. Dostupné zde: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-12/E4A-Policy-Paper-Labeling_and_WTO_04-2019-screen_0.pdf.

¹²⁷ Viz analýzu: Eurogroup for Animals. *Bye Bye Cages: The legality of an EU ban on the sales of meat and eggs produced from caged animals including imported food* [online] 2022 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2022-11/Eurogroup%20Bye%20bye%20cages%20report%20EN%20Digital.pdf>.

¹²⁸ Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Animal Welfare Legislation on farmed animals in Third Countries and the Implications for the EU, COM/2002/0626 final.

¹²⁹ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015 (COM/2012/06 final).

podmínky zvířat“, a jako příklad uvedla obchodní dohody s Chile, které podle Komise vedly k přijetí právních předpisů na ochranu zvířat v této zemi, nebo s Novým Zélandem a Kanadou.¹³⁰ Nedá se však říci, že by EU byla v prosazování ochrany hospodářských zvířat v rámci své mezinárodní obchodní politiky zcela úspěšná.¹³¹ Dosavadní dílčí pokroky jsou podryvány **ambiciózní expanzí EU na mezinárodní trhy**; např. dohoda o přidružení mezi EU a Mercosurem má potenciál dále podnitit intenzifikaci živočišného průmyslu pro exportní odvětví jako produkce hovězího masa či pěstování sóji v Latinské Americe a zvýšit dovoz produktů z chovů s nízkou úrovní *welfare*. Trefně to popisuje Offor, podle kterého jsou „*chabé pokusy EU o integraci otázky dobrých životních podmínek zvířat do její obchodní politiky pouhým pokusem o green-washing, jelikož fakticky pokračuje v liberalizaci trhu s živočišnými produkty a povoluje škodlivé industrializované praktiky v rámci svých členských států*“.¹³²

1.3 Role orgánů EU v unijní ochraně hospodářských zvířat

Podle čl. 13 SEU tvoří orgány Unie Evropský parlament, Evropská rada, Rada, Evropská komise, Soudní dvůr Evropské unie, Evropská centrální banka a Evropský účetní dvůr. Ve vztahu k problematice probírané v této práci je nutné se blíže podívat ty, které její stav a vývoj ovlivňují nejzásadněji, a těmi jsou – poměrně nepřekvapivě – tři základní orgány EU čili **Evropská komise, Evropský parlament a Rada Evropské unie**. Menší roli však samozřejmě hrají i další orgány jako Soudní dvůr Evropské unie, především při výkladu unijního práva, nebo Evropský účetní dvůr (EÚD), a to jako kontrolor řádného nakládání s finančními prostředky EU, mezi nimiž se nachází i ty ve fondech v rámci Společné zemědělské politiky. Tato podkapitola poskytne stručný přehled toho, jakou roli hraje trojice Komise–Parlament–Rada v ochraně hospodářských zvířat a směřování Unie v této oblasti a kdo na ně přitom působí.

1.3.1 Evropská komise

Evropská komise, největší orgán Evropské unie, je výkonnou složkou sídlící v Bruselu. Vede ji kolegium 27 komisařů jmenovaných na pět let, jeden za každý členský stát Evropské

¹³⁰ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o dopadu mezinárodních činností v oblasti dobrých životních podmínek zvířat na evropské chovatele hospodářských zvířat v globalizovaném světě (COM(2018) 42 final).

¹³¹ Di Concetto, A. (2022). *The Double-Edged Sword: International Law and Its Effects on EU Farm Animal Welfare Legislation*. *Global Journal of Animal Law*, 10(2). ISSN 2341-8168. Dostupné z: <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1756>.

¹³² Offor, I. (2020). *Animals and the Impact of Trade Law and Policy: A Global Animal Law Question*. *Transnational Environmental Law*, 9(2), str. 239-262. ISSN 2047-1033. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S2047102519000402>.

unie, v jehož čele stojí předseda/předsedkyně. Komisaři pak spravují jedno či několik generálních ředitelství (angl. *Directorate General, DG*), každé věnující se určitému resortu podobně jako ministerstva na národní úrovni. Pro oblast ochrany hospodářských zvířat sehrávají klíčové role dvě generální ředitelství. Prvním je **Generální ředitelství pro zdraví a bezpečnost potravin (GŘ SANTE)**, do roku 2014 známé jako Generální ředitelství pro zdraví a spotřebitele (GŘ SANCO), pod nějž spadá ochrana zdraví a dobré životní podmínky hospodářských zvířat. Tím druhým je pak **Generální ředitelství pro zemědělství a rozvoj venkova (GŘ AGRI)**, které má na starosti zemědělskou politiku, jež oblast ochrany hospodářských zvířat silně ovlivňuje. Ačkoliv na úrovni členských států jsou dobré životní podmínky hospodářských zvířat tradičně agendou ministerstev zemědělství, bylo moudrým krokem zařadit je v rámci Komise pod ředitelství, které je více oproštěno od zemědělské politiky a nevnímá tak zvířata pouze v jejím kontextu. Ve vztahu k politikám na ochranu životního prostředí, jež se promítají do regulace živočišné výroby, je pak nutné zmínit také Generální ředitelství pro životní prostředí (GŘ ENVI). Komise pod vedením Ursuly von der Leyen, která byla jmenována v roce 2019, si jako jednu z klíčových politických priorit stanovila mimo jiné také Zelenou dohodu pro Evropu, která, jak bylo zmíněno výše, rozhybala také dění v oblasti ochrany zvířat. Zřejmě v návaznosti na tuto za poslední roky nejpříznivější atmosféru pro ochranu zvířat vznikla také iniciativa *EU for Animals*, která žádá, aby v názvu GŘ SANTE (a tedy i titulu příslušného komisaře/komisařky) byly explicitně zmíněny dobré životní podmínky zvířat a ředitelství bylo přejmenováno na Generální ředitelství pro zdraví, bezpečnost potravin a dobré životní podmínky zvířat, což by mohlo podle iniciátorů vést k „proaktivnějšímu a progresivnějšímu přístupu“ Komise právě k této problematice.^{133,134}

Evropská komise zastává řadu rolí, v nichž prosazuje zájmy Evropské unie (na rozdíl od Evropského parlamentu, který má zastupovat zájmy občanů, a Rady EU, která má zastupovat zájmy členských států). Jednou z nejzásadnějších funkcí Komise je **právo legislativní iniciativy** čili předkládání návrhů právních předpisů „spoluzákonodárcům“, to znamená Evropskému parlamentu a Radě. Podobu legislativy v Unii tak ve velkém měřítku určuje právě Komise, jelikož víc než 90 % jejích návrhů úspěšně projde legislativním procesem (ačkoliv upravených pozměňovacími návrhy Evropského parlamentu a Rady).¹³⁵ Při vytváření

¹³³ EU for Animals, viz <https://www.euforanimals.eu/en>.

¹³⁴ Pro zajímavost, na úrovni národních ministerstev v členských státech Evropské unii má explicitně problematiku welfare či práv zvířat v názvu příslušného resortu, který se danou problematikou zabývá, pouze Malta (Ministerstvo zemědělství, rybolovu a práv zvířat) a Vlámsko v Belgii (Ministerstvo životního prostředí, přírody, lesů, venkovských oblastí a welfare zvířat).

¹³⁵ Hardacre, A., Akse, E. (2015). *How the EU Institutions Work and... How to Work with the EU Institutions*. London, John Harper Publishing, 370 stran. ISBN 978-0-9929748-8-6.

legislativy musí dbát na dodržení principů subsidiarity a proporcionality a legislativně upravovat pouze to, co jí dovoluje primární právo čili kde má pravomoc. Kromě toho také na základě zmocnění **přijímá prováděcí akty a akty v přenesené pravomoci**, které jí umožňují legislativu poměrně jednoduše doplňovat či pozměnit (role Evropského parlamentu a Rady je zde omezena; v případě aktů v přenesené pravomoci mají dva měsíce na vznesení námitek, procesu přijímání prováděcích aktů se neúčastní). Je nutné zmínit také nelegislativní činnost Komise v oblasti dobrých životních podmínek zvířat, která zahrnuje vytváření nejlepších postupů či doporučení. Zcela zásadní je také role Komise jakožto „ochránkyně smluv“, kdy prosazuje právo EU, dohlíží na jeho řádné uplatňování a dodržování v členských státech, provádí audity nebo může proti těm státům, které v implementaci selhávají, vést **řízení o nesplnění povinnosti podle čl. 258 SFEU**. V případě legislativy na ochranu hospodářských zvířat je však řízení nedostatečně využívaným nástrojem. Po zkušenosti se zahájením řízení proti státům, které nedodržely lhůtu pro přechod na obohacené kletce, přitom Komise uvedla, že *„uplatnění řízení o nesplnění povinnosti v oblastech prvořadého významu, v nichž právní předpisy stanoví jasné požadavky, může být velice účinné pro dosažení požadovaných nápravných opatření“*.¹³⁶

V kontextu legislativní iniciativy Komise a právních předpisů na ochranu hospodářských zvířat se sluší zmínit roli **Evropského úřadu pro bezpečnost potravin (EÚBP), agentury EU poskytující Komisi nezávislé vědecké poradenství**.¹³⁷ Právě vědecká stanoviska, k jejichž vypracování dává Komise EÚBP mandát, jsou totiž základním stavebním kamenem pro právní předpisy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a jsou také hojně citována v rámci této práce. Kromě toho je pro Komisi klíčové také vést dialogy se zainteresovanými subjekty, jako jsou organizace zastupující občanskou společnost či organizace zastupující průmysl, aby zhodnotila řadu (často protichůdných) zájmů, kterých se legislativa může dotknout. K tomu slouží **Platforma pro dobré životní podmínky zvířat (EU Platform on Animal Welfare)** pod GŘ SANTE zřízená v roce 2017 s cílem napomáhat úsilí Komise při rozvoji a výměně koordinovaných opatření, podporovat přijímání dobrovolných závazků za účelem zlepšování úrovně *welfare* zvířat nebo přispívat k prosazování norem

¹³⁶ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o celkovém fungování úředních kontrol prováděných v členských státech (2014–2016) k zajištění ověření dodržování právních předpisů týkajících se krmiv a potravin a pravidel o zdraví a dobrých životních podmínkách zvířat, COM(2018) 627 final.

¹³⁷ Do roku 2003 poskytoval Komisi vědecká doporučení Vědecký výbor pro otázky zdraví a dobré životní podmínky zvířat zprávu, který právě EÚBP v této roli vystřídal. Pro archiv Vědeckého výboru viz https://food.ec.europa.eu/horizontal-topics/expert-groups/scientific-committees/scientific-committee-animal-health-and-animal-welfare-archive_en.

v oblasti dobrých životních podmínek zvířat.¹³⁸ Původně měla platforma tři podskupiny fungující v letech 2018–2020, a to týkající se označování dobrých životních podmínek zvířat, přepravy a dobrých životních podmínek prasat. V roce 2021 byl prodloužen mandát Platformy do roku 2025,¹³⁹ mimo jiné v návaznosti na přijetí strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ a představení plánované revize legislativy v oblasti *welfare* zvířat, a Platforma nyní vytváří prostor pro dialog mezi veřejnoprávními subjekty jako členské státy, EÚBP nebo WOAH a soukromými subjekty, tedy nezávislémi odborníky, organizacemi občanské společnosti a podnikatelskými a profesními organizacemi. Od roku 2022 působí v rámci Platformy šest podskupin zabývajících se přepravou zvířat, usmrcováním zvířat, označováním potravin a dobrými životními podmínkami prasat, drůbeže, telat a dojníc.¹⁴⁰ V rámci GŘ AGRI pak funguje několik skupin pro občanský dialog v oblasti zemědělství (*Civil Dialogue Groups*), které se zaměřují mimo jiné na sektory živočišné výroby či oblast ekologického zemědělství.¹⁴¹

Ve vztahu k dohledu nad uplatňováním právních předpisů v oblasti ochrany zvířat pak Komise zřídila **referenční střediska pro dobré životní podmínky zvířat**, která mají za úkol poskytovat členským státům EU potřebnou technickou podporu a asistenci ve vztahu k úředním kontrolám, např. vývojem metod pro zhodnocování *welfare* zvířat, prováděním školení příslušných orgánů na úrovni členských států či šířením výsledků výzkumu a inovace, a tím podporovat lepší implementaci unijních pravidel.¹⁴² Komise určila tři střediska, a to pro prasata (2018),¹⁴³ drůbež a jiná malá hospodářská zvířata (2019), pod která spadají nosnice, kuřata chovaná na maso, krůty a králíci,¹⁴⁴ a nakonec přežvýkavce a koňovité (2021).¹⁴⁵ Činnost středisek přitom pokrývá všechny aspekty života zvířat zásadní pro jejich *welfare*, včetně přepravy a porážky.

¹³⁸ Rozhodnutí Komise ze dne 24. ledna 2017, kterým se zřizuje odborná skupina Komise „Platforma pro dobré životní podmínky zvířat“, C/2017/0280, OJ C 31, 31.1.2017, s. 61–66.

¹³⁹ Rozhodnutí Komise ze dne 7. května 2021, kterým se mění rozhodnutí 2017/C 31/12, kterým se zřizuje odborná skupina Komise „Platforma pro dobré životní podmínky zvířat“, 2021/C 185/04, C/2021/3148, OJ C 185, 12.5.2021, s. 7–8.

¹⁴⁰ Pro více informací viz https://food.ec.europa.eu/animals/animal-welfare/eu-platform-animal-welfare_en.

¹⁴¹ Pro více informací viz https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/committees-and-expert-groups/civil-dialogue-groups_en.

¹⁴² Čl. 95-96 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 ze dne 15. března 2017 o úředních kontrolách a jiných úředních činnostech prováděných s cílem zajistit uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, OJ L 95, 7.4.2017, s. 1–142.

¹⁴³ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2018/329 ze dne 5. března 2018, kterým se určuje referenční středisko Evropské unie pro dobré životní podmínky zvířat, C/2018/1223, OJ L 63, 6.3.2018, s. 13–14.

¹⁴⁴ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2019/1685 ze dne 4. října 2019, kterým se určuje referenční středisko Evropské unie pro dobré životní podmínky zvířat pro drůbež a jiná malá hospodářská zvířata, C/2019/7072, OJ L 258, 9.10.2019, s. 11–12.

¹⁴⁵ Prováděcí rozhodnutí Komise (EU) 2021/755 ze dne 6. května 2021 o určení referenčního střediska Evropské unie pro dobré životní podmínky přežvýkavců a koňovitých v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 (oznámeno pod číslem C(2021) 3009), C/2021/3009, OJ L 163, 10.5.2021, s. 5–6.

1.3.2 Evropský parlament

Spolu s Radou EU vykonává Evropský parlament legislativní a rozpočtové pravomoci, a tedy přijímá (v 95 % případů) právní předpisy napříč 84 oblastmi evropské politiky. Po odchodu Velké Británie z EU jej tvoří 705 poslanců, kteří jsou sdružení do sedmi politických skupin (plus nezařazení). Během let vliv Evropského parlamentu rostl, především pak s příchodem Lisabonské smlouvy, která posílila pozici Parlamentu vůči Radě (např. také v oblasti zemědělství a rybolovu).¹⁴⁶ V návaznosti na Konferenci o budoucnosti Evropy pak v roce 2022 Parlament požádal o iniciaci změny Smluv a zakomponování legislativní iniciativy Evropského parlamentu, která by měla posílit evropskou demokracii.¹⁴⁷ Prozatím je však Parlament omezen pouze na právo vyzvat Komisi k přijetí návrhu podle čl. 225 SFEU a učinit tak může přijetím zprávy z vlastního podnětu,¹⁴⁸ Komise však není povinna Parlamentu vyhovět. Jakožto jediný přímo volený orgán v rámci EU je Evropský parlament mnohem otevřenější občanům, jejichž zájmy má v Unii zastupovat, a je také mnohem více politický. Po ruce tak má celou řadu neformálních nástrojů, které využívá ke zvyšování povědomí o určité problematice a vytváření tlaku na ostatní orgány EU (mediální zpravodajství, akce, networking atd.).¹⁴⁹

V rámci Evropského parlamentu funguje dvacet stálých výborů a tři podvýbory, které vykonávají politickou a legislativní činnost Parlamentu. Všechny otázky týkající se dobrých životních podmínek hospodářských zvířat spadají pod agendu **výboru pro zemědělství a rozvoj venkova (výbor AGRI)**,¹⁵⁰ což vytváří určitý nepoměr ve vztahu ke Komisi, kde má legislativní činnost v této oblasti na starosti GŘ SANTE, nikoliv GŘ AGRI (výbor, který by kopíroval agendu GŘ SANTE, však v Parlamentu neexistuje a ta je rozdělena mezi více výborů). Zařazení této problematiky výhradně pod výbor AGRI je však poněkud diskutabilní. Organizace Greenpeace v roce 2018 odhalila, že 25 z 46 členů tehdejšího výboru mělo silné vazby na zemědělský průmysl (např. byli sami zemědělci, oni či jejich manžel/ka byli příjemci plateb ze Společné zemědělské politiky nebo vlastnili akcie či byli společníky v obchodních společnostech v oblasti zemědělství atp.) a čtyři další měli slabší vazby (13 z těchto 29 členů ve výboru AGRI zůstává i pro volební období 2019–2024, přičemž v tomto období přibyli také

¹⁴⁶ Hardacre, A., Akse, E. (2015). *How the EU Institutions Work and... How to Work with the EU Institutions*. London, John Harper Publishing, 370 stran. ISBN 978-0-9929748-8-6.

¹⁴⁷ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 9. června 2022 o právu podnětu Parlamentu (2020/2132(INI)).

¹⁴⁸ Čl. 47(1) jednacího řádu Evropského parlamentu.

¹⁴⁹ Hardacre, A., Akse, E. (2015). *How the EU Institutions Work and... How to Work with the EU Institutions*. London, John Harper Publishing, 370 stran. ISBN 978-0-9929748-8-6.

¹⁵⁰ Bod XIII přílohy VI jednacího řádu (9. volební období – červenec 2019), Úř. věst. L 302, 22.11.2019, s. 1-128.

noví členové s vazbami).¹⁵¹ Výbor si tak zachovává poněkud **konzervativní přístup v otázkách dobrých životních podmínek zvířat**¹⁵² a zemědělské politiky obecně, což je nutné zdůraznit vzhledem k faktu, že příslušné výbory mají zásadní vliv na konečnou podobu legislativních i nelegislativních aktů, o kterých nakonec hlasuje plénum Evropského parlamentu. Problematika farmového chovu ryb čili akvakultury pak spadá pod **výbor pro rybolov (výbor PECH)**.¹⁵³ Jelikož jsou však ryby v unijním právu poměrně opomíjeny, je dopad činnosti výboru na jejich ochranu pouze marginální a omezuje se spíše na zmínky v usneseních výboru.

Parlament má také kontrolní úlohu, konkrétně vzhledem ke Komisi jako exekutivnímu orgánu EU. Té také může pokládat otázky ústní či písemné (stejně právo má i vůči Radě). Kromě toho má však také v souladu s čl. 226 SFEU pravomoc zřídit zvláštní vyšetřovací komisi v případě podezření na porušování unijního práva. S cílem zabývat se otázkou zlepšení úrovně *welfare* zvířat během přepravy tak Evropský parlament v červnu 2020 zřídil zvláštní vyšetřovací výbor pro vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni, který byl prvním vyšetřovacím výborem týkajícím se hospodářských zvířat.¹⁵⁴ **Výbor pro ochranu zvířat během přepravy (výbor ANIT)** zakončil rok a půl svého fungování, který zahrnoval také návštěvu poslanců v Dánsku a Bulharsku za účelem kontroly přepravy živých zvířat na místě, v prosinci 2021, kdy přijal svou závěrečnou zprávu a doporučení (viz kapitolu 4).

Poslanci napříč skupinami se od roku 1983 sdružují také v **pracovní skupině Evropského parlamentu pro dobré životní podmínky a ochranu zvířat** (*Intergroup for*

¹⁵¹ Greenpeace. *Out of Balance – industry links in the European Parliament AGRI committee* [online] 2018 [cit. 26.10.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/1224/out-of-balance-industry-links-in-the-european-parliament-agri-committee/>

¹⁵² Příkladem může být usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. února 2022 o prováděcí zprávě týkající se dobrých životních podmínek hospodářských zvířat 2020/2085(INI). Za zprávu byl zodpovědný právě výbor AGRI, nicméně zpráva a ve výsledku i usnesení si zachovává velmi konzervativní tón a podtrhuje status quo místo toho, aby objektivně zdůraznila nedostatky v teorii i praxi ochrany hospodářských zvířat. To je viditelné především v kontrastu ke stanovisku výboru ENVI ke zprávě, která zaujímá věcnější a objektivnější postoj. Usnesení tak například tvrdí, že „*produkce foie gras je založena na postupech chovu, které respektují kritéria dobrých životních podmínek zvířat, neboť se jedná o extenzivní formu produkce, která probíhá převážně v rodinných zemědělských podnicích, kde ptáci tráví 90 % svého života ve volném prostranství a kde výkrm trvá v průměru 10 až 12 dnů s tím, že ptáci jsou krmeni dvakrát denně a jsou respektovány jejich biologické parametry*“, což studie spolehlivě vyvrací a naopak označují současnou produkci *foie gras* za velmi škodlivou a neslučitelnou s dobrou úrovní *welfare* zvířat.

¹⁵³ Bod XIV přílohy VI jednacího řádu (9. volební období – červenec 2019), Úř. věst. L 302, 22.11.2019, s. 1-128.

¹⁵⁴ Rozhodnutí Evropského parlamentu (EU) 2020/1089 ze dne 19. června 2020 o zřízení vyšetřovacího výboru pro vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni a o působnosti, početním složení a funkčním období tohoto výboru, Úř. věst. L 239I, 24.7.2020, s. 1–4.

Welfare and Conservation of Animals),¹⁵⁵ která poskytuje neformální platformu pro diskuse mezi poslanci, neziskovými organizacemi a experty týkající se *welfare* hospodářských, laboratorních, volně žijících zvířat či zvířat v zájmovém chovu a širších témat, která jej ovlivňují, jako například Společná zemědělská politika a další. Skupina má sloužit mimo jiné jako „katalyzátor“ změny, podněcovat aktivitu Evropského parlamentu v oblasti ochrany zvířat a funguje také jako jakýsi *watchdog* ostatních orgánů EU, především pak Komise.

1.3.3 Rada Evropské unie

Ačkoliv vystupuje jako jeden orgán, Rada Evropské unie (někdy nazývaná také Rada ministrů či pouze Rada) se schází v různých konfiguracích, a to v závislosti na oblastech evropské politiky. Pro problematiku dobrých životních podmínek hospodářských zvířat je zásadní **Rada pro zemědělství a rybolov (AGRIFISH)**, v rámci níž se přibližně jednou za měsíc scházejí členské státy na úrovni ministrů rezortů, pod něž spadá zemědělství a rybolov. V předsednictví Rady se členské státy střídají po šesti měsících, každý členský stát přitom přináší do předsednictví také soubor určitých priorit, na které se hodlá soustředit (např. Německo se v roce 2020 věnovalo také hospodářským zvířatům, např. co se přepravy a označování potravin týkalo).¹⁵⁶ Ačkoliv nese podobné jméno, Evropská rada sdružuje hlavy států či předsedy vlád členských států, předsedu Evropské rady a předsedu Evropské komise a určuje obecné cíle a priority Evropské unie a její další směřování, schůze přitom probíhají čtyřikrát ročně; nepřijímá však právní předpisy, plní roli strategického orgánu. Legislativní a rozpočtové pravomoci náleží Radě, jež je povětšinou sdílí s Evropským parlamentem a vykonává také určité výkonné pravomoci (např. co se týče implementace legislativy).

Ministři v Radě zastupují zájmy svých členských států, a tak se názory na potřebný stupeň ochrany hospodářských zvířat v Radě liší a jsou většinou určené ekonomickými zájmy daného státu. Jako progresivní zastánci lepší a efektivnější legislativy na ochranu zvířat se v posledních letech vyprofilovala **skupina neoficiálně označovaná jako „Vught alliance“**, a to podle nizozemského města *Vught*, kde v roce 2014 podepsaly Nizozemsko, Německo a Dánsko deklaraci, v níž vyzvaly Evropskou komisi ke zjednodušení právního rámce na ochranu hospodářských zvířat, který by zajistil lepší prosazování právních předpisů, podpoře ochrany zvířat na mezinárodním poli či zřízení unijní platformy pro dobré životní podmínky zvířat, která by „vytvořila momentum“ pro tuto problematiku. Deklaraci následně v Radě ministrů podpořila

¹⁵⁵ Pro více informací viz <https://www.animalwelfareintergroup.eu/>.

¹⁵⁶ Germany's Presidency of the Council of the European Union. *Programme* [online][cit. 24.11.2022]. Dostupné z: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/programme>.

řada členských států.¹⁵⁷ Tato aliance, ke které se později přidalo i Švédsko a Belgie, pak v následujících letech představila další stanoviska v této oblasti. V roce 2016 navázala na deklaraci a znovu otevřela téma vytvoření zmíněné unijní platformy.¹⁵⁸ V roce 2021 vyzvala k přijetí ambiciózního revidovaného legislativního rámce pro ochranu hospodářských zvířat a předložila konkrétní druhově specifické návrhy včetně zákazu používání klecí, zákazu krácení zobáků nosnic či přijetí legislativy stanovující požadavky na chov dojníc.¹⁵⁹ Nakonec v roce 2022 vyzvala ve svém stanovisku k řádné revizi pravidel pro přepravu zvířat s řadou relevantních a pokrokových návrhů.¹⁶⁰ Aliance tak několikrát dostala téma dobrých životních podmínek zvířat na agendu jednání Rady a její členové jsou považováni za jakési lídry v oblasti ochrany zvířat v Radě. Všechny země mají také společné to, že jako téměř jediné v EU jdou v národních legislativách v ochraně hospodářských zvířat nad minimum stanovené unijním právem, což je odraz společenské poptávky v jejich zemích, která prozatím především v jižní a východní části EU chybí.

Hlasování v Radě probíhá v případě unijní legislativy nejčastěji kvalifikovanou většinou, což znamená, že je nutný souhlas 55 % členských států, které reprezentují alespoň 65 % obyvatel.¹⁶¹ Zásadní je přitom **podpora populačně větších členských států**, tzn. Německa, Francie, Itálie, Španělska, Polska a Rumunska. Z těchto států je však zájem o problematiku ochrany hospodářských zvířat viditelný pouze u Německa, člena zmíněné „*Vught aliance*“. Ostatní bývají v debatách během schůzí Rady EU v této otázce mnohem konzervativnější a zdrženlivější z důvodu ekonomických souvislostí, a nezdíka tedy apelují na delší přechodná období a navrhují zlepšování prosazování současných pravidel namísto přijímání nové a ambicióznější legislativy, především pak té obsahující explicitní zákazy určitých činností. Ačkoliv se přístup členských států k otázkám dobrých životních podmínek zvířat v průběhu času mění, a to vzhledem ke střídání vlád a různým prioritám, se kterými tyto vlády operují, a také různým ekonomickým zájmům členských států, obecně se dá říci, že pouze státy západní a severní Evropy jsou v této oblasti progresivnější.

¹⁵⁷ Dokument je dostupný z: <https://www.ciwf.fr/media/7428639/jointdeclarationanimalwelfare-de-nl-dk.pdf>.

¹⁵⁸ Position paper of the German, Swedish, Danish and the Netherlands delegations, 5708/16.

¹⁵⁹ Council of the European Union, Updating animal welfare legislation in the EU, Information from the Danish delegation, on behalf of the Belgian, Danish, German, Netherlands and Swedish delegations, 12512/21 + ADD1.

¹⁶⁰ Council of the European Union, Updating legislation on the transport of animals in the EU Information from the Belgian, Danish, Dutch, German and Swedish delegations, 11061/22.

¹⁶¹ European Council. *Voting system* [online][cit. 24.11.2022]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/>.

1.3.4 Občanská společnost, zájmové skupiny a jejich působení na orgány EU

Ochrana zvířat, a především těch využívaných pro jídlo, výzkum, či módu, je velkým společenským tématem se silnou účastí veřejnosti. Podle průzkumu Eurobarometr má **94 % občanů EU za to, že ochrana hospodářských zvířat je důležitá, a 82 % věří, že hospodářská zvířata by měla být chráněna lépe, než je tomu nyní.**¹⁶² Vztah veřejnosti k hospodářským zvířatům je samozřejmě významně ovlivněn také tím, že jsou tato zvířata chovaná pro produkci potravin, a tak občané mohou na jedné straně uplatňovat svá politická práva a volat po lepší ochraně zvířat v zásadě se svým morálním přesvědčením, ale jejich spotřebitelské chování toto nemusí nutně reflektovat (tento fenomén je známý jako „masový paradox“).¹⁶³ U občanů EU podle dostupných dat zřejmě převažuje názor, že zlepšování podmínek hospodářských zvířat mají řešit orgány veřejné moci (ať již samy, či ve spolupráci s producenty), avšak pouze 12 % má za to, že se jedná o problematiku, se kterou si má poradit spíše trh než legislativa.¹⁶⁴ Tento postoj tak naznačuje, že i když se mění také spotřebitelské chování a stoupá zájem o veganské a vegetariánské stravování, či alespoň snižování konzumace živočišných produktů a jejich nahrazování alternativními bílkovinami, popř. produkty z chovů, které jsou považované za přijatelnější z hlediska *welfare*, většina populace spoléhá na to, že se orgány veřejné moci zaslouží o lepší ochranu hospodářských zvířat v EU změnou právních předpisů a jejich lepším prosazováním, a považuje to za jejich úkol. Amplifikátorem těchto požadavků jsou pak **organizace občanské společnosti, které v orgánech Evropské unie lobbují za zájmy zvířat či širěji životního prostředí** a snaží se docílit legislativních změn v jejich prospěch.

Podle čl. 11 Smlouvy o Evropské unii orgány EU „*udržují otevřený, transparentní a pravidelný dialog s reprezentativními sdruženími a s občanskou společností*“. Právo sdružovat se v občanských sdruženích, „*zejména pokud jde o záležitosti politické, odborové či občanské*“, je pak občanským právem garantovaným čl. 12 Listiny základních práv Evropské unie. Ve vztahu k hospodářským zvířatům hrají organizace občanské společnosti zcela zásadní roli, ať už se jedná o národní, či unijní úroveň. Plní totiž řadu funkcí, přičemž často také **do určité míry suplují roli veřejných orgánů** – neformálně dohlížejí na dodržování právních

¹⁶² European Commission (2020). *Special Eurobarometer 442: Attitudes of Europeans towards Animal Welfare* [online][cit. 25.10.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2096>.

¹⁶³ Loughnan, Steve & Bratanova, Boyka & Puvia, Elisa. (2012). *The Meat Paradox: How are we able to love animals and love eating animals*. IN-MIND ITALIA I (15-18). ISSN 2240-2454. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/258332248_The_Meat_Paradox_How_are_we_able_to_love_animals_and_love_eating_animals.

¹⁶⁴ European Commission (2020). *Special Eurobarometer 442: Attitudes of Europeans towards Animal Welfare* [online][cit. 25.10.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2096>.

předpisů a poskytují důkazy o jejich porušování, informují příslušné orgány a plní také funkci poradní, edukační či výzkumnou. Právě ony nejčastěji upozorňují na nevhodné zacházení se zvířaty v chovech, během přepravy či při usmrcování, a to publikací investigací přímo z daných míst. Jsou jakýmsi katalyzátorem změn, jelikož představují most mezi veřejností a orgány veřejné moci, kterým tlumočí zájmy veřejnosti. Jejich zapojení do politiky EU tak může vytvářet určitou účastnickou demokracii, která doplňuje zastupitelskou demokracii. V souvislosti s tímto bodem je vhodné připomenout také **roli osob, které oznamují porušení práva Unie (tzv. whistleblowers)** a vzhledem k netransparentnosti živočišné výroby sehrávají důležitou roli v ochraně zvířat. Poskytují totiž svědectví, fotografie či videa, jež jsou pak používány k šíření povědomí o úrovni *welfare* zvířat v živočišné výrobě a v rámci lobbistických aktivit, čímž také pomáhají nastartovat legislativní změnu. Tyto osoby jsou unijním právem chráněny v případě oznamování porušení v řadě oblastí včetně dobrých životních podmínek zvířat,¹⁶⁵ čímž EU zaujímá diametrálně odlišný přístup než řada amerických států, které přijaly tzv. *ag-gag laws*. Tyto právní předpisy zakazují např. pořizování skrytých záběrů v chovech hospodářských zvířat či ucházení se o zaměstnání v takovém chovu za účelem *whistleblowingu* a zavádějí až drakonické tresty, především ve státech dominovaných živočišnou výrobou.¹⁶⁶

Lobbing (jinak také zájmová reprezentace, což je termín s méně negativními konotacemi) čili „*aktivita prováděná s cílem přímo či nepřímo ovlivnit formulaci či implementaci politik a rozhodovací proces orgánů Unie*“¹⁶⁷ je klíčovou činností pro orgány Evropské unie, kterým lobby organizace poskytují cennou expertízu ve vztahu k problematikám, jež unijní právo reguluje či by regulovat mělo. Lobbing je spojen s řadou aktivit, a to od účasti v platformách a skupinách pro dialog s příslušnými orgány a jinými zájmovými skupinami přes poskytování informací ve formě např. studií, zpráv či stanovisek po neformální setkávání s klíčovými osobami, networking, pořádání událostí apod. V otázce tvorby legislativy v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat je role lobby nezanedbatelná, a to především kvůli síle **lobby zemědělského**, které má zásadní vliv na tvorbu politik EU týkajících se zemědělství, a zprostředkovaně tedy také ochrany životního prostředí či zvířat (většinou hospodářských, nicméně neutichají ani debaty ohledně velkých predátorů jako vlci, kteří napadají stáda ovcí). Jeho sílu lze demonstrovat na čelním svazu dvou

¹⁶⁵ Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1937 ze dne 23. října 2019 o ochraně osob, které oznamují porušení práva Unie, OJ L 305, 26.11.2019, s. 17–56.

¹⁶⁶ Některé z *ag-gag laws* byly prohlášeny za protiústavní. Přesto zůstávají k říjnu 2022 *ag-gag laws* v účinnosti v několika šesti amerických státech. Těmi jsou Alabama, Arkansas, Iowa, Missouri, Montana a Severní Dakota.

¹⁶⁷ Definice převzata z interinstitucionální dohody ze dne 20. května 2021 mezi Evropským parlamentem, Radou Evropské unie a Evropskou komisí o povinném rejstříku transparentnosti, OJ L 207, 11.6.2021, s. 1–17.

zastřešujících organizací *Copa-Cogeca*, který sdružuje zájmy zemědělců a zemědělsko-potravinářských podniků a těší se v Bruselu výsadní pozici.¹⁶⁸ Ve skupinách pro občanský dialog v oblasti zemědělství pod GŘ AGRI je *Copa-Cogeca* přítomná ve všech třinácti a drží čtvrtinu všech míst; ve skupině zabývající se podporou příjmů v rámci Společné zemědělské politiky jí přitom bylo přiděleno 28 ze 72 míst, ve skupině pro mléko spolu se spřízněnými organizacemi téměř tři čtvrtiny.¹⁶⁹ Podle organizace *Corporate Europe Observatory (CEO)*, neziskové organizace mapující vliv lobbingu na politiku EU, je organizace vnímána jako „*partner v tvorbě zemědělských politik*“ a má také **privilegovaný přístup k organizacím EU**, který jde „*za typický vztah mezi institucí a lobbisty*“.¹⁷⁰ CEO také uvedla, že *Copa-Cogeca* byla po léta „*neoficiálními samozvanými spolusprávci Společné zemědělské politiky (SZP) spolu s Generálním ředitelstvím pro zemědělství Evropské komise a národními ministerstvy zemědělství*“.¹⁷¹ Náklady na lobbing organizace *Copa* za rok 2020 byly minimálně 800 tisíc euro, v případě *Cogeca* 700 tisíc euro v roce 2021.¹⁷² Síla *Copa-Cogeca* samotné či spolu s dalšími organizacemi zastupujícími stejné zájmy se však zdá být v nepoměru k organizacím chránícím zájmy životního prostředí a ve velmi hrubém nepoměru k organizacím zastupujícím zájmy hospodářských zvířat, což pak neřídka komplikuje přijímání ambicióznější legislativy, která by pro sektor často znamenala vyšší finanční náklady. Například hlasování Evropského parlamentu o strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ doprovázely velké snahy vyřadit z textu návrhu usnesení roli zemědělství v ochraně klimatu, zmínky o potřebě přijmout zdravější stravu založenou více na rostlinách a méně na konzumaci masa, podporu ekologického zemědělství nebo právně závazné cíle.¹⁷³ Situaci pak zhoršuje také určitá netransparentnost vztahů poslanců Evropského parlamentu a lobbistů, kdy dle *Transparency International EU* většina poslanců, kteří nemusí zveřejňovat své schůzky, tak nečiní a ani ti, u nichž tato povinnost je (např. předsedové výborů, zpravodajové či stínoví

¹⁶⁸ Pro úplnost uvádím, že *Copa-Cogeca* není vždy ve svých postojích jednotná, jelikož liberalizace obchodu, o kterou usiluje *Cogeca*, bývá někdy v rozporu se zájmy *Copa*, jejímž hlavním cílem je zajištění příjmů zemědělců. Větší vliv má však první zmíněna.

¹⁶⁹ European Commission, Annex: Members of the Civil Dialogue Group on CAP related matters, Ref. Ares(2014)2395783 - 18/07/2014.

¹⁷⁰ Corporate Europe Observatory. *Privileged access for Copa-Cogeca and industry in DG Agriculture* [online] 2020 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://corporateeurope.org/en/2020/10/privileged-access-copa-cogeca-and-industry-dg-agriculture>.

¹⁷¹ Corporate Europe Observatory. *COPA-COGECA: defending farmers in public and the agribusiness industry in private?* [online] 2021 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://corporateeurope.org/en/2021/01/copa-cogeca-defending-farmers-public-and-agribusiness-industry-private>.

¹⁷² Údaje jsou dostupné na Rejstříku transparentnosti, viz <https://ec.europa.eu/transparencyregister/public/homePage.do?redir=false&locale=cs>.

¹⁷³ Corporate Europe Observatory Europe. *COPA-COGECA: defending farmers in public and the agribusiness industry in private?* [online] 2021 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://corporateeurope.org/en/2021/01/copa-cogeca-defending-farmers-public-and-agribusiness-industry-private>.

zpravodajové), často schůzky nezveřejňují.¹⁷⁴ Ačkoliv lobby není předmětem této práce, slušelo se alespoň nastínit jeho silný dopad na vývoj ochrany hospodářských zvířat v EU a také poukázat na taktiky lobbistů, jež mohou v očích veřejnosti vést k pochybám o tom, jak demokratický vlastně proces tvorby unijního práva je.

Dílčí shrnutí

Hospodářská zvířata jsou kategorií zvířat, které se právo EU věnuje nejintenzivněji, a to vzhledem k tomu, že jsou z hlediska primárního práva zemědělským produktem, přičemž úsek zemědělství patří ke sdíleným pravomocem EU. Zároveň jsou však od Lisabonské smlouvy uznávaná za vnímající tvory, a to samostatným čl. 13, což vytváří poměrně schizofrenní stav, se kterým se legislativa snaží určitým způsobem vyrovnat stanovením „dobrých životních podmínek zvířat“. Právní předpisy na ochranu zvířat byly v Unii přijímány již od 70. let minulého století, přičemž zásadní vliv na její vývoj měly dohody přijaté v rámci Rady Evropy. Postupem času se legislativa v oblasti dobrých životních podmínek zvířat transformovala do současné podoby, která bývá považována za nejvyspělejší systém právní ochrany zvířat na světě, a to především díky milníkům vztahujícím se k zákazům používání určitých typů klecí či používání klecí v určitém období života zvířete. Dnes je oblast dobrých životních podmínek zvířat utvářena nejen orgány EU, ale také externími vlivy na ně působícími. Jedná se především o lobby, kde se střetává zájem na silnější ochraně hospodářských zvířat ze strany občanské společnosti a zájem na minimální regulaci ze strany zástupců zemědělců. Jednou z mála otázek, kde obě strany většinou najdou shodu, je příliš liberální obchodní politika EU a přístup producentů z třetích zemí na unijní trh i přes významně nižší standardy chovu, což подрývá snahy Unie v prosazování dobrých životních podmínek zvířat a zároveň zajištění rovných podmínek na trhu.

¹⁷⁴ Transparency International EU. *The Elephant in the Room: Lobby meetings in the European Parliament* [online] 2022 [cit. 13.12.2022]. Dostupné z: https://transparency.eu/wp-content/uploads/2022/12/MEP_lobby_brief_2022.pdf.

2. Nástroje prosazování dobrých životních podmínek hospodářských zvířat v právu EU

Unijní právo má k dispozici několik nástrojů, kterými může prosazovat lepší ochranu hospodářských zvířat, ať již přímo, či nepřímo. Tato kapitola si vypůjčuje kategorizaci nástrojů z práva životního prostředí a věnuje se vybraným nástrojům koncepčním, administrativně právním a ekonomickým, jejichž dopad na oblast dobrých životních podmínek je nejzásadnější.¹⁷⁵ Jako zvláštní podkapitolu však uvádím nástroje, které má k dispozici veřejnost. Ochrana hospodářských zvířat je totiž tématem, které silně rezonuje společností, a impulzy pro legislativní změnu tak přicházejí především od občanské společnosti, která pro zvířata žádá silnější právní ochranu. Proto je také více než vhodné podívat se na nástroje, jež má k dispozici na to, aby vyjádřila svůj postoj k legislativě *de lege lata* i *de lege ferenda* a rozpoutala diskusi na nejvyšší politické úrovni zvyšováním povědomí o určitých problematikách, které považuje za zásadní, a tím také ovlivňovala činnost EU v této oblasti.

2.1 Koncepční nástroje

Dobré životní podmínky hospodářských zvířat jsou **průřezovým tématem, které se dotýká spousty jiných politik EU**, jelikož zde dochází k přesahu do oblasti zemědělství, ochrany životního prostředí a lidského zdraví. Problematika tak ve větší či menší míře interaguje s řadou koncepčních nástrojů v oblasti ochrany životního prostředí (např. akční plán pro ekologické zemědělství, strategie EU v oblasti biologické rozmanitosti, strategie EU pro půdu do roku 2030 nebo akční plán EU: „vstřícnému znečištění ovzduší, vod a půdy“), a to především kvůli intenzivní živočišné výrobě, která má negativní dopad jak na životní prostředí a jeho složky, tak na *welfare* zvířat v chovech. Co do koncepcí mířících na zlepšování zdraví občanů, je nutné zmínit Evropský plán boje proti rakovině a jeho cíl podporovat větší konzumaci rostlinné stravy, a naopak snížit konzumaci červeného a zpracovaného masa, jelikož ta je spojena s vyšším rizikem vzniku rakoviny, nebo evropský akční plán „Jedno zdraví“ proti antimikrobiální rezistenci (AMR). Větší pozornost však bude v této podkapitole věnována pouze dvěma koncepčním dokumentům, jež měly či mají na *welfare* zvířat přímý a zásadní dopad a adresují problematiku *welfare* zvířat jako takovou.

¹⁷⁵ Damohorský, M. a kol. (2010). *Právo životního prostředí (3. vydání)*. Praha, C. H. Beck, 680 stran. ISBN 978-80-7400-338-7.

2.1.1 Strategie Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat

Prvním koncepčním dokumentem, který přinesl jednotný přístup s cílem zlepšit úroveň *welfare* zvířat v EU, byl **akční plán Společenství v oblasti dobrých životních podmínek a ochrany zvířat 2006–2010**.¹⁷⁶ Ambicí akčního plánu bylo „*prosazovat přísné normy týkající se dobrých životních podmínek zvířat v EU a na mezinárodní úrovni*“ a zajistit soudržnost a koordinaci evropských politik v této oblasti. Toho chtěl dosáhnout modernizací minimálních standardů, zajištěním lepší informovanosti profesionálů i veřejnosti, podporou mezinárodních iniciativ v oblasti ochrany zvířat a také podporou výzkumu a alternativ k testování zvířat. V rámci modernizace minimálních standardů zmínila Komise také rozšíření legislativy na druhy, které nebyly dostatečně chráněny, a podporu dobrých životních podmínek zvířat skrze jiné oblasti evropských politik, jmenovitě zemědělskou politiku. Komise si taktéž představovala zavedení jednotných ukazatelů *welfare*, které by umožnily „*hierarchické zařazení použitých norem*“ za účelem podpory a stimulace produkce s lepšími výsledky v oblasti *welfare* zvířat. V souvislosti s tím také zvažovala možnost celounijního označování výrobků. Akční plán provázela témata, která jsou relevantní dodnes: zjednodušení legislativy, její aktualizace na základě nejnovějších vědeckých poznatků a zajištění prosazování norem. Vyhodnocení a posouzení akčního plánu Evropským parlamentem bylo v zásadě příznivé a poslanci vyjádřili spokojenost s většinou opatření, která obsahoval.¹⁷⁷ Přesto došli k závěru, že „*provádění současného akčního plánu je v řadě ohledů nedostatečné*“, a vyzvali např. k lepšímu prosazování unijních předpisů, mimo jiné v oblasti přepravy zvířat a chovu prasat, zajištění zákazu chovu nosnic v neobohacených klecích, zřízení evropské sítě referenčních středisek pro dobré životní podmínky zvířat či lepšímu zavádění vědeckých poznatků, jež byly výsledkem projektu *Welfare Quality*® Project, do praxe.

Na doporučení Evropského parlamentu a zainteresovaných osob pak Komise v roce 2012 představila **strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015**.¹⁷⁸ Pod heslem „*všichni jsou zodpovědní*“ navazovala strategie na práci akčního plánu a měla ji dále rozvést. V prvé řadě Komise analyzovala faktory, které ovlivňují *welfare* zvířat v Evropské unii, a to:

¹⁷⁶ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě o akčním plánu Společenství v oblasti dobrých životních podmínek a ochrany zvířat 2006 – 2010, KOM(2006) 13 v konečném znění.

¹⁷⁷ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 5. května 2010 o hodnocení a posouzení akčního plánu Společenství v oblasti dobrých životních podmínek zvířat 2006–2010 (2009/2202(INI)).

¹⁷⁸ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015, KOM/2012/06 v konečném znění.

- nedostatečné prosazování právních předpisů EU v členských státech: některé členské státy neškolí úřední inspektory, neprovádí kontroly a neuvalují sankce vztahující se k legislativě v oblasti dobrých životních podmínek zvířat;
- nedostatek informovanosti spotřebitelů o aspektech dobrých životních podmínek zvířat: to také může být jedním z důvodů, proč nepobízí producenty k přijímání lepších praktik v chovech;
- nedostatek znalostí zainteresovaných subjektů o dobrých životních podmínkách zvířat: nízká úroveň znalostí následně ovlivňuje představy o moderních produkčních metodách, přičemž zlepšení úrovně *welfare* zvířat v chovech vyžaduje také lepší znalosti provozovatelů a úředníků ohledně alternativních postupů a lepšího managementu;
- nejasná pravidla pro dobré životní podmínky zvířat: řada druhů není pokrytá druhově specifickou legislativou a legislativa obsahuje příliš obecná ustanovení, která potřebují být doplněna specifickými pravidly či pokyny, jež však přijala jen hrstka členských států.

Mezi problémy snižující úroveň *welfare* zvířat v EU byly zařazeny: neposkytování obohacení prostředí, nevhodná konstrukce chovů, kastrace u prasat, krácení zobáků drůbeže, šlechtění zvířat, neuspokojivá implementace zákazu užívání neobohacených klecí u drůbeže, neposkytování dostatečného místa, vody, krmení a odpočinku, nedostatečná ochrana ryb při přepravě nebo zneužívání výjimky pro porážku zvířat bez předchozího omráčení, která je určena pouze pro náboženské komunity, provozovateli s cílem zjednodušit a zrychlit proces na jatkách, jelikož příslušné orgány povolují takovou výjimku bez řádného zdůvodnění.¹⁷⁹

Strategie si vytyčila dva základní cíle. Zaprvé jím bylo hledání společných řešení na celounijní problémy stanovením obecných principů v rámci revize právního rámce, který by pomohl ke **zjednodušení legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat**. V tomto ohledu zvažovala Komise také zlepšení kvality školení osob, které se zvířaty zacházejí, a úředních kontrol, jež by se zaměřovaly na *animal-based* ukazatele více než na prostředí, ve kterém zvíře žije, a lépe by tak odrážely reálný stav jeho *welfare*. K šíření *know-how* zemědělců a příslušných orgánů pak Komise hodlala posoudit zřízení sítě referenčních středisek. Druhou prioritou pak bylo posílení těch opatření, která už Komise prováděla. To zahrnovalo vyvíjení nástrojů ke zlepšení úrovně dodržování legislativy členskými státy, podporu mezinárodní

¹⁷⁹ Commission Staff Working Paper, Impact Assessment Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015, SEC(2012) 55 final.

kooperace (např. propagace dobrých životních podmínek zvířat v mezinárodním obchodě skrze obchodní dohody a pořádání mezinárodních akcí), zlepšení informovanosti veřejnosti (skrze mapování vzdělávacích a informačních aktivit v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a následné možnosti podpory takových úspěšných iniciativ), větší zaměření na dobré životní podmínky ryb (primárně zajištěním vědeckých doporučení pro jednotlivé druhy) a optimalizaci synergií se Společnou zemědělskou politikou. Ve vztahu k lepšímu prosazování právních předpisů předvíдалa Komise soubor opatření jako návštěvy členských států, důsledné uplatňování svých pravomocí jakožto ochránkyně smluv, včetně případného využití nástrojů jako např. řízení o nesplnění povinnosti, a dále vzdělávání, školení či poradenství. V příloze strategie pak Komise konkretizovala 20 plánovaných opatření; jednalo se především o vypracovávání implementačních plánů, studií, zpráv a pokynů. Některé z nich se vztahovaly ke zlepšení vymahatelnosti stávajících unijních pravidel, např. vypracování pokynů k ochraně prasat, zvířat během přepravy či zvířat při usmrcování nebo opatření k zajištění vymahatelnosti směrnice o ochraně nosnic, především vzhledem k ukončení klecového chovu k roku 2012 (to pak vyústilo v zahájení řízení o nesplnění povinnosti ze strany Komise). Některé se naopak týkaly možné budoucí legislativy, např. v oblasti ochrany ryb nebo psů a koček užívaných pro komerční účely. Strategie byla nakonec ukončena až v roce 2018, tedy se zpožděním tří let, jelikož většina předvídaných opatření byla Komisí doručena po plánovaném termínu.

Svou strategii zhodnotila Komise až o čtyři roky později, nicméně různé zprávy, které se vztahovaly k problematikám dotčeným strategií, poskytly již dříve určitý vhled do toho, jak (ne)úspěšná strategie byla. Zatímco implementace skupinového chovu březích prasnic s výjimkou prvních čtyř týdnů březosti a zákazu klecových chovů nosnic vykazovala poměrně dobré výsledky,¹⁸⁰ neustále přetrvávaly problémy s rutinním krácením oháněk prasat,¹⁸¹ onemocněními negativně ovlivňujícími *welfare* mléčných krav (např. mastitida, chromost či nemoci reprodukčního systému),¹⁸² nedodržováním pravidel přepravy živých zvířat a přepravou nezpůsobilých zvířat,¹⁸³ různými přístupy k udělování výjimky z povinnosti omráčit zvířata před porážkou a nevhodnými způsoby omračování jako např. elektrická vodní

¹⁸⁰ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o provádění směrnice Rady 98/58/ES o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, COM/2016/0558 final.

¹⁸¹ European Commission. *Overview report: Study visits on rearing pigs with intact tails* [online] 2017 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/57927>.

¹⁸² European Commission. *Overview report: Welfare of cattle on dairy farms* [online] 2017 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/815860>.

¹⁸³ Např. Final report of a fact-finding mission carried out in Bulgaria from 06 June 2017 to 09 June 2017 on animal welfare during transport to non-EU countries (DG(SANTE) 2017-6109); Final report of an audit carried out in the Czech Republic from 20 November 2017 to 24 November 2017 in order to evaluate animal welfare during transport to non-EU countries (DG(SANTE) 2017-6217).

lázeň u drůbeže.¹⁸⁴ V roce 2018 pak Evropský účetní dvůr vydal zprávu, ve které zkoumal, jak se strategii podařilo dosáhnout dvou z jejích cílů, a to zlepšení úrovně dodržování *acquis* v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a optimalizace synergií se Společnou zemědělskou politikou, klíčovým finančním zdrojem pro živočišnou výrobu v EU, který je navázán na dodržování (některých) právních předpisů na ochranu hospodářských zvířat. Zaměřil se přitom na Německo, Francii, Itálii, Polsko a Rumunsko, tedy země s velkou populací hospodářských zvířat. Kromě toho, že Komise nerevidovala právní rámec a nezajistila synergii se Společnou zemědělskou politikou, upozornil EÚD také na stále přetrvávající problém s pokulhávajícím prosazováním právních předpisů v členských státech a nedostatečnou úroveň úředních kontrol. Ze Společné zemědělské politiky tak čerpali i zemědělci, kteří požadavky na chov zvířat porušovali, a dokonce získali i podporu určenou pouze pro „nadstandard“ (viz podkapitolu 2.3.1).¹⁸⁵

Hodnocení strategie publikovala Komise v roce 2022.¹⁸⁶ **Většina problémů, které strategie adresovala, zůstává relevantní.** U čtyř z šesti cílů, tedy zjednodušení právního rámce, poskytování informací spotřebitelům a veřejnosti, optimalizace synergie se Společnou zemědělskou politikou a podpory mezinárodní kooperace, bylo dosaženo velmi malých či žádných výsledků. Určitý posun nastal u farmových ryb, jelikož od roku 2012 se zvýšil nejenom zájem veřejnosti a zainteresovaných osob o tato zvířata, ale také přibylo vědeckých poznatků o jejich *welfare*, které se však zatím nepromítly do legislativy. Vymahatelnost byla zlepšena do určité míry. Komise uspěla především tam, kde využila řízení o nesplnění povinnosti, tedy v oblasti zákazu neobohacených klecí pro nosnice a skupinového chovu prasnic během březosti (vyjma prvních čtyř týdnů po oplodnění). Naopak přetrvávají problémy s vymáháním pravidel v oblasti přepravy živých zvířat, rutinním krácením oháněk prasat, nízkou úrovní *welfare* kuřat chovaných na maso nebo nedostatečnou ochranou zvířat při usmrcování. Kromě Společné zemědělské politiky je potřeba zajistit lepší soudržnost s ostatními politikami EU, jako je rybolov, obchod, ochrana životního prostředí či přeprava. Dá se shrnout, že ačkoliv jak akční plán, tak strategie dle všeho přispěly k určitému zlepšení situace, zásadní problémy zůstávají bez efektivních řešení, především nedostatečné prosazování právních předpisů, nedostatečná

¹⁸⁴ European Commission. *Overview report: Animal welfare at slaughter in Member States* [online] 2015 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/56330>.

¹⁸⁵ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

¹⁸⁶ Commission Staff Working Document, Evaluation of the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015, SWD(2021) 76 final.

informovanost veřejnosti o podmínkách zvířat v chovech nebo informovanost profesionálů a s tím spojená potřeba školení a vzdělávání osob, které se zvířaty zacházejí.

Ačkoliv Evropský parlament Komisi vyzval, aby sestavila novou a ambiciózní strategii pro období 2016–2020 a pokračovala tak v práci původní strategie,¹⁸⁷ Komise tak neučinila. Částečně navázala zahájením dialogu se zainteresovanými osobami v rámci Platformy pro dobré životní podmínky zvířat a zřídila také již zmíněná referenční centra. Ačkoliv již nepřijala navazující samostatný koncepční dokument, některé z cílů předvídaných akčním plánem a strategií jsou součástí strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ a jsou v rámci ní prováděny, a to především revize právních předpisů a vyplnění legislativních mezer současné právní úpravy. Strategie navíc zařazuje úsek dobrých životních podmínek zvířat do širšího konceptu udržitelného potravinového systému a uznává jeho roli v dosažení tohoto cíle, což může poskytnout ucelenější pohled na problematiku.

2.1.2 Strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“

V prosinci 2019 představila Evropská komise Zelenou dohodu pro Evropu, politickou iniciativu Evropské unie s ambiciózním cílem dosáhnout klimatické neutrality do roku 2050. Nedílnou součástí Zelené dohody jsou také opatření v oblasti zemědělství a s tím je spojena také **strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“** (angl. *Farm to Fork Strategy*). V květnu 2020 přijala Komise sdělení, v němž vytyčila **klíčovou roli udržitelného potravinového systému pro Zelenou dohodu**, s čímž neodmyslitelně souvisí také důraz na zdravé a dobré životní podmínky zvířat a boj proti antibiotické rezistenci. „Od zemědělce ke spotřebiteli“ předjímá řadu cílů v oblasti udržitelnosti, které mohou mít nepřímý pozitivní vliv na ochranu hospodářských zvířat. Jedná se především o snížení konzumace masa a přechod ke stravě obsahující více rostlin a vyvarování se marketingových kampaní, které propagují maso za velmi nízké ceny, ale můžeme sem zařadit i cíl dosažení 25 % zemědělské půdy v EU pod ekologickým zemědělstvím a rozšíření ekologické akvakultury anebo omezení rizika a používání pesticidů a hnojiv. Tato podkapitola je však zaměřena na tři poměrně zásadní cíle v rámci strategie, a to zhodnocení a revize právních předpisů v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat včetně právních předpisů upravujících přepravu a porážku zvířat, vyznačování údajů o dobrých životních podmínkách zvířat (neboli označování potravin) a snížení užívání antibiotik v živočišném průmyslu. Ve vztahu ke zvýšené konzumaci potravin

¹⁸⁷ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. listopadu 2015 o nové strategii v oblasti dobrých životních podmínek zvířat na období 2016–2020 (2015/2957(RSP)).

rostlinného původu však nejdříve stručně zmíním určité snahy o ztížení vstupu rostlinných produktů na trh, které se objevily např. během posledního kola revize Společné zemědělské politiky. Jednalo se o návrhy, které měly **zakázat označování vegetariánských a veganských produktů** názvy typickými pro masné výrobky (např. burger nebo párek). V případě mléčných výrobků, pro něž jsou pojmy jako mléko či sýr již vyhrazeny a nelze je aplikovat na rostlinné alternativy,¹⁸⁸ šly návrhy ještě dál.¹⁸⁹ Cílily na zákaz jakékoliv „imitace“ produktů z mléka zvířat, včetně používání podobných kartonových obalů, či „evokaci“ jakékoliv podobnosti s nimi včetně použití slov jako „náhražka“. Přijaty sice nebyly, ale vzhledem k tomu, že se takové snahy objevují poměrně často, je tak třeba uvést, že studie relativně jasně prokazují, že hlavní argument těchto snah – klamání zákazníka, který má problém rozlišit produkty rostlinného původu od těch živočišných – je neopodstatněný.^{190,191}

Nejzásadnějším cílem strategie z pohledu ochrany hospodářských zvířat je **zhodnocení a následná revize použitelných právních předpisů v oblasti dobrých životních podmínek zvířat** v chovech, během přepravy a při usmrcování plánovaná na čtvrté čtvrtletí roku 2023 (pracovní plán Komise pro rok 2023 však předpokládá přijetí o čtvrtletí dříve),¹⁹² a to aby „*je uvedla do souladu s nejnovějšími vědeckými poznatky, rozšířila jejich působnost, usnadnila jejich prosazování a v konečném důsledku zajistila lepší životní podmínky zvířat*“. Za tímto účelem obdržel EÚBP **mandát na přípravu několika odborných stanovisek**, a to konkrétně ohledně *welfare* prasat, drůbeže (nosnic a brojlerů včetně těch chovaných na reprodukci), dojníc a telat, dále *welfare* zvířat během přepravy a nakonec v návaznosti na evropskou občanskou

¹⁸⁸ Část III přílohy VII nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1308/2013 ze dne 17. prosince 2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty a zrušují nařízení Rady (EHS) č. 922/72, (EHS) č. 234/79, (ES) č. 1037/2001 a (ES) č. 1234/2007, Úř. věst. L 347, 20.12.2013, s. 671—854. Pro související judikaturu viz rozsudek Soudního dvora ze dne 19. července 2017 ve věci C-422/16, ECLI:EU:C:2017:458.

¹⁸⁹ Jednalo se o pozměňovací návrhy č. 165 a 171 ke zprávě o návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se mění nařízení (EU) č. 1308/2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty, (COM(2018)0394 – C8-0246/2018 – 2018/0218(COD)). Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2019-0198_CS.html.

¹⁹⁰ Gleckel, J.A. *Are Consumers Really Confused by Plant-Based Food Labels? An Empirical Study* [online] University of Louisville, Louis D. Brandeis School of Law, Journal of Animal and Environmental Law, 2020 [it. 12.12.2022]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3727710>.

¹⁹¹ Příkladám i zajímavý náhled na tu stejnou problematiku z americké judikatury. Ve věci *Ang v. Whitewave Foods Co.* (Case No. 13-cv-1953 (N.D. Cal. Dec. 10, 2013) řekl soud následující; „[p]odstata těchto tvrzení spočívá v tom, že rozumný spotřebitel by mohl zaměnit rostlinné nápoje, jako je sójové nebo mandlové mléko, za mléko živočišného původu, a to z důvodu použití slova "mléko". Soud považuje takovou záměnu za vysoce nepravděpodobnou, a to kvůli použití slova "sójové" nebo "mandlové". Žalobci v podstatě tvrdí, že rozumný spotřebitel by při pohledu na pojmy "sójové mléko" a "mandlové mléko" nebral v úvahu první slova v názvech a předpokládal by, že tyto nápoje pocházejí od krav. Toto tvrzení překračuje hranice důvěryhodnosti. Podle logiky žalobců by se rozumný spotřebitel mohl také domnívat, že vegetariánská slanina obsahuje vepřové maso, že čokoládový dort bez mouky obsahuje mouku nebo že elektrické knihy jsou vyrobeny z papíru.“

¹⁹² Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru Regionů, Pracovní program Komise na rok 2023: Pevná a jednotná Unie (COM/2022/548 final).

iniciativu „Konec doby klecové“ také *welfare* kachen, hus a křepelek se zaměřením na klecové systémy chovu. Odborné stanovisko týkající se ochrany králíků vydal EÚBP ještě před strategií „od zemědělce ke spotřebiteli“, a to na začátku roku 2020. Evropská komise však hodlá v souladu se strategií rozšiřovat působnost evropské legislativy i po roce 2023, tedy po připravované velké revizi, a EÚBP tak má v budoucnu obdržet mandáty týkající se skotu chovaného na hovězí maso, ovcí, koz, krůt, koní, zvířat chovaných na kožešinu jako lišky, norci a psíci mývalovití a v neposlední řadě také jednotlivých druhů ryb chovaných v akvakultuře, jmenovitě lososů, pstruhů, kaprů, morčáků evropských, mořanů zlatých, úhořů říčních a tuňáků.¹⁹³ Revize s sebou přináší poměrně velká očekávání, že budou vyplněny právní mezery a napraveny nedostatky současné právní úpravy. Co do druhově specifických pravidel, Komise v počátečním posouzení dopadů předpokládala přijetí takových pravidel pro krávy v mléčném průmyslu a možná také pro králíky, kuřice, rozmnožovací hejna nosnic a brojlerů a jednodenní kuřata, přičemž počítá také se zmocněním přijímat další pravidla později, např. pro ryby v akvakultuře, skrze terciální legislativu.¹⁹⁴

Komise ve strategii zmiňuje, že „*rovněž zváží možnosti pro vyznačování údajů o dobrých životních podmínkách zvířat, aby se informace o těchto hodnotách lépe šířily v potravinovém řetězci*“. Podle průzkumu Eurobarometr by 60 % Evropanů chtělo mít více informací o podmínkách, ve kterých jsou zvířata chována v jejich zemi, a jsou také ochotni zaplatit více za živočišné produkty dosahující lepších výsledků v oblasti *welfare* zvířat.¹⁹⁵ Jak ukazují výzkumy, velká část populace nemá tušení o řadě praktik živočišného průmyslu a vyjadřuje negativní postoj, když se o nich dozví (např. rozdělení krav a telat v mléčném průmyslu krátce po porodu).¹⁹⁶ Označování produktů se proto jeví jako dobrý způsob, jak alespoň částečně vyplnit určité informační mezery, zvýšit transparentnost v potravinovém systému, zvýšit zájem konzumentů o podmínky zvířat, a tím také stimulovat poptávku po produktech z chovů s vyšší úrovní *welfare*. V současné době existuje v celé EU povinné značení

¹⁹³ European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare, SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285, Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.

¹⁹⁴ Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare (Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021).

¹⁹⁵ European Commission. *Special Eurobarometer 442: Attitudes of Europeans towards Animal Welfare* [online] 2016 [cit. 25.10.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2096>.

¹⁹⁶ Placzek, M., Christoph-Schulz, I. & Barth, K. (2021). *Public attitude towards cow-calf separation and other common practices of calf rearing in dairy farming—a review*. *Organic Agriculture*, 11, str. 41–50. ISSN 1879-4246. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13165-020-00321-3>.

způsobu produkce pro vejce¹⁹⁷ a produkty z rybolovu a akvakultury.¹⁹⁸ Od zavedení povinného označování vajec podle způsobu chovu se mnoho spotřebitelů přeorientovalo na vejce z neklecových systémů a trh se tomuto trendu přizpůsobil a zvýšil procento slepic chovaných v alternativních systémech.¹⁹⁹ V Německu tak v roce 2018 pocházelo z klecových chovů pouze 0,8 % vajec spotřebovaných německými domácnostmi, a to právě díky velkému přechodu spotřebitelů na vejce z alternativních systémů (48,8 % halové chovy, 30,5 % volné chovy a 14,3 % ekologické zemědělství).²⁰⁰ Pro úplnost se sluší dodat, že kromě dvou výše uvedených značení jsou balené potraviny pocházející z ekologického zemědělství v EU povinně označovány logem ekologického zemědělství, což také spotřebitele informuje o metodě produkce (viz podkapitolu 2.2.2). Mimo toto povinné označování však v EU existuje řada dobrovolných iniciativ zřízených buď soukromými, či veřejnými subjekty. Na trhu se tak můžeme setkat s dobrovolným **označováním dobrých životních podmínek zvířat**, podle něž mají být spotřebitelé schopni jednoduše rozeznat produkt s lepší úrovní *welfare* označený obvykle pomocí symbolů jako hvězdičky či pomocí písmen a čísel na přední straně obalu výrobku, které „známkuje“ úroveň *welfare* (např. *Für Mehr Tierschutz* v Německu či *Bedre Dyrevelfærd* v Dánsku). Naopak **označení způsobu produkce** poskytuje pouze informace o způsobech chovu, aniž přímo hodnotí úroveň *welfare* (např. *LIDL Method-of-Production Labeling* v dnes již mimounijním Spojeném království). Na trhu figuruje také mix obou způsobů označování, který poskytuje informace o tom, z jakého typu chovu pocházelo zvíře, ale také obsahuje jednoduše pochopitelný známkovací systém, jelikož spotřebitel nemusí být nutně obeznámen s podmínkami chovu zvířat (např. *Etiquette bien-être animal* ve Francii). Studie Evropské komise z února 2022 však zjistila, že existence řady různých iniciativ tak, jak je tomu v současnosti, vede k narušení hospodářské soutěže kvůli různým kritériím, požadavkům na dobré životní podmínky zvířat a souvisejícím nákladům a především k matení

¹⁹⁷ Nařízení Komise (ES) č. 589/2008 ze dne 23. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro vejce, Úř. věst. L 163, 24.6.2008, s. 6—23.

¹⁹⁸ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1379/2013 ze dne 11. prosince 2013 o společné organizaci trhů s produkty rybolovu a akvakultury a o změně nařízení Rady (ES) č. 1184/2006 a (ES) č. 1224/2009 a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 104/2000, Úř. věst. L 354, 28.12.2013, s. 1—21

¹⁹⁹ Eurogroup for Animals. *Animal welfare and food labelling: initiating the transition through high quality* [online] 2020 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/animal-welfare-and-food-labeling-initiating-transition-through-high-quality-consumer>.

²⁰⁰ Institute for European Environmental Policy. *Assessment of environmental and socio-economic impacts of increased animal welfare standards: Transitioning towards Cage-Free Farming in the EU* [online] 2020 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://ieep.eu/publications/assessment-of-environmental-and-socio-economic-impacts-of-increased-animal-welfare-standards>.

spotřebitelů, protože ti mají problém rozlišit mezi různými iniciativami.²⁰¹ Je tedy zřejmé, že harmonizované označování by bylo více než vítané. Evropská komise stále posuzuje, jak by takové označování potravin mohlo vypadat, zejména zda bude povinné nebo dobrovolné; většina členských států přitom podle dotazníku, jež jim zaslalo německé předsednictví v Radě Evropské unie, podporuje pouze dobrovolné.²⁰² Dobrovolné označování by však podle zjištění podskupiny pro označování potravin v rámci Platformy pro dobré životní podmínky zvířat mělo pravděpodobně omezený dopad z důvodu menšího pokrytí a rozšíření.²⁰³ Je totiž logické, že k dobrovolnému systému označování by se spíše přidávali producenti, kteří vykazují lepší výsledky v oblasti *welfare* zvířat, a většina by se označování spíše vyhnula. Proto také můžeme uvažovat, že kýžený dopad na trh (čili zvýšení povědomí o podmínkách zvířat a přesměrování poptávky směrem k šetrnějším produktům) by zřejmě nenastal. Samozřejmě je nutné dodat, že u označování potravin existuje **riziko sklouzávání k tzv. *welfare-washingu*** čili šíření informací na obalu produktu, které zkreslují realitu zacházení se zvířaty, z nichž takové produkty pocházejí, a to ve snaze podporovat poptávku po živočišných produktech bez „špatného svědomí“,²⁰⁴ především při zvolení nevhodné metodologie pro systém označování.

Politické diskuse ohledně spojitosti mezi *welfare* a zdravím zvířat a zdravím lidí zesílily v posledních letech s konceptem „jednoho zdraví“ (*One Health Approach*),²⁰⁵ který kromě boje proti zoonózám zdůrazňuje také potřebu **bojovat proti antimikrobiální rezistenci**. Toto reflektuje také strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“, která upozorňuje, že antimikrobiální rezistence (AMR) je „*spojená s nadměrným a nepřiměřeným používáním antimikrobiálních látek ve veterinárním i lidském lékařství*“. Antimikrobika, skupina léčiv zahrnující antibiotika, jsou celosvětově stále používána v chovech zvířat za účelem podpory růstu či jako prevence onemocnění, respektive kompenzace nevhodných podmínek, ve kterých zvířata žijí a které jsou ideálním prostředím pro šíření patogenů. Uvádí se, že **živočišný průmysl spotřebovává 60 %**

²⁰¹ European Commission. *Study on animal welfare labelling* [online] 2022 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/xelg>.

²⁰² Prezentace, německé předsednictví v Radě EU během osmého setkání Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 3.11.2020.

²⁰³ European Commission (2021). *Conclusions of the animal welfare labelling subgroup of the EU Animal Welfare Platform* [online][cit. 20.11.2022]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2021-06/aw_platform_plat-conc_awl-subgroup-conclusion.pdf.

²⁰⁴ K pojmu *welfare-washing* např. Bjørkdahl, K., & Syse, K. V. L. (2021). *Welfare Washing: Disseminating Disinformation in Meat Marketing*. Society & Animals. 1-19. ISSN: 1568-5306. Dostupné z: <https://doi.org/10.1163/15685306-BJA10032>.

²⁰⁵ World Health Organization. *One Health* [online][cit. 16.8.2022]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/one-health>.

antibiotik v Evropě.²⁰⁶ Najít tak určitou spojitost mezi vzrůstající rezistencí patogenů vůči antibiotikům, která je příčinou úmrtí 33 000 Evropanů ročně,²⁰⁷ a intenzifikací živočišné výroby, není složité. Toto riziko ještě stoupá u tzv. antibiotik poslední záchrany, jež jsou v souladu se svým názvem podávána v medicíně v případě, že ostatní léky nezaberou, a jejich důležitost pro veřejné zdraví je tak kritická. Příkladem může být kolistin, který se užívá na léčbu enterických onemocnění u prasat a drůbeže, a nechvalně známý je používáním u odstavených selat při léčbě průjmu, který nastává v důsledku předčasného odstavení zvířat od mateřského mléka.²⁰⁸ Podle studie z roku 2018 **připadá 39 % zátěže infekcemi vyvolanými bakteriemi rezistentními vůči antibiotikům na antibiotika poslední záchrany, jako je kolistin a karbapenemy.**²⁰⁹ Evropská komise ve strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ přislíbila přijetí opatření, která by měla vést „ke snížení prodeje antimikrobiálních látek pro hospodářská zvířata a akvakulturu v celé EU o 50 % do roku 2030“. Zákaz podávání antibiotik za účelem podpory růstu hospodářských zvířat je v Evropské unii účinný od roku 2006, a to na základě nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1831/2003 ze dne 22. září 2003 o doplňkových látkách používaných ve výživě zvířat. Ukázalo se však, že zákaz neměl zcela kýžený efekt a byl svým způsobem obcházen zvýšeným podáváním antibiotik jako prevence nemocí.²¹⁰ Ve snaze napravit bývalé nezdary vstoupila v lednu 2022 v účinnost dvě nařízení, a to nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/6 ze dne 11. prosince 2018 o veterinárních léčivých přípravcích a o zrušení směrnice 2001/82/ES (dále jen „nařízení o veterinárních léčivých přípravcích“) a nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/4 ze dne 11. prosince 2018 o výrobě, uvádění na trh a používání medikovaných krmiv, o změně nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 183/2005 a o zrušení směrnice Rady 90/167/EHS (dále jen „nařízení o medikovaných krmivech“). Podle čl. 107 odst. 1 nařízení o veterinárních léčivých přípravcích

²⁰⁶ European Public Health Alliance. *Ending Routine Farm Antibiotic Use in Europe* [online] 2022 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/02/report-ending-routine-farm-antibiotic-use-in-europe-final-2022.pdf>.

²⁰⁷ European Centre for Disease Prevention and Control. *33000 people die every year due to infections with antibiotic-resistant bacteria* [online] 2018 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://www.ecdc.europa.eu/en/news-events/33000-people-die-every-year-due-infections-antibiotic-resistant-bacteria>.

²⁰⁸ European Medicines Agency (2016). *Updated advice on the use of colistin products in animals within the European Union: development of resistance and possible impact on human and animal health* [online] 2016 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: https://www.ema.europa.eu/en/documents/scientific-guideline/updated-advice-use-colistin-products-animals-within-european-union-development-resistance-possible_en-0.pdf.

²⁰⁹ Cassini, A. et al. *Attributable deaths and disability-adjusted life-years caused by infections with antibiotic-resistant bacteria in the EU and the European Economic Area in 2015: a population-level modelling analysis*. [online] The Lancet, 2019 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: [https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099\(18\)30605-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099(18)30605-4/fulltext).

²¹⁰ European Public Health Alliance. *Ending Routine Farm Antibiotic Use in Europe* [online] 2022 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/02/report-ending-routine-farm-antibiotic-use-in-europe-final-2022.pdf>.

se antimikrobiální léčivé přípravky „nepodávají rutinně ani nejsou používány ke kompenzaci špatné hygieny, nepřiměřených podmínek chovu nebo nedostatečné péče nebo ke kompenzaci špatného řízení hospodářství“. Antimikrobika podle nařízení nemají být používána pro profylaxi (podávání léčivého přípravku zvířeti nebo skupině zvířat před tím, než se objeví klinické příznaky nákazy) s výjimkou případů, kdy jde o léčbu jednotlivého zvířete či omezené skupiny zvířat, je-li riziko infekce vysoké s pravděpodobně závažnými následky. Metafylaxe (podávání léčivého přípravku skupině zvířat po stanovení diagnózy klinické nákazy ve skupině) je pak omezená na vysoké riziko šíření infekce či infekčního onemocnění a absenci vhodných alternativ. Čl. 17 nařízení o medikovaných krmivech pak vztahuje tato pravidla z nařízení o veterinárních léčivých přípravcích také na medikovaná krmiva. Je však otázkou, jak úspěšná tato politika bude. Bez přijetí opatření ze strany zákonodárců či průmyslu samotného, která by zavrhla nevhodné metody chovu, jež vedou k potřebě nadužívání antimikrobik u zvířat, vyzní zřejmě tato ambiciózní pravidla naprázdno. Organizace *European Public Health Alliance* nabádající především k zásadnímu snížení množství antibiotik užívaných na farmách tak vyjádřila obavy, že je legislativa vystavena riziku rozsáhlého porušování předpisů, jelikož nic nenasvědčuje tomu, že by se Evropská unie vzdalovala modelu intenzivní živočišné produkce, která je hnacím motorem pro zneužívání antibiotik na farmách.²¹¹ Obavy navíc vzbuzují také nedostatečná opatření, jako je seznam antimikrobik nebo jejich skupin vyhrazených k léčbě určitých infekcí u lidí²¹² sestavený Evropskou komisí v souladu s čl. 37 odst. 5 nařízení o veterinárních léčivých přípravcích. Ten totiž neobsahuje ani jeden lék autorizovaný pro produkci potravin a výrazně postrádá výše zmíněný kolistin. V rámci EU přitom použití kolistinu pro veterinární účely úspěšně eliminovala pouze naprostá menšina členských států jako Finsko nebo Island.²¹³ Organizace UNEP uvádí, že antimikrobiální rezistence by do roku 2050 mohla vést k úmrtí až 10 milionů lidí ročně.²¹⁴ Je tedy zřejmé, že aktivní a efektivní zásah proti zneužívání antibiotik na farmách je více než žádoucí a že takový zásah musí být neoddelitelně spojen se zlepšením úrovně *welfare* zvířat v EU. Situace se přitom zásadně liší napříč členskými státy, kdy např. Švédsko využívá 10 % veterinárních antibiotik na skupinové

²¹¹ Ibid.

²¹² Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/1255 ze dne 19. července 2022, kterým se v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/6 stanoví antimikrobika nebo skupiny antimikrobik, které jsou vyhrazeny k léčbě určitých infekcí u lidí, 2022, Úř. věst. L 191. s. 58—60.

²¹³ European Public Health Alliance. *Ending Routine Farm Antibiotic Use in Europe* [online] 2022 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/02/report-ending-routine-farm-antibiotic-use-in-europe-final-2022.pdf>.

²¹⁴ United Nations Environment Programme (2022). *Environmental Dimensions of Antimicrobial Resistance* [online][cit. 25.8.2022]. Dostupné z: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/38373/antimicrobial_R.pdf.

léčby, avšak v zemích jako Maďarsko, Polsko nebo Portugalsko je pro takový účel používáno více než 90 %.²¹⁵

2.2 Právní předpisy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat

Ochrana hospodářských zvířat je velmi komplexní problematikou a skrze její interakce s jinými politikami EU se jí do určité míry dotýká celá řada právních předpisů, typicky z oblasti ochrany zdraví zvířat či bezpečnosti potravin. Předmětem této podkapitoly však budou stěžejní právní předpisy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat přijaté mezi lety 1998 až 2009, konkrétně pět směrnic a dvě nařízení, přičemž tato podkapitola obsahuje obecný vhled do fungování těchto právních předpisů. Druhově specifické směrnice a obě nařízení jsou pak blíže probrány v rámci kapitol 3–5. Zvláště je třeba podívat se na požadavky na chov zvířat v ekologickém zemědělství, které je v teorii jakýmsi „nadstandardem“, přičemž rozdíly oproti právní úpravě konvenčních chovů budou v této kapitole taktéž probrány.

Právní předpisy na ochranu hospodářských zvířat v EU jsou postaveny na velmi silném **welfare paradigmatu**,²¹⁶ konec konců jako absolutní většina právních předpisů na ochranu zvířat po celém světě. To znamená, že i přes to, že unijní právo uznává zvířata jako vnímající bytosti v čl. 13 SFEU, nejsou jim garantována žádná práva. Jejich chov je pouze podřízen určitým pravidlům, která by měla zajistit jejich ochranu, avšak stupeň jejich ochrany se odvíjí od toho, jakým způsobem chce společnost tato zvířata využívat. V důsledku nezakazuje ani velmi bolestivé praktiky, pokud z nich plynoucí utrpení zvířat považuje za „nezbytné“. Pracuje tak s myšlenkou vyvarování se pouze „zbytečného utrpení“ u zvířat, což je silně antropocentricky interpretovaný koncept. Pro úplnost uvedu, že v právní teorii však např. S. Stucki považuje legislativu regulující podmínky chovu, přepravy a usmrcování zvířat za tzv. „jednoduchá práva“, na jejichž základě pak mohou být v budoucnu vypracována práva základní, podobná těm lidským.²¹⁷

²¹⁵ European Public Health Alliance. *Ending Routine Farm Antibiotic Use in Europe* [online] 2022 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/02/report-ending-routine-farm-antibiotic-use-in-europe-final-2022.pdf>.

²¹⁶ Wahlberg, B. (2019). *Re-Evaluation of Animal Protection by the Finnish Animal Rights Lawyers Society*. Society Register, 3(3), str. 123-142. ISSN 2544-5502. Dostupné z: <https://doi.org/10.14746/sr.2019.3.3.07>.

²¹⁷ Stucki, S. (2020). *Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights*. Oxford Journal of Legal Studies, 40(3), Autumn 2020, str. 533-560. ISSN 0143-6503. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqaa007>.

2.2.1 Konvenční chov hospodářských zvířat

Všichni chovatelé hospodářských zvířat v EU (s určitými výjimkami) a další osoby nakládající se zvířaty, jako jsou přepravci či zaměstnanci na jatkách, musí splňovat požadavky na dobré životní podmínky zvířat stanovené v unijní legislativě. V souvislosti s ochranou hospodářských zvířat stanovuje unijní právo **minimální standardy pro chov, přepravu a porážku zvířat** s tím, že členské státy mohou ve svých národních legislativách přijmout přísnější ochranu. Velmi striktní přístup EU k omezením obchodu v rámci vnitřního trhu však vede k situaci, že minimální harmonizace někdy překročí hranici harmonizace maximální. Ve věci C-1/96 odpovídal SDEU na otázku, zda by Spojené království jakožto země, která zakázala tradiční klece pro telata, mohla rozšířit tento zákaz také na vývoz živých telat do zemí, kde byl tento způsob chovu stále povolen. Nezisková organizace *Compassion in World Farming*, která napadla zamítavý postoj ministra vůči přistoupení k tomuto kroku, totiž měla za to, že takové omezení obchodu by bylo v souladu s čl. 36 SFEU, který umožňuje omezení vývozu odůvodněné veřejnou mravností nebo ochranou zdraví a života lidí a zvířat. Jak však uvedl SDEU, z čl. 11 odst. 2 směrnice 91/629/EHS,²¹⁸ podle kterého členské státy „*mohou zavést na svém území přísnější opatření, než jsou opatření uvedená v této směrnici*“, je zřejmé, že toto lze aplikovat pouze na chovy nacházející se na území daného členského státu a že navrhované omezení vývozu by „*zasáhlo do harmonizace dosažené směrnicí*“.²¹⁹ Ačkoliv nelze opomenout určitý pokrok nad rámec evropské legislativy v některých členských státech, ve spoustě regionů EU **jsou velmi často minimální standardy v oblasti dobrých životních podmínek zároveň těmi jedinými**. Členské státy totiž mohou jít ve svých národních legislativách nad úroveň garantovanou unijním právem a posílit ochranu hospodářských zvířat na svém území, avšak při přijetí přísnějších pravidel nemohou chránit své národní trhy před produkty s nižšími standardy v oblasti *welfare* zvířat, což znevýhodňuje jejich výrobce (lze srovnat např. s úpravou v Kalifornii, kde tzv. *Prop 12* čili návrh, pro který v roce 2018 hlasovalo 63 % občanů tohoto amerického státu, zavádí požadavky na poskytnutí minimálního prostoru nosnicím, prasnícím a telatům chovaným na telecí a zahrnuje také zákaz prodeje vajec a syrového vepřového a telecího masa pocházejícího ze zvířat, která byla chována v rozporu s těmito požadavky, na území státu).²²⁰ Jak popisuje A. Di Concetto, „*evropské standardy pro dobré životní podmínky*

²¹⁸ Směrnice Rady ze dne 19. listopadu 1991, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat.

²¹⁹ Rozsudek Soudního dvora ze dne 19. března 1998 ve věci C-1/96, ECLI:EU:C:1998:113.

²²⁰ Chapter 10 of Division 2 of Title 3 of the California Code of Regulations, Kalifornie, USA. Uvedu také, že se ve Spojených státech dostal *Prop 12* až k Nejvyššímu soudu. Jelikož je naprostá většina vepřového masa do Kalifornie dovážena z jiných států, američtí producenti vepřového masa měli za to, že *Prop 12* porušuje tzv. *dormant commerce clause*, která má chránit proti protekcionistické legislativě, jež nepřiměřeně zatěžuje mezinárodní nebo mezistátní obchod. Nejvyšší soud se k argumentaci producentů nepřiklonil a *Prop 12* v květnu

zvířat slouží jako regulační nástroj k zajištění spravedlivé hospodářské soutěže spíše než k zajištění ochrany zvířat“. Upozorňuje zároveň, že úvodní ustanovení téměř veškeré legislativy na ochranu zvířat reflektuje tento žebříček priorit a cíl chránit zájmy zvířat je jmenován až po cílech vztahujících se k harmonizaci pravidel v oblasti zemědělství a zachování spravedlivé hospodářské soutěže.²²¹ I když řada národních legislativ obsahuje přísnější pravidla, dá se říci, že celkově se jedná spíše o tzv. závod ke dnu, a ohrožení konkurenceschopnosti producentů je stále nejsilnějším argumentem proti silnější ochraně hospodářských zvířat.

Jádro v současné době aplikovatelné právní ochrany hospodářských zvířat v unijním právu, jež má za cíl zajistit určitou úroveň *welfare* zvířat (tedy „dobré životní podmínky“), tvoří tyto právní předpisy seřazené chronologicky podle data jejich přijetí:

- směrnice Rady 98/58/ES ze dne 20. července 1998 o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely (dále jen „směrnice o ochraně hospodářských zvířat“);
- směrnice Rady 1999/74/ES ze dne 19. července 1999, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu nosnic (dále jen „směrnice o ochraně nosnic“);
- nařízení Rady (ES) 1/2005 ze dne 22. prosince 2004 o ochraně zvířat během přepravy a souvisejících činnostech (dále jen „nařízení o ochraně zvířat během přepravy“);
- směrnice Rady 2007/43/ES ze dne 28. června 2007 o minimálních pravidlech pro ochranu kuřat chovaných na maso (dále jen „směrnice o ochraně kuřat“);
- směrnice Rady 2008/120/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat (dále jen „směrnice o ochraně prasat“);
- směrnice Rady 2008/119/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat (dále jen „směrnice o ochraně telat“) a
- nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování (dále jen „nařízení o ochraně zvířat při usmrcování“).

Je zřejmé, že druhově specifické směrnice se v Evropské unii nedočkaly všechny druhy hospodářských zvířat. Druhově specifická ochrana sice pokrývá v EU nejčastěji chovaná zvířata, a to kuřata chovaná na maso (v roce 2018 bylo v EU-27 poraženo víc než 7 miliard

2023 podpořil (viz *National Pork Producers Council v. Ross*, 598 U.S. ____ (2023), dostupné zde: https://www.supremecourt.gov/opinions/22pdf/21-468_5if6.pdf).

²²¹ Di Concetto, A. (2022). *The Double-Edged Sword: International Law and Its Effects on EU Farm Animal Welfare Legislation*. *Global Journal of Animal Law*, 10(2). ISSN 2341-8168. Dostupné z: <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1756>.

brojlerů),²²² ale jedny z nejpočetnějších druhů chovaných v EU jako pstruzi a další druhy ryb v akvakultuře jsou odkázány pouze na ochranu výše zmíněné směrnice o ochraně hospodářských zvířat. Totéž platí pro rodičovská hejna nosnic a kuřat chovaných na maso, kachny, husy, krůty, křepelky, králíky, skot starší 6 měsíců, ovce, kozy nebo zvířata chovaná pro produkci kožešin.

Zastřešující **směrnice o ochraně hospodářských zvířat** v pouhých 12 člancích a jedné příloze reguluje nakládání se zvířaty chovanými nebo drženými pro produkci potravin, vlny, kůže, kožešiny či jiné hospodářské účely, konkrétně jejich ustájení, výživu a péči o ně. Definice zvířete v čl. 2 odst. 1 přitom kromě savců zahrnuje i ryby, plazy a obojživelníky. Velký důraz je přitom, jak vyplývá z úvodních ustanovení, kladen na skutečnost, že harmonizace takových pravidel je stěžejní pro fungování trhu se zvířaty a jeho rozvoj. V čl. 3 směrnice stanoví, že „členské státy přijmou opatření k tomu, aby vlastníci nebo držitelé přijali všechna vhodná opatření s cílem zajistit dobré životní podmínky zvířat, která jsou v jejich péči, a aby tato zvířata nebyla vystavena žádné zbytečné bolesti, utrpení nebo poškození“. K tomuto se však nabízí otázka, kdy přesně končí „nezbytná“ bolest, utrpení a poškození zvířete a začíná „zbytečná“. K roku 2023 je směrnice v účinnosti již 25 let, a tak prošla jistým testem času, jehož výsledkem jsou zjištění zásadních nedostatků tohoto právního předpisu.

Prvním zcela zásadním nedostatkem je fakt, že směrnice **nereflektuje vědecký vývoj a nové poznatky v oblasti welfare zvířat** za poslední dekády. Je transpozicí Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely a směrnice na ni odkazuje také ve svých úvodních ustanoveních. Od svého přijetí na konci 90. let nebyla směrnice ani jednou revidována, a je tedy zřejmé, že již nedrží krok s desetiletými vývoje vědy v oblasti *welfare* zvířat. Dnes je tedy již archaickým právním předpisem, kterému chybí ambiciózní cíle a působí velmi zkosnatěle. Jako příklad toho, kde se věda od doby přijetí směrnice o ochraně hospodářských zvířat posunula, můžeme použít vyhledávač *Google Scholar*; zatímco za léta 1950–1997 nalezne vyhledávač 628 publikací s výrazem „*animal welfare*“ v názvu, za období let 1998–2022 jich bylo více než 7 930. Věda v oblasti *welfare* hospodářských zvířat totiž zaznamenala velký vývoj od 80. let, kdy se začala věnovat větší pozornost behaviorálním potřebám zvířat včetně např. potřeby mít k dispozici měkkou podestýlku či dostatečný prostor pro pohyb a přístup k pastvě u skotu nebo potřeba zkoumat okolí u králíků.²²³

²²² Compassion in Food Business. *Chicken meat production data* [online] 2020 [cit. 29.9.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/5819738/chicken-meat-production-in-the-eu.pdf>.

²²³ Prezentace, Laura Hänninen na téma „*Animal Welfare*“ během kurzu „*Multidisciplinary Perspectives to Animal Law*“, Åbo Akademi University, únor 2022.

Dále je třeba zmínit **vágnost a obecnost ustanovení** směrnice, která nejsou měřitelná a neposkytují zvířatům reálnou, v praxi uchopitelnou ochranu. Evropská dohoda o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely je sama o sobě velmi stručná a konkrétnější doporučení přijal stálý výbor založený touto dohodou. Směrnice o ochraně hospodářských zvířat je po jejím vzoru sama velmi obecná a pracuje s neurčitými pojmy, které však ve výsledku nejsou schopny zvířatům poskytnout jakoukoliv uchopitelnou právní ochranu. Užívání slovních spojení jako „zbytečná bolest“, „náležitý prostor“ či „vhodně zařízené ustájení“ mohou být předmětem různých interpretací, a směrnice tak ve výsledku nevytváří jednotný standard napříč členskými státy, který by nabízel lehce uchopitelné a numericky přesné požadavky na chov zvířat. Rozdílné interpretace se projevují napříč členskými státy v mnoha sférách chovu hospodářských zvířat, např. co se týče výkrmu hus a kachen pro produkci *foie gras* („ztučnělých jater“), který jako metodu produkce řada států zakázala, ale některé u ní setrvávají.²²⁴ Na přílišnou obecnost směrnice a její obtížnou použitelnost, stejně jako na nedostatek druhově specifické legislativy upozorňovala už strategie Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015, která hovořila také o potřebě „zjednodušení systému zavedením přesnějších ustanovení v rámci obecných pravidel podmiňujících dobré životní podmínky zvířat“.²²⁵ Je však nutné dodat, že stanovovat určité cíle právní úpravy, ale ponechávat zvolené prostředky na členských státech je smysl směrnice jakožto aktu unijního práva. Avšak realita rozhodně nenaznačuje, že by k tomuto došlo, a obecný jazyk směrnice tak byl často převzat i do národních úprav. Komise se ale zřejmě již poučila, jelikož informovala o úmyslu nahradit výše zmíněných pět směrnic jedním nařízením čili přímo použitelným, a tedy i daleko techničtějším a specifičtějším nástrojem.²²⁶

Nelze ani opomenout skutečnost, že některá z ustanovení směrnice také **vyznívají ve světle reality intenzivní živočišné výroby naprázdno**. Příkladem za všechny může být požadavek na volnost pohybu zvířete, která „*nesmí být omezována způsobem, který vede ke zbytečnému utrpení nebo poškození zvířete*“ (bod 7 přílohy I). Ve skutečnosti však více než 300 milionů hospodářských zvířat v EU žije v klecích či kotcích, kde je maximálně omezen jejich pohyb,

²²⁴ Česká republika například nucený výkrm hus a kachen zakazuje, a to v souladu s § 4 písm. r) zákona č. č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, podle kterého se za týrání zvířete považuje překrmování nebo krmení zvířete „*násilným způsobem, nejde-li o zákrok nezbytný k záchraně jeho života nebo zachování jeho zdraví*“.

²²⁵ Sdělení Komise Evropskému Parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015, COM(2012) 6 final/2.

²²⁶ Prezentace, Christian Juliusson, GŘ SANTE, Evropská Komise během 12. setkání Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 5.12.2023.

a to včetně těch spadajících pod druhově specifické směrnice jako nosnice, prasnice a telata.²²⁷ V případě, že by bylo toto ustanovení řádně implementováno, přišel by zákaz klecí rychleji již před čtvrt stoletím, jelikož klece často nejsou schopny poskytnout zvířatům prostor ani k základním pohybům, jako je otočení se, napřímení se, zamávání křídly nebo natáhnutí končetin. Myšlenkou zakázat klece v chovech hospodářských zvířat se přitom orgány EU začaly vážněji zabývat až v návaznosti na úspěšnou evropskou občanskou iniciativu „Konec doby klecové“ (viz podkapitolu 2.4). Zmínit lze také požadavek, aby zvířata nebyla „*neustále vystavena umělému osvětlení*“ (bod 11 přílohy I), přičemž kuřata na maso jsou v EU standardně chovaná ve ventilovaných halách bez oken, a tedy bez přístupu k přirozenému dennímu světlu nebo čerstvému vzduchu.²²⁸ Dalším příkladem může být selektivní křížení, tedy člověkem ovládaný proces, skrze nějž dochází k úpravě fenotypu zvířete použitím technik křížení s cílem získat zvíře vykazující určité žádané znaky (např. rychlý růst, větší snáška, větší produkce mléka atd.). To je přitom podle zprávy vypracované pro petiční výbor Evropského parlamentu (výbor PETI) „*příčinou welfare problémů u mnoha druhů*“.²²⁹ Podle bodu 21 přílohy směrnice nesmí být zvíře chováno, „*pokud není možné na základě jeho genotypu nebo fenotypu rozumně předpokládat, že může být chováno bez škodlivých účinků na jeho zdraví nebo dobré životní podmínky*“. Přesto je však většina zvířat rutinně selektivně křížena výhradně za vidinou větší produkce, a to bez ohledu na jejich zdraví a *welfare*. To se velmi výrazně podepisuje na životě kuřat chovaných na maso, která často trpí kardiovaskulárními problémy či problémy s končetinami, nebo mléčného skotu jako holštýnský skot vyšlechtěný na vysokou mléčnou užitkovost, který se potýká se záněty vemen či kulhavostí (viz kapitolu 3).

Vzhledem k její obecnosti pak není s podivem, že směrnice **nevěnuje (dostatečnou) pozornost praktikám negativně ovlivňujícím welfare zvířat**, a tak poskytuje dostatečný prostor pro nevhodné zacházení se zvířaty i při dodržování jejích pravidel. Toto je pak zásadní u zvířat chovaných pro hospodářské účely, která nejsou pokrytá druhově specifickou směrnicí. Ta dohromady tvoří více než polovinu hospodářských zvířat chovaných v Evropské unii.²³⁰

²²⁷ Compassion in World Farming. *End The Cage Age: Why the EU Must Stop Caging Farm Animals* [online] 2020 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/7434596/end-the-cage-age-why-the-eu-must-stop-caging-farm-animals.pdf>

²²⁸ European Food Safety Authority (2012). *Scientific report updating the EFSA opinions on the welfare of broilers and broiler breeders*. EFSA Supporting Publications, 9(6). ISSN 2397-8325. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/sp.efsa.2012.EN-295>.

²²⁹ European Parliament. *Animal Welfare in the European Union* [online][cit. 13.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU\(2017\)583114_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU(2017)583114_EN.pdf)

²³⁰ Podle dat Eurostatu z roku 2009 žilo v Evropské unii téměř 1,5 miliardy hospodářských zvířat chráněných druhově specifickými směrnicemi a přes 850 milionů hospodářských zvířat, na které se vztahovala pouze směrnice o ochraně hospodářských zvířat. European Commission. *Evaluation of the EU Policy on Animal Welfare and*

Z hlediska trhu pak Komise upozorňuje, že pro chov některých zvířat, u nichž absentuje společný minimální standard, přijaly některé členské státy vlastní právní úpravu, což ale vede k různým úrovním *welfare* zvířat a vytváří tak „nerovné výchozí podmínky pro hospodářskou soutěž“.²³¹

Nakonec je nutné vyčíst také **omezenou působnost směrnice o ochraně hospodářských zvířat**. Ta v čl. 1 odst. 2 vylučuje volně žijící zvířata, zvířata chovaná pro účast v soutěžích, na výstavách, na kulturních nebo sportovních akcích či činnostech, pokusná nebo laboratorní zvířata a bezobratlé. Právě bezobratlým by však vzhledem k trendům poslední doby měla být poskytnuta větší pozornost, především **hmyzu, korýšům a hlavonožcům**. Hmyz je nejvíce zastoupenou skupinou bezobratlých využívaných k hospodářským účelům. Jejich populace v chovech v Evropské unii rapidně stoupají, avšak jakoukoliv právní ochranu v rámci unijního práva postrádají. V roce 2021 bylo povoleno použití zpracovaných živočišných bílkovin získaných z hmyzu jako krmiva pro drůbež a prasata;²³² ještě předtím, v roce 2017, bylo povoleno použití pro krmení živočichů v akvakultuře²³³ a povoleno je také u kožešinových zvířat. Kromě toho Evropská komise autorizovala několik druhů hmyzu jako tzv. nové potraviny (angl. *novel food*), tedy vhodné i pro lidskou spotřebu. Konkrétně se jedná o žluté moučné červy,²³⁴ cvrčka domácího,²³⁵ saranče²³⁶ a larvy potemníka stájového.²³⁷ Tento krok není kontroverzní pouze vzhledem k dopadům na *welfare* zvířat, ale také z důvodu dopadů na životní prostředí. Ačkoliv je chov hmyzu méně náročný na zdroje než tradičně chovaná zvířata,

Possible Policy Options for the Future [online] 2010 [cit. 9.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_arch_122010_full_ev_report_en.pdf.

²³¹ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

²³² Nařízení Komise (EU) 2021/1372 ze dne 17. srpna 2021, kterým se mění příloha IV nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 999/2001, pokud jde o zákaz krmení nepřežvýkavých hospodářských zvířat jiných než kožešinových zvířat živočišnými bílkovinami, 2021, Úř. věst. L 295, s. 1—17.

²³³ Nařízení Komise (EU) 2017/893 ze dne 24. května 2017, kterým se mění přílohy I a IV nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 999/2001 a přílohy X, XIV a XV nařízení Komise (EU) č. 142/2011, pokud jde o ustanovení týkající se zpracovaných živočišných bílkovin, 2017, Úř. věst. L 138, s. 92—116.

²³⁴ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/169 ze dne 8. února 2022, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem moučných červů (larev potemníka moučného *Tenebrio molitor*) na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2022/658, Úř. věst. L 28, 9.2.2022, s. 10—16.

²³⁵ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/188 ze dne 10. února 2022, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem *Acheta domesticus* na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2022/695, Úř. věst. L 30, 11.2.2022, s. 108—113.

²³⁶ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2021/1975 ze dne 12. listopadu 2021, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem *Locusta migratoria* na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2021/7987, Úř. věst. L 402, 15.11.2021, s. 10—16.

²³⁷ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2023/58 ze dne 5. ledna 2023, kterým se povoluje uvedení zmrazených, kašovitých, sušených a práškových forem larev *Alphitobius diaperinus* (potemníka stájového) na trh jako nové potraviny a kterým se mění prováděcí nařízení (EU) 2017/2470, C/2023/20, Úř. věst. L 5, 6.1.2023, s. 10—15.

stále vyžaduje pro svůj chod velké množství krmiva. Nastává tak paradoxní situace, kdy je hmyz ve volné přírodě decimován insekticidy pro produkci obilovin, jimiž je pak krmen intenzivně chovaný hmyz. Zástupci korýšů jako v gastronomii oblíbení krabi nebo humři taktéž postrádají jakoukoliv ochranu, což je viditelné například na eticky velmi sporné praxi vaření humrů za živa, a to i přes vědecky dokázaný fakt, že jsou schopni cítit bolest. Snahy zakázat vaření humrů za živa však na unijní úrovni zatím selhávají.²³⁸ Z hlavonožců je pak nutné zmínit chobotnice, které se staly předmětem plánů na intenzivní chov v síťových klecích nebo v nádržích na souši, a to nejen v Evropě. V roce 2021 oznámila španělská společnost *Nueva Pescanova* jako první na světě, že zahájí provoz chovu chobotnic, jenž by měl produkovat až 3 000 tun chobotnic ročně.²³⁹ Chobotnice momentálně postrádají jakoukoliv ochranu v rámci unijního práva na ochranu hospodářských zvířat (chráněny však jsou při použití pro vědecké účely).²⁴⁰ Ve světle takových plánů tedy vyvstávají obavy o tato zvířata ve farmových podmínkách. Jelikož jsou chobotnice samotářská zvířata, která špatně snášejí vyšší hustoty osazení, a jsou obdařeny vysokou inteligencí a komplexními kognitivními schopnostmi, v intenzivních chovech by s vysokou pravděpodobností jejich potřeby nemohly být naplněny; trpěly by nudou a frustrací a docházelo by ke vzájemné agresivnímu a kanibalismu.²⁴¹ Zahrnutí alespoň základní ochrany bezobratlých do legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a přijetí zákazu farmového chovu chobotnic je tak nezbytným krokem. Nakonec je nutné zmínit, že ačkoliv ryby, plazi či obojživelníci nejsou vyřazeni z působnosti směrnice jako právě výše zmínění bezobratlí, neaplikuje se na ně příloha nařízení. To znamená, že jediným standardem chovu aplikovatelným na tato zvířata je princip zajištění jejich dobrých životních podmínek a ochrana před zbytečnou bolestí, utrpením a poškozením.

Právní předpisy na ochranu zvířat v chovech, během přepravy a při usmrcování se dlouhodobě potýkají s **nízkou úrovní prosazování na úrovni členských států**. Samozřejmě lze vinit nejasnost legislativy, která zde byla nastíněna u směrnice o ochraně hospodářských

²³⁸ Např. v roce 2021 vyzýval pozměňovací návrh skupiny poslanců č. 2 k větší ochraně mořských korýšů a zákazu praktiky vaření humrů za živa, avšak nezískal dostatečnou podporu (Usnesení Evropského parlamentu ze dne 21. ledna 2021 na téma „Více ryb v mořích? Opatření na podporu obnovy populací nad úroveň maximálního udržitelného výnosu, včetně oblastí na obnovu rybích populací a chráněných mořských oblastí“ (2019/2162(INI)).

²³⁹ Podle zprávy organizace Eurogroup for Animals se má nacházet na Kanárských ostrovech a záměr v době dokončení zprávy (tedy k březnu 2023) podstupuje proces posuzování vlivů na životní prostředí. Viz: Eurogroup for Animals. *Uncovering the horrific reality of octopus farming* [online] 2023 [cit. 1.5.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/uncovering-horrific-reality-octopus-farming>.

²⁴⁰ Čl. 1 odst. 3 písm. b) směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely, OJ L 276, 20.10.2010, s. 33–79.

²⁴¹ Compassion in World Farming. *Octopus Factory Farming: A Recipe For Disaster* [online] 2021 [cit. 23.10.2021]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/octopus-factory-farming-a-recipe-for-disaster/?id=161421>

zvířat, ale týká se také dalších právních předpisů v této oblasti. To potvrdilo 64 % příslušných orgánů, které se podílely na veřejné konzultaci na podporu kontroly účinnosti a revize legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat, podle nichž nejsou požadavky jednoduché na aplikaci a není ani zřejmé, *jak* by měly být aplikovány.²⁴² Kupříkladu zpráva o provádění směrnice o ochraně hospodářských zvířat z roku 2016 zaznamenala rozdíly mezi údaji z členských států a z auditů Komise v míře zjištěných porušení, která se týkala poskytování manipulovatelného materiálu prasatům, a uvedla, že problém může tkvět v různé interpretaci legislativy a nerozeznání jejího porušování (např. situace, kdy je kovový řetěz považován za vhodný materiál k obohacení prostředí, ale naopak vhodné materiály jako nepřijatelné kvůli odtokovým systémům).²⁴³ Nelze však nepřiznat, že **nízká politická vůle ve vztahu k řádnému prosazování pravidel** se dotýká i těch ustanovení, která nejsou pouze velmi obecným pravidlem, jako např. určité podmínky pro přepravu zvířat, a že tato politická vůle je také ovlivněna celkovou kulturou společnosti dané země a přístupem k ochraně zvířat v ní. Díl viny za tento stav připadá Komisi, jejímž úkolem je na vymáhání evropské legislativy dohlížet. Má totiž k dispozici nástroje jako již zmíněné řízení o nesplnění povinnosti, ve vztahu ke členským státům nedodržujícím legislativu v oblasti dobrých životních podmínek zvířat jej však příliš nevyužívá. To ve svém usnesení z roku 2021 zdůraznil také Evropský parlament, podle nějž by proti členským státům opakovaně a systematicky porušujícím unijní právo mělo být toto řízení zahájeno.²⁴⁴ Musím však zmínit, že Komise samotná uvedla, že jakýmsi „nebezpečím“ monitorování *welfare* zvířat je možné odhalení neuspokojivého stavu v takové míře, že to zpochybní některé existující produkční modely, které je ale technicky, finančně a kulturně těžké změnit.²⁴⁵ Určitou (a můžeme se domnívat, že zásadní) roli v poměrně chladném přístupu členských států k zajištění dobré úrovně *welfare* hospodářských zvířat tak bude hrát také skutečnost, že udržování současného stavu je zkrátka úspornější. Již před více než dekádou uvedla strategie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015, že *„některé členské státy nepřijímají dostatečná opatření k zajištění informovanosti zainteresovaných subjektů, neškolí úřední inspektory ani neprovádějí kontroly a neuplatňují sankce. V důsledku toho nebylo mnoho právních předpisů EU plně uplatněno*

²⁴² Factual summary report of the online public consultation in support to the fitness check and revision of the EU animal welfare legislation, Ref. Ares(2022)2359311 - 30/03/2022.

²⁴³ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o provádění směrnice Rady 98/58/ES o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, COM(2016) 558 final.

²⁴⁴ Body 26 a 28, usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2021 o strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy (2020/2260(INI)).

²⁴⁵ European Commission. *Overview report: The use of indicators for animal welfare at farm level* [online] 2022 [cit. 12.11.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview_reports/details.cfm?rep_id=147.

a zamýšlených přínosů pro dobré životní podmínky zvířat nebylo dosaženo".²⁴⁶ Zpráva Evropského účetního dvora z roku 2018 nezjistila zásadní zlepšení a zopakovala podobná zjištění. Navštívené členské státy (Německo, Francie, Itálie, Polsko a Rumunsko) si podle ní dávají na čas s realizací určitých doporučení Komise, konkrétně těch týkajících se úředních kontrol či přiměřených sankcí za nesplnění předpisů. Dodal následně, že „*mezi normami pro dobré životní podmínky zvířat stanovenými v právních předpisech EU a realitou na místě je někdy stále výrazný nesoulad*".²⁴⁷ Pro oblast kontrol je stěžejním právním předpisem použitelným od roku 2019 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 ze dne 15. března 2017 o úředních kontrolách, podle nějž mají členské státy vykonávat úřední kontroly mimo jiné k zajištění uplatňování požadavků na dobré životní podmínky a zdraví zvířat (v chovech, během přepravy i během porážky) na základě tzv. víceletého vnitrostátního plánu kontrol a podávat každoroční zprávy Komisi ohledně fungování úředních kontrol v jejich zemích.²⁴⁸ Ve zprávě zhodnocující fungování úředních kontrol za léta 2019 a 2020 však Komise uvedla, že členské státy neposkytly analýzu nejzávažnějších zjištění nebo akční plány cílicí na prevenci či snížení nesouladu. Většina členských států tak má podle Komise „*potíže s vykazováním míry či trendů plnění požadavků, pokud jde o dobré životní podmínky zvířat, což je způsobeno tím, že nejsou stanoveny konkrétní cíle a/nebo definovány ukazatele pro sledování*".²⁴⁹ Pokud tak selhává monitoring, není velkým překvapením, že bude selhávat také prosazování a dodržování předpisů.

Nejnovější **zhodnocení současného stavu legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat** poskytla v roce 2022 kontrola účinnosti (*fitness check*) předvídaná strategií „od zemědělce ke spotřebiteli“. Ta došla k závěru, že ačkoliv se úroveň *welfare* kuřat chovaných na maso, nosnic, prasat a telat do určité míry zlepšila díky druhově specifickým směrnicím (i přes to, že legalizují škodlivé praktiky jako chov v klecích), stále není dostatečná. Právní předpisy tak musí být aktualizovány, aby odrážely očekávání společnosti, vývoj vědy

²⁴⁶ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015 (COM/2012/06 final/2).

²⁴⁷ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

²⁴⁸ Čl. 109–113 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 ze dne 15. března 2017 o úředních kontrolách a jiných úředních činnostech prováděných s cílem zajistit uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, OJ L 95, 7.4.2017, s. 1–142.

²⁴⁹ Zpráva Komise o celkovém fungování úředních kontrol prováděných v členských státech (2019–2020) za účelem zajištění uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, SWD(2022) 73 final.

a techniky a budoucí výzvy ve vztahu k udržitelnosti. Komise uznává, že legislativa je obecně stará, slabá a její celkový koncept je zkrátka vadný. Kromě toho chybí také lepší soudržnost mezi právními předpisy a cíli strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“, Společnou zemědělskou politikou nebo obchodní politikou Unie (především ve vztahu k dovozům živočišných produktů ze třetích zemí) a větší zapojení techniky a digitalizace k usnadnění procesů a snížení nákladů. Nevyhovující je také kvalifikace osob, které se zvířaty nakládají. Směrnice o ochraně hospodářských zvířat pouze nejasně stanoví, že „o zvířata pečuje dostatečný počet zaměstnanců, který má náležitě schopnosti, znalosti a odbornou způsobilost“ (bod 1 přílohy I). Ačkoliv pro chovy prasat, kuřat chovaných na maso a přepravu a porážku zvířat příslušné právní předpisy explicitně vyžadují školení, nedostatek harmonizace napříč členskými státy vede k velmi různým požadavkům a praxe ukazuje na to, že školení není na dostatečné úrovni a se zvířaty tak manipulují osoby, které dostatečné znalosti a schopnosti postrádají.²⁵⁰

2.2.2 Chov hospodářských zvířat v ekologickém zemědělství

Podle Evropské komise je ekologické zemědělství „zemědělská metoda, kdy se potraviny produkují za použití přírodních látek a procesů“, což vede k sníženému tlaku na životní prostředí a podpoře rozvoje biologické rozmanitosti a kvality složek přírody.²⁵¹ Součástí úpravy ekologického zemědělství jsou také požadavky na chov zvířat, které jsou znatelně silnější než minimální požadavky stanovené pro konvenční chovy. To má podle Evropské komise pomoci budovat důvěru veřejnosti v ekologické produkty,²⁵² které jsou povinně označovány logem, a tedy jednodušeji identifikovatelné pro spotřebitele. První legislativa v této oblasti byla přijata v roce 1991²⁵³ a poslední a celkově druhou revizí prošla v roce 2018, kdy bylo přijato nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/848 ze dne 30. května 2018 o ekologické produkci a označování ekologických produktů (dále jen „nařízení o ekologické produkci“), jež nabylo účinnosti v roce 2022. Podrobnější pravidla chovu jsou pak stanovena v prováděcím nařízení Komise (EU) 2020/464 ze dne 26. března 2020, kterým se stanoví některá prováděcí pravidla k nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/848, pokud jde o doklady potřebné ke zpětnému uznání období pro účely přechodu, produkci ekologických

²⁵⁰ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

²⁵¹ Evropská komise. *Ekologické zemědělství – stručný přehled* [online][cit. 10.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organics-glance_cs.

²⁵² Evropská komise. *Ekologická produkce a produkty* [online][cit. 10.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-production-and-products_cs.

²⁵³ Nařízení Rady (EHS) č. 2092/91 ze dne 24. června 1991 o ekologickém zemědělství a k němu se vztahujícím označování zemědělských produktů a potravin, 1991, Úř. věst. L 198, 22.7.1991, s. 1–15.

produktů a informace, jež mají členské státy poskytovat (dále jen „prováděcí nařízení k nařízení o ekologické produkci“). Oproti nařízení z roku 2007, které nahradilo, posílilo nařízení o ekologické produkci regulaci živočišné produkce a přijalo podrobnější požadavky na chov jednotlivých druhů zvířat. Podle čl. 4 tohoto nařízení je jedním z cílů ekologického zemědělství „*přispívat k dodržování přísných norem pro dobré životní podmínky zvířat a zejména uspokojovat jejich druhově specifické etologické potřeby*“, čímž **má vytvářet „nadstandard“ ke konvenčnímu chovu zvířat**. S cílem podporovat rozvoj ekologického zemědělství vyhlásila Evropská komise v roce 2021 akční plán pro podporu ekologické produkce, který dále navazuje na cíle strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“, a to dosáhnout stavu, kdy 25 % zemědělské půdy v EU bude obhospodařováno v rámci ekologického zemědělství, a také významně rozšířit ekologickou akvakulturu.²⁵⁴ Pro srovnání, podle dat z roku 2020 je pod ekologickým zemědělstvím obhospodařováno 9 % zemědělské půdy v EU. Ze skotu v EU bylo v téže roce chováno 6 % zvířat v ekologickém zemědělství (v České republice to bylo 20 %, v Řecku pak nejvíce, tedy 30 %). U jiných hospodářských zvířat kromě přežvýkavců je však procento zásadně nižší, např. u prasat je na prvním místě v Dánsko, avšak i tam se jedná o pouhé 3 % populace prasat.²⁵⁵

Právní předpisy v oblasti ekologického zemědělství se **zaměřují primárně na podmínky zvířat v chovech** a vesměs opomíjí následné procesy, jako je přeprava nebo porážka. Nařízení z roku 2007 o nich mluvilo pouze velmi obecně, a to stanovením požadavku na co nejkratší dobu přepravy a co nejnižší utrpení zvířat při porážce.²⁵⁶ Ve vztahu k porážce došel SDEU ve věci C-497/17 k závěru, že předpisy upravující ekologické zemědělství „*musí být vykládán[y] v tom smyslu, že nepovoluj[í] umístění loga Evropské unie pro ekologickou produkci [...] na výrobky pocházející ze zvířat, která byla poražena pro účely náboženských rituálů bez předchozího omráčení*“.²⁵⁷ Co se týká přepravy suchozemských zvířat, nařízení o ekologické produkci obsahuje pouze dvě specifická ustanovení, a to zákaz používání elektrické (či jiné bolestivé) stimulace zvířat během nakládky a vykládky (např. elektrické pohaněče) a zákaz podávání alopatických trankvilizérů před přepravou nebo během ní.²⁵⁸

²⁵⁴ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru Regionů: Strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy, COM(2020) 381 final.

²⁵⁵ Eurostat. *Organic farming statistics* [online][cit. 24.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics&oldid=561379#Organic_production.

²⁵⁶ Čl. 14(1)(b)(viii) a čl. 15(1)(b)(vi) nařízení Rady (ES) č. 834/2007 ze dne 28. června 2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (EHS) č. 2092/91, 1991, Úř. věst. L 189, s. 1—23.

²⁵⁷ Rozsudek Soudního dvora ze dne 26. února 2019 ve věci C-497/17, ECLI:EU:C:2019:137.

²⁵⁸ Bod 1.7.11. části II přílohy II nařízení o ekologické produkci.

U živočichů z akvakultury pak požaduje omezení doby přepravy na minimum, používání pouze takových způsobů usmrcování, při kterých ryby okamžitě ztratí vědomí a necítí bolest, a omezení stresu a utrpení během manipulace na minimum, tedy poměrně nejasná ustanovení.²⁵⁹

Rozdíly mezi úpravou konvenčních a ekologických chovů se projevují např. v povinnostech vztahujících se k ustájení zvířat, bolestivým zákrokům měnícím vzhled zvířat, přístupu k venkovním prostorům a na pastvinu, výživě zvířat či obohacení prostředí. Na rozdíl od konvenčních chovů, kde je klecový chov zvířat častou praktikou, **zakazuje ekologické zemědělství chov zvířat v klecích**, nicméně u prasnic je možné omezit jejich pohyb „*po krátkou dobu*“ tehdy, když jsou chované v kotci (tedy během konce březosti a kojení).²⁶⁰ U vazného ustájení je právní úprava méně striktní, a i když je obecně zakázáno, je povolené v individuálních případech po omezenou dobu z veterinárních důvodů. Kromě toho může příslušný orgán povolit vazné ustájení v chovech s maximálně 50 zvířaty, pokud jsou splněny podmínky ohledně přístupu do venkovních prostor a na pastvu. Stejně tak je zakázána izolace zvířat, avšak opět s výjimkou časově omezené izolace ze stanovených důvodů.²⁶¹ Podle nařízení o ekologické produkci dále musí být intenzita chovu přizpůsobena pohodlí a etologickým potřebám zvířat a musí zajišťovat dobré životní podmínky tak, aby zvířata mohla „*přirozeně stát, pohybovat se, jednoduše si lehnout, otáčet se, provádět očistu, zaujímat všechny přirozené polohy a provádět všechny přirozené pohyby, jako například protáhnout se a zatřepat křídly*“²⁶², přičemž podmínky ustájení „*zaručují splnění vývojových, fyziologických a etologických potřeb zvířat*“.²⁶³ Prováděcí nařízení k nařízení o ekologické produkci stanovuje hustotu osazení u drůbeže a ryb a minimální vnitřní a venkovní plochy pro savce.²⁶⁴ Je nutné dodat, že i když mají zvířata v ekologických chovech zpravidla více prostoru než v chovech konvenčních, i v nich **dochází k omezování svobody pohybu** (např. u králíků, pokud není poskytnut přístup na pastvinu)²⁶⁵ **nebo přirozeného chování** (např. tele potřebuje plochu alespoň 20 m², aby mohlo plně rozvinout hravé chování,²⁶⁶ zatímco ekologické

²⁵⁹ Ibid, bod 3.1.6.6. a 3.1.6.9.

²⁶⁰ Ibid, bod 1.6.8. a 1.9.3.2. písm. d).

²⁶¹ Ibid, bod 1.7.5.

²⁶² Ibid, bod 1.6.3.

²⁶³ Ibid, bod 1.7.2

²⁶⁴ Hustota osazení se u drůbeže určuje v živé váze vyjádřené kg na m² nebo počtu zvířat chovaných na m², u ryb v se pak počítá v kg na m³. Naopak u savců je stanovena minimální zaručená plocha na jedince vyjádřená v m².

²⁶⁵ European Food Safety Authority (2020). *Health and welfare of rabbits farmed in different production systems*. EFSA Journal, 18(1). ISSN 1831-4732. Retrieved from: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>.

²⁶⁶ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of calves*. EFSA Journal, 21(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>.

zemědělství stanovuje u telete o váze 200 kg jako minimum 2,5 m²).²⁶⁷ Právní úprava ekologického zemědělství se navíc blíže nevěnuje otázce složení a velikosti skupin (stanovuje pouze maximální velikosti hejn drůbeže v jednom oddíle drůbežárny),²⁶⁸ přestože to má nezanedbatelný vliv na celkové *welfare* zvířat.

Co se týče konstrukce samotných chovů, resp. podmínek na ustájení, u všech druhů zvířat je stanoven požadavek na **určitou plochu tvořenou pevnou konstrukcí** (tedy netvořenou roštovou podlážkou nebo mřížovou konstrukcí) **a podestýlku**. Podestýlka stejně jako kvalita podlah jsou pro zvířata zásadní, jelikož např. roštové podlahy představují v mnoha ohledech riziko a mohou vést např. k poruchám pohybového aparátu prasat.²⁶⁹ U savců je pak v ekologickém zemědělství nutné zajistit pohodlný, čistý a suchý prostor na spaní či odpočinek s podestýlkou ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu, avšak kvantita podestýlky specifikována není.²⁷⁰ Za pozitivní lze považovat **zajištění přístupu vodní drůbeže k tekoucí vodě, rybníku, jezeru nebo tůni** (umožní-li to venkovní podmínky), popř. alespoň k vodě, která jim umožní vykonávat etologické potřeby jako ponoření hlavy a čištění peří.²⁷¹ V konvenčních chovech vodní drůbeže takovýto přístup vyžadován není. S požadavky na ustájení je také spojeno **obohacení prostředí**, které ve většině konvenčních chovů absentuje, jelikož buď není vůbec vyžadováno (např. u kuřat chovaných na maso), nebo je formulace v právním předpise tak nejasná, že v praxi žijí zvířata v téměř holém prostředí (např. prasata).²⁷² V ekologickém zemědělství musí mít prasata možnost rýt v oblasti volného pohybu a mít přístup ke slámě nebo jinému vhodnému materiálu, který využívají mimo jiné pro stavbu hnízd, a to „v dostatečném množství“.²⁷³ To je opět nejasná formulace, nicméně oproti směrnici o ochraně prasat zde není omezující podmínka, aby byl materiál prasicím a prasničkám poskytován tehdy, pokud to umožňuje systém odstraňování výkalů (většinou tomu tak není a březí samice nemají žádný materiál k dispozici).²⁷⁴ V drůbežárnách musí být ptákům poskytnuto obohacení prostředí ve formě např. hnízd, hřad či vyvýšených sezení.²⁷⁵ Určitou

²⁶⁷ Bod 1 části I přílohy I prováděcího nařízení k nařízení o ekologické produkci.

²⁶⁸ Ibid, čl. 15, odst. 3, písm. b). Specificky pro nosnice je však velikost hejna stanovena v bodě 1.9.4.4. písm. n) části II přílohy II nařízení o ekologické produkci.

²⁶⁹ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

²⁷⁰ Body 1.9.1.2. písm. b), 1.9.3.2. písm. b), 1.9.4.4. písm. a), 1.9.5.2. písm. a) části II přílohy II nařízení o ekologické produkci.

²⁷¹ Ibid, bod 1.9.4.4. písm. k).

²⁷² Evropský účetní dvůr. *Zpráva Evropského účetního dvora o výkonnosti rozpočtu EU – stav ke konci roku 2019* [online] 2020 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53900>.

²⁷³ Ibid, bod 1.9.3.2.

²⁷⁴ Bod B(3) kapitoly II přílohy I směrnice o ochraně prasat.

²⁷⁵ Bod 1 části IV přílohy I prováděcího nařízení k nařízení o ekologické produkci.

formu obohacení prostředí upravuje pro konvenčních chovy drůbeže pouze směrnice o ochraně nosnic,²⁷⁶ ta však vylučuje z úpravy rodičovská hejna a kuřice.

V rámci ekologického zemědělství mají mít také zvířata zajištěn **stálý přístup na otevřená prostranství** (kdykoliv to venkovní podmínky dovolí), což nařízení považuje za postup, který posiluje imunitní systém zvířat a přirozenou odolnost vůči nákazám.²⁷⁷ Není však blíže specifikováno, kolik dní ročně či hodin denně musí být takový přístup zajištěn. Přístup ven je však zásadní také pro naplnění etologických potřeb (např. hledání potravy či objevování okolí). U skotu, ovcí, koz, koní nebo králíků musí být zajištěn přístup na pastvinu,²⁷⁸ u prasat a drůbeže to však není vyžadováno. V případě chovu prasat je přístup ven zajištěn nejčastěji skrze ohrazené venkovní výběhy s podestýlkou, pokud prasata nejsou chována venku celoročně (tato praxe existuje např. v Dánsku nebo Itálii).²⁷⁹ Celoroční chov venku je možný, pokud jsou k tomu vhodné podnebné podmínky, zvířatům však vždy musí být poskytnut přístřešek nebo stín.²⁸⁰ Poskytnutí přístupu ven je v konvenčních chovech povinné pouze ve volném chovu nosnic a většina zvířat chovaných v intenzivních provozech živočišné výroby nemá žádný přístup mimo halu během celého života.

Co se týká úprav vzhledu, nařízení o ekologické produkci **nezakazuje mrzačení, jako je krácení ocasů ovcí, zkracování zobáku během prvních tří dnů života a odnímání rohů nebo odstraňování rohových pučnic**, pouze je omezuje na *ad hoc* případy a podmiňuje zájmem na zlepšení zdraví, životních podmínek nebo hygieny zvířat či bezpečnosti pracovníků. Takový zákrok pak provede kvalifikovaný personál za užití anestezie (zncitlivění během zákroku) nebo analgetik (léků tlumících bolest), není ale nutné použít obojí.²⁸¹ Vědecké poznatky se však přiklání ke kombinaci anestetik a analgetik; např. studie zkoumající bolest u telat, jež podstoupila odstraňování rohových pučnic, doporučuje užití lokální anestezie i analgetik (nesteroidních protizánětlivých léků), jelikož při použití pouze jednoho zažívají telata buď akutní bolest během zákroku, nebo bolest nastoupí několik hodin po zákroku.²⁸² Nařízení navíc žádným způsobem nspecifikuje, jaké léky by měly být použity na potlačení bolesti, tudíž existuje riziko podávání méně efektivních léků, jejichž účinek rychle odezní.

²⁷⁶ Čl. 4 odst. 1 písm. c) směrnice o ochraně nosnic.

²⁷⁷ Čl. 6 písm. l) nařízení o ekologické produkci.

²⁷⁸ Ibid, bod 1.9.1.1. písm. b) a 1.9.5.1. písm. b) části II přílohy II.

²⁷⁹ FiBL. *Organic Pig Production in Europe: Health Management in Common Organic Pig Farming* [online] 2011 [cit. 22.12.2022]. Dostupné z: https://orgprints.org/id/eprint/38216/2/3_organic-pig-production-europe.pdf.

²⁸⁰ Bod 1.6.2. části II přílohy II nařízení o ekologické produkci.

²⁸¹ Ibid, body 1.7.8 a 1.7.9.

²⁸² Winder, C.B. et al. (2018). *Effects of local anesthetic or systemic analgesia on pain associated with cauterly disbudding in calves: A systematic review and meta-analysis*. Journal of Dairy Science, Dairy Science, 101(6). ISSN 1525-3198. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2017-14092>.

Krácení ocasů (kromě ovcí), krácení zobáků (s výjimkou prvních tří dnů života) a štípání a broušení zubů nařízení mezi povolenými výjimkami nezmiňuje, a tak jsou tyto praktiky implicitně v ekologickém zemědělství zakázány. Ve vztahu k **selektivnímu křížení zvířat** zdůrazňuje nařízení o ekologické produkci potřebu zohledňovat vysoký stupeň genetické rozmanitosti, vitalitu nebo odolnost zvířat vůči nákazám či zdravotním problémům při volbě plemen, „*a to aniž by to zhoršilo jejich dobré životní podmínky*“.²⁸³ S ohledem na předcházení využívání rychle rostoucí drůbeže stanovuje, že drůbež musí buď pocházet z linií s pomalým růstem, nebo být chovaná až do dosažení minimálního věku pro porážku (např. u kuřat se jedná o 81 dnů, u kachen pekingských o 49 dnů, u krůt pak o 100 dní).²⁸⁴ To je však opět jediná kvantifikace. Za účelem ochrany plemenitby ekologických farem se musí zvířata na farmách narodit (či vylíhnout) a strávit zde celý život.²⁸⁵ Zvířata z konvenčního chovu lze za určitých podmínek také chovat v rámci ekologického zemědělství, ale je nutné splnit nařízením stanovené podmínky.²⁸⁶

Nakonec se sluší zmínit, že právní úprava konvenčních chovů ve velkém obchází problematiku **krmení zvířat a kvality krmiv**, upravován je spíše design přístrojů či frekvence krmení. Základním požadavkem ohledně výživy je krmit zvířata ekologickým krmivem s tím, že nařízení o ekologickém chovu stanovuje procento krmiva pro jednotlivé druhy zvířat, které by má pocházet z vlastního zemědělského podniku. Zakazuje se také podávat výživu způsobující chudokrevnost jako prevence nevhodné výživy u telat, která má za následek spotřebiteli poptávané bílé telecí maso. Hospodářská zvířata kromě včel, prasat a drůbeže mají mít stály přístup na pastvu (umožní-li to podmínky) nebo k objemnému krmivu.²⁸⁷ Kvantitativně pak nařízení o ekologickém zemědělství stanovuje, že alespoň 60 % sušiny v denní krmné dávce skotu, ovcí a koz musí pocházet z objemného, čerstvého, sušeného nebo silážovaného krmiva,²⁸⁸ u králíků musí tvořit 60 % pícniny.²⁸⁹ Velmi pozitivním bodem je **zákaz nuceného výkrmu**, typicky pro *foie gras*.²⁹⁰ Co se týče problematiky hladovění zvířat, zde sice nařízení mluví o zákazu „*restriktivního krmení*“,²⁹¹ ale toto ustanovení není dále konkrétněji specifikováno. Hladovění zvířat je v živočišném průmyslu typické u rodičovských hejn brojlerů, kteří kvůli šlechtění rostou příliš rychle, a jsou tak udržováni na velmi restriktivní

²⁸³ Čl. 6 písm. j) a bod 1.3.3. písm. d) části II přílohy II nařízení o ekologickém zemědělství.

²⁸⁴ Ibid, bod 1.9.4.1.

²⁸⁵ Ibid, bod 1.3.1.

²⁸⁶ Ibid, bod 1.3.4.

²⁸⁷ Ibid, bod 1.4.1. písm. e).

²⁸⁸ Ibid, bod 1.9.1.1. písm. f).

²⁸⁹ Ibid, bod 1.9.5.1. písm. d).

²⁹⁰ Ibid, bod 1.4.1. písm. d).

²⁹¹ Ibid, bod 1.4.1. písm. b).

stravě, nebo u telat v mléčných chovech, jimž je podáváno omezené množství mléka kvůli rychlému přechodu na pevnou krmnou směs.²⁹² Pro tele je přitom přirozené vypít okolo 10 litrů mléka denně, které by od matky sálo 8–12x denně,²⁹³ nicméně nařízení o ekologickém zemědělství minimální množství mléka, které musí být teleti poskytnuto, nijak nespecifikuje a stejně tak nespecifikuje ani to, jakým způsobem má být tele krmeno (vzhledem k sacímu reflexu by telata měla být krmena pomocí dudlíků, ne přímo z kbelíku). U mláďat savců prodlužují pravidla ekologického zemědělství dobu, kdy jsou **mláďata krmena přednostně mateřským mlékem**. U skotu je tak odstavení možné po 90 dnech,²⁹⁴ což je sice zásadně lepší než u směrnice o ochraně telat, která toto nijak nereguluje, ale stále to zcela neodpovídá přirozené době odstavení telete, tedy okolo 9 měsíců věku.²⁹⁵ Nejsou ani stanoveny postupy pro odstavení s cílem vyhnout se náhlému a pro zvířata velmi stresujícímu odstavení. Je také nutné zmínit, že přednostní krmení mateřským mlékem neznamená, že ekologické zemědělství zaručuje kontakt matky s mládětem. V mléčném průmyslu, kde jsou typicky mláďata oddělena od matek pár hodin po porodu, není kontakt mláďat s matkou, ať už jejich biologickou, či např. náhradní matkou (kojnou krávu) legislativně vyžadován. Pravidla pro konvenční chovy stanovují dobu odstavení pouze u prasat, a to na 28 dní, v případě splnění podmínek je možné snížit tuto dobu na 21 dní.²⁹⁶ Prodloužení období sání mléka od matky na 40 dní v ekologickém zemědělství je pozitivním jevem, jelikož odstavení je pro selata a stresovou záležitostí a velkou zátěží pro jejich organismus a imunitu.²⁹⁷ Je to však stále na míle vzdálené přirozenému odstavu, který by nastal přibližně okolo 17. týdne života.²⁹⁸

Je tedy zřejmé, že požadavky na dobré životní podmínky zvířat v ekologickém zemědělství nejsou dokonalé a **nízkou úroveň welfare zvířat v těchto systémech tak rozhodně nelze vyloučit**. I zde přitom nedostatky často vyplývají z použití příliš obecného jazyka. Alespoň v teorii jsou však bezpochyby zlepšením oproti konvenčním chovům a alespoň částečně, i když ne dokonale, napravují některé zásadní nedostatky směrnic o ochraně

²⁹² Khan, M.A. et al. (2016). *Invited review: Transitioning from milk to solid feed in dairy heifers*. Journal of Dairy Science, 99(2), str. 885-902. ISSN 1525-3198. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2015-9975>.

²⁹³ RSPCA. *How much milk should dairy calves be fed?* [online][cit. 11.9.2022]. Dostupné z: <https://kb.rspca.org.au/knowledge-base/how-much-milk-should-dairy-calves-be-fed/>.

²⁹⁴ Čl. 2 písm. a) prováděcího nařízení k nařízení o ekologické produkci.

²⁹⁵ Weary, D.M., Jasper, J., Hötzel, M.J. (2008). *Understanding weaning distress*. Applied Animal Behaviour Science, 110(1–2), str. 24-41. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.03.025>.

²⁹⁶ Bod C(3) kapitoly II přílohy I směrnice o ochraně prasat.

²⁹⁷ Moeser, A.J., Pohl, C.S., Rajput, M (2017). *Weaning stress and gastrointestinal barrier development: Implications for lifelong gut health in pigs*. Animal Nutrition, 3(4), str. 313-321. ISSN 2405-6545. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.aninu.2017.06.003>.

²⁹⁸ Jensen, P., Recén, B. (1989). *When to wean — Observations from free-ranging domestic pigs*. Applied Animal Behaviour Science, 23(1–2), str. 49-60. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(89\)90006-3](https://doi.org/10.1016/0168-1591(89)90006-3).

hospodářských zvířat, nosnic, kuřat chovaných na maso, telat a prasat týkající se klecového chovu, bolestivých úprav vzhledu a přístupu do venkovních prostor. Ekologické zemědělství navíc přináší právně závazné požadavky na chov druhů, které jsou jinak unijním právem přehlíženy. Právní úprava ekologického zemědělství by tak měla být minimem, ke kterému bude směřovat regulace konvenčních chovů. Zároveň je třeba také uvést, že zatímco pouze absolutní menšina konvenčních chovů je kontrolována příslušnými orgány, ekologické chovy podléhají certifikaci a aspoň jednou do roka se prověřuje soulad ve formě fyzické kontroly (s možnými výjimkami, avšak doba mezi dvěma fyzickými kontrolami nesmí přesáhnout 24 měsíců).²⁹⁹

Pro podrobnější přehled požadavků na chov zvířat v ekologickém zemědělství viz přílohu č. 1.

2.3 Ekonomické nástroje

Živá zvířata jsou podle SFEU zemědělským produktem. Hodnota živočišné produkce a živočišných produktů vystoupala v roce 2017 v tehdejší EU-28 na 170 miliard euro, což představovalo 40 % zemědělské aktivity.³⁰⁰ Roční obrat na ni navázaných sektorů, jako je zpracovávání masa a mléka či sektor produkce krmiv pro hospodářská zvířata, šplhá až ke 400 miliardám euro.³⁰¹ Zemědělská politika stojí v centru zájmu Evropské unie a putuje do ní podstatná část jejích financí. Není tedy překvapením, že ekonomické nástroje hrají zásadní roli, především pak **Společná zemědělská politika** a s ní spojené dotace. Součástí Společné zemědělské politiky bývala v minulosti také dnes již samostatně fungující **Společná rybářská politika** (SRP) zaměřující se na rybolov a akvakulturu a taktéž sledující cíl zvýšení produktivity, stabilizace trhů a zajištění rozumných cen pro spotřebitele. Ta však nevěnuje dobrým životním podmínkám zvířat příliš velkou pozornost. Ty jsou ve skutečnosti v nařízení č. 1380/2013 o společné rybářské politice zmíněny pouze v bodě 16 odůvodnění, podle kterého by SRP měla „v příslušných případech [...] plně zohledňovat zdraví zvířat, jejich dobré životní podmínky a bezpečnosti potravin a krmiv“.³⁰² Na podporu SRP byl v roce 2021 pro období do

²⁹⁹ Čl. 38 odst. 3 nařízení o ekologické produkci.

³⁰⁰ European Commission. *Commission publishes external study on future of EU livestock* [online][cit. 18.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/news/commission-publishes-external-study-future-cu-livestock-2020-10-14_en.

³⁰¹ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 18.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

³⁰² Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1380/2013 ze dne 11. prosince 2013 o společné rybářské politice, o změně nařízení Rady (ES) č. 1954/2003 a (ES) č. 1224/2009 a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 2371/2002 a (ES) č. 639/2004 a rozhodnutí Rady 2004/585/ES, OJ L 354, 28.12.2013, s. 22–61.

roku 2027 zřízen Evropský námořní, rybářský a akvakulturní fond s cílem zajištění „udržitelného rybolovu a akvakultury“. Fond může podporovat také intervence „zajišťující zdraví a dobré životní podmínky zvířat v akvakultuře“, nicméně ochrana ryb je v žebříčku jeho cílů poměrně nízko, což je zřejmě důsledkem velmi malého zájmu o tuto problematiku ze strany rybářské politiky EU a absence jasných cílů vztahujících se ke zlepšení životních podmínek ryb. SRP tak chybí soudržnost s „novými“ koncepcemi EU, především strategií „od zemědělce ke spotřebiteli“, a její dopad na *welfare* ryb v EU je prozatím velmi omezený. Z toho důvodu jí také nebude v následující podkapitole věnována větší pozornost. Pro úplnost však zmíním, že rozpočet Společné rybářské politiky je oproti Společné zemědělské politice poměrně skromný, a to šest miliard euro pro období 2021–2027.³⁰³ Hodnota akvakultury v EU je ve srovnání s hodnotou chovu suchozemských zvířat také nižší; v roce 2017 to bylo 5,6 miliardy euro, přičemž 76 % z toho připadlo na produkty z ryb a 24 % na korýše a měkkýše.³⁰⁴

2.3.1 Společná zemědělská politika

Společná zemědělská politika (SZP) vznikla již v 60. letech 20. století s cílem harmonizovat do té doby na národních úrovních silně regulovaný zemědělský sektor, a umožnit tak hladké fungování volného pohybu zboží mezi členskými státy.³⁰⁵ Právní základ SZP je stanoven ve SFEU. Podle ní je cílem SZP **zvyšování produktivity v zemědělství, zajištění odpovídající životní úrovně osob pracujících v zemědělství, stabilizace trhu, zajištění plynulého zásobování a rozumných cen pro spotřebitele** a za tím účelem „je zřízena společná organizace zemědělských trhů“ (čl. 39-40 SFEU). Zemědělství a rybolov sice podle SFEU spadají pod pravomoci sdílené mezi EU a členskými státy, nicméně jak Damohorský a kol. poznamenávají, unijní regulace je v tomto případě tak silná, že členským státům zbývá pouze „velmi omezený prostor“.³⁰⁶ Po poslední, poměrně strastiplné reformě SZP, která nepřekvapivě obsahovala dlouhé vyjednávání mezi triádou Komise–Parlament–Rada a která byla dotčena také agresí Ruska vůči Ukrajině,³⁰⁷ tedy dvou velmi důležitých obchodních

³⁰³ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/1139 ze dne 7. července 2021, kterým se zřizuje Evropský námořní, rybářský a akvakulturní fond a mění nařízení (EU) 2017/1004, OJ L 247, 13.7.2021, s. 1–49.

³⁰⁴ Evropský parlament. *Produkce akvakultury v Evropské unii* [online][cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/120/produkce-akvakultury-v-evropske-unii>.

³⁰⁵ Damohorský, M. a kol. (2015). *Zemědělské právo*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o, 226 stran. ISBN 978-80-7380-584-5.

³⁰⁶ Ibid.

³⁰⁷ Příkladem může být prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/1317 ze dne 27. července 2022, kterým se stanoví odchylky od nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2115, pokud jde o uplatňování standardů dobrého zemědělského a environmentálního stavu půdy (standardů DZES) 7 a 8 pro rok podání žádosti 2023.

partnerů pro unijní zemědělství,³⁰⁸ vstoupily 1. ledna 2023 v účinnost tři nařízení tvořící jádro SZP pro období 2023–2027. Žargonem EU nazývané nařízení o strategických plánech,³⁰⁹ horizontální nařízení³¹⁰ a nařízení o společné organizaci trhů³¹¹ dohromady regulují tzv. dva pilíře SZP, kterými jsou v prvním pilíři přímé platby zemědělcům a společná organizace trhů se zemědělskými produkty (v roce 2019 tvořily přímé platby 94 % výdajů prvního pilíře) a v druhém pilíři politika rozvoje venkova. První zmíněný je přitom financován z **Evropského zemědělského záručního fondu (EZZF)**, zatímco druhý je kofinancován z **Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EZFRV)** spolu s národními a regionálními fondy.³¹² Dnes představuje SZP obrovského giganta, do kterého putuje více než třetina celkového rozpočtu EU (jedná se tedy o jeho největší položku). Pro období 2021–2027 pracuje s rozpočtem 387 miliard eur.³¹³ Významný podíl z toho přitom putuje do živočišné výroby, a tak je SZP bezpochyby nejvýznamnějším ekonomickým nástrojem v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v unijním právu.³¹⁴

Zlepšování životních podmínek zvířat a eliminace antimikrobiální rezistence jsou řazeny mezi specifické cíle SZP,³¹⁵ a tak SZP přináší možnost prosazovat zlepšování životních podmínek zvířat a udržitelnost na unijní úrovni. Nicméně zatím SZP nevyužila svůj potenciál ve prospěch zvířat, jak ukazuje zkušenost s předchozí SZP pro léta 2014–2020. **Přímé platby v rámci prvního pilíře SZP** jsou typicky hlavním příjmem zemědělských podniků chovajících

³⁰⁸ Před invazí Ruska dovážela Ukrajina do EU polovinu obilovin a rostlinných olejů a čtvrtinu kuřecího masa, viz [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/cs/document/EPRS_ATA\(2022\)729322](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/cs/document/EPRS_ATA(2022)729322). Obchodní vztahy s Ruskem byly významné především kvůli dovozu nerostných paliv a hnojiv, tedy strategických surovin pro zemědělství, viz https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/russia_cs.

³⁰⁹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2115 ze dne 2. prosince 2021, kterým se stanoví pravidla podpory pro strategické plány, jež mají být vypracovány členskými státy v rámci společné zemědělské politiky (strategické plány SZP) a financovány Evropským zemědělským záručním fondem (EZZF) a Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EZFRV), a kterým se zrušují nařízení (EU) č. 1305/2013 a (EU) č. 1307/2013, OJ L 435, 6.12.2021, s. 1–186.

³¹⁰ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2116 ze dne 2. prosince 2021 o financování, řízení a monitorování společné zemědělské politiky a zrušení nařízení (EU) č. 1306/2013, OJ L 435, 6.12.2021, s. 187–261.

³¹¹ Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2117 ze dne 2. prosince 2021, kterým se mění nařízení (EU) č. 1308/2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty, nařízení (EU) č. 1151/2012 o režimech jakosti zemědělských produktů a potravin, nařízení (EU) č. 251/2014 o definici, popisu, obchodní úpravě, označování a ochraně zeměpisných označení aromatizovaných vinných výrobků a nařízení (EU) č. 228/2013, kterým se stanoví zvláštní opatření v oblasti zemědělství ve prospěch nejvzdálenějších regionů Unie, OJ L 435, 6.12.2021, s. 262–314.

³¹² Evropský parlament. Financování společné zemědělské politiky [online][cit. 18.8.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/106/financovani-spolecne-zemedelske-politiky>.

³¹³ European Commission. *The new common agricultural policy: 2023-27* [online][cit. 19.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27_en.

³¹⁴ Greenpeace. *Feeding the Problem: The dangerous intensification of animal farming in Europe* [online] 2019 [cit. 4.10.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/1803/feeding-problem-dangerous-intensification-animal-farming/>.

³¹⁵ Čl. 6 odst. 1 písm. i) nařízení o strategických plánech.

zvířata, respektive přežvýkavce jako mléčný či mastný skot, ovce nebo kozy.³¹⁶ Přímé platby jsou přitom z většiny odděleny od produkce a vypočítávají se podle způsobilých hektarů zemědělské půdy.³¹⁷ Naopak chovy drůbeže a prasat čerpají z přímých plateb méně. Většina podniků s chovem drůbeže a velká část chovů prasat jsou tzv. „farmy bez půdy“, tím pádem ani nejsou příjemci přímých plateb ze SZP, které jsou navázané na rozlohu zemědělské půdy,³¹⁸ a spoléhají se tak více na dotace národní.³¹⁹ To pak však znamená, že jsou takovéto chovy vyloučeny z primárního sankčního systému pro živočišnou produkci – tedy toho pod SZP – a rapidně se snižuje šance, že bude porušování právních předpisů z jejich strany potrestáno. Na druhou stranu je třeba uvést, že podle Komise **kontrolují členské státy pouze 1 % zemědělských podniků v EU, které získávají podporu z SZP.**³²⁰ Efektivitu sankčního systému v rámci SZP navíc dále snižuje skutečnost, že je dle EÚD v řadě členských států až příliš shovívavý, není proporcionální a nemá odrazující účinek.³²¹ V rámci prvního pilíře má být ochrana zvířat zajištěna vázáním plateb na určitá minimální pravidla (tzv. podmíněnost, v předchozí SZP zvaná angl. *cross-compliance*, v nynější *conditionality*), která musí zemědělec dodržovat, aby mohl získat podporu z EZZF, a jejichž porušení znamená snížení, či dokonce odebrání podpory. Jedná se zaprvé o podmínky dobrého zemědělského a environmentálního stavu vycházející ze SZP a zadruhé povinné požadavky na hospodaření vycházející z legislativy mimo SZP.³²² Mezi ty SZP řadí směrnici o telatech, směrnici o prasatech a směrnici o ochraně hospodářských zvířat; směrnice o ochraně nosnic a kuřat jsou tak znatelně z podmíněnosti vyloučeny.³²³ Jak však v roce 2018 zjistil Evropský účetní dvůr, platby z prvního pilíře nebyly dostatečně navázány na splnění podmínek týkajících se dobrých životních podmínek zvířat, a to především z důvodu neúčinných mechanismů kontrol v rámci podmíněnosti a absence

³¹⁶ Guyomard, H. et al. (2021). *Review: Why and how to regulate animal production and consumption: The case of the European Union*. Animal, 15(1). ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100283>.

³¹⁷ Evropský parlament. *První pilíř společné zemědělské politiky (SZP): II – Přímé platby zemědělcům* [online][cit. 9.10.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/109/first-pillar-of-the-common-agricultural-policy-cap-ii-direct-payments-to-farmers>.

³¹⁸ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

³¹⁹ Např. v České republice míří každoročně chovům prasat okolo jedné miliardy korun z národních dotací.

³²⁰ European Commission. *Welfare of cattle on dairy farms: overview report* [online] 2017 [cit. 22.3.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/815860>.

³²¹ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

³²² European Commission. *The Post-2020 Common Agricultural Policy: Environmental Benefits and Simplification* [online] 2019 [cit. 18.8.2022]. Dostupný z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2021-01/cap-post-2020-enviro-benefits-simplification_en_0.pdf.

³²³ Čl. 12 ve spojení s přílohou III nařízení o strategických plánech.

přiměřených sankcí za porušení podmíněnosti v některých členských státech. Často také nedocházelo ke kontrole všech požadavků vztahujících se k dobrým životním podmínkám zvířat, jež spadají pod podmíněnost. Podmíněnost se přitom nevztahovala na malé zemědělce, tedy asi 40 % z celkového počtu zemědělců.³²⁴

V rámci **druhého pilíře čili podpory rozvoje venkova** pak mají členské státy možnost nabídnout dodatečné financování zemědělcům, kteří usilují o zlepšení úrovně *welfare* zvířat a jdou nad rámec zákonných požadavků, tedy nad rámec minima z prvního pilíře. Nejvýznamněji se jedná o závazky hospodaření v oblasti životního prostředí, klimatu a další závazky hospodaření podle čl. 70 nařízení o strategických plánech, ale zemědělci mohou využít také investice podle čl. 73 (např. na přestavbu klecových chovů na bezklecové). V minulém SZP pro období 2014–2020 systém podpory dobrých životních podmínek zvířat v rámci druhého pilíře poněkud selhal. Zpráva EÚD z roku 2018 poukázala na viditelné nedostatky opatření M14 (tj. opatření s názvem „dobré životní podmínky zvířat“), neboť bylo zahrnuto v pouhých 34 ze 118 programů rozvoje venkova (většinou na chov mléčného skotu a prasat)³²⁵ a 10 členských států jej vůbec nevyužilo.³²⁶ Ty, které tak učinily, ve skutečnosti ani tak nevyčerpaly dostatečné množství prostředků na toto opatření; nakonec zde vyčlenily pouze 1,5 % prostředků v rámci II. pilíře (tedy asi 1,5 miliardy eur). Většina z těchto finančních prostředků se navíc koncentrovala pouze v pěti zemích, a to v Rumunsku, Finsku, Itálii, Rakousku a Maďarsku.³²⁷ EÚD také ve své zprávě informoval, že **finanční prostředky byly poskytnuty i zemědělcům, kteří porušili požadavky na chov v rámci podmíněnosti**. Například tak zkracovali ocase prasatům, aniž by nejdříve přijali alternativní opatření, přestože platby v rámci II. pilíře jsou určeny pouze pro ty zemědělce, kteří překračují minimální požadavky, nikoliv pro ty, kteří je vůbec nesplňují. Revize SZP tak přinášela šanci napravit tyto nedostatky.³²⁸

S novou SZP přichází několik zásadních změn oproti jejímu fungování v předchozích letech, včetně představení nových institutů a zániku starých, které se neosvědčily. Zřejmě tou nejzásadnější je **představení národních strategických plánů**, tedy intervencí, „*kteří řeší*

³²⁴ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 18.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

³²⁵ European Commission. *Study on CAP measures and instruments promoting animal welfare and reduction of antimicrobials use* [online] 2022 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/122586>.

³²⁶ Jednalo se o Belgii, Dánsko, Francii, Lotyšsko, Litvu, Lucembursko, Maltu, Nizozemsko, Polsko a Portugalsko.

³²⁷ Institute for European Environmental Policy. *Financing the cage-free farming transition in Europe* [online] 2022 [cit. 4.8.2022]. Dostupné z: <https://ieep.eu/publications/financing-the-cage-free-farming-transition-in-europe>.

³²⁸ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 18.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

specifické potřeby dané země EU a přináší hmatatelné výsledky ve vztahu k cílům na úrovni EU“. Symbolizují tak posun k nové fázi SZP, v níž členské státy hrají zásadní roli při tvorbě zemědělské politiky v EU a zohledňují podmínky ve svých zemích.³²⁹ Strategické plány přitom schvalovala Evropská komise v kontextu cílů vytyčených v koncepčních dokumentech, jako je strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ či strategie v oblasti biologické rozmanitosti do roku 2030, čímž se SZP měla stát zelenější a ambicióznější. Podle analýzy neziskových organizací působících v oblasti ochrany životního prostředí však **strategické plány v podstatě zachovávají současný stav** a nepodporují přechod k udržitelnějším formám zemědělství.³³⁰ Nová SZP také představila **schémata pro klima, životní prostředí a dobré životní podmínky zvířat** (dále jen „ekoschéma“) jako povinný nástroj v rámci prvního pilíře,³³¹ na které je vyčleněno 25 % finančních prostředků pro přímé platby³³² a které „odměňují“ určité zemědělské postupy prospěšné pro klima, životní prostředí a zvířata, čímž pomáhají plnit specifické cíle SZP i cíle Zelené dohody EU (např. snížení používání pesticidů, hnojiv a závislosti na antibiotikách a zvýšení množství půdy a akvakultury pod ekologickým zemědělstvím). Platba je přitom založena na uskutečňování takové strategickým plánem určené činnosti, ne na rozloze půdy.³³³ Každý členský stát si vybral sám, které prospěšné postupy zahrne do svého národního strategického plánu, nicméně Evropská komise předem zveřejnila seznam možných postupů jako vodítko, jak by měly takové postupy vypadat. Seznam zahrnoval podporu lepších podmínek ustájení (např. více prostoru na jedno zvíře, chov prasnic mimo porodní klece nebo obohacení prostředí) a také zajištění přístupu na pastviny a pravidelný přístup na volná prostranství.³³⁴ Z národních strategických plánů předložených Komisi ke schválení zahrnulo osm členských států do svých strategických plánů aspoň jedno ekoschéma zaměřené na dobré životní podmínky zvířat (Rakousko, Kypr, Itálie, Litva, Polsko, Portugalsko, Rumunsko a Slovensko) a 12 států pak alespoň jedno zaměřené na ekologické zemědělství. Co se týče druhého pilíře, většina členských států vyhradila mezi 35–45 % financí v rámci rozvoje venkova na intervence určené na ochranu životního prostředí, klimatu a zvířat, čtyři členské

³²⁹ European Commission. *CAP strategic plans* [online][cit. 28.01.2022]. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-strategic-plans_en.

³³⁰ BirdLife International, European Environmental Bureau, NABU. *New CAP unpacked... and unfit* [online] 2022 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: https://www.birdlife.org/wp-content/uploads/2022/12/New_CAP_Unpacked.pdf.

³³¹ Povinný pro členské státy, které je musí zavést do svých strategických plánů, ne však povinný pro zemědělce.

³³² Čl. 97 odst. 1 nařízení o strategických plánech.

³³³ Čl. 31 nařízení o strategických plánech.

³³⁴ European Commission. *Commission publishes list of potential eco-schemes objectives* [online] 2021 [cit. 03. 01. 2022]. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/news/commission-publishes-list-potential-eco-schemes-2021-jan-14_en#moreinfo.

státy (Dánsko, Maďarsko, Irsko a Lucembursko) pak vyhradily více než 65 %.³³⁵ Po schválení národních strategických plánů Komise informovala, že na zlepšování úrovně *welfare* a zdraví zvířat v období 2023–2027 poputuje 7 miliard euro, konkrétně např. na poskytování většího prostoru zvířatům nebo přechod na bezklecové systémy.³³⁶

Velkým problémem SZP však zůstává **podpora intenzivního zemědělství**. Platby v rámci SZP, jež se vypočítávají primárně podle plochy zemědělské půdy, totiž silně straní velkým zemědělským podnikům a ukazují na přetrvávající problém v EU. Není tak překvapením, že 80 % podpory z přímých plateb putuje k pouhým 20 % příjemcům.³³⁷ SZP 2023–2027 zavedla opatření adresující tento problém jako povinné přidělení 10 % přímých plateb na redistributivní podporu příjmu, jež má za úkol přesunout část finančních prostředků od velkých ke středním a menším příjemcům.³³⁸ Nepřikročila ale k efektivnějšímu povinnému zastropování plateb, které mohou členské státy zavést dobrovolně.³³⁹ V EU přitom zásadně ubývá zemědělských podniků. Oproti roku 2005 jich v roce 2020 bylo o 37 % méně, nezměnilo se přitom procento evropské půdy využívané pro zemědělství a nárůst zaznamenaly pouze podniky s více než 100 hektary obhospodařované půdy.³⁴⁰ Stejně tak přibývá hospodářství zaměřujících se buď na pěstování plodin, nebo na chov zvířat, a to na úkor smíšených hospodářství.³⁴¹ V rámci SZP je navíc podporována produkce určitých sektorů na základě tzv. **dobrovolného režimu podpory vázané na produkci**, který slouží jako ochrana před negativními vlivy trhu. Na tuto podporu je vyhrazeno až 13 % z rozpočtu na přímé platby.³⁴² Podle čl. 33 nařízení o strategických plánech patří mezi podporované sektory odvětví mléka a mléčných výrobků, skopového a kozího masa či hovězího a telecího masa. Podle analýzy Evropské komise z roku 2017 však z této dobrovolné podpory benefituje ze 73 % sektor

³³⁵ European Commission. *Proposed CAP Strategic Plans and Commission observations: Summary overview for 27 Member States* [online] 2022 [cit. 4.10.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-07/csp-overview-28-plans-overview-june-2022_en.pdf.

³³⁶ European Commission. *Common Agricultural Policy for 2023-2027: 28 CAP Strategic Plans at a Glance* [online] 2022 [cit. 17.12.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-12/csp-at-a-glance-eu-countries_en.pdf.

³³⁷ Evropský účetní dvůr. *Zpráva Evropského účetního dvora o výkonnosti rozpočtu EU – stav ke konci roku 2019* [online] 2020 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53900>.

³³⁸ Článek 98 nařízení o strategických plánech.

³³⁹ European Commission. *Key reforms in the new CAP* [online][cit. 20.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27/key-reforms-new-cap_en

³⁴⁰ Eurostat. *Key figures on the European food chain - 2022 edition* [online] 2022 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-key-figures/w/key-figures-on-the-european-food-chain-2022-edition-2>.

³⁴¹ Schut, A.G.T. et al. (2021). *Reintegration Of Crop-Livestock Systems In Europe: An Overview*. *Frontiers of Agricultural Science and Engineering*. *Frontiers of Agricultural Science and Engineering*, 8(1), str. 111-129. ISSN 2095-977X. Dostupné z: <https://doi.org/10.15302/J-FASE-2020373>.

³⁴² Čl. 96 nařízení o strategických plánech.

živočišné výroby (z toho 41 % sektor hovězího a telecího masa a 20 % mléčný sektor, tedy klimaticky velmi škodlivé sektory). Po připočtení podpory pro produkci krmiv pro hospodářská zvířata se přitom podle odhadů *Greenpeace* tento podíl zvyšuje na 78 %. Dle organizace navíc něco mezi 69 % a 79 % přímých plateb ze SZP (tedy jejího jádra) putuje producentům píce pro zvířata či přímo chovatelům zvířat, což může dosahovat až pětiny celkového rozpočtu EU.³⁴³ V rámci tržních opatření pod SZP pak do mléčného průmyslu proudí nezanedbatelné finanční prostředky také skrze podporu určenou na **dodávání ovoce a zeleniny a mléka a mléčných výrobků do vzdělávacích zařízení**, mechanismus původně přijatý jako způsob zbavení se přebytku množství mléka na trhu.³⁴⁴ Na mléko a mléčné produkty je v tomto ohledu vyhrazeno až 100 milionů eur, aniž je podpora vázána na určité standardy, jako jsou dobré životní podmínky zvířat nebo produkce v rámci ekologického zemědělství.³⁴⁵ Pokud vezmeme v potaz také nerovnoměrné přerozdělení finančních prostředků nakloněné směrem k velkým zemědělcům, je zřejmé, že SZP je jednou z hlavních překážek na cestě k udržitelnějšímu potravinovému systému, který předvídá strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“. Dá se jen těžko předpokládat, že EU dostojí svým ambiciózním klimatickým a potravinovým cílům, pokud se SZP bude vyhýbat zásadnějším změnám tak, jak to činí do teď. Co tedy v evropské legislativě momentálně urgentně chybí, je definice velkochovů (intenzivní živočišné produkce), jejich odříznutí od podpory plynoucí ze SZP, podmínění zisku dotací dodržením určité hustoty osazení v chovu a přesměrování podpory směrem ke agroekologii. Pokusy o tento převrat však zatím byly neúspěšné.³⁴⁶

Je zajímavé zmínit také **vztah mezi SZP a býčímí zápasy**, jelikož se SZP během let stala obrovským zdrojem příjmu právě pro tento již archaický druh „zábavy“, kterou si však především Španělsko (či některé jeho regiony) dodnes tvrdě brání jako národní dědictví. Španělská *Unión de Criadores de Toros de Lidia* reprezentující zájmy chovatelů uvedla, že

³⁴³ Podle dat z roku 2017. Greenpeace. *Feeding the Problem: The dangerous intensification of animal farming in Europe* [online] 2019 [cit. 4.10.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/1803/feeding-problem-dangerous-intensification-animal-farming/>.

³⁴⁴ Di Concetto, A. *Animals in the EU Agricultural Policy*. [online] European Institute for Animal Law & Policy, 2021 [cit. 17.12.2022]. Dostupné z: <https://animallaweurope.com/wp-content/uploads/2022/01/Animal-Law-Europe-Research-Note-3.pdf>.

³⁴⁵ Pro období 2017–2023. Bez Spojeného království se jedná o 91,2 milionů euro. Příloha I nařízení Rady (EU) č. 1370/2013 ze dne 16. prosince 2013, kterým se určují opatření týkající se stanovení některých podpor a náhrad v souvislosti se společnou organizací trhů se zemědělskými produkty, OJ L 346, 20.12.2013, s. 12–19.

³⁴⁶ Např. neúspěšný pozměňovací návrh č. 1352 k zprávě o návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se stanoví pravidla podpory pro strategické plány, jež mají být vypracovány členskými státy v rámci společné zemědělské politiky (strategické plány SZP) a financovány Evropským zemědělským záručním fondem (EZZF) a Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EZFRV), a zrušuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1305/2013 a nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1307/2013 (COM(2018)0392 – C8-0248/2018 – 2018/0216(COD)).

odříznutí od dotací by chovatele napříč Evropou připravilo o asi 200 milionů euro ročně.³⁴⁷ Pokusů zastavit tok evropských financí do koridy přitom v minulosti bylo několik. V roce 2015 například Evropský parlament odmítl financování „*býčích zápasů, při nichž jsou zabíjena zvířata*“, jež je v rozporu Evropskou dohodou o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely.³⁴⁸ Komise nicméně tento krok zastavila z důvodu neslučitelnosti s nařízením Rady (EU) č. 1307/2013, která vznikla v důsledku procesních chyb. V rámci reformy vedoucí k přijetí současné SZP pak Evropský parlament přijal pozměňovací návrh č. 1229 k návrhu nařízení o strategickém plánu, podle kterého měla podpora plynoucí z režimu vázaného na produkci vyloučit skot určený na prodej pro činnosti spojené s býčími zápasy. Do finální verze nařízení se však nedostal kvůli odporu členských států v Radě EU, především Španělska, Portugalska a Francie. Pozměňovací návrh č. 1347, který by z kalkulace základní platby vyloučil „*podíl plochy určené ke kultivaci pastvin, krmiva nebo jiných zdrojů krmiva pro zvířata určená na prodej pro činnosti spojené s býčími zápasy*“,³⁴⁹ pak nebyl přijat ani Evropským parlamentem, neboť jej odmítlo 316 poslanců.³⁵⁰ Problematika býčích zápasů tedy ještě není zcela vyřešena a lze říci, že tato zjevně krutá činnost prozatím bude i nadále profitovat z fondů EU.

2.3.2 Propagace zemědělských produktů EU

Součástí SZP je také **propagace zemědělských produktů EU prostřednictvím spolufinancování³⁵¹ informačních a propagačních opatření oborových či mezioborových organizací**, které mají za úkol zvyšovat konkurenceschopnost a spotřebu evropských zemědělských produktů. Propagace sice neslouží k podpoře konkrétních značek, nicméně ty mohou být uvedeny na propagačních materiálech. Základem propagační politiky EU je nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1144/2014 ze dne 22. října 2014 o informačních

³⁴⁷ Fundación del Toro de Lidia. *La UCTL consigue un importante logro para que los ganaderos de lidia mantengan las ayudas de la PAC* [online][cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://fundaciontorodelidia.org/2021/11/25/la-uctl-consigue-un-importante-logro-para-que-los-ganaderos-mantengan-las-ayudas-de-la-pac/>.

³⁴⁸ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 28. října 2015 o postoji Rady k návrhu souhrnného rozpočtu Evropské unie na rozpočtový rok 2016, 11706/2015 – C8-0274/2015 – 2015/2132(BUD). Pro více informací viz odpověď Evropské komise: European Parliament. *Parliamentary question - E-005082/2016(ASW)* [online] 2016 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-005082-ASW_EN.html.

³⁴⁹ Zpráva o návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se stanoví pravidla podpory pro strategické plány, jež mají být vypracovány členskými státy v rámci společné zemědělské politiky (strategické plány SZP) a financovány Evropským zemědělským záručním fondem (EZZF) a Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EZFRV), a zrušuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1305/2013 a nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1307/2013, (COM(2018)0392 – C8 0248/2018 – 2018/0216(COD)).

³⁵⁰ European Parliament. *Results of votes (23 October 2020)* [online] 2020 [cit. 28. 12. 2020]. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PV-9-2020-10-21-VOT_EN.pdf

³⁵¹ Míra spolufinancování je většinou okolo 70-80 %, viz European Commission. *The new promotion policy Synoptic Presentation* [online][cit. 28.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/chafea/agri/sites/default/files/synoptic-presentation-v2_en.pdf.

a propagačních opatřeních na podporu zemědělských produktů na vnitřním trhu a ve třetích zemích (dále jen „nařízení o informačních a propagačních opatřeních“), prakticky je pak politika uskutečňována skrze roční pracovní programy přijímané Komisí.³⁵² Granty uděluje Výkonná agentura pro výzkum a vizuální materiály určené k propagaci podporovaných produktů jsou označovány logem „*Enjoy, it's from Europe*“, jejichž cílem je upozornit na kvalitu evropských produktů.³⁵³

Propagace zemědělských produktů je opatřením, které může nepřímo ochranu hospodářských zvířat v EU podporovat, nebo naopak podkopávat, jelikož to, jaké produkty budou z evropských financí propagovány, hraje nezanedbatelnou roli. Prozatím však nemá v tomto ohledu příliš dobré výsledky. Ačkoliv strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ mluví o snižování konzumace masa a větší konzumaci potravin z rostlinných zdrojů, propagační politika EU se zatím vydává jiným, opačným směrem, k další propagaci živočišných produktů, což může dále podněcovat také intenzifikaci produkce a s ní spojené zhoršování úrovně *welfare* zvířat v EU. Za léta 2016–2020, tedy ještě před přijetím strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ putovalo do propagace masa a mléčných výrobků 32 % rozpočtu určeného na propagaci, celkově tedy přes 250 milionů euro, a 28 % na tzv. smíšené koše, které většinou také obsahovaly živočišné produkty. Oproti tomu pouze 19 % bylo určeno na propagaci ovoce a zeleniny.³⁵⁴ V roce 2021, tedy již po zveřejnění strategie, bylo **na propagaci masa a mléčných výrobků určeno téměř 54 milionů euro v porovnání s 35 miliony euro na zeleninu a ovoce.**³⁵⁵ Za zmínku stojí např. kampaň „*Proud of EU Beef*“ podporující hovězí maso s evropským příspěvkem ve výši 2,4 milionu euro ve Španělsku a 1,2 milionu euro v Belgii. Cílem projektu je podle jeho popisu „*zdůraznit výhody produktu*“ a zajistit, aby se spotřebitelé „*cítili v pohodě*“, pokud by chtěli červené maso konzumovat i přes „*mnoho typů informací*“, které je mohou odradit (možná narážka na informace týkající se velké ekologické stopy hovězího masa či negativních dopadů jeho konzumace na lidské zdraví).³⁵⁶ Kampaň „*Let's Talk About Pork*“

³⁵² Pro jejich přehled viz European Commission. *Promotion of EU farm products* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/promotion-eu-farm-products_en.

³⁵³ European Commission. *Instructions on the use of the signature "Enjoy! it's from Europe"* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/funding-opportunities/instructions-on-the-use-of-the-signature-enjoy-it-s-from-europe>.

³⁵⁴ Greenpeace. *Marketing Meat: How EU Promotional Funds Favour Meat And Dairy* [online] 2021 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-eu-unit-stateless/2021/04/20210408-Greenpeace-report-Marketing-Meat.pdf>.

³⁵⁵ Dier&Recht. *Toekenning EU-subsidie vlees- en zuivelreclame december 2021* [online] 2022 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.dierenrecht.nl/rapporten/overig/toekenning-eu-subsidie-vlees-en-zuivelreclame-december-2021>.

³⁵⁶ Viz European Commission. *Proud of EU Beef* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/proud-eu-beef>.

pak vyzývala ke konzumaci většího množství vepřového.³⁵⁷ V zemích, kde kampaň běžela (Španělsko, Portugalsko a Francie), bylo vepřové maso propagováno s tím, že v jeho produkci je zajištěna nejvyšší úroveň *welfare* zvířat. Nelze však opomenout, že mezi jinými jsou prasnice v těchto zemích chovány v individuálních a porodních klecích a prasata podstupují bolestivé úpravy vzhledu jako krácení oháněk, kastraci bez medikace či štípání zubů, a **kampaň tak byla postavena na silném *welfare-washingu*.**³⁵⁸

Pro rok 2022 vyčlenila Evropská komise na propagaci zemědělsko-potravinářských produktů 185,9 milionu eur a jedním z podkritérií bylo také naplňování cílů politik EU jako těch ve strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ a v Evropském plánu boje proti rakovině, mezi nimi snížení konzumace červeného a zpracovaného masa (tedy hovězího, vepřového, skopového a koziho masa) a alkoholu.³⁵⁹ Kromě toho se měla propagační politika zaměřit také **na plnění cílů akčního plánu pro ekologické zemědělství nebo komunikaci Komise k evropské občanské iniciativě „Konec doby klecové“.**³⁶⁰ Zajímavostí je, že roční pracovní program pro rok 2023, pracující se stejnou částkou jako rok předtím, Evropský plán boje proti rakovině (a s ním spojené zvýšení konzumace rostlinné stravy a snížení konzumace masa) vyřadil z kritérií. Pro oblast ochrany hospodářských zvířat či udržitelnosti negativní krok, který Komise obhajovala nesrozumitelností podkritéria pro žadatele o podporu.³⁶¹

V roce 2021 zahájila Evropská komise proces přezkumu propagační politiky a možné revize nařízení o informačních a propagačních opatřeních, „s cílem zvýšit její příspěvek k udržitelné produkci a spotřebě, a to v souladu s přechodem na stravu, která je více založená na rostlinách, s menším obsahem červeného a zpracovaného masa a s větším množstvím ovoce a zeleniny“.³⁶² Současné znění nařízení se totiž soustřeďuje veskrze na zvýšení spotřeby a prodeje zemědělských produktů, ale nezdůrazňuje přitom sledování zájmů, jako je ochrana

³⁵⁷ Viz European Commission. *LetsTalkAboutPork* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/letstalkaboutpork>.

³⁵⁸ Např. krácení oháněk se ve Španělsku provádí u 98,5 % prasat, viz Final report of an audit carried out in Spain from 18 September 2017 to 22 September 2017 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2017-6126.

³⁵⁹ Annex I, Work Programme for 2022 in the framework of Regulation (EU) No 1144/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on information provision and promotion measures concerning agricultural products implemented in the internal market and in third countries.

³⁶⁰ European Commission. *Calls for proposals to promote European agri-food products launched* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/news/calls-proposals-promote-european-agri-food-products-launched-2022-01-20_en.

³⁶¹ Prezentace, Bruno de Oliveira Alves, GŘ AGRI, Evropská komise během *Info Day on the Calls for Proposals 2023*, 1.2.2023.

³⁶² Evropská komise. *Podělte se o svůj názor - Zemědělské a potravinářské produkty EU – přezkum marketingové politiky v Unii i mimo ni* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12782-Zemedelske-a-potravinarske-produkty-EU-prezkum-marketingove-politiky-v-Unii-i-mimo-ni_cs.

životního prostředí, zvířat nebo lidského zdraví. Revize by měla vzít v potaz také názor občanů EU, z nichž 87 % vyjádřilo v průzkumu Eurobarometr názor, že **Evropská unie by měla být celosvětově aktivnější v propagaci udržitelnosti**, a podle 79 % by měla být omezena propagace produktů, které nepřispívají ke zdravému a udržitelnému jídelníčku.³⁶³

2.4 Nástroje účasti veřejnosti

Dosud byly předmětem této kapitoly pouze nástroje, které k ochraně hospodářských zvířat využívají orgány Evropské unie, nicméně do tvorby politik EU zasahují také občané a zájmová reprezentace pomocí nástrojů, jež jsou jim k tomuto účelu k dispozici (účastnická demokracie). Ochrana hospodářských zvířat je tématem, kterému se dostává stále více pozornosti, a impulzy pro změnu legislativy tak přicházejí především od občanské společnosti. Proto je také více než vhodné podívat se na nástroje, které má k dispozici na to, aby vyjádřila svůj postoj k legislativě *de lege lata* i *de lege ferenda* a rozpoutala diskusi na nejvyšší politické úrovni zvyšováním povědomí o určitých problematikách, jež považuje za zásadní. Tato podkapitola se zaměří na tři zásadní nástroje účasti veřejnosti v EU a těmi jsou **evropská občanská iniciativa, petice k EU a veřejné konzultace**. Tyto jsou univerzálními a permanentními nástroji zakotvenými v primárním právu EU, které mají k dispozici všichni občané EU. Nelze však opomenout, že kromě nich EU operuje také s **ad hoc nástroji, zmínit lze například Konferenci o budoucnosti Evropy**. Konference vznikla s příslibem naslouchat vizím občanů a přizpůsobit jim politiku EU a její plénum sdružovalo zástupce Evropského parlamentu, Komise, Rady, národních parlamentů a vybraných občanů, kteří se účastnili panelů na úrovni EU i členských států. Na základě doporučení občanských panelů a doporučení z vícejazyčné digitální platformy dostupné všem občanům pak byla přijata zpráva předaná na jaře 2022 předsedům Evropského parlamentu, Komise a Rady. Ta mimo jiné doporučila přijetí „*podrobných a měřitelných*“ kritérií pro ochranu hospodářských zvířat, která by zajišťovala vysokou úroveň jejich *welfare*, snižování dotací pro zemědělskou velkovýrobu, jež nepřispívá k přechodu na udržitelný systém, nebo omezování veterinárních antibiotik v živočišné výrobě a podporu rostlinné stravy.³⁶⁴

Institut **evropské občanské iniciativy** (dále jen „EOI“), významný nástroj účastnické demokracie, byl zaveden Lisabonskou smlouvou z roku 2007 s cílem posílit účast občanů na evropských záležitostech. Spuštěn pak byl o pět let později. Právní základ EOI v primárním

³⁶³ Eurobarometer (2020). *Making our food fit for the future – new trends and challenges* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2241>.

³⁶⁴ Conference on the Future of Europe. *Report on the Final Outcome* [online] 2022 [cit. 8.11.2022]. Dostupné z: <https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?format=html&locale=en>.

právu tvoří čl. 11 SEU (a na něj navázaný čl. 24 SFEU). Podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 2019/788 ze dne 17. dubna 2019 o evropské občanské iniciativě musí organizátoři z alespoň sedmi členských států sdružení do výboru občanů získat podporu alespoň jednoho milionu občanů Evropské unie, kteří splňují podmínky (občanství Unie a dosažení věku, ve kterém mají právo volit do Evropského parlamentu), vyjádřenou jejich podpisy, a to za období 12 kalendářních měsíců.³⁶⁵ Je přitom nutné, aby podpisy v alespoň sedmi členských státech překročily prahové hodnoty, které odpovídají 750násobku počtu poslanců Evropského parlamentu daného členského státu. Ani při úspěchu není Komise povinná iniciativě vyhovět, nicméně musí své rozhodnutí řádně objasnit. Ze všech nástrojů vyjmenovaných v této podkapitole je EOI bez pochyby tím nejsilnějším z hlediska účasti veřejnosti, nicméně Komise stále činí finální rozhodnutí, které občané nemohou zvrátit. Mezi lety 2012 až 2020 nasbíralo jeden milion ověřených podpisů pouze šest iniciativ, což naznačuje, že organizace takové iniciativy je poměrně náročná na zdroje (lidské nebo finanční), které mají spíše větší reprezentující organizace. Navíc i přes to, že je institut EOI používán již přes dekádu, nepřinesl zatím žádnou legislativní změnu.³⁶⁶

To však možná brzy prolomí EOI s názvem „**Konec doby klecové**“, která k září 2019 získala téměř 1,4 milionu ověřených podpisů a stala se první úspěšnou EOI zaměřenou na hospodářská zvířata a třetí nejúspěšnější EOI vůbec.³⁶⁷ Jejím cílem bylo „**zakázat užívání klecí v chovech nosnic, králíků, kuřic, brojlerů a nosnic chovaných pro reprodukci, křepelek, kachen a hus, klecí pro prasnice, kde dosud nejsou zakázány, a individuální kotce pro telata, kde dosud nejsou zakázány**“.³⁶⁸ V návaznosti na úspěch iniciativy vyjádřil Evropský parlament v červnu 2021 podporu myšlenky zákazu klecí v chovech hospodářských zvířat. Ve svém usnesení navíc poukázal na nedostatek druhově specifických pravidel pro chov králíků a požadoval zákaz nuceného výkrmu kachen a hus pro výrobu *foie gras*.³⁶⁹ Komise pak na konci toho samého měsíce zveřejnila své sdělení, ve kterém informovala o svém úmyslu „*navrhnout postupné vyřazení a nakonec zákaz použití takových klecových systémů pro všechny [iniciativou navrhané] druhy a kategorie zvířat*“ s tím, že zvaží přechodné období do roku 2027

³⁶⁵ Tato doba však může být prodloužena; tak se stalo například z důvodu pandemie COVID-19 v roce 2020, kdy z důvodu restrikcí spojených s touto pandemií nemohli organizátoři vést kampaň tak efektivně, jak by to bylo možné za normálních podmínek.

³⁶⁶ Blockmans, S., Russack, S. (2019). *Direct Democracy in the EU: The Myth of a Citizen's Union*. London, Rowman & Littlefield International, 468 stran. ISBN 978-1-78660-997-7.

³⁶⁷ European Citizens' Initiative – portal. *European Citizen's Initiative* [online][cit. 24. 5. 2021]. Dostupné z: https://europa.eu/citizens-initiative/_cs.

³⁶⁸ EUROPA – European Union Website. *End the Cage Age* [online][cit. 19. 1. 2021]. Dostupné z: https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2018/000004_en.

³⁶⁹ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 10. června 2021 o evropské občanské iniciativě s názvem „End the Cage Age“ („Konec doby klecové“) (2021/2633(RSP)).

navrhované organizátory.³⁷⁰ Odborná stanoviska EÚBP přitom budou vzata v potaz. Otázkou zůstává, zda sítím Evropského parlamentu a Rady projde zákaz ve své úplné podobě, nebo zda vyřadí určité druhy zvířat (např. studie vypracovaná pro výbor PETI tvrdí, že přechod na bezklecové systémy u králíků, křepelek a telat jsou zásadně složitější než u jiných druhů),³⁷¹ a především není zřejmé, jaký termín bude pro zrušení klecí navrhnout.

V březnu 2023 také úspěšně ukončila sběr podpisů iniciativa s názvem „**Evropa bez kožešin**“ (v době dokončení práce ještě nebyl ukončen proces ověřování, avšak úspěch iniciativy je vzhledem k 1,7 milionu neověřených podpisů a obvyklému procentu neplatných podpisů zaručen). Jak název napovídá, iniciativa usiluje o **přijetí zákazu chovu a usmrcování zvířat výhradně za účelem výroby kožešin, jak je tomu např. u norků či lišek**. Iniciativa svým způsobem doplňuje výše zmíněnou EOI „Konec doby klecové“, jelikož ta se netýkala kožešinových zvířat. Nicméně i chov těchto zvířat je neoddelitelně spojen s klecemi, kde opět dochází k výraznému utrpení, navíc umocněnému nedostatečnou domestikací lišek, norků nebo psíků mývalovitých (viz podkapitulu 3.6). Kožešinové farmy byly zakázány již v řadě zemí EU, nicméně snahy o uzákonění jejich zákazu na unijní úrovni zesílily po pandemii covid-19. Potom, co byl v Nizozemsku v dubnu 2020 nahlášen první případ norka nakaženého koronavirem, po němž následoval přenos z norka na člověka, se vir šířil na farmách ve Francii, Španělsku, Itálii, Polsku, Švédsku, Litvě či Dánsku.³⁷² Několik zemí od vypuknutí pandemie přijalo zákaz chovu zvířat výhradně pro produkci kožešin na národní úrovni a trend pouze zesiluje. Je však otázkou, jak se k iniciativě postaví Evropská komise. Zákaz celého sektoru hospodářské činnosti je poměrně velkým krokem, ke kterému se zatím Komise zdá být poměrně skeptická a odkazuje na neexistenci „*právních možností, jak na úrovni EU zakázat chov jakéhokoliv druhu zvířat*“.³⁷³ Proponenti zákazu naopak vidí východisko v čl. 114 SFEU, na jehož základě by zákaz ospravedlnilo současné narušení vnitřního trhu způsobené zákazem chovu kožešinových zvířat v některých zemích a absencí takového zákazu v jiných.³⁷⁴ Je však

³⁷⁰ Sdělení Komise o evropské občanské iniciativě „End the Cage Age“, C(2021) 4747 final.

³⁷¹ European Parliament. *End the cage age: Looking for alternatives Overview of alternatives to cage housing and the impact on animal welfare and other aspects of sustainability* [online] 2020 [cit. 19.1.2021]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658539/IPOL_STU\(2020\)658539_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658539/IPOL_STU(2020)658539_EN.pdf).

³⁷² World Organisation for Animal Health. *COVID-19: Cases of SARS-Cov-2 infection in animals reported to WOAHA since March 2020* [online][cit. 19.1.2023]. Dostupné z: <https://www.woah.org/en/what-we-offer/emergency-preparedness/covid-19/#ui-id-3>.

³⁷³ Viz např. odpověď Komise na otázku skupiny poslanců: European Parliament. *Parliamentary question - E-005538/2021(ASW)* [online] 2022 [cit. 19.1.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-005538-ASW_EN.html.

³⁷⁴ Fur Free Europe. *Fur Free Europe: Why We Need to Ban Fur Farming and the Placement of Farmed Fur Products on the European Market from Public Health, Legal, Environmental and Ethical Perspectives* [online] 2022 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://www.oipa.org/international/wp-content/uploads/2022/07/Fur-Free-Europe-Master-Report.pdf>.

jasné, že vzhledem k drtivé podpoře, které se iniciativě dostalo, musí Komise opravdu dobře zvážit své budoucí kroky, aby tak v očích veřejnosti nepodryla institut EOI jako takový.

Slabším, ale přesto hojně využívaným nástrojem jsou **petice k EU**. V souladu s čl. 227 SFEU má každý občan Unie právo předložit petici Evropskému parlamentu, spadá-li daná věc do oblasti činností Unie a přímo se jich dotýká. Petiční právo je kromě toho zakotveno také v čl. 44 Listiny základních práv Evropské unie, podle kterého „*každý občan Unie a každá fyzická osoba s bydlištěm nebo právnická osoba se sídlem v členském státě má petiční právo k Evropskému parlamentu*“. Příslušným výborem pro záležitosti týkající se petic je výbor PETI, jenž v celém procesu zaujímá vůdčí roli.³⁷⁵ Petice není zdaleka tak silným nástrojem jako EOI, jelikož neexistuje žádný limit podpisů, který by zaručoval, že se orgány Unie budou peticí zabývat, což je zásadní slabina oproti EOI, která právě toto zaručuje. Petice jsou obecně mezi občany poměrně oblíbeným nástrojem občanské angažovanosti a data ukazují, že ochrana zvířat je jedním z populárních témat pro petice směřované Evropskému parlamentu. Mezi lety 2013 a 2021 registroval výbor PETI 468 peticí v této oblasti. Pokud bychom započítali pouze obsahově přípustné a ty, které sledovaly vyšší ochranu zvířat, jednalo se o 383 petic.³⁷⁶ Pokud bychom tyto rozdělili podle kategorií zvířat, hospodářská zvířata byla nejpopulárnější kategorií se 102 peticemi (27 % z celkového počtu petic). Nejčastěji se opakujícím tématem byla přeprava živých zvířat (konkrétněji pak petice žádající zákaz exportu živých zvířat za hranice Evropské unie), porážka zvířat (především rituální porážky) a dále pak předkladatelé kritizovali intenzivní živočišnou výrobu a systém dotací, který ji podporuje, nedostatečnou aktivitu orgánů EU v úsilí o vytvoření udržitelného potravinového systému, kožešinové chovy či nucený výkrm hus a kachen pro *foie gras*. Data ukazují na to, že v západních státech Evropské unie je zájem o petice v této oblasti znatelně vyšší. Ze současné EU-27 pocházeli předkladatelé peticí mířících na ochranu zvířat především z Německa, Španělska a Itálie, v oblasti ochrany hospodářských zvířat se pak k těmto státům přidává Polsko, odkud pocházela řada peticí ohledně zákazu rituální porážky. Přístup k peticím je pro občany sice jednodušší než u EOI, ale jejich vliv je také menší. Podle S. Russack je „*jen velmi málo petic [přeneseno] na politickou úroveň a jen zřídka se jim dostane pozornosti médií. Petice adresované Evropskému parlamentu tak mají silnější charakter individuální stížnosti (res privata)*“.³⁷⁷ I přes jejich omezený dopad však stále alespoň poskytují určité informace o názorových tendencích občanů.

³⁷⁵ Hlava IX jednacího řádu (9. volební období – červenec 2019), Úř. věst. L 302, 22.11.2019, s. 1—128.

³⁷⁶ Vycházím z dat publikovaných výborem PETI k 27. lednu 2022.

³⁷⁷ Blockmans, S., Russack, S. (2019). *Direct Democracy in the EU: The Myth of a Citizen's Union*. London, Rowman & Littlefield International, 468 stran. ISBN 978-1-78660-997-7.

Podle čl. 11 SEU orgány EU „*dávají vhodnými způsoby občanům a reprezentativním sdružením možnost projevit a veřejně si vyměňovat své názory na všechny oblasti činnosti Unie*“. Za tím účelem pak Evropská komise vede s dotčenými stranami rozsáhlé konzultace, jejichž role posílila od roku 2015, kdy se Komise zavázala k větší transparentnosti v procesu tvorby unijního práva.³⁷⁸ V rámci **veřejných konzultací** shromažďuje podněty od veřejnosti pro přijímání či revizi právních předpisů, ale také právně nezávazných dokumentů, jako jsou např. akční plány. K tomu využívá portál „Podělte se o svůj názor“ (*Have Your Say*). První fází bylo tradičně buď zveřejnění plánu (obecnějšího dokumentu, který obsahoval cíle konzultace a přibližoval účel a rozsah dané záležitosti), nebo počáteční posouzení dopadu (komplexnější dokument pro připravovaný nový právní předpis či koncepční dokument, jenž mohl mít větší ekonomické či společenské dopady), které doprovázelo období pro zasílání připomínek. V roce 2023 však Komise oznámila, že je nově nahradí tzv. výzva k předložení informací. V další fázi pak nastává veřejná konzultace *per se*, kdy veřejnost většinou vyplňuje dotazník, kde se vyjadřuje k určitým možným budoucím scénářům (zde už má tedy Komise jasno, jaké možnosti zvažuje). Nakonec se občané vyjadřují také k návrhu právního předpisu předloženému Komisí, což pak může sloužit Evropskému parlamentu a Radě, kteří o návrzích v řadě případů později rozhodují, aby se dozvěděli více o preferencích veřejnosti. Mezi lety 2021 a 2022 vedla Evropská komise po dobu čtrnácti týdnů veřejnou konzultaci ohledně kontroly účelnosti předpisů EU týkajících se dobrých životních podmínek zvířat (čili již zmíněný „*fitness check*“) a revize legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat. Konzultace se těšila poměrně velkému zájmu; celkem obdržela téměř 60 000 příspěvků, z toho 92 % pocházelo od občanů EU. Podle 92 % všech respondentů nezajišťují právní předpisy v EU adekvátní a uniformní ochranu všech druhů, které takovou ochranu potřebují, 65 % se necítí dostatečně informováno o podmínkách, v nichž zvířata v EU žijí (přičemž 90 % považuje celounijní systém označování potravin za vhodný informační nástroj pro spotřebitele), a 89 % by rádo vidělo víc požadavků na chov pro další druhy zvířat (nejvíce tedy mléčných krav následovaných skotem chovaným pro hovězí maso). Co se týče názorů respondentů na konkrétní praktiky dnešních chovů, drtivá většina z nich by podpořila zákaz krácení oháněk prasat, zákaz klecových chovů, zákaz vývozu živých zvířat a přepravy neodstavených mláďat a dalších citlivých kategorií zvířat, zákaz omračování drůbeže v elektrické vodní lázni a zabíjení jednodenních kuřat a souhlasí s přijetím

³⁷⁸ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Zlepšování právní úpravy k dosažení lepších výsledků – agenda EU, COM/2015/0215 final.

specifických pravidel pro porážku ryb.³⁷⁹ Podobně jako u ostatních nástrojů účasti veřejnosti v EU není Komise názory občanů vázaná a nemusí se jimi řídit při tvorbě legislativy, avšak výrazná podpora občanů pro vyšší ochranu hospodářských zvířat jako právě u výše zmíněné konzultace může v očích orgánů EU legitimizovat přijímání ambicióznějších právních předpisů.

Dílčí shrnutí

Ochranu hospodářských zvířat při chovu, přepravě a usmrcování upravují v právu EU směrnice a nařízení obsahující požadavky, které vytvářejí společný minimální standard pro dobré životní podmínky zvířat napříč Unií. Přílišná obecnost především směrnic, která měla poskytnout členským státům flexibilitu, se ale ukázala být zásadním problémem této legislativy. Řada členských států totiž setrvala u použití nejasného jazyka, jenž selhává v poskytnutí reálné ochrany, a dochází také k různým interpretacím ustanovení a nedostatku harmonizace napříč EU. Ačkoliv se orgány EU snažily problémy s neuspokojivým stavem ochrany hospodářských zvířat identifikovat a nastavit cestu k alespoň částečnému vylepšení, koncepční dokumenty jako akční plán pro léta 2006–2010 a strategie pro léta 2012–2015 zaměřující se na oblast dobrých životních podmínek zvířat měly omezený dopad. Mnohem zásadněji do současného stavu zasáhla strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“, která předpokládá revizi balíčku právních předpisů v této oblasti připravovanou na podzim roku 2023. Svou roli v tomto kroku sehrála i vyšší aktivita občanských spolků a občanů, kteří začali intenzivněji využívat nástrojů účastnické demokracie, včetně evropské občanské iniciativy, k prosazování ambicióznější legislativy v EU. Změny k lepšímu v právních předpisech však nelze vnímat izolovaně, jelikož chov hospodářských zvířat je navázán na Společnou zemědělskou politiku a finance z jejích fondů, které mohou jako ekonomický nástroj motivovat a odměňovat chovatele za lepší postupy. Dosud se však Společná zemědělská politika v tomto ohledu příliš neosvědčila a ani v revidované podobě pro období do roku 2027 nepřináší tak radikální změnu, jaká by byla nutná pro přesměrování financí od intenzivní výroby směrem k udržitelnému zemědělství a vyššímu standardu chovu hospodářských zvířat.

³⁷⁹ Factual summary report of the online public consultation in support to the fitness check and revision of the EU animal welfare legislation (Ref. Ares(2022)2359311 - 30/03/2022).

3. Požadavky na chov hospodářských zvířat v právu EU

Moderní živočišná produkce je spojena s praktikami, které byly navrženy s cílem co nejvíce snížit vstupní náklady, zjednodušit výrobní proces a ušetřit místo, avšak tyto praktiky zároveň degradují zvíře na pouhou výrobní jednotku, jež je více strojem a méně živým tvorem. Mezi chovy různých druhů zvířat probraných v této kapitole panují samozřejmě značné rozdíly, nicméně lze najít několik společných ukazatelů, které snižují úroveň *welfare* zvířat napříč (téměř) celou živočišnou výrobou. Jsou jimi klecové chovy, vysoká intenzita chovu, nedostatečné obohacení prostředí nebo bolestivé zákroky měnící vzhled zvířat. Všechny tyto praktiky přitom právní úprava v EU legalizuje, a to buď tím, že podmínky pro chov určitých druhů nijak neupravuje (čili co není zakázáno, je dovoleno), anebo se o určitou regulaci pokouší v rámci druhově specifických směrnic, nicméně selhává kvůli nízkým ambicím a nedostatečného uplatňování.

Klece prozatím postrádají právní definici, ale mohli bychom je pro účely této práce zjednodušeně definovat jako převážně kovové konstrukce určené k oddělení individuálního zvířete či skupiny zvířat od vnějšího světa, které závažným způsobem omezují jejich svobodu pohybu a neumožňují jim vykonávat jejich etologické potřeby, včetně prozkoumávání okolí, hledání potravy, stavění hnízd, přirozené socializace s ostatními zvířaty atd. Je nutné také zdůraznit jejich příspěvek k rozvoji velkochovů, jelikož snížily prostor vymezený na každé zvíře a umožnily využívat také vertikální prostor skládáním klecí na sebe. Absence klecí se však automaticky nerovná dobré úrovni *welfare* zvířat, zejména v **intenzivních chovech hospodářských zvířat**. Ty můžeme definovat jako prostředí, kde jsou chovány velké počty zvířat a kde se prostor a péče připadající na jedno zvíře snižují na minimum. V přirozených či alespoň polopřirozených podmínkách by zvířata žila maximálně v menších skupinách, kde by měla možnost si pevně stanovit hierarchii a kde by fungovala určitá sociální dynamika, což ve velkých chovech čítajících stovky až tisíce zvířat v jedné hale není možné. Vysoká intenzita chovu tak podporuje také agresi mezi zvířaty, která je navíc umocněna nudou z příliš holého a nestimulujícího prostředí. Zvířata, jež by v „normálních“ podmínkách trávila většinu dne hledáním potravy, hrabáním, klováním nebo rytím, tak přeměrovávají toto chování na zvířata ve svém okolí a působí jim zranění, která mohou přerůst až v kanibalismus.

Řešením pro tyto nechtěné důsledky moderní intenzivní výroby se staly **úpravy vzhledu zvířat (mrzačení)**, tedy neléčebné zákroky, které mění vzhled zvířete tak, aby lépe „vyhovovalo“ podmínkám intenzivní výroby. Společné mají to, že zvířatům není ve většině případů poskytnuta anestezie ani analgetika, a jsou tedy pro ně velmi bolestivé. Ve své podstatě

jsou tak v přímém rozporu s čl. 3 směrnice o ochraně hospodářských zvířat a principem nepůsobení žádné zbytečné bolesti, utrpení nebo poškození. Tyto zákroky jsou bezesporu velmi problematické z hlediska nejen *welfare*, ale i zdraví zvířat, jelikož se po nich mohou vyvinout nepříjemné komplikace. V podstatě u všech praktik intenzivní živočišné výroby vyvstává otázka jejich kolize s konceptem důstojnosti zvířat, nicméně v případě úprav vzhledu toto pnutí ještě zesiluje. Dochází totiž k narušení integrity zvířete, aniž by v první řadě došlo k úpravě podmínek, ve kterých je zvíře nuceno žít a které nechtěné chování vyvolávají. **Důstojnost zvířat** je sice teoretiky v posledních letech hojně zkoumaný koncept, nicméně v právu se ještě nejedná o etablovaný normativní princip. Avšak ve Švýcarsku, kde je důstojnost zvířat explicitně obsažena v ústavě³⁸⁰ a v zákoně na ochranu zvířat,³⁸¹ podle kterého je narušena, „pokud dojde k závažnému zásahu do vzhledu [zvířete]“, byla v roce 2017 vedena občanská iniciativa za změnu federální ústavy s cílem podpořit zemědělce v tom, aby nechávali rohy skotu netknuté.³⁸² Důvodem byla právě ochrana jejich důstojnosti, jelikož rohy jsou částí jejich těla, využívají je k péči o sebe, komunikaci, stanovení hierarchie a podle iniciátorů „*nosí své rohy s hrdostí a péčí*“.³⁸³ Iniciativa nakonec neuspěla, nicméně dá se považovat za příklad toho, jak se v průběhu času mění uvažování o dopadech praktik živočišné výroby na zvířata a že se začínají objevovat i hodnoty, jako je právě důstojnost zvířete, zatímco v minulosti převládalo jednodimenzionální zaměření na fyzickou újmu a z toho plynoucí utrpení. Jak uvádí organizace *Expertise for Animals*, „*koncept integrity zvířat musí nabrat významu v debatách ohledně welfare zvířat. Patocentrický pohled čili zaměřování se pouze na utrpení nevystihne welfare nelidských zvířat ve své celistvosti*“.³⁸⁴

Předmětem této kapitoly budou druhově specifické směrnice stanovující minimální požadavky na chov, především jejich zhodnocení ve světle vědeckých poznatků o *welfare* zvířat. Pozornost je věnována především konvenčním chovům, jelikož ty v živočišné výrobě převládají (pro více informací o ekologickém chovu viz podkapitulu 2.2.2 pro obecný přehled a přílohu č. 1 pro detailnější požadavky). Kapitola se zabývá také druhy hospodářských zvířat, které nejsou pokryté druhově specifickými směrnici, přičemž standardy jejich chovu utváří průmysl samotný. Cílem je poukázat na nejčastější problémy negativně ovlivňující úroveň *welfare* v jejich chovech a na nutnost přijmout legislativu, která by těmto zvířatům poskytla

³⁸⁰ Čl. 120, Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999, Švýcarsko.

³⁸¹ Čl. 3, Tierschutzgesetz (TSchG) vom 16. Dezember 2005, Švýcarsko.

³⁸² The Federal Council – The portal of the Swiss government. *Horned Cow Initiative*. [online][cit. 6.1.2023]. Dostupné z: <https://www.admin.ch/gov/en/start/documentation/votes/20181125/horned-cow-initiative.html>.

³⁸³ Hornkuh. *Hornkuh-Initiative* [online][cit. 6.1.2023]. Dostupné z: <https://hornkuh.ch/de/hornkuh-initiative>.

³⁸⁴ Expertise for Animals. *Dehorning in Cattle* [cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/informationen-artikel-en/dehorning-of-cattle>.

„hmatatelnou“ právní ochranu. Probráno blíže není *welfare* hospodářských zvířat, jako jsou ovce, kozy či koně chovaní na maso, jejichž populace v EU však také čítají desítky milionů. Místo toho se kapitola zaměřuje na druhy podle dvou kritérií, kterými jsou velikost populace těchto zvířat a/nebo možné změny legislativy v blízké budoucnosti (především v návaznosti na možný zákaz klecových chovů).³⁸⁵ Pro alespoň lehké nastínění situace však uvedu, že i **chov ovcí, koz či koní je spojen s řadou *welfare* problémů**. U ovcí a koz jsou to např. bolestivé úpravy vzhledu (odstraňování rohových pučnic nebo odrohování především u koz, ale také u ovcí, krácení ocasů ovcí), zdravotní problémy jako výskyt kulhavosti nebo mastitidy (zánětu vemene) či neposkytnutí vhodného prostředí.³⁸⁶ U koní je pak třeba kromě masné produkce upozornit na **tzv. krevní farmy**, kde jsou neustále oplodňované klisny chovány pro sérum březích klisen (PMSG) získávané z jejich krve a jež jsou spojovány se závažnými dopady na *welfare* koní. Zmínka o těchto farmách se může zdát být mimo téma této práce, jelikož sérum je léčebným přípravkem (čímž se vylučuje aplikace směrnice o ochraně hospodářských zvířat) a na území EU byla teprve nedávno potvrzena existence jedné krvavé farmy; většina séra je tak do Unie dovážena (především z Islandu).³⁸⁷ Ve vztahu k tématu práce je však důležitá skutečnost, že se jedná o hormon ke zvýšení ovulace před umělou inseminací samic hospodářských zvířat, především prasnic, u nichž pak vede k nepřírodně velkým vrhům a přispívá k problémům, které budou jmenovány níže.³⁸⁸ Zákaz importu tohoto séra je otázkou obchodní politiky EU, k čemuž Komise také vyzval Evropský parlament.³⁸⁹

³⁸⁵ Nové vědecké stanovisko EÚBP k *welfare* ovcí a koz je zatím očekáváno v roce 2025, u koní v roce 2027.

³⁸⁶ Pro více informací o *welfare* ovcí lze odkázat na: European Food Safety Authority (2014). *Scientific Opinion on the welfare risks related to the farming of sheep for wool, meat and milk production*. EFSA Journal, 12(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2014.3933>.

³⁸⁷ Podle odpovědi na otázku poslankyně Evropského parlamentu Anji Hazekamp si Komise v roce 2016 nebyla vědoma existence krvavých farem na území EU, viz: European Parliament. *Parliamentary question - E-001765/2016(ASW)* [online] 2016 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-001765-ASW_EN.html. Podle zprávy organizace Eurogroup for Animals z roku 2022 bylo před nedávnou dobou odhaleno, že na německé farmě ve městě Meura docházelo k extrakci krve klisen pro produkci PMSG bez povolení po celých 30 let. Až před krátkou dobou získala farma oficiální povolení, viz: Eurogroup for Animals. *Equine Chorionic Gonadotropin (eCG) production, import and use in the EU* [online] 2022 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/equine-chorionic-gonadotropin-ecg-production-import-and-use-eu>.

³⁸⁸ Animal Welfare Foundation. *Production of PMSG in Iceland* [online][cit. 22.1.2023]. Dostupné z: <https://www.animal-welfare-foundation.org/service/dossiers/production-of-pmsg-in-iceland>.

³⁸⁹ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2021 o strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy (2020/2260(INI)).

3.1 Drůbež

3.1.1 Nosnice

O divokých předcích dnešních nosnic (nosných slepic) čili kurů domácích (*Gallus gallus domesticus*) se dodnes vedou spory. Tradičně je za něj však považován kur bankivský (*Gallus gallus*), popř. v hybridizaci s kurem Sonneratovým (*Gallus sonnaratii*).³⁹⁰ V každém případě se však snáška těchto ptáků pohybuje okolo deseti až patnácti vajec ročně. To je na hony vzdálené domestikovaným a vyšlechtěným slepicím, které ve vaječném průmyslu snesou průměrně 300 vajec za rok (v roce 2021 to bylo v České republice 311 vajec na nosnici).³⁹¹ Ještě do 50. let 20. století se kur choval pro dvojí účel, tedy pro vejce a maso.³⁹² Následně se selekce zaměřila na maximalizaci produkce jednoho či druhého. Dnešní nosné slepice **vyšlechtěné na vysokou snášku vajec** se tak stavbou těla jen málo podobají kuřatům chovaným na maso, u nichž je primárním cílem selekce rychlý a pro jejich zdraví ničivý růst svalů. Podobně jako u kuřat chovaných na maso tak určité společnosti chovají čisté linie nosného typu slepic, načež tyto jsou dále kříženy v liniích praparodičů, prarodičů a nakonec rodičů, kteří jsou chováni pro produkci oplodněných vajec, z nichž se v líhních rodí budoucí nosnice.³⁹³ Jelikož samci nejsou schopni snášet vejce, po vylíhnutí jsou usmrcováni (k tomuto více viz podkapitulu 5.2.1.). K minimalizaci nákladů na výrobu se kromě intenzivního šlechtění užívají také praktiky, jako je **nucené přepeřování**. Při něm je u hejna uměle vyvolána ztráta peří a zastavení snášky vajec, načež následně započne další snáškový cyklus, během kterého se také zlepšuje kvalita vajec. To nejtypičtěji zahrnuje velmi přísné omezování, či dokonce úplné odebrání krmiva (popř. také vody), které je však v EU zakázáno směrnicí o ochraně hospodářských zvířat, podle níž musí být zvířatům potrava „*podávána v dostatečném množství, aby bylo zachováno jejich dobré zdraví a uspokojeny potřeby jejich výživy*“ (bod 14 přílohy I). EÚBP uvádí, že k vyvolávání nuceného přepeřování (a tím pádem také prodlužování snášky) a k omezování kvantity či kvality krmiva v chovech ke konci snášky slepic v Unii dochází, avšak nemá přesná data o míře použití této praktiky.³⁹⁴

³⁹⁰ Livestock – Division of Extension, University of Wisconsin-Madison. *Origin and History of the Chicken* [online][cit. 1.2.2023]. Dostupné z: <https://livestock.extension.wisc.edu/articles/origin-and-history-of-the-chicken/>.

³⁹¹ Český statistický úřad. *Veřejná databáze – chov drůbeže – průměrná snáška na nosnici* [online][cit. 1.2.2023]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zemedelstvi_zem.

³⁹² Tiemann, I., Hillemecher, S., Wittmann, M. (2020). *Are Dual-Purpose Chickens Twice as Good? Measuring Performance and Animal Welfare throughout the Fattening Period*. *Animals*. 10(11). ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani10111980>.

³⁹³ European Commission. *Overview report: Protection of the welfare of laying hens at all stages of production* [online] 2023 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview/details/151>.

³⁹⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. *EFSA Journal* 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

Minimální standardy pro chov nosnic v EU stanovuje směrnice o ochraně nosnic, nicméně je hned ze začátku nutné podotknout, že z působnosti vylučuje chovy s méně než 350 nosnicemi a rodičovská (neboli rozmnožovací) hejna (čl. 1 odst. 2). Stejně tak se nevztahuje na kuřice neboli slepice, které ještě nedosáhly snáškové zralosti (čl. 2 odst. 2 písm. a). Směrnice soustřeďuje většinu pozornosti na jeden aspekt chovu, a to ustájení. **Slepice jsou v EU chovány ve čtyřech systémech**, čemuž odpovídá také povinné značení na vejcích čísla nula až tři. Jsou jimi klecový chov a dále bezklecové neboli alternativní chovy; halový (podestýlkový či voliérový), volný a ekologický chov (který je navíc regulován vlastními právními předpisy, viz podkapitulu 2.2.2).³⁹⁵ Ve volném chovu musí mít nosnice během dne neomezený přístup ven k prostoru odpovídajícímu alespoň 4 m² na jednu nosnici, nicméně přístup lze odepřít při opatřeních na ochranu zdraví zvířat či lidí až na 16 týdnů (např. během šíření ptačí chřipky), přičemž vejce mohou být nadále značena jako pocházející z volného chovu.³⁹⁶ Přístup k venkovním prostorám má v EU k roku 2023 pouze 20 % nosnic.³⁹⁷

Klecový chov je povolený v případě tzv. obohacených klecí, zatímco chov v nezdokonalených klecových systémech je zakázán od roku 2012. Na rozdíl od nezdokonalených klecí poskytují ty obohacené o trochu více prostoru (750 cm² na nosnici, z toho 600 cm² využitelného prostoru) a obsahují prvky, které mají nosnicím umožnit uspokojovat jejich etologické potřeby, tedy hnízdo, stelivo ke klovaní a hrabání a hřady (čl. 6 směrnice o ochraně nosnic). Podle dat z května 2023 je takto chováno 43,2 % nosnic v EU, tj. 163 milionů z 378 milionů, avšak mezi jednotlivými členskými státy existují podstatné rozdíly (např. 69 % nosnic v klecích ve Španělsku či 72 % v Polsku versus 0 % v Rakousku a Lucembursku nebo 2,7 % ve Švédsku).³⁹⁸

V klecích je obvykle nosnicím poskytován prostor odpovídající ploše papíru formátu A4, což tak zásadně omezuje jejich svobodu pohybu a vykonávání základních pohybů, jako je roztažení křídel (které vyžaduje 1 118 cm²) či zamávání jimi (1 980 cm²).³⁹⁹ Audity Komise navíc zjistily, že hlavní slabinou úředních kontrol *welfare* slepic v členských státech je právě verifikace dodržování standardů pro maximální hustotu osazení (např. kvůli špatné kalkulaci nebo pokud příslušný orgán pouze spoléhá na prohlášení provozovatele) a i tak velmi slabé

³⁹⁵ Příloha I nařízení Komise (ES) č. 589/2008 ze dne 23. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro vejce, Úř. věst. L 163, 24.6.2008, s. 6–23.

³⁹⁶ Ibid, příloha II. Ta stanovuje další dodatečné požadavky pro volný chov nosnic.

³⁹⁷ Procento zahrnuje slepice ve volném a ekologickém chovu. European Commission. *Eggs - Market Situation - Dashboard* [online][cit. 8.5.2023]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-05/eggs-dashboard_en.pdf.

³⁹⁸ Ibid.

³⁹⁹ Dawkins, M., Hardie, S. (1989). *Space needs of laying hens*. British Poultry Science, 30(2), str. 413-416. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668908417163>.

požadavky směrnice jsou rutinně překračovány.⁴⁰⁰ Co se týče legislativou slíbeného **obohacení prostředí** slepic, ani z něj slepice příliš nebenefitují. U hnízd v klecích není specifikováno, jaký je maximální počet nosnic na jedno hnízdo. Množství steliva, které má být poskytnuto, směrnice také nijakým způsobem neupřesňuje, a tak je místo určené k hrabání a klování většinou moc malé a poskytuje pouze málo steliva.⁴⁰¹ K tomu se pak váže potřeba slepic popelřit se jako způsob čištění peří a zbavování se parazitů, k čemuž však potřebují dostatek prostoru a stelivo ve vhodné kvantitě i kvalitě. Podle EÚBP tak některé činnosti, jako je právě popelření, „nemohou být [v obohacených klecích] vykonávány nebo jsou omezeny“.⁴⁰² Slepice jsou však k popelření velmi silně motivovány⁴⁰³ a při absenci vhodného prostředí se u slepic v klecových chovech začne objevovat „falešné popelření“ prováděné na holé podložce bez steliva, nebo dokonce na drátech klece, které jejich etologickou potřebu není schopné uspokojit.⁴⁰⁴ Studie ukazují také na souvislost mezi neschopností popelřit se a následným vyklováváním peří, což je šířeji spojeno i s nedostatkem steliva, které by slepice mohly klovat.⁴⁰⁵ Hřady jsou zase při světlosti 45 cm požadované směrnicí o ochraně nosnic postaveny pouhých pár centimetrů nad podlahou klece. Slepice jsou silně motivovány k hřadování (především v noci), což jim poskytuje pocit bezpečí, a bez možnosti hřadovat vykazují známky nepokoje.⁴⁰⁶ Rozhodující je však pro ně výška, v jaké se hřady nacházejí, a to více než jejich tvar.⁴⁰⁷ Přirozeně totiž vyhledávají co nejvyšší místa ke spánku jako ochranu před predátory, a tak jsou pro jejich chov

⁴⁰⁰ European Commission. *Overview report: Protection of the welfare of laying hens at all stages of production* [online] 2023 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview/details/151>.

⁴⁰¹ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

⁴⁰² European Food Safety Authority (2005). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to the welfare aspects of various systems of keeping laying hens*. EFSA Journal, 3(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.197>.

⁴⁰³ Widowski, T.M., Duncan, J.J.H. (2000). *Working for a dustbath: are hens increasing pleasure rather than reducing suffering?*. Applied Animal Behaviour Science, 68(1), str. 39-53. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0168-1591\(00\)00088-5](https://doi.org/10.1016/S0168-1591(00)00088-5).

⁴⁰⁴ European Food Safety Authority (2005). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to the welfare aspects of various systems of keeping laying hens*. EFSA Journal, 3(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.197>.

⁴⁰⁵ Dixon, L.M. (2008). *Feather Pecking Behaviour and associated Welfare issues in Laying Hens*. Avian Biology Research, 1(2), str. 73-87. ISSN 1758-1567. Dostupné z: <https://doi.org/10.3184/175815508X363251>.

⁴⁰⁶ Olsson, I., & Keeling, L. (2002). *The Push-Door for Measuring Motivation in Hens: Laying Hens are Motivated to Perch at Night*. Animal Welfare, 11(1), str. 11-19. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S0962728600024283>.

⁴⁰⁷ Schrader, L., Müller, B. (2009). *Night-time roosting in the domestic fowl: The height matters*. Applied Animal Behaviour Science, 121(3-4), str. 179-183. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.09.010>.

preferovány vysoko položené hřady a není jisté, zda ty nízko položené slepice vůbec jako hřady vnímají (nebo je vnímají pouze jako o něco vyšší podlahu).⁴⁰⁸

Život v **obohacených klecích** spojuje EÚBP s frakturami hřebenu hrudní kosti, skupinovým stresem (který se projevuje agresivními interakcemi mezi zvířaty, vzájemným klováním a poškozením peří), poškozením kůže, lézemi měkkých tkání, neschopností projevit přirozené chování (popelení se, šlechtění se, mávání křídly, protahování křídel a končetin), neschopností objevovat a hledat si potravu a omezením pohybu (které je následně spojeno se sníženou pevností kostí a svalů, špatnou kvalitou peří, negativními stavy, jako je frustrace, a nakonec také zvýšenou úmrtností). U bezklecového halového chovu (ať už podestýlkového, či voliérového) pak identifikuje stejné problémy, avšak vyjma posledních tří jmenovaných.⁴⁰⁹ Klecový chov nosnic zakázaly na národní úrovni státy jako Česká republika (s přechodným obdobím do roku 2027),⁴¹⁰ Rakousko,⁴¹¹ Dánsko (s přechodným obdobím do roku 2035)⁴¹² nebo Německo, kde jsou slepice chované v klecích v minoritě, jelikož zde převažují alternativní způsoby chovu, avšak přesto budou zbývající klece odstraněny z chovů nosnic nejpozději do konce roku 2028.⁴¹³ Případný celounijní zákaz posvětil z vědeckého hlediska také EÚBP, který ve svém vědeckém stanovisku **doporučil přechod na bezklecové systémy** s vyvýšenými konstrukcemi pro nosnice, kuřice i rodičovská hejna (vzhledem k přirozenému hřadování kurů), mimo jiné „*protože zajištění dostatečného prostoru, aby nedocházelo k omezování pohybu, je v jakémkoliv klecovém systému velmi náročné*“. Zároveň úřad doporučil snížení hustoty osazení v chovech nosnic a rodičovských hejn na čtyři ptáky na metr čtvereční (čili 2 500 cm² prostoru na jednoho), aby všichni ptáci měli přístup k vyvýšeným místům na odpočinek a navzájem se při odpočinku nerušili. Ke snížení hustoty osazení doporučil i poskytnutí zastřešené verandy, která spolu s přístupem ven také usnadňuje naplňování přirozených potřeb daleko lépe než vnitřní systémy ustájení, a navíc poskytuje zdroj

⁴⁰⁸ European Food Safety Authority (2005). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to the welfare aspects of various systems of keeping laying hens*. EFSA Journal, 3(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.197>.

⁴⁰⁹ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

⁴¹⁰ Zákon č. 501/2020 Sb., kterým se mění zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání.

⁴¹¹ § 18 Bundesgesetz über den Schutz der Tiere (Tierschutzgesetz – TSchG), BGBl. I Nr. 118/2004, Rakousko.

⁴¹² V době dokončení této práce dánské Ministerstvo potravinářství, zemědělství a rybolovu ohlásilo plánovaný zákaz, ale stále pracovalo na příslušném právním předpisu. Pro oznámení viz: Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri. *Prehn forbyder produktion af buræg i Danmark* [online] 2022 [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: <https://fvm.dk/nyheder/nyhed/nyhed/prehn-forbyder-produktion-af-buraeg-i-danmark>.

⁴¹³ § 45, Tierschutz-Nutztierhaltungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 2006 (BGBl. I S. 2043), die zuletzt durch Artikel 1a der Verordnung vom 29. Januar 2021 (BGBl. I S. 146) geändert worden ist, Německo.

přirozeného světla.⁴¹⁴ Ani současné alternativní systémy tak plně nevyhovují zjištěním EÚBP, především co do hustoty osazení, jelikož podle směrnice je maximem devět nosnic na m² (čl. 4 odst. 4).

Vysoká snáška, kdy je tělo nosnic nuceno využívat vápník na tvorbu vajec (skořápek) na úkor kostí, a nevhodný způsob chovu omezující pohyb si vybírá daň na zdraví nosnic, mezi jinými v podobě **křehkosti kostí, častých zlomenin a osteoporózy**.⁴¹⁵ U divokých předků dnešních nosných slepic nebo dnešních kuřat chovaných na maso je přitom osteoporóza vzácná.⁴¹⁶ To ukazuje na skutečnost, že je tento problém způsoben lidskou činností, tedy selektivním křížením bez ohledu na *welfare* zvířat a nevhodnými systémy chovu; poměrně zjevné porušení požadavků směrnice o ochraně hospodářských zvířat. Jedním z nejvíce závažných *welfare* problémů nosnic způsobených těmito praktikami jsou **zlomeniny hřebenu hrudní kosti**, které se vyskytují ve všech systémech chovu a v závislosti na typu chovu a věku nosnic postihují 36 až 97 % nosnic.⁴¹⁷ Tradičně se za příčinu těchto zlomenin považovaly především kolize slepic s hřady či jiným vybavením chovu. Studie Univerzity v Kodani z roku 2021, která došla k závěru, že 85 % dánských nosnic trpí tímto problémem, přičemž u řady z nich byly pozorovány mnohačetné zlomeniny, však za hlavní rizika určila velikost nosnice (čím menší, tím vyšší riziko), věk při zahájení snášky (čím nižší, tím vyšší riziko) a velikost vajec (čím větší, tím vyšší riziko). Většina zlomenin nebyla zapříčiněna nárazem, nýbrž tlakem vytvářeným zevnitř těla na hřeben hrudní kosti. To ukazuje, pod jak obrovským náparem snášky jsou těla nosnic. Situaci zhoršuje skutečnost, že snáška dnešních slepic začíná ve věku, kdy ještě kosti nejsou dostatečně robustní na snášení takového tlaku,⁴¹⁸ jelikož osifikace hřebenu hrudní kosti probíhá až do asi 40. týdne věku, zatímco slepice začínají produkovat vejce v 16. týdnu. Selektivní křížení nosnic cílí právě na faktory, které jsou z hlediska zlomenin hřebenu hrudní kosti rizikové: menší slepice (a tedy s menšími nároky na krmení) snášející větší vejce a zahajující snášku v co nejnižším věku (s cílem zvýšit produkci). Jako následek zlomenin pak lze u slepic pozorovat změny v chování, kdy se méně zapojují do činností, ke kterým jsou

⁴¹⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. The EFSA Journal, 21(2), 7789. ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

⁴¹⁵ Webster, A.B. (2004). *Welfare implications of avian osteoporosis*. Poultry Science, 83(2), str. 184-192. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ps/83.2.184>.

⁴¹⁶ Farm Animal Welfare Council. *Opinion on Osteoporosis and Bone Fractures in Laying Hens* [online] 2010 [cit. 5.3.2023]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/325043/FAW_C_opinion_on_osteoporosis_and_bone_fractures_in_laying_hens.pdf.

⁴¹⁷ Ribber A.B., Casey-Trott T.M., Herskin M.S. (2018). *The Influence of Keel Bone Damage on Welfare of Laying Hens*. Frontiers in Veterinary Science, 5. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00006>.

⁴¹⁸ Thøfner, I.C.N., Dahl, J., Christensen, J.P. (2021). *Keel bone fractures in Danish laying hens: Prevalence and risk factors*. PLoS ONE 16(8). ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256105>.

obvykle vysoce motivovány (např. hřadování, používání hnízda či pohyb). Slepice tak prožívají v následku zlomenin bolesti, a to minimálně v řádu týdnů po vytvoření zlomeniny.⁴¹⁹

Chov zvířat ve vaječném průmyslu je také spojen s bolestivými úpravami vzhledu. Tím je především **rutinní krácení zobáků slepic jako prevence vzájemného vyklovávání peří, které je ovšem následkem nevhodného (holého a stresujícího) prostředí chovů** a které může být ukazatelem nízké úrovně *welfare* nosnic.⁴²⁰ O to více alarmující je pak skutečnost, že k vyklovávání peří dochází v 8 až 65 % hejn a postihuje 15 až 95 % slepic v nich; je přitom přítomné ve všech systémech chovu.⁴²¹ Ačkoliv vzájemné klování pozorujeme u slepic i v „jemnější“ formě, která není tak nebezpečná, zde se bavíme o klování, jež způsobuje druhému zvířeti ztrátu peří a bolest a může přecházet až do kanibalismu (klování do oblasti kloaky, popř. jiných obnažených částí těla po ztrátě peří, což může vést ke krvácení). Incidence klování peří se podle studie z roku 2019 pohybovala u obohacených klecí okolo 33 %, zatímco u volného chovu okolo 24 %.⁴²² Příčinou je nemožnost slepic uspokojovat své potřeby. Přirozeně totiž slepice stráví 50 až 90 % času, kdy je vzhůru, hledáním potravy (což se rovná 15 000 klovnutí).⁴²³ Jak říká EÚBP, „*když je krmivo podáváno ve formě pelet a podestýlka není poskytnuta nebo není vhodná na to, aby podporovala chování při hledání potravy, zdá se, že slepice přeměrují svou potřebu krmení a hledání potravy na klování jiných slepic*“. Mezi další rizika ale můžeme zařadit vysokou intenzitu světla, špatnou kvalitu vzduchu v chovu (především v podestýlkových chovech) nebo používání nevhodných napáječek. Možnou příčinou je také stres v časných vývojových stádiích a nevhodné prostředí chovu, které způsobují neurologické změny.⁴²⁴ Toto nechtěné chování slepic se průmysl snaží zmírňovat právě rutinním krácením zobáků nosnic, jež je prováděno pomocí kauteru se žhavou čepelí nebo infračerveným zářením. Podle bodu 8 přílohy I směrnice o ochraně nosnic je sice mrzačení zakázáno, ale členské státy mohou schválit krácení zobáku, pokud bude prováděno

⁴¹⁹ Riber A.B., Casey-Trott T.M., Herskin M.S. (2018). *The Influence of Keel Bone Damage on Welfare of Laying Hens*. *Frontiers in Veterinary Science*, 5. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00006>.

⁴²⁰ Dixon, L.M. (2008). *Feather Pecking Behaviour and associated Welfare issues in Laying Hens*. *Avian Biology Research*, 1(2), str. 73-87. ISSN 1758-1567. Dostupné z: <https://doi.org/10.3184/175815508X363251>.

⁴²¹ Van Staaveren, N., Ellis, J., Baes, C.F., Harlander-Matauschek, A. (2021). *A meta-analysis on the effect of environmental enrichment on feather pecking and feather damage in laying hens*. *Poultry Science*, 100(2), str. 397-411. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psj.2020.11.006>.

⁴²² Coton, J. et al. (2019). *Feather pecking in laying hens housed in free-range or furnished-cage systems on French farms*. *British Poultry Science*, 60(6), str. 617-627. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668.2019.1639137>.

⁴²³ Compassion in Food Business. *Controlling Feather Pecking & Cannibalism in Laying Hens without Beak Trimming* [online] 2011 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/3818835/controlling-feather-pecking-and-cannibalism.pdf>.

⁴²⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. *EFSA Journal* 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

kvalifikovaným personálem u kuřat určených ke snášení vajec starých méně než deset dní. Zobák je však pro slepici hlavním nástrojem poznávání světa a obsahuje mnoho receptorů bolesti, a tak tato praktika vede k chronické bolesti a následné změně chování slepic, a to i po dobu několika týdnů.⁴²⁵ To se podle EÚBP týká také následné neschopnosti objevovat a hledat si potravu. Možný je taktéž vznik neuromů spojený s chronickou bolestí a opakujícími se epizodami akutní bolesti. Negativní následky zkrácení zobáku přitom zesilují, pokud je zkrácena příliš velká část. Úřad tak došel k závěru, že dobrý management chovu limituje potřebu provádět tuto praktiku, přičemž tím má na mysli např. poskytování suché a drobné podestýlky, poskytování dostatku vlákniny a bílkovin ve stravě, dodržování doporučení týkajících se světla, teploty a vlhkosti, udržování koncentrace čpavku pod 10 ppm (částic na jeden milion) a především pak snížení hustoty osazení a poskytování zastřešené verandy.⁴²⁶ Rutinní krácení zobáků není u nosných slepic provozováno na základě právního zákazu nebo dobrovolných iniciativ v zemích, jako je Švédsko, Finsko, Dánsko, Rakousko, Nizozemsko nebo Německo.⁴²⁷ V rodičovských chovech dochází kromě krácení zobáků i **k odstraňování hřebenu samců** (u bílých plemen slepic *leghorn*). Jelikož se směrnice o ochraně nosnic nevztahuje na rodičovská hejna, k této formě mrzačení se směrnice nevyjadřuje. Podle doporučení stálého výboru Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely by však společně s krácením zobáků měla být v rutinní podobě zakázána a umožněna pouze v jednotlivých případech.⁴²⁸ Jak však bylo dříve zmíněno, doporučením stálého výboru není věnována velká pozornost a v oblastech, ve kterých jdou nad úroveň ochrany garantovanou směrnicí, nejsou příliš dodržována.

3.1.2 Kuřata chovaná na maso

Na rozdíl od nosných slepic se u kuřat na maso (neboli brojlerů) zaměřilo šlechtění na rychlý růst. Zatímco v roce 1950 dosáhlo kuře váhy 1,5 kilogramu za 120 dní, dnes k tomu stačí 30 dní. Kuřata jsou tak posílána na jatka ve věku přibližně 42 dní, během kterých jejich váha

⁴²⁵ Favre, D.S. (2008). *Animal Law: Welfare, Interests and Rights*. Boston, Aspen Publishers, 495 stran. ISBN 978-0735573123.

⁴²⁶ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. EFSA Journal 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.

⁴²⁷ Riber, A.B, Hinrichsen, L.K. (2017). *Welfare Consequences of Omitting Beak Trimming in Barn Layers*. Frontiers in Veterinary Science, 4:222. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2017.00222>.

⁴²⁸ Recommendation Concerning Domestic Fowl (Gallus Gallus) adopted by the Standing Committee on 28 November 1995.

vystoupá na 2,5 kilogramu⁴²⁹ (pro představu, pokud by lidské dítě rostlo stejným tempem jako kuře na maso, ve dvou měsících věku by vážilo 300 kilogramů).⁴³⁰ Tato kuřata, jež označujeme jako rychle rostoucí, tak **přibírají denně 50 a více gramů**, zatímco u tzv. pomalu rostoucích kuřat se denní přírůstek pohybuje do 50 gramů (těm trvá přibližně dvakrát delší dobu, než dosáhnou požadované jateční váhy). Podle dat z roku 2018 bylo v EU poraženo 7,2 miliardy kuřat. Mezi klíčové země co do produkce kuřecího masa patří Polsko, Španělsko, Francie a Německo.⁴³¹ Naprostá většina kuřat žije v intenzivních chovech bez přístupu ven (odhadem 90 %).⁴³² Existují sice také alternativní formy chovu označované jako „extenzivní v hale“ (menší hustota osazení a o něco málo vyšší věk při porážce) nebo „volný výběh“ (taktéž menší hustota osazení a vyšší věk při porážce, navíc přístup k venkovním volným výběhům během alespoň poloviny života),⁴³³ avšak tyto představují nikový trh.

Právní ochranu kuřat chovaných na maso má zajišťovat směrnice o ochraně kuřat, která se ovšem neaplikuje na chovy s méně než 500 kuřaty a stejně jako u nosnic jsou z druhově specifické ochrany vyloučena rodičovská hejna. Směrnice se zabývá především aspektem ustájení, ale zcela opomíjí např. regulaci selektivního křížení nebo obohacení prostředí. Právě **šlechtěním způsobený rychlý růst** a neproporcionálně velké prsní svaly jsou momentálně zřejmě nejzávažnějším *welfare* problémem kuřat chovaných na maso, který vede k plejádě zdravotních problémů. Ty zahrnují metabolická onemocnění (např. ascites a syndrom náhlého úmrtí), kardiovaskulární onemocnění či poruchy pohybového ústrojí včetně chromosti, které mohou vést k bolesti, znemožňují vykonávání etologických potřeb a mohou zvíře imobilizovat, načež dochází k situacím, kdy kuře není schopné dojit k pítku nebo krmítku nebo na něj nemůže dosáhnout.⁴³⁴ Zhruba u třetiny komerčních brojlerů se pak vyskytují nějaké abnormality běháků.⁴³⁵ Ascites je nahromadění tekutiny v dutině břišní, jež je multifaktoriálním problémem,

⁴²⁹ European Food Safety Authority (2010). *Scientific Opinion on the influence of genetic parameters on the welfare and the resistance to stress of commercial broilers*. EFSA Journal, 8(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2010.1666>.

⁴³⁰ Wideman, R.F., Rhoads, D.D., Erf, G.F., Anthony, N.B. (2013). *Pulmonary arterial hypertension (ascites syndrome) in broilers: A review*. Poultry Science, 92(1), str. 64-83. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps.2012-02745>.

⁴³¹ Compassion in Food Business. *Chicken meat production data* [online] 2020 [cit. 12.3.2023]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/5819738/chicken-meat-production-in-the-eu.pdf>.

⁴³² European Parliament. *The EU poultry meat and egg sector* [online] 2019 [cit. 12.3.2023]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644195/EPRS_IDA\(2019\)644195_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644195/EPRS_IDA(2019)644195_EN.pdf).

⁴³³ Příloha V nařízení Komise (ES) č. 543/2008 ze dne 16. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro drůbeží maso, Úř. věst. L 157, 17.6.2008, s. 46—87.

⁴³⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴³⁵ Zpráva Komise Evropskému Parlamentu a Radě o dopadu genetické selekce na dobré životní podmínky kuřat chovaných na maso, COM/2016/0182 final.

nicméně silně ovlivněným genetikou. Jeho příčinou jsou příliš vysoké nároky rapidního růstu kuřat na kyslík, který kardiorespirační systém brojlera není schopen poskytnout v dostatečném množství.⁴³⁶ Podle studie z roku 2002 tak ascites způsoboval 8% úmrtnost v hejnu, nicméně vyšplhat se mohl až na 30%.⁴³⁷ Ačkoliv šlechtění s cílem redukovat tento problém výskyt ascitu během let snížilo, stále se jedná o závažný problém.⁴³⁸ Syndrom náhlého úmrtí, který postihuje ze 60–80 % samce, přichází bez větších varovných znaků a zvíře umírá velmi náhle v křeči.⁴³⁹ Studie jasně ukazují rozdíl mezi rychle a pomalu rostoucími kuřaty, kdy rychle rostoucí kuřata vykazují zásadně horší zdravotní stav, schopnost hýbat se, vyšší incidenci výskytu kontaktní dermatitidy a menší zapojování se do aktivit, která jsou pro zvířata přirozená.⁴⁴⁰ Z toho důvodu EÚBP doporučil udržet denní přírůstek kuřat pod 50 gramů, a umožnit jim tak být aktivní.⁴⁴¹ Komise uvádí, že v současné době představují takto pomalu rostoucí kuřata pouze malý zlomek produkce, odhadem 5–10%.⁴⁴² Pro úplnost uvedu, že rozmnožovací chovy kuřat ovládají celosvětově dvě společnosti, kterými jsou *Aviagen* a *Cobb-Vantress* chovající plemena Ross a Cobb.⁴⁴³ Vrchní úrovně pyramidové struktury šlechtění (tj. čistokrevné linie a dále úroveň praparodičů a prarodičů) jsou přitom poměrně netransparentní a nedostupné pro osoby stojící mimo dané společnosti, tudíž ani Komise nemá o jejich chovu dostatek informací.⁴⁴⁴

Další zásadní aspekt chovu, který je nutné zmínit, je **hustota osazení**. Ta je směrnici o ochraně kuřat upravena v čl. 3, podle kterého nemá překračovat 33 kg/m², nicméně za splnění podmínek je možné ji navýšit na 39 kg/m², popř. 42 kg/m² (podmínky stanovuje příloha II, resp. V). Zároveň jsou-li chována kuřata v hustotě osazení více než 33 kg/m², musí hejno na jatka

⁴³⁶ Gupta, A.R. (2011). *Ascites syndrome in poultry: a review*. World's Poultry Science Journal, 67(3), str. 457-468. ISSN 1743-4777. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S004393391100050X>.

⁴³⁷ Rahmani, M. (2017). *Effects of curcumin and nanocurcumin on growth performance, blood gas indices and ascites mortalities of broiler chickens reared under normal and cold stress conditions*. Italian Journal of Animal Science, 16(3), str. 438-446. ISSN 1594-4077. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/1828051X.2017.1290510>.

⁴³⁸ Tarrant, K.J. et al. (2018). *Predicting ascites incidence in a simulated altitude-challenge using single nucleotide polymorphisms identified in multi-generational genome wide association studies*. Poultry Science, 97(11), str. 3801-3806. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pey273>.

⁴³⁹ MSD Veterinary Manual. *Sudden Death Syndrome of Broiler Chickens* [online][cit. 14.3.2023]. Dostupné z: <https://www.msdsvetmanual.com/poultry/sudden-death-syndrome-of-broiler-chickens/sudden-death-syndrome-of-broiler-chickens>.

⁴⁴⁰ Rayner, A.C., Newberry, R.C., Vas, J. et al. (2020). *Slow-growing broilers are healthier and express more behavioural indicators of positive welfare*. Scientific Reports, 10, 15151. ISSN 2045-2322. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41598-020-72198-x>.

⁴⁴¹ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁴² Zpráva Komise Evropskému Parlamentu a Radě o dopadu genetické selekce na dobré životní podmínky kuřat chovaných na maso, COM/2016/0182 final.

⁴⁴³ Eurogroup for Animals. *The Welfare Of Broiler Chickens in the EU: From science to action* [online] 2020 [cit. 13.3.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/welfare-broiler-chickens-eu-science-action>.

⁴⁴⁴ Zpráva Komise Evropskému Parlamentu a Radě o dopadu genetické selekce na dobré životní podmínky kuřat chovaných na maso, COM/2016/0182 final.

doprovázet také údaje o denní míře úmrtnosti a kumulativní denní míře úmrtnosti, které mají fungovat jako ukazatel nízké úrovně *welfare* zvířat a vést k podniknutí vhodných opatření ze strany příslušného orgánu a chovatele (bod 1 přílohy III). Taková míra však není směrnici blíže specifikována. Podle dat Komise je 34 % kuřat chováno v hustotě osazení, která nepřekračuje 33 kg/m², 40 % v chovech o hustotě osazení 34 až 39 kg/m² a 26 % kuřat v chovech o hustotě osazení 39 až 42 kg/m².⁴⁴⁵ Mezi rizika spojená s vysokou hustotou osazení přitom EÚBP zařadil omezení pohybu (např. při snížení hustoty osazení z 35 kg/m² na 12 kg/m² se čas strávený pohybem navýšil o 93 %), teplotní stres (čím víc kuřat emituje metabolické teplo a čím menší je prostor mezi nimi, tím hůře se teplo rozptýluje v prostředí, přičemž metabolické teplo se u kuřat za posledních 20 let zvýšilo o 30 %),⁴⁴⁶ neschopnost vykonávat pro zvířata přirozené chování, zvýšené riziko zranění spojené s poškozením měkké tkáně, problémy s odpočinkem nebo skupinový stres.⁴⁴⁷ Z toho důvodu také úřad doporučil maximální hustotu osazení 11 kg/m².

Směrnice o ochraně kuřat stanovuje požadavky na chov samotný, mezi nimi např. „*přístup k suché a na povrchu kypré podestýlce*“ (bod 3 přílohy I). Jak však uvádí EÚBP, ta většinou není během života kuřat měněna, a tak zvířata stráví celou dobu na moči a výkaly znečištěné podestýlce. Již po 14. dnu používání se podestýlka skládá z 80 % z exkrementů a zbytků krmiva, načež vypouští čpavek, jenž se dále uvolňuje, když ptáci v podestýlce hrabou.⁴⁴⁸ U kuřat chovaných na maso, která vlivem rychlého růstu a vysoké váhy nejsou příliš aktivní a stráví 70–80 % času odpočinkem, je pak **kvalita podestýlky** zcela zásadní. Kromě toho, že nedostatek pohybu ohrožuje zdraví kuřat ve vztahu k vývoji jejich kostí a vzniku deformací končetin a následné chromosti, delší doba strávená sezením nebo ležením na špinavé a mokré podestýlce je vystavuje vzniku kontaktní dermatitidy (např. dermatitidy polštářků běháků).⁴⁴⁹ Vysoká hustota osazení v chovu je přitom rizikovým faktorem pro vznik tohoto problému u kuřat;⁴⁵⁰ např. studie C. L. Bailie a kol. z roku 2018 zaznamenala zásadní zhoršení dermatitidy

⁴⁴⁵ European Commission. *Study on the application of the broiler directive DIR 2007/43/EC and development of welfare indicators: final report* [online] 2017 [cit. 13.3.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/729456>.

⁴⁴⁶ Thaxton, Y.V. et al. (2016). *Symposium: Animal welfare challenges for today and tomorrow*. Poultry Science, 95(9), str. 2198-2207. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pew099>.

⁴⁴⁷ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁴⁸ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁴⁹ Dawson, L.C. et al. (2021). *In pursuit of a better broiler: a comparison of the inactivity, behavior, and enrichment use of fast- and slower growing broiler chickens*. Poultry Science, 100(12), 101451. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psi.2021.101451>.

⁴⁵⁰ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

polštářků běháků při zvýšení hustoty osazení z 30 kg/ m² na 34 nebo 36 kg/m².⁴⁵¹ EÚBP zdůrazňuje, že řádná údržba podestýlky je důležitá jak z hlediska předcházení kontaktní dermatitidy, tak pro kvalitu ovzduší v hale a nová a čerstvá podstýlka po celé využitelné ploše by měla být přidávána týdně, a to od třetího týdne v chovu.⁴⁵² Směrnice o ochraně kuřat používá **kontaktní dermatitidu** jako ukazatel *welfare* pro účely povinného vyhodnocování výsledků prohlídek po porážce na jatkách ze strany veterinářů, které má za cíl zjistit špatné životní podmínky zvířat prostřednictvím „abnormální“ míry tohoto onemocnění (bod 2 přílohy III). Není však specifikováno, co přesně je už „abnormální“, a unijní právo ani nepracuje s určitými prahovými hodnotami, podle nichž by se dalo určit, zda dochází k porušování směrnice. Je tedy na členských státech zavést měřitelná kritéria pro tento požadavek. Podle zprávy Komise z roku 2016 shrnující výsledky auditů třinácti členských států (které dohromady představují 80 % produkce drůbežního masa) však většina z daných členských států neoperovala s vhodnými systémy monitoringu, sběru a vyhodnocování informací o *welfare* kuřat v chovech v rámci těchto prohlídek po porážce.⁴⁵³

Směrnice dále stanovuje **parametry pro osvětlení**, konkrétně požadavek na čtyřiadvacetihodinový rytmus zahrnující dobu tmy s celkovým trváním šesti hodin (alespoň čtyři nepřetržitě), a to „do sedmi dnů od ustájení kuřat až do tří dnů před stanoveným časem porážky“ (bod 6 přílohy I). Délka dne má přitom významný dopad na zdraví kuřat a studie demonstrovaly korelaci mezi kratšími dny a nižší mortalitou a lepší mobilitou kuřat, jelikož s kratšími dny kuřata přijímají méně potravy a pomaleji rostou.⁴⁵⁴ Podle EÚBP by mělo být kuřatům poskytnuto šestnáct až sedmnáct hodin světla a sedm až osm hodin nepřetržitě tmy po prvním týdnu života. Je také nutné dodat, že kuřata většinou nemají přístup k dennímu světlu a jsou chována převážně v halách bez oken při umělém osvětlení.⁴⁵⁵ Připomínám přitom bod 11 přílohy směrnice o ochraně hospodářských zvířat, podle které zvířata „nesmějí být neustále vystavena umělému osvětlení“. Poskytnutí přirozeného světla má pozitivní vliv na úroveň

⁴⁵¹ Bailie, C.L., Ijichi, C., O’Connell, N.E. (2018). *Effects of stocking density and string provision on welfare-related measures in commercial broiler chickens in windowed houses*. Poultry Science, 97(5), str. 1503-1510. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pey026>.

⁴⁵² European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁵³ European Commission. *Overview report: Use of Slaughterhouse Data to Monitor Welfare of Broilers on Farm* [online] 2016 [cit. 14.3.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview/details/97>.

⁴⁵⁴ Schwan-Lardner, K. et al. (2013). *Effect of day length on cause of mortality, leg health, and ocular health in broilers*. Poultry Science, 92(1), str. 1-11. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps.2011-01967>.

⁴⁵⁵ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

aktivity kuřat i zdraví končetin, a tedy i celkové *welfare* zvířat.⁴⁵⁶ EÚBP tak doporučuje přísun přirozeného světla do haly, ideálně ale přístup kuřat na zastřešené verandy od 14. dne věku po dobu osmi hodin denně.⁴⁵⁷

Jako bylo zmíněno výše, **obohacení prostředí** směrnice o ochraně kuřat nezmiňuje a jako následek žijí kuřata většinou v holém prostředí, které neposkytuje téměř žádnou stimulaci. Důvodem absence úpravy obohacení prostředí v legislativě bude možná kratší čas, který kuřata stráví v chovech, čemuž odpovídá také menší zkoumání obohacení prostředí u kuřat oproti slepicím. To však nemění nic na tom, že obohacení prostředí by mělo být poskytnuto, aby zvířata motivovalo k zapojování se do pro ně přirozených činností. Komplexnější prostředí má totiž potenciál zvýšit fyzickou aktivitu zvířat, a tím také zlepšovat jejich zdraví a *welfare*.⁴⁵⁸ Stejně jako u nosných slepic můžeme i u kuřat zopakovat přirozenou potřebu hřadovat, avšak vzhledem k jejich váze a omezené motorice se nelze domnívat, že mají stejné preference jako slepice. Podle EÚBP je vhodnější poskytnout kuřatům vyvýšené plošiny s rampami o sklonu 25 stupňů odpovídající 10 % využitelné plochy, které mohou snížit problémy s odpočinkem tím, že poskytnou zvířeti místo navíc, kde může odpočívat bez vyrušování ostatními, a budou ho motivovat k pohybu. U rodičovských hejn úřad doporučuje hřady i vyvýšené plošiny, např. ve formě voliérového chovu s několika patry, přizpůsobené jejich potřebám (a nižší agilitě oproti nosným slepicím). Z hlediska obohacení prostředí hraje roli samozřejmě i podestýlka, která musí umožňovat popelení (vhodné jsou tedy substráty s malými částicemi jako rašelina) a motivovat zvířata k hledání potravy. Na podporu objevování a hledání potravy lze použít také balíky sena, do kterých mohou kuřata klovat. Přístup do venkovních prostor taktéž pobízí kuřata k aktivitě, čímž i předchází poruchám pohybového ústrojí.⁴⁵⁹

Upozornit je třeba také na **specifické problémy týkající se *welfare* zvířat v rozmnožovacích chovech** (čili rodiče a předchozí generace, tedy prarodiče, praprarodiče

⁴⁵⁶ Bailie, C.L., Ball, M.E.E., O'Connell, N.E. (2013). *Influence of the provision of natural light and straw bales on activity levels and leg health in commercial broiler chickens*. *Animal*, 7(4), str. 618-626. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731112002108>.

⁴⁵⁷ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. *EFSA Journal*, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁵⁸ Norring, M., Kaukonen, E., Valros, A. (2016). *The use of perches and platforms by broiler chickens*. *Applied Animal Behaviour Science*, 184, str. 91-96. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2016.07.012>.

⁴⁵⁹ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. *EFSA Journal*, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

a čistokrevné linie). Populace rodičovských hejn přitom v EU šplhají k 50 až 60 milionům.⁴⁶⁰ Alarmující je především praktika **velmi restriktivního krmení**. Stejně jako jejich potomci mají zvířata v rozmnožovacích chovech tendenci k rychlému růstu. Na rozdíl od nich však nejsou posílána na jatka v přibližně pěti až šesti týdnech, a tak se chovy snaží předcházet následkům rapidního růstu jako metabolické poruchy a vysoké míře úmrtnosti a zajistit produktivitu zvířat omezováním potravy. To však způsobuje zvířatům stres z hladu a odráží se negativně na jejich *welfare* (vědci nazýváno také jako „paradox rozmnožovacích chovů“).⁴⁶¹ Nejintenzivněji dochází k restrikci krmení u samic během první fáze chovu, tedy než dosáhnou sexuální dospělosti (v asi čtyřech měsících věku), kdy se kvantita krmení zredukuje na 20–25 % toho, co by snědly *ad libitum*. Omezování krmiva se v produkční fázi sníží, jelikož začínají snášet vejce, ale pokračuje v určité míře celý jejich život (který končí ve věku asi 64 týdnů, během nichž samice snese asi 183 vajec). U samců je naopak prvních pár týdnů podáváno krmivo neomezeně, načež dochází k restrikci, avšak ne tak intenzivní jako u samic. Nejvíce se přitom omezování krmiva a následné hladovění dotýká rychle rostoucích linií. Lze přitom citovat EÚBP, že „*čím větší míra růstu u kuřete, tím větší míra růstu u rodičovských linií, tím větší restrikce krmení*“. Následkem hladu jsou zvířata frustrovaná, uchylují se ke stereotypnímu chování (chození tam a zpátky, klovaní do objektů) a zvyšuje se také agresivita.⁴⁶² Chronický hlad a s ním spojené zvýšené hladiny stresového hormonu kortikosteronu ovlivňují tato zvířata do té míry, že se snižuje produkce nových neuronů v hipokampu.⁴⁶³ Jelikož se snaží kompenzovat hlad nadměrným pitím vody a manipulují s pítky (což pak vede k mokré podestýlce a výše uvedeným problémům s kontaktní dermatitidou), je často **omezován také přístup k vodě**. Podle EÚBP je tato praktika sice široce rozšířená napříč evropskými chovy, avšak úřad nedisponuje přesnými daty.⁴⁶⁴ Můžeme přitom jasně říci, že tyto postupy jsou v rozporu se svobodou hladu a žízně v rámci konceptu „pěti svobod“ a taktéž požadavkem směrnice o ochraně hospodářských zvířat, aby krmení či napájení nezpůsobovalo zvířatům zbytečné utrpení a všechna zvířata měla přístup ke krmivu odpovídajícímu jejich fyziologickým

⁴⁶⁰ Eurogroup for Animals. *The Welfare Of Broiler Chickens in the EU: From science to action* [online] 2020 [cit. 13.3.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/welfare-broiler-chickens-eu-science-action>.

⁴⁶¹ Decuyper, E. (2010). *The Broiler Breeder Paradox: ethical, genetic and physiological perspectives, and suggestions for solutions*. British Poultry Science, 51(5), str. 569-579. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668.2010.519121>.

⁴⁶² de Jong, I.C., van Emous, R.A. *Broiler breeding flocks: management and animal welfare* [online] 2017 [cit. 18.3.2023]. Dostupné z: <https://edepot.wur.nl/455810>.

⁴⁶³ Robertson, B.A. et al. (2017) *Food restriction reduces neurogenesis in the avian hippocampal formation*. PLoS ONE 12(12). ISSN: 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189158>.

⁴⁶⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

potřebám a náležitému množství vody (bod 14–16 přílohy).⁴⁶⁵ Samozřejmě lze říci, že k hladovění dochází z důvodu ochrany zdraví kuřat před rychlým růstem, avšak tím se vracíme k již citovanému zákazu chovu zvířat, pokud na základě jejich genotypu či fenotypu nelze předpokládat chov bez škodlivých účinků na jejich zdraví či *welfare*.⁴⁶⁶

Vzhledem k absenci druhově specifické ochrany rodičů a dřívějších generací zmíním, že v rozmnožovacích chovech je na rozdíl od chovu kuřat na maso přítomen také **klecový chov a dochází k bolestivým úpravám vzhledu**. Rodiče jsou sice většinou chováni na podestýlce stejně jako kuřata chovaná na maso, u chovu předchozích linií však můžeme najít neobohacené individuální nebo skupinové klece, jejichž počty v EU stále stoupají do statisíců. Problémy klecového chovu jsou i zde podobné jako u nosnic – omezují svobodu pohybu, vedou k problémům s odpočinkem, neschopností vykonávat pro zvířata přirozené chování a v případě individuálních klecí také k izolaci ze stresu. Ne příliš překvapivě tak EÚBP, stejně jako u nosnic, doporučuje klece v rozmnožovacích chovech nepoužívat.⁴⁶⁷ U kuřat chovaných na maso reguluje směrnice o ochraně kuřat bolestivé úpravy z jiných než léčebných nebo diagnostických důvodů tak, že je zakazuje, avšak s výjimkou krácení zobáků a kastrace (bod 12 přílohy I). Přesto se ani tyto nezdají být rutinní součástí chovů kuřat chovaných na maso (zřejmě také vlivem jejich krátkého života). Totéž se ale nedá říci o kuřatech určených pro rozmnožování, především tedy samcích. Mrzačení zahrnuje krácení zobáků (v některých zemích zakázáno podobně jako u nosnic), odstraňování ostruh a drápů, v menší míře pak také odstraňování hřebenů. Ostruhy a drápy se odstraňují s cílem předcházet poškození peří a kůže samic během páření. EÚBP však považuje všechny zmíněné zákroky za zbytečné, pokud jsou aplikovány dobré postupy v chovu, a doporučuje je neprovádět.⁴⁶⁸ Opět se tedy opakuje myšlenka, že bolestivé úpravy jsou usnadněním pro chovatele, avšak nevyhovující z hlediska *welfare* zvířat a nepotřebné při použití vhodných praktik chovu.

3.1.3 Krůty

Ročně je v Evropské unii chováno 240 milionů krůt domácích (*Meleagris gallopavo domesticus*), z toho 90 % v intenzivních systémech chovu.⁴⁶⁹ Některé členské státy jako

⁴⁶⁵ Bod 14 přílohy směrnice o ochraně hospodářských zvířat.

⁴⁶⁶ Ibid, bod 21.

⁴⁶⁷ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.

⁴⁶⁸ Ibid.

⁴⁶⁹ Compassion in World Farming. *Learn about turkey and how they are farmed* [online][30.12.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.eu/farm-animals/turkeys/>.

Rakousko⁴⁷⁰ a Švédsko⁴⁷¹ přijaly národní legislativu stanovující standardy pro chov krůt, nicméně zastřešující druhově specifická ochrana v unijním právu absentuje i přes početnou populaci těchto zvířat. Krůty jsou přitom z drůbeže nejnáchylnější na mikroklima⁴⁷² a jsou velmi náchylné ke stresu. Některé stresory, vyvolávající u kuřat „pouze“ alarmující a adaptační reakce, mohou u krůt vést ke smrti.⁴⁷³

Problémy v chovech krůt se velmi podobají těm, které byly vyjmenovány u kuřat chovaných na maso. Oba druhy byly **vyšlechtěny k extrémně rychlému růstu svalů**, s nímž však růst vnitřních orgánů a kostry, která není tak mohutná, nestíhá držet krok. To je spojeno s problémy se srdcem (včetně prasknutí aorty) a pohybovým ústrojím a s větší náchylností k nemocem.⁴⁷⁴ Vlivem šlechtění navíc **krůty nemohou létat a většinou se ani nemohou přirozeně rozmnožovat**. Jak správně poznamenává zpráva vypracovaná pro výbor PETI, „*tato ztráta základní biologické funkce je eticky sporná a má určitý přímý efekt na welfare jedinců*“.⁴⁷⁵

Zásadním ohrožením pro *welfare* krůt je **vysoká intenzita chovu**, resp. hustota osazení. Ta totiž vede k agresivnímu chování a vyklovávání peří a je spojena s řadou dalších problémů, mezi nimi dermatitidou polštářků běháků (která byla v jedné studii pozorována v různém stupni závažnosti u 98 % krůt),⁴⁷⁶ změnou opeření, nižší elasticitou a silou kostí anebo respiračními potížemi. Svoboda pohybu zvířat je navíc v intenzivních chovech omezena, stejně jako možnost utéct před agresivními jedinci. Ve snaze předcházet agresivnímu chování se **krůtám kráčí zobáky** ještě jako mláďatům, což však opět neřeší příčinu nechtěného chování, kterým je nevhodné prostředí. Například ve studii zkoumající krůty s přístupem do venkovních prostor a s poloviční velikostí skupiny, jež zvířatům umožnila vytvořit si mezi sebou hierarchii, nebylo klování peří

⁴⁷⁰ Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit und Frauen über die Mindestanforderungen für die Haltung von Pferden und Pferdeartigen, Schweinen, Rindern, Schafen, Ziegen, Schalenwild, Lamas, Kaninchen, Hausgeflügel, Straußen und Nutzfischen, BGBl. II Nr. 485/2004, Rakousko.

⁴⁷¹ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om fjäderfåhållning inom lantbruket m.m., SJVFS 2019:23, Švédsko.

⁴⁷² Veterinární univerzita Brno. *Welfare a chov krůt* [online][cit. 1.1.2023]. Dostupné na: <https://cit.vfu.cz/hzwelfare/prednasky/12Welfare%20kachen.%20hus%20a%20krut%202022.pdf>

⁴⁷³ Mailyan, E.S. (2016). *Stress in poultry: focus on turkeys causes, mechanism, consequences, diagnostics and prevention*. Journal of Dairy, Veterinary & Animal Research, 3(6), str. 194-196. ISSN 2377-4312. Dostupné z: <https://doi.org/10.15406/jdvar.2016.03.00098>.

⁴⁷⁴ Hafez H., Hauck R. *Genetic Selection in Turkeys and Broilers and Their Impact on Health Conditions* [online] 2005 [cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.cabi.org/Uploads/animal-science/worlds-poultry-science-association/WPSA-croatia-2005/Hafez.pdf>.

⁴⁷⁵ European Parliament. *Animal Welfare in the European Union* [online] 2017 [cit. 31.12.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU\(2017\)583114_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU(2017)583114_EN.pdf).

⁴⁷⁶ Ekstrand, C., Algers, B. (1997). *Rearing conditions and foot-pad dermatitis in Swedish turkey poults*. Acta Vet Scandinavica, 38(2), str. 167-74. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/jrks>.

pozorováno.⁴⁷⁷ Incidenci vzájemného napadání snižuje také poskytnutí vhodného obohacení prostředí jako např. sláma či předměty, na které mohou krůty přesměrovat potřebu klování.⁴⁷⁸

Kvalita podestýlky je pro *welfare* těchto zvířat velmi důležitá, a pokud krůta tráví celý život na jedné podestýlce, velmi negativně se to podepisuje na jejím zdraví. Krūtám, které s přibývajícím váhou tráví více a více času ležením, totiž špinavá a výkaly znečištěná podestýlka způsobuje popáleniny kůže, vředy na pařátech a respirační potíže kvůli výparům čpavku.⁴⁷⁹ Situaci může zhoršovat také **nevhodná ventilace a ostatní mikroklimatické podmínky**.⁴⁸⁰ Nakonec je vhodné zmínit, že pro divoké krůty je přirozené v noci hřadovat na větvích stromů, kde se schovávají před predátory. Z hlediska *welfare* tedy není ani pro farmové krůty vhodné žít pouze na podestýlce, jak je tomu ve většině chovů, ale měly by mít možnost vykonávat specifické behaviorální potřeby jako odpočinek na vyvýšených místech.⁴⁸¹

Činnost Evropské unie v oblasti *welfare* krocanů je v současnosti minimální a jediné právně závazné standardy pro chov krůt na unijní úrovni tak momentálně nastavuje ekologické zemědělství. Komise nevyklučuje přijetí obecných požadavků pro chov krůt v rámci nadcházející revize, jež by pak mohly být obohaceny o podrobnější standardy skrze terciální legislativu v budoucnu, pokud bude přijato Komisí předvídané zmocnění ji přijímat.⁴⁸² K tomu také Komise potřebuje vědecké stanovisko EÚBP k *welfare* krůt, které je plánované na rok 2025.⁴⁸³ Je však zřejmé, že urgentní nedostatek druhově specifických standardů týkajících se intenzity chovu, obohacení prostředí, podestýlky, osvětlení a vnitřního klimatu je znatelný a měl by být v co nejbližší době napraven.

⁴⁷⁷ Bundesministerium für Soziales, Gesundheit, Pflege und Konsumentenschutz. *Requirements for Turkey Husbandry in Compliance with Current Animal Welfare Principles* [online] 2021 [cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.bma.gv.at/sozialministeriumat/Services/Neuigkeiten-und-Termine/Archiv-2021/Maerz-2021/Anforderungen-an-eine-zeitgemae%C3%9F-tierschutzkonforme-Haltung-von-Mastputen.html>.

⁴⁷⁸ Martrenchar, A., Huonnig, D., Cotte, J.P. (2001) *Influence of environmental enrichment on injurious pecking and perching behaviour in young turkeys*. British Poultry Science, 42(2), str. 161-70. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/dw6cmr>.

⁴⁷⁹ The Humane Society of the United States. *The Welfare of Animals in the Turkey Industry* [online][cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.humanesociety.org/sites/default/files/docs/hsus-report-turkey-welfare.pdf>.

⁴⁸⁰ Bermudez, A.J., Stewart-Brown, B. (2003). *Disease prevention and diagnosis*. In: Saif, Y.M. et al.(eds). *Diseases of Poultry*, 11th Edition. Iowa, Blackwell Publishing Professional, str. 5-42. ISBN 978-0813804231.

⁴⁸¹ Bundesministerium für Soziales, Gesundheit, Pflege und Konsumentenschutz. *Requirements for Turkey Husbandry in Compliance with Current Animal Welfare Principles* [online] 2021 [cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.bma.gv.at/sozialministeriumat/Services/Neuigkeiten-und-Termine/Archiv-2021/Maerz-2021/Anforderungen-an-eine-zeitgemae%C3%9F-tierschutzkonforme-Haltung-von-Mastputen.html>.

⁴⁸² European Parliament. *Parliamentary question - E-000570/2023(ASW)* [online] 2023 [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2023-000570-ASW_EN.html.

⁴⁸³ European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare, SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285, Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.

3.1.4 Kachny a husy

Okolo 40 milionů hus a kachen se v EU ročně chová pro produkci *foie gras*. Jak bylo již zmíněno, *foie gras* je francouzský pokrm, který se připravuje ze ztučněných jater převážně kachen. Tradičně se *foie gras* vyrábělo z husích jater, nicméně nyní tvoří více než 90 % produkce kachní játra. Využívá se přitom obvykle samců kachny křížené mulard (hybridi kachny domácí a kachny pižmové, kteří se kvůli rozdílům ve velikosti a počtu chromozomů rodičů rodí sterilní) a samice jsou po vylíhnutí usmrceny.^{484,485} Produkce probíhá ve dvou základních fázích. První se soustředí na rozšíření jícnu u ptáků, aby mohli později přijímat obrovská kvanta krmiva za krátkou dobu, a rapidní růst svalů, kdy jsou krmeni stravou s vysokým obsahem škrobu. Pak nastává fáze **nuceného výkrmu** (12 až 15 dnů u kachen a 15 až 18 dnů u hus), kdy jsou ptáci nejčastěji uzavřeni v **individuálních těsných klecích** a pomocí 20 až 30 cm dlouhé trubice je jim do jícnu zaváděno krmivo (většinou směs uvařené kukuřice s tukem); kachnám dvakrát a husám třikrát denně. Kromě individuálních klecí jsou především u hus využívány skupinové klece a kotce, nicméně 80 % kachen, a tím pádem také většina zvířat využívaných pro produkci *foie gras*, je chováno právě v individuálních klecích o ploše přibližně 900 až 1 050 cm² které znemožňují i základní pohyby jako otočení se.⁴⁸⁶ Studie prokazují, že pro ptáky se jedná o velmi stresující a nepříjemný zážitek. Lze u nich pozorovat averzi a snahu vyhnout se výkrmu, a dokonce také snahu schovat se před osobou, která nucený výkrm provádí, ještě dvě až tři hodiny po výkrmu. Nelze vyloučit ani zranění z nevhodného zacházení se zvířetem, včetně poranění jícnu. Úmrtnost v hejnech je podle studií z Francie, Belgie a Španělska čtyři až dvacetkrát větší než u hejn stejného věku, které nucený výkrm nepodstupují.⁴⁸⁷ Nucený výkrm na svém území zakázala většina členských států EU včetně České republiky⁴⁸⁸ nebo Polska.⁴⁸⁹ Produkce však zatím nebyla zakázána ve Francii, kde se vyrábí většina *foie gras* v EU i na světě.⁴⁹⁰ Legislativa v EU navíc intenzivní výkrm podporuje **obchodními normami pro drůbeží maso**, podle nichž musí mít játra využívaná na *foie gras*

⁴⁸⁴ Rochlitz, I., Broom, D. (2017). *The welfare of ducks during foie gras production*. Animal Welfare, 26, str. 135-149. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.26.2.135>.

⁴⁸⁵ Vlivem depopulace drůbeže kvůli šíření ptačí chřipky v roce 2022 však producenti bezprecedentně přistoupili také k výkrmu samic.

⁴⁸⁶ European Commission. *Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese* [online] 1998 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2020-12/sci-com_scah_out17_en.pdf.

⁴⁸⁷ BCSPCA. *The Scientific Case Against Foie Gras* [online] 2009 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: <https://spca.bc.ca/wp-content/uploads/foie-gras-scientific-report.pdf>.

⁴⁸⁸ § 4(1)(r) ve spojení s § 2(1), zákon č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání, Česká republika.

⁴⁸⁹ Čl. 4(7) ve spojení s čl. 6(2)(12), Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, Dz. U. 1997 Nr 111 poz. 724, Polsko.

⁴⁹⁰ Dalšími EU státy, které nucený výkrm nadále povolují, jsou Maďarsko, Bulharsko, Španělsko a region Valonska v Belgii.

předepsanou minimální váhu (300 g pro kachny a 400 g pro husy),⁴⁹¹ což je váha, které není možné přirozeně dosáhnout (ta se se u kachen pohybuje okolo 50 g). Toto ustanovení tak tvoří právní překážku pro odstranění praktiky nuceného výkrmu. Diskuse okolo výroby *foie gras* jsou v současné době poměrně živé, a to také ve vztahu ke zmíněnému plánovanému zákazu chovu hospodářských zvířat v klecích, které jsou používány ve většině chovů, kde k nucenému výkrmu dochází. EÚBP doporučil klece nepoužívat z důvodu negativních dopadů na *welfare* zvířat a navýšit prostor v chovech pro jednotlivce na více než 4000 cm² u kachen a 7700 cm² u hus.⁴⁹²

Nucený výkrm však není jediným *welfare* problémem chovu kachen a hus v EU. Stejně jako u slepic nebo krůt i zde platí, že vysoká hustota osazení snižuje *welfare* ptáků. U kachen se zvyšuje incidence klovaní peří a u hus zase riziko vzniku tzv. syndromu andělských křídel, kdy se kloub v křídle trvale zdeformuje. S cílem zmírnit dopady klovaní peří tak u kachen často dochází ke krácení zobáků, přičemž studie naznačují, že první dva týdny po zákroku trpí kachny akutní přetrvávající bolestí. Kvalita podestýlky je také zásadní pro *welfare* těchto zvířat, jelikož špinavá a vlhká podestýlka se negativně podepisuje na stavu končetin.⁴⁹³ Možná tím nejzávažnějším nedostatkem je však **absence přístupu k vodním plochám**. Kachny i husy jsou vodním ptactvem, pro které je řada etologických potřeb spojena s vodou, mezi nimi plavání, ponořování hlavy, koupání a péče o peří. Podle studií jsou kachny velmi silně motivovány k tomu, trávit podstatnou část dne na otevřené vodě. Pokud k ní přístup nemají, lze u nich pozorovat frustraci. Kromě toho je přístup k vodě zásadní i pro jejich termoregulaci a zachování zdraví. Ponořováním hlavy se totiž zbavují částic prachu a potravy okolo nosních děr, které by při nahromadění mohly vést k infekcím a respiračním problémům, a předcházejí také suchosti očí, která může přejít v zákal. Pobyt ve vodě jim taktéž umožňuje udržovat peří zdravé a v dobré kondici.⁴⁹⁴ Přesto však není přístup kachen a hus k vodním plochám v EU vyžadován, s výjimkou ekologického zemědělství, které také zakazuje šhubání peří.⁴⁹⁵

⁴⁹¹ Čl. 1 odst. 3 nařízení Komise (ES) č. 543/2008 ze dne 16. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro drůbeží maso, Úř. věst. L 157, 17.6.2008, s. 46–87.

⁴⁹² European Food Safety Authority (2023). *Welfare of ducks, geese and quail on farm*. EFSA Journal, 21(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7992>.

⁴⁹³ Nicol, C.J. et al. (2017). *Farmed Bird Welfare Science Review*. Melbourne, Department of Economic Development, Jobs, Transport and Resources, 321 stran. ISBN 978-1-925629-84-2.

⁴⁹⁴ RSPCA. *Watertight: The case for providing farmed ducks with full body access to water* [online] 2015 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z:

<https://science.rspca.org.uk/documents/1494935/9042554/RSPCA+duck+report+Watertight+March+2015.pdf/d6232ab7-da69-e74a-84b4-d392c31a182e?t=1553171220082>.

⁴⁹⁵ Bod 1.9.4.4. písm. k) a 1.9.4.3. části II přílohy II nařízení o ekologické produkci.

Obecně je peří hus získáváno buď po porážce, nebo ještě za života zvířete. U živých zvířat rozlišuje EÚBP „sběr“ peří, kdy se odstraňuje již uvolněné peří z přepeřování, od šhubání peří z kůže na prsou, bříše, zádech nebo z křídel. Pokud je „sběr“ prováděn opravdu opatrně a šetrně a v období přepeřování, neměla by být husám způsobována bolest, jelikož nedochází k poškození tkání. Naopak **šhubání je však vždy s bolestí a utrpením spojeno**. V praxi je však složité tyto dvě situace odlišit, jelikož k přepeřování může docházet u různých částí těla v různou dobu a stejně tak není přepeřování stejné u všech ptáků v hejnu, a tak i při onom „sběru“ může docházet k bolestivému šhubání. Navíc již samotný odchyt a následná manipulace a znehybnění zvířete jsou spojeny se stresem (náchylnost ke stresu se u hus při přepeřování ještě zvyšuje) a může zvířatům způsobit zranění.⁴⁹⁶ Podle doporučení stálého výboru v rámci Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely však šhubání peří nesmí být prováděno na živých zvířatech,⁴⁹⁷ čímž ustanovuje celounijní zákaz této praktiky. Přesto se však pravidelně objevují zprávy o porušování tohoto zákazu, které zachycují husy vykazující jasné známky utrpení (např. vokalizace, nadměrné mávání křídel atd.) během údajného „sběru“.⁴⁹⁸ Nevztažení zákazu šhubání peří živých zvířat také na „sběr“ tak vytváří právní mezeru, která dává prostor dalšímu utrpení hus.

3.1.5 Křepelky

V Evropské unii je chováno minimálně 140 milionů křepelk,⁴⁹⁹ nejčastěji se přitom jedná o křepelky japonské (*Coturnix japonica*) vyšlechtěné podobně jako kur domácí buď na rychlý růst na maso, či na vysokou snášku vajec. Křepelka je nejmenším druhem drůbeže komerčně chovaným v EU pro produkci masa (váha při porážce se pohybuje okolo 200 g) a jedná se o zvíře velmi náchylné ke stresu.⁵⁰⁰ Pro křepelky je také **typický chov v holých (čili neobohacených) klecích s drátěnými podlahami**, především pro ty chované pro vejce. Tyto

⁴⁹⁶ European Food Safety Authority (2010). *Scientific Opinion on the practice of harvesting (collecting) feathers from live geese for down production*. EFSA Journal, 8(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2010.1886>.

⁴⁹⁷ Recommendation concerning domestic Geese adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 22 June 1999.

⁴⁹⁸ Naposledy např. investigace z 35 polských farem, z nichž se téměř půlka trhání peří na živých husách dopouštěla. Pro více informací viz FOUR PAWS in Europe. *Despite Eu-Wide Ban: Cruel Live Plucking of Geese Still Common in Poland* [online] 2022 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vier-pfoten.eu/our-stories/eu-press-releases/despite-eu-wide-ban-cruel-live-plucking-of-geese-still-common-in-poland>.

⁴⁹⁹ Compassion in World Farming. *End the Cage Age: Why the EU Must Stop Caging Farm Animals* [online] 2020 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/7434596/end-the-cage-age-why-the-eu-must-stop-caging-farm-animals.pdf>.

⁵⁰⁰ European Food Safety Authority (2006). *The welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail*. EFSA Journal, 4(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.326>.

klece znemožňují vykonávání etologických potřeb a striktně omezují svobodu pohybu, jelikož prostor na jednu křepelku se rovná pouhým asi 86 cm², což vede ke stejnému problému jako u ostatních druhů drůbeže – klování peří.⁵⁰¹ Přirozeně přitom křepelky tráví velkou část dne pohybem, hrabáním, klováním, hledáním potravy či čištěním peří.⁵⁰² Jejich responsí na stresový podnět je rychlý únik vzletem, což však v těsných a nízkých klecích znamená, že ptáci narazí do vršku klece a zraní se. U křepelk chovaných na maso figuruje také halový chov, většinou však s opravdu vysokou hustotou osazení, která **podněcuje agresi mezi zvířaty a vyklovávání peří**. Křepelka přirozeně žije ve vysoké trávě, kde má možnost schovat se před predátory, a tak jí holé prostředí haly bez možnosti úkrytu stresuje a jednoduše se vyleká. Existují také systémy halových chovů s menší hustotou osazení a obohacením prostředí či volný chov, nicméně ty se zdají být marginálními systémy chovu.⁵⁰³

Unijní právo křepelky (stejně jako u krůty, husy a kachny) opomíjí a nestanovuje žádné druhově specifické standardy jejich chovu, přičemž pro tyto ptáky nebyla přijata dokonce ani doporučení stálého výboru v rámci Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely. Nevěnují se jim blíže ani právní předpisy v oblasti ekologického zemědělství, které přitom obsahují konkrétní podmínky pro chov několika druhů drůbeže. Křepelky jsou tak poněkud **přehlíženým druhem v rámci EU**, což je také patrné z (ne)dostupnosti oficiálních dat. Jsou však alespoň zahrnuty do příslibu Komise zakázat klecové chovy, což doporučil také EÚBP. Ten ve svém vědeckém stanovisku z května 2023 doporučil nechovat křepelky v těsných klecích a poskytnout každému zvířeti prostor o ploše alespoň 581 cm² na jednoho ptáka a výšce 150 cm s cílem předejít zraněním při létání. Součástí doporučení je také poskytnutí suché a kypré podestýlky a dostatku prostoru k umožnění etologických potřeb, jako je popelení.⁵⁰⁴ Že je nutné věnovat větší pozornost ochraně křepelk, je patrné také z investigací neziskových organizací, např. z roku 2022 italské organizace *Essere Animali*.⁵⁰⁵ Ta odhalila velmi špatné životní podmínky křepelk v intenzivním chovu, kde bylo

⁵⁰¹ Compassion in World Farming. *End the Cage Age: Why the EU Must Stop Caging Farm Animals* [online] 2020 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/7434596/end-the-cage-age-why-the-eu-must-stop-caging-farm-animals.pdf>.

⁵⁰² European Food Safety Authority (2006). *The welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail*. EFSA Journal, 4(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.326>.

⁵⁰³ Compassion in World Farming. *Quail Welfare* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.eu/farm-animals/quail/quail-welfare/>.

⁵⁰⁴ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of ducks, geese and quail on farm*. EFSA Journal, 21(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7992>.

⁵⁰⁵ Essere Animali. *The Dramatic Life of Quails Bred in Cages for the production of meat and eggs* [online][cit. 3.2.2023]. Dostupné z: <https://www.essereanimali.org/en/investigation-quail-farms-cages/>.

v jedné kleci natlačeno až 50 ptáků nucených žít na minimálním prostoru a bez jakéhokoliv obohacení prostředí. Část zvířat přitom trpěla vyklovaným peřím důsledkem stresu a frustrace.

3.2 Prasata

V roce 2021 čítala populace prasat v EU 141 milionů zvířat, největší byla přitom ve Španělsku následovaném Německem a Dánskem.⁵⁰⁶ Ačkoliv byla prasata domestikována před 9 000 lety,⁵⁰⁷ dnešní prase domácí (*Sus domesticus*) si zachovává řadu charakteristik svých divokých předků. Jako společenská zvířata obvykle žijí v rodinných skupinách s tím, že základní sociální jednotku tvoří několik samic a jejich potomci. Již chvíli po narození si selata mezi sebou začínají formovat sociální vztahy a stanovovat hierarchii.⁵⁰⁸ Přibližně 24 hodin před porodem opouští březí samice skupinu a cestují i několik kilometrů, aby našly ideální místo pro stavbu propracovaného hnízda, kde po porodu tráví se selaty přibližně devět dní, načež se připojí zpět ke skupině a selata dalších 14 až 17 týdnů pijí matčino mléko.⁵⁰⁹ Jakožto inteligentní a zvědavá zvířata tráví prasata velkou část dne pohybem, objevováním a hledáním potravy, a i přes panující předsudky, že se jedná o špinavá zvířata, dbají velmi výrazně na hygienu. Přísně tak oddělují místa, kde spí, od míst, kde vylučují.⁵¹⁰

V současných moderních systémech chovu tráví prasnice značnou část svého života v klecích. Podle čl. 3 odst. 4 směrnice o ochraně prasat musí být prasnice a prasničky⁵¹¹ čtyři týdny po zapuštění přesunuty do skupin, pro něž směrnice stanovuje minimální základní využitelnou podlahovou plochu (1,64 m² pro zapuštěnou prasničku, 2,25 m² pro prasnici) a část plochy, kterou musí tvořit pevná podlaha (tzn. ne rošty).⁵¹² Do té doby však mohou být **chovány v individuálních klecích**, kde jsou obvykle umístěny od fáze oplodnění, které pro prasnice nastává pár dní po odstavu předchozího vrhu. Dohromady tak stráví prasnice či prasnička v individuální kleci přibližně pět týdnů. Ustájení v těchto klecích je však spojeno se závažnými

⁵⁰⁶ Eurostat. *Pig population - annual data* [online][cit. 29.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_LSPIG/default/table?lang=en.

⁵⁰⁷ Giuffra, E. et al. (2000). *The Origin of the Domestic Pig: Independent Domestication and Subsequent Introgression*. *Genetics*, 154(4), str. 1785–1791. ISSN 1943-2631. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/genetics/154.4.1785>.

⁵⁰⁸ Graves, H.B. (1984). *Behavior and Ecology of Wild and Feral Swine (Sus Scrofa)*. *Journal of Animal Science*, 58(2), str. 482-492. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/jas1984.582482x>.

⁵⁰⁹ Jensen, P. (1986). *Observations on the maternal behaviour of free-ranging domestic pigs*. *Applied Animal Behaviour Science*, 16(2), str. 131-142. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(86\)90105-X](https://doi.org/10.1016/0168-1591(86)90105-X).

⁵¹⁰ Stolba, A., Wood-Gush, D. (1989). *The behaviour of pigs in a semi-natural environment*. *Animal Science*, 48(2), str. 419-425. ISSN 1748-748X. Dostupné z: [doi: https://doi.org/bgccont](https://doi.org/bgccont).

⁵¹¹ Pohlavně dospělé samice před prvním porodem.

⁵¹² To neplatí pro provozy s méně jak deseti prasnicemi. Ty mohou být v chovány v klecích i během tohoto období, směrnice pouze stanovuje požadavek, aby pro ně bylo možné se v kleci otočit.

riziky pro *welfare* prasnic a prasniček, mezi jinými omezením pohybu, neklidem, nemožností objevovat prostředí a hledat si potravu a dlouhotrvajícím pocitem hladu. Frustrované prasnice se tak uchylují ke **stereotypnímu chování či naopak nečinnosti** a zažívají nepohodu, jelikož si ve stísněném prostoru nemohou pohodlně lehnout a jsou nuceny ležet tam, kde se vyprazdňují. Pokud jsou navíc samice umístěny v individuální kleci v období před říjí a během ní, nemožnost sociální interakce v době, kdy jsou k ní vysoce motivovány, způsobuje další stres. Skupinové ustájení hned od odstavu proto nabízí řadu *welfare* výhod, pokud je dobře provedeno a řízeno tak, aby minimalizovalo agresivitu a splňovalo potřeby prasnic udržováním stabilních skupin a předcházením míchání skupin zvířat. Používání individuálních klecí pro prasnice proto nemá opodstatnění, protože jejich agresivitu lze minimalizovat, pokud se po jakémkoli období odloučení (např. při porodu a kojení nebo při oplodňování) vrátí co nejdříve zpět do skupin.⁵¹³ Kromě poskytnutí dostatečného místa⁵¹⁴ snižuje incidenci agrese a neklidu také krmivo bohaté na vlákninu.⁵¹⁵ Používání individuálních klecí pro ustájení připouštěných prasnic a prasniček bylo zakázáno ve Švédsku již od roku 1988.⁵¹⁶ V Rakousku je snížena doba, kdy mohou být prasnice či prasničky umístěny v individuální kleci, na 10 dní po inseminaci,⁵¹⁷ v Německu bylo užívání těchto klecí zcela zakázáno s přechodným obdobím do roku 2029⁵¹⁸ a v Dánsku bude plný zákaz účinný do roku 2035.⁵¹⁹

Instinkt březích samic **stavět si před porodem hnízdo** je velmi silný, a tak jsou elementy chování spojené se stavbou hnízda přítomné i u prasnic či prasniček, které nemají možnost hnízdo postavit. Je-li jim stavění hnízda umožněno, projevuje se pozitivně také na

⁵¹³ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵¹⁴ Hemsworth, P.H. et al. (2013) *Effects of group size and floor space allowance on grouped sows: Aggression, stress, skin injuries, and reproductive performance*. Journal of Animal Science, 91, str. 4953-4964. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/jas.2012-5807>.

⁵¹⁵ Meunier-Salaün, M.C., Edwards, S.A., Robert, S. (2001) *Effect of dietary fibre on the behaviour and health of the restricted fed sow*. Animal Feed Science and Technology, 90, str. 53-69. ISSN 0377-8401. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0377-8401\(01\)00196-1](https://doi.org/10.1016/S0377-8401(01)00196-1).

⁵¹⁶ Původní zákaz přinesl zákon z roku 1988 (Djurskyddslag (1988:534), resp. vyhláška k němu (Djurskyddsförordning (1988:539)). Zákon i vyhláška byly nahrazeny (Djurskyddslag (2018:1192), Djurskyddsförordning (2019:66), přičemž vyhláška nyní stanovuje požadavek, aby „*prasata byla chována volně*“. Dočasné uzavření zvířat v klecích je možné (např. kvůli krmení), viz Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om grishållning inom lantbruket m.m., SJVFS 2019:20.

⁵¹⁷ Bod 3.2 přílohy IV, Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit und Frauen über die Mindestanforderungen für die Haltung von Pferden und Pferdeartigen, Schweinen, Rindern, Schafen, Ziegen, Schalenwild, Lamas, Kaninchen, Hausgeflügel, Straußen und Nutzfischen (BGBl. II Nr. 485/2004), Rakousko.

⁵¹⁸ § 30, Tierschutz-Nutztierhaltungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 2006 (BGBl. I S. 2043), die zuletzt durch Artikel 1a der Verordnung vom 29. Januar 2021 (BGBl. I S. 146) geändert worden ist, Německo.

⁵¹⁹ § 1(6) Lov om ændring af lov om indendørs hold af drægtige søer og gylte (LOV nr 83 af 28/01/2014), Dánsko.

vztahu prasnic k jejich selatům.⁵²⁰ Týden před očekávaným porodem je však **většina prasnic v EU umístěna do porodních klecí**, kde mají k dispozici pouze asi 0,9–1,3 m² prostoru. Směrnice o ochraně prasat neobsahuje požadavek na minimální plochu, jež musí být poskytnuta prasnicím a prasničkám v individuálních nebo porodních klecích. Klece jsou tak většinou natolik těsné, že samice si mohou pouze lehnout a postavit se. Ačkoliv čl. 3 odst. 5 směrnice vyžaduje, aby „*prasnice a prasničky měly stálý přístup k manipulovatelnému materiálu*“, ten není téměř nikdy k dispozici, protože podlaha je obvykle částečně nebo úplně pokryta rošty pro odtok výkalů a moči, což znamená, že prasnice tráví veškerý čas na holé podlaze bez podestýlky. Absence možnosti provádět vnitřně motivovanou stavbu hnízda posledních 24 hodin před porodem tak vede u prasnic ke stresu a frustraci.⁵²¹ Porodní klece byly v chovech prasat poprvé zavedeny v 60. letech 20. století s cílem snížit úmrtnost selat kontrolou pohybu prasnic (především tedy předcházení zalehnutí selat prasnicí) a zároveň usnadnit manipulaci se zvířaty ze strany pracovníků a ušetřit místo.⁵²² **Zalehnutí selat prasnicí** je přitom problém spojený s moderními chovy prasat, kde prasnice nemá prostor postavit si hnízdo a kde se vlivem selektivního křížení zvyšuje počet selat ve vrhu. Výzkum ukázal, že zatímco počet zalehnutých selat je vyšší v kotcích s volným ustájením, počet selat uhynulých z jiných příčin je vyšší v porodních klecích. Při porovnání tak byla úmrtnost v obou systémech téměř stejná. Hlavním faktorem ovlivňujícím úmrtnost selat před odstavením, která se pohybuje okolo 5 až 35 %, ⁵²³ je velikost vrhu při narození, věk prasnice a roční období, ⁵²⁴ jelikož ve větších vrzích se také zvyšuje počet selat uhynulých při narození a slabých selat, která nepřežijí odstav. EÚBP došel ve svém vědeckém stanovisku k závěru, že porodní klece vedou k omezení pohybu, neklidu, skupinovému stresu, neschopnosti prozkoumávat, neschopnosti projevovat mateřské chování (kdy mají prasnice tendence být vůči selatům agresivnější než v alternativních systémech kvůli absenci zdravé interakce a socializace s nimi), tepelnému stresu a poškození měkkých tkání

⁵²⁰ Yun, J. et al. (2014). *Prepartum nest-building has an impact on postpartum nursing performance and maternal behaviour in early lactating sows*. Applied Animal Behaviour Science, 160, str. 31-37. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2014.08.011>.

⁵²¹ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵²² Goumon, S. (2022). *Review of Temporary Crating of Farrowing and Lactating Sows*. Frontiers in Veterinary Science, 9. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2022.811810>.

⁵²³ European Parliament. *The EU pig meat sector* [online] 2020 [cit. 28.12.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652044/EPRS_BRI\(2020\)652044_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652044/EPRS_BRI(2020)652044_EN.pdf).

⁵²⁴ Weber, R., Keil, N. M., Fehr, M. and Horat, R. (2007). *Piglet mortality on farms using farrowing systems with or without crates*. Animal Welfare, 16. ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://www.ingentaconnect.com/contentone/ufaw/aw/2007/00000016/00000002/art00042>.

a pokožky.⁵²⁵ Prasnice jsou v nich uzavřeny až do odstavení, pro který směrnice o prasatech stanovuje minimální stáří selat na 28 dní, avšak umožňuje odstavení o týden dříve za splnění legislativních podmínek (bod C kapitoly II přílohy I směrnice). Zde je nutné zmínit, že EÚBP považuje tuto možnost předčasného odstavení za rizikovou, jelikož selata stará tři týdny nejsou zvyklá hledat si a konzumovat pevnou stravu, a tak energetický a nutriční příjem po odstavení rapidně klesne a selata se stávají náchylnými ke střevním potížím, přičemž vlivem nízkého příjmu potravy jsou také náchylnější ke změnám teploty a infekcím (což podporuje nedostatečně vyvinutá imunita). Alternativami k porodním klecím pro prasnice jsou **porodní kotce**, jejichž plocha se obvykle pohybuje od 6,5 do 8 m². Ty jsou využívány v zemích, kde je legislativně povoleno pouze tzv. volné ustájení prasnic, a také v ekologickém zemědělství, které nepovoluje chov zvířat v klecích. Jako určitý kompromis mezi porodními klecemi a porodními kotci, jež poskytují více místa, vzniklo také **kombinované ustájení**, kdy jsou prasnice chovány v kotci (obvykle 5,5 až 7,5 m²), v němž se však nachází klec navržená tak, aby mohla být z jedné či obou stran otevřena. Ta slouží k fixaci prasnice na několik dní před porodem a během laktace, což je pak spojeno se stejnými problémy jako u porodních klecí. EÚBP doporučuje, aby prasnice těsně před porodem a kojící prasnice nebyly ustájeny v porodních klecích, ale v porodních koticích. Ty by dle něj měly prasnicím poskytovat nejméně 6,6 m² užité plochy, což znamená, že celková plocha kotce by měla být minimálně 7,8 m²; poskytnutí většího prostoru pak bude mít pozitivní dopad na *welfare* prasnic. Doporučuje se také, aby prasnice a prasničky měly k dispozici slámu, seno a senáž v množství, které umožní, aby byly všechny prvky chování při stavbě hnízda prováděny na funkční úrovni. U velikosti vrhu bylo doporučeno, aby byl počet narozených selat nižší než průměrný počet funkčních struků, aby se zredukovala konkurence v přístupu k mléku a také šance na zalehnutí selete.⁵²⁶ Kromě Švédska, které zakázalo použití porodních klecí a praktikuje volné ustájení od roku 1988, zakázaly praxi užívání porodních klecí pro prasnice během porodu a laktace také Rakousko, kde bude od roku 2033 omezeno jejich užívání na maximálně pět dní (den před porodem a čtyři po něm),⁵²⁷ a Německo, kde je užívání omezeno na stejnou dobu, s přechodným obdobím do roku 2036.⁵²⁸

⁵²⁵ European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare aspects of different housing and husbandry systems for adult breeding boars, pregnant, farrowing sows and unweaned piglets*. EFSA Journal, 5(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.572>.

⁵²⁶ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵²⁷ Bod 3.3.2 přílohy I, Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit und Frauen über die Mindestanforderungen für die Haltung von Pferden und Pferdeartigen, Schweinen, Rindern, Schafen, Ziegen, Schalenwild, Lamas, Kaninchen, Hausgeflügel, Straußen und Nutzfischen (BGBl. II Nr. 485/2004), Rakousko.

⁵²⁸ § 30, Tierschutz-Nutztierhaltungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 2006 (BGBl. I S. 2043), die zuletzt durch Artikel 1a der Verordnung vom 29. Januar 2021 (BGBl. I S. 146) geändert worden ist, Německo.

Pokud tak vezmeme v potaz, že přísnější pravidla pro chov, co se týče individuálních a porodních klecí, přijala zatím pouze hrstka zemí, většina z 10milionové populace prasnic v EU tak stráví značnou část svého života prakticky neschopna pohybu, jelikož rodí průměrně dvakrát ročně. A to i přes to, že bod 10 odůvodnění směrnice o prasatech explicitně zmiňuje, že je potřeba zakázat „*nynější praxi chovu prasnic v trvalém omezení pohybu*“, jelikož prasnice jsou vysoce motivovány k sociálnímu kontaktu s ostatními, pokud je jim poskytnut prostor a rozmanité prostředí.

Omezení svobody pohybu jsou vystaveni také **kanci**. Ačkoliv především v západní Evropě převažuje umělá inseminace,⁵²⁹ chovy stále využívají kance ke stimulaci prasnic, jelikož pomáhají vyvolat a identifikovat říji. Většina chovných kanců v EU je držena v halách v individuálních kotcích, které mají podle směrnice o ochraně prasat plochu 6 m², popř. 10 m², je-li kotec využíván také k přirozené reprodukci (bod A kapitoly II přílohy I). To vzhledem k velikosti kanců představuje razantní omezení jejich pohybu; o to více, pokud vezmeme v potaz, že kanec v takovém kotci stráví celý svůj život (čili od asi šesti měsíců do přibližně dvou až tří let věku, kdy je usmrcen). S tím je spojena také nemožnost vykonávat základní etologické potřeby. Kance navíc stresuje izolace, jelikož většina z nich nemá téměř žádný fyzický kontakt s ostatními prasaty vyjma reprodukce, dochází-li k ní přirozeně. Stejně jako prasnice jsou krmeni koncentrovaným krmivem, které jim neposkytne pocit nasycení, a zvířata tak trpí hladem.⁵³⁰ Kromě výše uvedeného (slabého) ustanovení ohledně plochy kotce však směrnice nestanovuje žádné další specifické standardy pro kance, které by měly chránit jejich *welfare*. Legislativa tak *welfare* přibližně 200 000 kanců v EU vesměs přehlíží.⁵³¹

Již v prvních dnech života čekají většinu selat v EU bolestivé zákroky upravující jejich vzhled, konkrétně krácení oháněk (ocásků), štípání nebo obroušení zubů (špičáků) a kastrace. Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, **krácení oháněk selat** je jedním z dlouhodobých problémů evropské legislativy na ochranu *welfare* zvířat. Důvodem je snaha předejít vzájemnému napadání prasat okusováním ocásků, což může vést k nepříjemným zraněním a s nimi spojeným komplikacím. Tomuto problému, který je zřejmou chybou prostředí, v němž prasata žijí a jež jim neposkytuje vhodné obohacení k manipulaci a hraní si,⁵³²

⁵²⁹ Dominiek, M. et al. (2011). *Artificial Insemination in Pigs*. In: M. Manafi (ed.) (2001). *Artificial Insemination in Farm Animals*. London, IntechOpen, str. 79-94. ISBN 978-953-307-312-5.

⁵³⁰ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8), 7421 ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵³¹ Eurostat. *Pig population - annual data* [online][cit. 29.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_LSPIG/default/table?lang=en.

⁵³² European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

se však chovy snaží předcházet mrzačením selat skrze krácení jejich ocásků kauterizací či nekauterizačními nebo také manuálními metodami, po němž seleti zbydou přibližně jen 2–3 cm ocásku. Směrnice o ochraně prasat stanovuje, že je-li zákrok prováděn po sedmém dni života, může jej provést pouze veterinář a za použití anestezie a analgetik. Mladší selata tedy mohou podstupovat zákrok za plného vědomí a bez následného tišení bolesti (bod 8 kapitoly I přílohy I). *Welfare* selat je ohroženo během krácení, těsně po něm i po delším časovém období. Sice není zcela jasné, jak dlouho po zákroku ještě selata trpí bolestmi, nicméně studie pozorovaly strach selat z lidí dva týdny po zákroku či zvýšenou citlivost ocásku ještě po čtyřech týdnech.⁵³³ Pokud je zvířatům poskytnuta správná strava, dostatek tekutin, je udržována přiměřená hustota osazení (a prasatům je tak poskytnuto více místa) a především mají k dispozici materiál, který jim umožňuje uspokojovat své etologické potřeby (tedy takový, který mohou jíst, kousat, do nějž mohou rýt nebo s ním mohou manipulovat),⁵³⁴ incidence okusování ocasů se minimalizuje.^{535,536} Podle směrnice o ochraně prasat **nelze provádět krácení ocásků rutinně**, ale „*pouze v případech prokázaných poranění struků prasnice nebo uší a ocasů ostatních prasat*“ a jako poslední možnost, pokud selhala jiná opatření (bod 8 kapitoly I přílohy). Přesto zákrok ročně podstoupí 150 milionů selat a vymáhání tohoto ustanovení napříč EU zcela selhává.⁵³⁷ V roce 2007 byl podle EÚBP zkrácen ocásek 81–100 % selat v EU,⁵³⁸ studie z roku 2018 zase hovořila o 77 %. Jediné dva členské státy, které ustanovení úspěšně prosazují, jsou Švédsko a Finsko.⁵³⁹ Naopak členské státy s největšími populacemi prasat si zdaleka nevedou

⁵³³ Tallet, C. et al. (2019). *Evidence of pain, stress, and fear of humans during tail docking and the next four weeks in piglets (Sus scrofa domesticus)*. *Frontiers in Veterinary Science*, 6. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00462>.

⁵³⁴ Commission Staff Working Document on best practices with a view to the prevention of routine tail-docking and the provision of enrichment materials to pigs accompanying the document commission recommendation on the application of Council Directive 2008/120/EC laying down minimum standards for the protection of pigs as regards measures to reduce the need for tail-docking, SWD(2016) 49 final.

⁵³⁵ European Food Safety Authority (2007). *The risks associated with tail biting in pigs and possible means to reduce the need for tail docking considering the different housing and husbandry systems*. *EFSA Journal*, 5(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.611>.

⁵³⁶ To prokazuje i švédská zkušenost. I přes zákaz krácení oháněk v národní legislativě je okusování ocasů ve Švédsku minoritní problém. K tomu více viz Wallgren, T. et al. (2019). *Rearing Pigs with Intact Tails—Experiences and Practical Solutions in Sweden*. *Animals*, 9(10). ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9100812>.

⁵³⁷ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁵³⁸ European Food Safety Authority (2007). *The risks associated with tail biting in pigs and possible means to reduce the need for tail docking considering the different housing and husbandry systems*. *EFSA Journal*, 5(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.611>.

⁵³⁹ De Briyne, N., Berg, C., Blaha, T. et al. (2018). *Phasing out pig tail docking in the EU - present state, challenges and possibilities*. *Porc Health Manag* 4, 27. ISSN: 2055-5660 [online][cit. 28.12.2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s40813-018-0103-8>.

dobře; audity Komise hovoří o 98,5 % prasat ve Španělsku,⁵⁴⁰ 95 % v Německu⁵⁴¹ a 98,5 % v Dánsku.⁵⁴² Vzhledem k tomu, že **zákaz rutinního krácení oháněk byl do unijní legislativy zaveden v roce 1994**, se jedná o zářný příklad selhání ochrany hospodářských zvířat v praxi. Podle EÚBP by krácení oháněk nemělo být prováděno a prasatům by mělo být poskytnuto obohacení prostředí, tedy lehce manipulovatelné materiály jako sláma, seno nebo siláž, a to v takovém množství, aby bylo vyloučeno vzájemné soupeření.⁵⁴³ Na druhou stranu bylo prokázáno, že poskytování visících řetězů či provazů anebo gumových či plastových hraček není pro prasata tak atraktivní, a není tak adekvátním obohacením prostředí.⁵⁴⁴ Směrnice o ochraně prasat sice vyžaduje, aby měla prasata „*trvalý přístup k dostatečnému množství materiálu, který jim umožňuje etologické aktivity, jako je sláma, seno, dřevo, piliny, houbový kompost, rašelina nebo směsi takových materiálů*“ (bod 4 kapitoly I přílohy I), nicméně toto ustanovení opět naráží na problém častého výskytu roštových podlah pro odtok výkalů a moči, které tyto materiály mohou ucpávat. Především v chovech, kde je podlaha plně roštová, je tak většinou poskytováno pouze **nekvalitní či žádné obohacení prostředí**.⁵⁴⁵ Navíc je nutné dodat, že ustanovení směrnice by nemělo obsahovat neúplný seznam potenciálních materiálů, jelikož to otevírá dveře příliš širokým interpretacím, které zahrnují i výše zmíněné nevhodné způsoby obohacení. Nízké procento nahlášených porušení ve vztahu k ustanovení o poskytování obohacení prostředí a zákazu rutinního krácení oháněk ze strany členských států, jež kontrastuje s mnohem vyššími čísly z auditů Komise, totiž naznačuje, že příslušné orgány v členských státech zkrátka často nejsou schopny rozeznat porušení a považují např. kovové řetězy za vhodné obohacení prostředí.⁵⁴⁶ Lze shrnout, že implementace ustanovení v členských státech je více než neuspokojivá, což potvrzují jak audity a inspekce Komise,⁵⁴⁷ tak investigace

⁵⁴⁰ Final report of an audit carried out in Spain from 18 September 2017 to 22 September 2017 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2017-6126.

⁵⁴¹ Final report of an audit carried out in Germany from 12 February 2018 to 21 February 2018 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2018-6445.

⁵⁴² Final report of an audit carried out in Denmark from 09 October 2017 to 13 October 2017 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2017-6123.

⁵⁴³ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵⁴⁴ Scott, K. et al. (2007). *Influence of different types of environmental enrichment on the behaviour of finishing pigs in two different housing systems: 2. Ratio of pigs to enrichment*. Applied Animal Behaviour Science, 105(1–3). ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2006.05.042>.

⁵⁴⁵ European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare in fattening pigs in relation to housing and husbandry*. EFSA Journal, 5(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.564>.

⁵⁴⁶ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o provádění směrnice Rady 98/58/ES o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, COM/2016/0558 final.

⁵⁴⁷ Kromě auditů, na něž bylo odkázáno výše, lze zmínit také inspekce Potravinového a veterinárního úřadu prováděné od roku 2010. Pouze u dvou ze 17 byly plně naplněny požadavky směrnice (Lucembursko a Švédsko). Více informací viz European Parliament. *Routine Tail-Docking of Pigs* [online] 2014 [cit. 29.12.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509997/IPOL_STU%282014%29509997_EN.pdf.

neziskových organizací v chovech.⁵⁴⁸ Komise se však do současnosti nesnažila situaci napravit jinými než slabými prostředky, jako je vypracovávání pokynů nebo e-learningové nástroje.

Dalším bolestivým zákrokem, který selata hojně podstupují, je **snížení špičáků čili jejich štípání nebo obroušení**. V prvním případě se zuby uštipnou pomocí kleští nad dásněmi, v druhém případě se pak špička zubu obrousí pomocí brusky. Bod 8 kapitoly I přílohy I směrnice o ochraně prasat dovoluje provádět tento zákrok do sedmi dnů věku, a i když je rutinní provádění zakázáno, praxe opět hovoří o opaku. Štípání zubů vyvolává u selat stres a akutní, ale také chronickou bolest. Některé vědecké studie mají dokonce za to, že bolest způsobená abnormalitami pramenícími ze zkrácení zubů může trvat až do doby, než jsou mléčné zuby nahrazeny definitivním chrupem, což by znamenalo, že prasata chovaná na maso trpí bolestmi z krácení zubů téměř celý život. Broušení je také spojováno s bolestí (ačkoliv obecně méně intenzivní než u štípání) a následnými abnormalitami zubů, především pak, pokud není dobře provedeno a je obroušena až příliš velká část zubu.⁵⁴⁹ EÚBP doporučuje štípání zubů vůbec neprovádět a preferuje obroušení, nicméně to musí být provedeno precizně, aby nezranilo citlivé tkáně selete.⁵⁵⁰ Obě metody jsou obhajovány snahou předcházet zraňování ostatních selat a matky při kojení, nicméně jejich účinnost je sporná. Podle EÚBP totiž soupeření selat o přístup k mléku vede ke zranění struků prasnice, nicméně incidence byla podobná, ať již byly zuby selat zkráceny, nebo ponechány celé.⁵⁵¹ Mnohem zásadnější je tak redukovat velikosti vrhů. Ve Švédsku je štípání zubů zakázáno; povoleno je obroušování, nicméně ne rutinně.⁵⁵²

Samci kromě výše zmíněného podstupují také **kastraci**. Kastrace kanců prostředky, které nezpůsobují natržení tkáně, je další z výjimek k pravidlu zákazu zákroků, jež působí prasatům poškození, ztrátu citlivé části těla či změnu kosterní struktury. Pokud je provedena na seleti mladším jednoho týdne, je možné provést ji bez veterináře a bez anestezie a analgetik (opět bod 8 kapitoly I přílohy I). Kastrace se provádí s cílem zabránit tzv. kančímu zápachu, který způsobují převážně hormony androstenon a skatol, a průmysl zároveň využívá toho, že

⁵⁴⁸ Např. investigace organizace Compassion in World Farming v roce 2013. K tomuto více viz: Compassion in World Farming. *Pig Investigations* [online][cit. 29.12.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/our-campaigns/other-campaigns/investigations/pig-investigations/>.

⁵⁴⁹ Compassion in World Farming. *Welfare of Pigs in the European Union: The urgent need for reform of existing legislation and effective enforcement* [online] 2009 [cit. 29.12.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/3818889/welfare-of-pigs-in-the-european-union.pdf>.

⁵⁵⁰ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵⁵¹ European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare aspects of different housing and husbandry systems for adult breeding boars, pregnant, farrowing sows and unweaned piglets*. EFSA Journal. ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.572>.

⁵⁵² Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om skyldigheter för djurhållare och personal inom djurens hälso- och sjukvård, SJVFS 2019:25, Švédsko.

kanci jsou méně agresivní, a tedy jednodušeji manipulovatelní. Kastrace se dotýká asi 100 milionů samců každý rok, tedy asi 80 % z celkového počtu. Zákrok vyvolává u selat bolest projevenou vokalizací, změnami chování po zákroku, jako je třes, křeče, choulení se či vyhýbání se určitým polohám, které lze pozorovat i několik dní po zákroku, významným zvýšením stresových hormonů v těle a pozorována byla také menší socializace selat.⁵⁵³ Alternativami ke kastraci je chov prasat bez jakékoliv kastrace, provádění kastrace, avšak vždy za použití léčiv, anebo imunokastrace. Chirurgická kastrace by podle EÚBP neměla být nikdy prováděna bez analgetik a anestetik během zákroku a po něm (důraz je kladen na použití obou, ne alternativně). Chov nekastrovaných kanců považuje za vhodný, avšak musí jej doprovázet dobrý management, aby kanci neohrožovali *welfare* ostatních prasat kvůli zvýšené agresivitě nebo naskakování. Za nejlepší alternativu považuje úřad imunokastraci, která zahrnuje použití vakcíny blokující funkci hormonu uvolňujícího gonadotropin.⁵⁵⁴ Praktickou překážkou jsou nicméně zaprvé jatka, která často odmítají přijímat prasata, jež imunokastraci podstoupila (z důvodu nákladného testování těl zvířat na přítomnost kančího zápachu), a zadruhé vývoz, jelikož exportní země často preferují chirurgicky kastrovaná zvířata a maso z nich.⁵⁵⁵ Specificky u kanců pak směrnice o prasatech povoluje také další zákrok upravující vzhled, a to **krácení klů**.

Jak již bylo zmíněno, k **odstavu selat** může za splnění podmínek dojít již po dovršení tří týdnů života selat, což je velmi vzdálené přirozené době odstavu u prasat. Kombinace včasného odstavu vedoucího k separační úzkosti, změny prostředí, rapidního přechodu z mléčné na pevnou stravu, nevyhovujících hygienických podmínek a dalších faktorů pak vede u selat k průjmům způsobeným *E. coli*, které jsou často léčeny kolistinem, antibiotikem poslední záchrany v lidské medicíně. Řada studií tak u prasat zaznamenala výskyt bakterie *E. coli* rezistentní na kolistin.⁵⁵⁶ Po odstavu jsou prasata určená na výkrm typicky přesunuta do skupinových kotců, kde s tím, jak rostou, ubývá prostoru na každé jedno prase. Poskytnutí dostatečného prostoru je pro prasata zásadní pro termoregulaci a pro možnost vykonávat širokou škálu jejich behaviorálních potřeb, jako je zkoumání, hraní si či útěk před agresivními

⁵⁵³ Compassion in World Farming. *Welfare of Pigs in the European Union: The urgent need for reform of existing legislation and effective enforcement* [online] 2009 [cit. 29.12.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/3818889/welfare-of-pigs-in-the-european-union.pdf>.

⁵⁵⁴ European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare in fattening pigs in relation to housing and husbandry*. EFSA Journal, 5(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.564>.

⁵⁵⁵ Prezentace, Kornilia Zafeiropoulou, GŘ SANTE, Evropská Komise o přehledu činnosti podskupiny pro welfare prasata Platformy pro dobré životní podmínky zvířat během 12. schůze Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 5.12.2022.

⁵⁵⁶ Rhouma, M. et al (2017). *Post weaning diarrhea in pigs: risk factors and non-colistin-based control strategies*. Acta Veterinaria Scandinavica 59, 31. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s13028-017-0299-7>.

prasaty. Navíc, jak bylo zmíněno na začátku kapitoly, prasata oddělují místa, kde spí a kde se vyprazdňují, takže prostor musí umožnit také jakési „funkční rozdělení“ na jednotlivé sekce. **Neposkytnutí dostatečného prostoru** způsobuje u prasat stres, zvýšenou agresivitu, podporuje vzájemné napadání (např. okusování oháněk) a vede ke zhoršení termoregulace a celkové hygieny, když jsou prasata nucena kálet tam, kde také spí. Pro prasata po odstavu chovaná ve skupině stanovuje čl. 3 odst. 1 písm. a) směrnice o prasatech minimální využitelnou plochu v závislosti na hmotnosti, která se však při 110 kg rovná pouhému metru čtverečnímu, což většinou nestačí k tomu, aby si prase pohodlně lehlo na bok s nataženými končetinami a nemačkalo se přitom na ostatní. Ve vztahu k obohacení prostředí je nutné ještě jednou zmínit problém **roštových podlah, především celoroštových**, které v podstatě eliminují možnost poskytovat obohacení prostředí (čím větší část podlahy tvoří rošty, tím víc se zvyšuje riziko okusování oháněk) a zvyšují riziko poruch pohybového ústrojí a zranění paznehtů. Podle starších dat přitom bylo 87 % odstávčat (prasata do 10. týdne věku) a 91 % prasat na výkrm (od 10. týdne věku) v EU chováno v systémech využívajících částečně či plně roštové podlahy.⁵⁵⁷ Zákaz chovu prasat na plně roštových podlahách je věcí pouze minority států jako např. Švédsko⁵⁵⁸ a Dánsko.⁵⁵⁹ Nakonec je vhodné zmínit, že pro termoregulaci prasat je také důležitý přístup k bahništi, které je efektivním mechanismem k zabránění hypertermie, avšak může mít i behaviorální funkce.⁵⁶⁰ Přístup prasat k bahništi (v chovech s přístupem ven), či alespoň sprchám nebo kropičům v halách k ochlazení, který v rámci členských států povinně zavedlo Dánsko,⁵⁶¹ je tak v unijním právu opomíjeným, ale poměrně důležitým faktorem pro moderní vyšlechtěná prasata, která jsou více náchylná k tepelnému stresu.

3.3 Skot

V roce 2021 dosáhla populace skotu čili tura domácího (*Bos taurus*) v EU téměř 76 milionů jedinců, většina nich z je chována ve Francii, Německu a Irsku.⁵⁶² Plemena skotu se

⁵⁵⁷ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.

⁵⁵⁸ Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om grishållning inom lantbruket m.m.; beslutade den 28 mars 2019, SJVFS 2019:20, Švédsko.

⁵⁵⁹ § 31, § 67, § 71, Bekendtgørelse om dyrevelfærdsmæssige mindstekrav til hold af grise (BEK nr 1742 af 30/11/2020), Dánsko.

⁵⁶⁰ Bracke, M.B.M (2011). *Review of wallowing in pigs: Description of the behaviour and its motivational basis*. Applied Animal Behaviour Science, 132 (1–2). ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2011.01.002>.

⁵⁶¹ Platí pro prasata nad 20 kg. § 68 a § 72, Bekendtgørelse om dyrevelfærdsmæssige mindstekrav til hold af grise (BEK nr 1742 af 30/11/2020), Dánsko.

⁵⁶² Eurostat. *Bovine population - annual data* [online][cit. 16.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_LSCATL/default/table?lang=en.

dělí na kombinovaná (chov pro maso a mléko), masná (projevující se větším osvalením zvířat) a mléčná (se šlechtěním na vysokou produkci mléka, která je 6–10krát větší,⁵⁶³ než je turů přirozené, např. holštýnský skot). Masný a mléčný sektor jsou přitom propojeny, jelikož 60 % hovězího masa v EU pochází ze skotu z mléčných stád.⁵⁶⁴ Mléčný průmysl chovající více než 20 milionů krav je druhým největším zemědělským sektorem v EU. **Více než polovinu mléčných chovů v EU lze zařadit mezi velké či velmi velké provozy**, především v členských státech západní Evropy.⁵⁶⁵ Co se týká velikostí mléčných chovů, získává ale drtivé prvenství Česká republika – v průměru je v českém chovu chováno 400 dojnic, zatímco v druhém Dánsku je to 230 a unijní průměr je 60.⁵⁶⁶ Poměrně alarmujícím trendem je skutečnost, že ačkoliv klesá populace mléčných krav, produkce mléka jako takového stále stoupá,⁵⁶⁷ a to především díky šlechtění, které sice vede k vyšší produkci dojnic, avšak velmi negativně ovlivňuje zdraví a *welfare* zvířat.

Tuři jsou velmi komplexními zvířaty s bohatým sociálním životem. Podle studií jsou si vědomi sami sebe, mají dlouhodobou paměť, jsou schopni zorientovat se ve složitých bludištích, učí se od ostatních členů stáda a vytvářejí si mezi sebou silné vazby, především pak matky se svými telaty, o které starostlivě pečují a které silně ochraňují. Právě tato vazba je ale v živočišné výrobě často zpřetrhávána. Zatímco telata narozená do stád chovaných na výkrm pro hovězí maso většinou zůstávají s matkami a pijí jejich mléko několik měsíců, v mléčném průmyslu, který je založen na neustálém oplodňování samice, aby produkovala mléko, **dochází k oddělení matky od telete do 12–24 hodin od porodu**. Důvodem tak včasné separace je skutečnost, že s pozdějším rozdělením se stupňuje stresová reakce matky i telete, avšak i včasnou separaci doprovází stres, neklid, vokalizace a hledání mláděte i dlouhé hodiny po oddělení, jelikož vazba je vytvořena prakticky hned po porodu, kdy matka mládě čistí.⁵⁶⁸ Tele, které zůstává s matkou, umí lépe zvládat náročnější a stresující situace a je vnímavější ke svému

⁵⁶³ European Commission. *Welfare of cattle on dairy farms: overview report* [online] 2017 [cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/815860>.

⁵⁶⁴ Paris, B. et al. (2022). *Energy Use in the EU Livestock Sector: A Review Recommending Energy Efficiency Measures and Renewable Energy Sources Adoption*. Applied Sciences (12), 2142. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/app12042142>.

⁵⁶⁵ European Parliament (2018). *The EU dairy sector: Main features, challenges and prospects* [online][cit. 16.1.2023]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2018\)630345](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)630345).

⁵⁶⁶ Prezentace, Evropská komise na téma „*Changing dairy farming structure in the EU, Results of latest Farm Structure Survey (2020)*“ během setkání skupina pro občanský dialog pro mléko, 2.3.2023.

⁵⁶⁷ European Commission. *Welfare of cattle on dairy farms: overview report* [online] 2017 [cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/815860>.

⁵⁶⁸ Marino, L., & Allen, K. (2017). *The psychology of cows*. Animal Behavior and Cognition, 4(4), str. 474-498. ISSN: 2372-4323. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.26451/abc.04.04.06.2017>.

sociálnímu prostředí,⁵⁶⁹ ale také se lépe vyvíjí po strážce fyzické a možnost zůstat s matkou eliminuje některé abnormální behaviorální projevy, jako je vzájemné sání telat.⁵⁷⁰ Ve své studii tak F. C. Flower a D. M. Weary pozorovali, že telata, která byla ponechána s matkou, přibírala během prvních čtrnácti dní života na váze více než třikrát rychleji než telata oddělená ihned po porodu.⁵⁷¹ Vědecké stanovisko EÚBP bere na vědomí všechna pozitiva kontaktu matky s teletem a uvádí, že „v budoucnu by měla mít telata kontakt s matkou po celé období předcházející odstavení“, pro začátek však (poněkud neambiciózně) doporučuje, aby tele strávilo s matkou alespoň 24 hodin.⁵⁷²

Druhově specifické standardy pro tury byly přijaty pouze pro telata, tedy tury mladší šesti měsíců, a to ve směrnici o ochraně telat. Požadavkem směrnice je, aby telata maximálně do šesti hodin po narození dostala kolostrum (tzv. prvotní mléko, které se v žlázách matky vytvoří první hodiny po porodu), jež obsahuje látky, skrz něž tele získá pasivní imunitu (bod 15 přílohy I). Poté je (narodí-li se matce-dojnici) většinou přesunuto do **individuálních kotců**, pro které směrnice také stanovuje několik požadavků. Není možné v takovém kotci chovat tele starší osmi týdnů (telata jsou poté tedy přesunuta do skupinového chovu), pokud k tomu nejsou veterinární důvody (čl. 3 odst. 1 písm. a). Kotce nesmí mít pevné stěny, ale musí telatům poskytovat vizuální a hmatový kontakt s ostatními a směrnice stanovuje také minimální rozměry v závislosti na váze (čl. 3 odst. 1 písm. a). Toto ustanovení bylo poprvé přijato směrnicí z roku 1997 a jeho cílem bylo eliminovat používání tradičních klecí tím, že zvířatům bude poskytnuto více místa a větší sociální kontakt. Avšak individuální kotce, kde jsou telata umístována, jsou stále stísněným prostorem, který omezuje jejich přirozenou socializaci a interakci s ostatními členy stáda. Hlavními argumenty pro jejich používání je předcházení nemocím a agresi. Jak však uvádí J. H. C. Costa a kol., „souhrnně lze říci, že průjem a respirační onemocnění, nejčastější onemocnění mladých telat, nejsou důsledně spojeny se skupinovým ustájením“. Základní prevencí je tak dobrý management chovu. Stejně tak agresi lze redukovat udržováním stálých skupin do nejvyšší možné míry a poskytováním dostatku mléka a krmicích stanic. Naopak sociální izolace v individuálních kotcích je spojena

⁵⁶⁹ Wagner, K. et al. (2013). *Mother rearing of dairy calves: Reactions to isolation and to confrontation with an unfamiliar conspecific in a new environment*. Applied Animal Behaviour Science, 147(1–2), str. 43-54. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2013.04.010>.

⁵⁷⁰ Roth, B.A., Barth, K., Gygax, L., Hillmann, E. (2009). *Influence of artificial vs. mother-bonded rearing on sucking behaviour, health and weight gain in calves*. Applied Animal Behaviour Science, 119(3–4), str. 143-150. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.03.004>.

⁵⁷¹ Flower, F.C., Weary, D.M. (2001). *Effects of early separation on the dairy cow and calf: 2. Separation at 1 day and 2 weeks after birth*. Applied Animal Behaviour Science, 70(4), str. 275-284. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0168-1591\(00\)00164-7](https://doi.org/10.1016/S0168-1591(00)00164-7).

⁵⁷² European Food Safety Authority (2023). *Welfare of calves*. EFSA Journal, 21(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>.

s nedostatkem sociálních dovedností, horším zvládnutím nových situací a horší schopností učení.⁵⁷³ Jak uvádí EÚBP, „jelikož jsou telata sociálními zvířaty, měla by být chována v sociálních skupinách, kdykoliv je to možné“, a individuální kotce tak nelze z hlediska *welfare* zvířat považovat za vhodné. Po přesunu do **skupinového chovu** jsou zásadními faktory pro *welfare* typ podlahy, která umožní zvířatům pohodlně odpočívat a nebude ohrožovat jejich zdraví (telata preferují hlubokou podestýlku před roštovými podlahami,⁵⁷⁴ přičemž často používané betonové podlahy jsou spojeny s vyšším rizikem průjmu u telat a s vyšší incidencí onemocnění končetin), velikost skupiny (s větší skupinou se zvyšuje riziko šíření nemoci) a prostor poskytnutý jednotlivému zvířeti.⁵⁷⁵ Ve svém vědeckém stanovisku z roku 2023 tak úřad doporučil ustájení telat v počtu dvou až sedmi již během prvního týdne života (a tedy i faktické zavrnutí individuálních kotců) a poskytnutí prostoru o rozloze 20 m²/tele, což by umožnilo hravé chování. Momentální prostor pro skupinové ustájení požadovaný směrnicí v čl. 3 (tedy 1,5–1,8 m²), podle úřadu omezuje hravé chování o 90 %, zvyšuje riziko dýchacích onemocnění a omezuje aktivitu telat, stejně jako možnost pohodlně odpočívat.⁵⁷⁶

Pokud jsou telata chována na výkrm na hovězí maso, obvykle zůstávají s matkami a pijí od nich až do odstavu někdy mezi 6. a 9. měsícem. Ten je pro tele stresující událostí, jelikož přirozený pomalý a postupný odstav je nahrazen velmi náhlou změnou, kdy se tele během krátké doby musí vyrovnat s oddělením od matky, změnou stravy a změnou prostředí či skupiny.⁵⁷⁷ V mléčném průmyslu je tele po brzkém oddělení od matky krmeno mléčnou stravou, respektive většinou nutričně slabší náhražkou mléka. Management krmení telat narozených v mléčném průmyslu se liší podle účelu chovu, ale také regionu EU. Pokud je tele chováno na telecí maso, je strava přizpůsobena také požadované barvě masa a podle toho se odvíjí odstav. Tradičně bývala telata určená na telecí maso krmena po celý život pouze tekutou (tedy mléčnou) stravou s nízkým obsahem železa, což telatům způsobovalo anémii, a maso tak mělo žádanou bledou barvu. Současná směrnice o ochraně telat tedy zavedla požadavek, aby

⁵⁷³ Costa, J.H.C., von Keyserlingk, M.A.G., Weary, D.M. (2016). *Invited review: Effects of group housing of dairy calves on behavior, cognition, performance, and health*. Journal of Dairy Science, 99(4), str. 2453-2467. ISSN 0022-0302. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2015-10144>.

⁵⁷⁴ European Food Safety Authority (2006). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related with the risks of poor welfare in intensive calf farming systems*. EFSA Journal, 4(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.366>.

⁵⁷⁵ European Food Safety Authority (2012). *Scientific Opinion on the welfare of cattle kept for beef production and the welfare in intensive calf farming systems*. EFSA Journal, 10(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2012.2669>.

⁵⁷⁶ European Food Safety Authority (2023). *Welfare of calves*. EFSA Journal, 21(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>.

⁵⁷⁷ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. *The Welfare of Beef Cattle* [online] 2001 [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2020-12/sci-com_scah_out54_en.pdf.

byla telatům poskytnuta **vhodná strava s obsahem vlákniny a s dostatečným množstvím železa**, aby byla zajištěna hladina hemoglobinu minimálně 4,5 mmol/litr (bod 11 přílohy I). Jak však uvádí EÚBP, koncentrace hemoglobinu by měla dosahovat alespoň 6 mmol/l, jelikož u hodnot pod 5 mmol/l se u telat mohou objevovat znaky adaptace na chudokrevnost jako např. zrychlený srdeční tep. Co se týče množství vlákniny ve stravě, tam EÚBP doporučuje podávání 100 g denně ve 2. až 15. týdnu věku, od 15. do 26. týdne pak 250 g, nicméně „*bylo by lepší, kdyby toto množství bylo zdvojnásobeno*“,⁵⁷⁸ a tak i zde má směrnice co napravovat. Telata mají být podle bodu 12 přílohy I směrnice krmení dvakrát denně (množství mléka směrnice nestanovuje, ale v praxi je to přibližně kolem dvou litrů na jedno krmení). Tele je však přirozeně zvyklé pít mléko matky až desetkrát denně a zkonsumovat přitom také mnohem větší množství (např. lze srovnat se studií, kde telata pila *ad libitum* o 89 % mléka více než konvenčně krmená telata).^{579,580} Tak nízká frekvence krmení tedy telatům nestačí⁵⁸¹ a EÚBP doporučil navýšit ji na „*více než třikrát denně*“.⁵⁸² Směrnice se nevěnuje problematice odstavení, přičemž je třeba upozornit na negativní dopady náhlého odstavení telete od mléka. Přirozeně by tele postupně začalo sát méně a méně mléka, zvyšovat konzumaci pevné stravy a zároveň nabývat větší nezávislosti vůči matce, a tak je náhlé odstavení od mléka (resp. náhražky) v jakémkoliv věku spojeno se strádáním telat.⁵⁸³ Jak již bylo řečeno, management krmení se může lišit, ale telata v mléčném průmyslu bývají běžně odstavována okolo 6–8. týdne, přičemž studie jasně ukazují, že pozdější odstav má pozitivní dopad na jejich *welfare*.⁵⁸⁴

Tuři v živočišném průmyslu často podstupují **odstraňování rohových pučnic nebo odrohování**. V prvním případě jsou odnímány výběžky, které ještě nejsou srostlé s čelní kostí (k tomu dochází až okolo dvou měsíců věku telete); roh tedy ještě není zformován nebo je maličký. Týká se především telat narozených v mléčném průmyslu, konkrétněji těch určených

⁵⁷⁸ European Food Safety Authority (2006). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related with the risks of poor welfare in intensive calf farming systems*. EFSA Journal (2006), 4(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.366>.

⁵⁷⁹ Jasper, J., Weary, D.M. (2002). *Effects of Ad Libitum Milk Intake on Dairy Calves*. Journal of Dairy Science, 85(11), str. 3054-3058. ISSN 0022-0302. Dostupné z: [https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302\(02\)74391-9](https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(02)74391-9).

⁵⁸⁰ De Paula Vieira, A. et al. (2008). *Behavioural indicators of hunger in dairy calves*. Applied Animal Behaviour Science, 109, (2–4), str. 180-189. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.03.006>.

⁵⁸¹ Sciencenorway. *Calves aren't being given enough milk* [online][cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://sciencenorway.no/agriculture--fisheries-animal-husbandry-animal-welfare/calves-arent-being-given-enough-milk/1400429>.

⁵⁸² European Food Safety Authority (2012). *Scientific Opinion on the welfare of cattle kept for beef production and the welfare in intensive calf farming system*. EFSA Journal, 10(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2012.2669>.

⁵⁸³ Weary, D.M., Jasper, J., Hötzel, M.J. (2008). *Understanding weaning distress*. Applied Animal Behaviour Science, 110(1–2), str. 24-41. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.03.025>.

⁵⁸⁴ Schwarzkopf, S. et al. (2019). *Weaning Holstein Calves at 17 Weeks of Age Enables Smooth Transition from Liquid to Solid Feed*. Animals, 9(12), 1132. ISSN: 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9121132>.

na další výkrm na hovězí maso a samic určených jako budoucí dojnice a provádí se tepelnou nebo chemickou kauterizací. Podle EÚBP je zcela nutné podávat jak anestetika, tak analgetika, jinak bude tele vystaveno velkému stresu a bolesti. V druhém případě se odstraňuje již zformovaný roh, což je zákrok typický pro starší zvířata v chovech krav bez tržní produkce mléka a stádech masného skotu. Zde EÚBP také uvádí, že jakákoliv použitá metoda odrohování vyvolává velkou míru bolesti a utrpení, a to i větší než odstraňování rohových pučnic (především tedy nejsou-li podána analgetika a anestetika), a úřad tedy doporučuje zákrok neprovádět.⁵⁸⁵ Analgetika ani anestetika nejsou rutinně podávána ani v jednom případě, a tak jsou zvířata vystavena intenzivní bolesti. U některých pak může chronická bolest přetrvávat i dlouho po zákroku⁵⁸⁶ a studie pozorovaly také negativní změnu v emocích zvířat, kdy se po zákroku a následkem bolesti změnilo jejich vnímání okolního světa a stala se pesimistickými.^{587,588} Jako důvod pro tyto bolestivé zákroky je uváděna snaha předcházet zraněním jiných zvířat či zraněním zaměstnanců, avšak nezanedbatelným důvodem bude skutečnost, že bezrohý skot lze chovat na menším prostoru. Odstraněním rohů však tur přijde o nástroj péče o sebe sama v místech, kam jinak nedosáhne, či termoregulace. Rohy také hrají zcela nezanedbatelnou roli v sociální dynamice, jelikož pomáhají určit postavení zvířete v hierarchii (s tím, že rohy v ostatních členech stáda vzbuzují respekt a umožňují tak turům získat vyšší pozici). V podmínkách chovů navíc nejsou rohy primárním způsobem obrany, neboť tuři preferují útěk nebo kopání,⁵⁸⁹ a naopak se zdá, že vzájemná agresivita se u turů s rohy obecně snižuje, jelikož mají tendenci držet mezi sebou větší rozestupy a raději předcházet fyzickým konfliktům, a tím také udržovat stabilnější vztahy ve stádě.⁵⁹⁰ Podle studie z roku 2015 však odstraňování rohových pučnic či odrohování podstoupilo 81 % zvířat z mléčných stád, 47 % ze stád masného skotu a 68 % ze stád krav bez tržní produkce mléka; méně než

⁵⁸⁵ European Food Safety Authority (2012). *Scientific Opinion on the welfare of cattle kept for beef production and the welfare in intensive calf farming systems*. The EFSA Journal, 10(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2012.2669>.

⁵⁸⁶ Casoni, D. et al. (2019). *Can disbudding of calves (one versus four weeks of age) induce chronic pain?*. *Physiology & Behavior*, 199, str. 47-55. ISSN 0031-9384. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2018.11.010>.

⁵⁸⁷ Neave, H.W. (2013). *Pain and Pessimism: Dairy Calves Exhibit Negative Judgement Bias following Hot-Iron Disbudding*. PLoS ONE 8(12). ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0080556>.

⁵⁸⁸ Lecorps, B. et al. (2020). *Pessimistic dairy calves are more vulnerable to pain-induced anhedonia*. PLoS ONE 15(11). ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242100>.

⁵⁸⁹ Expertise for Animals. *Dehorning of Cattle* [online][cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/informationen-artikel-en/dehorning-of-cattle>.

⁵⁹⁰ Knierim, U., Irrgang, N., Roth, B.A. (2015). *To be or not to be horned—Consequences in cattle*. *Livestock Science*, 179, str. 29-37. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.05.014>.

třetina chovů přitom podávala zvířatům nějaké léky na tlášení bolesti.⁵⁹¹ Směrnice o ochraně telat se k těmto zákrokům nijak nevyjadřuje, nestanovuje věkové limity ani je nepodmiňuje použitím léčiv, bez nichž, jak ukazují závěry EÚBP, zvířata velmi intenzivně trpí. Naopak podle doporučení stálého výboru Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely má být odroňování i odstraňování rohových pučnic u zvířat starších čtyř týdnů provedeno pouze v lokální nebo celkové anestezii.⁵⁹²

Směrnice o ochraně telat se vztahuje pouze na jedince do šesti měsíců věku, tudíž ani starší tuři v masných stádech, ani krávy chované pro produkci mléka (dojnice) nepoživají žádné zvláštní ochrany nad rámec směrnice o ochraně hospodářských zvířat. Nízkou úroveň *welfare* dojnic přitom studie pro výbor PETI nazvala „*druhým nejhorším problémem z hlediska welfare zvířat v Evropě*“, a to kvůli řadě nemocí sužujících tato zvířata. Špatný zdravotní stav se odráží i na délce života dojnic, jelikož průměrně jsou posílány na jatka ve věku okolo 4,5 až 6 let, ačkoliv přirozeně se mohou dožít až 20 let.⁵⁹³ Podle studie z Velké Británie z roku 2017 se navíc 15 % jalovic nikdy nedožije první laktace a 19 % porodí pouze jednou.⁵⁹⁴ Jak bylo naznačeno výše, **šlechtění dojnic** dávno překročilo udržitelné hranice pro zachování dobré úrovně jejich *welfare*. Zatímco kráva bez tržní produkce mléka (čili pouze krmící své mládě) produkuje okolo čtyř litrů denně, u dojnice dosahuje produkce 28 litrů denně, ale vyšplhat se může až na 60 litrů za den.⁵⁹⁵ Mezi časté dopady takové obrovské produkce mléka patří **mastitida, kulhavost, metabolické poruchy a reprodukční problémy**. Klinická mastitida čili bolestivý zánět vemene postihuje až 35 % krav ve stádu ročně; riziko výskytu přitom zvyšuje nevhodná strava, špatná hygiena prostředí a stres.⁵⁹⁶ U kulhavosti se procenta liší napříč chovy, regiony a ročními obdobími, nicméně studie uvádějí až 72% výskyt v mléčných stádech. I přes závažnost problému však byly maximální povolené úrovně kulhavosti (např. ve formě obecných zásad) stanoveny pouze ve dvou z dvanácti zkoumaných členských států EU (v

⁵⁹¹ Cozzi, G. et al. (2015). *Dehorning of cattle in the EU Member States: A quantitative survey of the current practices*. *Livestock Science*, 179, str. 4-11. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.05.011>.

⁵⁹² Recommendation concerning Cattle adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 21 October 1988.

⁵⁹³ De Vries, A., & Marcondes, M. (2020). *Review: Overview of factors affecting productive lifespan of dairy cows*. *Animal*, 14(S1), str. 155-164. ISSN 1751-732X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731119003264>.

⁵⁹⁴ Boulton, A.C., Rushton, J., Wathes, D.C. (2017). *An empirical analysis of the cost of rearing dairy heifers from birth to first calving and the time taken to repay these costs*. *Animal*, 11(8), str. 1372-1380. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731117000064>.

⁵⁹⁵ Compassion in Food Business. *Standard Intensive Milk Production* [online][cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/awards/good-dairy-award/standard-intensive-milk-production/>.

⁵⁹⁶ European Food Safety Authority (2009). *Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*. Annex to the EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1143r>.

Nizozemsku a dnes již bývalé členské zemi EU, Spojeném království).⁵⁹⁷ Klinická kulhavost je nejčastěji léčena antibiotiky, přičemž rizika antibiotické rezistence a cíl bojovat proti ní ve strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ byly již dříve vylíčeny. Mezi symptomy patří horečka, ztráta chuti k jídlu, bolest nebo otoky, přičemž může vyústit až v úplnou ztrátu pohybu, která pak typicky vede k usmrcení zvířete.⁵⁹⁸ Můžeme tak říci, že se bezohledné selektivní křížení projevuje vedle kuřat chovaných na maso nejdrastičtěji právě na dojnících (opět v tomto kontextu připomínám již několikrát zmíněný bod 21 přílohy směrnice o ochraně hospodářských zvířat). Roli však nehraje pouze genetika, ale také prostředí, ve kterém se zvířata nachází. Krávy pro produkci mléka v EU jsou **chovány v uzavřených prostorách většinu roku**, popř. také celoročně, pokud se jedná o chovy bez pastvy (to není možné např. ve Švédsku, kde existuje legislativní povinnost zajistit přístup mléčného skotu staršího šesti měsíců k pastvinám během léta).⁵⁹⁹ Podle studií však absence přístupu k pastvinám zvyšuje incidenci mastitidy, infekcí způsobených bakterií *Salmonella enterica*, metabolických poruch a kulhavosti.⁶⁰⁰ Kromě zlepšení zdraví a synchronie ve stádu má přístup na pastvinu také pozitivní vliv na emoce turů.⁶⁰¹

Nejčastějším způsobem ustájení v halách je **volné boxové ustájení**. Ve zhodnocení rizik EÚBP uvedl, že riziko behaviorálních problémů, strachu a bolesti spojené s ustájením je u boxů vysoké. Boxy totiž mohou mít nevhodný design a být příliš úzké či krátké, následkem čehož může zvíře při lehání narazit do zábran a zranit se.⁶⁰² Ještě horší skóre má však způsob ustájení, který přežil z dob minulých, a to **vazné ustájení**, kdy je dojnice, jak název napovídá, k boxu přivázána. Vazné ustájení je zakázáno pouze u telat (kromě telat ve stádu během krmení, viz bod 8 přílohy I směrnice o ochraně telat). V některých chovech jsou takto krávy chovány permanentně, bez přístupu ven a možnosti volného pohybu. To zásadně omezuje svobodu jejich pohybu a v podstatě znemožňuje jakýkoliv pohyb kromě kroku vpřed či vzad a vstávání

⁵⁹⁷ Nalon, E., Stevenson, P. (2019). *Protection of Dairy Cattle in the EU: State of Play and Directions for Policymaking from a Legal and Animal Advocacy Perspective*. Animals, 9. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9121066>.

⁵⁹⁸ Van Nuffel, A. et al. (2015). *Lameness Detection in Dairy Cows: Part 1. How to Distinguish between Non-Lame and Lame Cows Based on Differences in Locomotion or Behavior*. Animals (Basel), 28;5(3), str. 838-860. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26479389/>.

⁵⁹⁹ § 3, 2 kap Allmänna bestämmelser om hur djur ska hanteras, hållas och skötas, Djurskyddsförordning (2019:66), Švédsko.

⁶⁰⁰ European Food Safety Authority (2009). *Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*. Annex to the EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1143r>.

⁶⁰¹ Crump, A., Jenkins, K., Bethell, E.J. et al. (2021). *Optimism and pasture access in dairy cows*. Scientific Reports 11, 4882. ISSN 2045-2322. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41598-021-84371-x>.

⁶⁰² European Food Safety Authority (2009). *Scientific opinion on welfare of dairy cows in relation to behaviour, fear and pain based on a risk assessment with special reference to the impact of housing, feeding, management and genetic selection*. EFSA Journal 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1139>.

a lehání, avšak i to je podstatně ztíženo; podle studie J. Ladewiga a E. V. Borella trvalo kravám ve vazném ustájení lehnout si až 59 minut, zatímco obvykle to turům zabere asi devět sekund.⁶⁰³ Vazné ustájení navíc omezuje možnost péče o sebe sama a další behaviorální potřeby,⁶⁰⁴ zvyšuje riziko problémů kloubů a paznehtů,⁶⁰⁵ incidenci respiračních problémů, když jsou krávy nuceny žít ve vlastních exkrementech⁶⁰⁶ a výskyt mastitidy a metabolických poruch.⁶⁰⁷ Stejně jako klecové chovy tak vazné ustájení stojí v přímém rozporu se zákazem směrnice o ochraně hospodářských zvířat omezovat volnost pohybu zvířete způsobem, který mu přivádí zbytečné utrpení nebo poškození. Na úrovni členských států bylo celoroční vazné ustájení zakázáno pouze Dánskem (od roku 2027),⁶⁰⁸ mimo Unii pak k zákazu přistoupilo Norsko (od roku 2034).⁶⁰⁹ Naopak v Německu je celoroční vazné ustájení rozšířené a jen v Bavorsku se týká téměř 200 000 krav.⁶¹⁰ V chovech navíc není nutně poskytováno seno (popř. jiná vhodná podestýlka, avšak tuři preferují seno),⁶¹¹ přičemž pokud jsou krávy nuceny ležet na holé a tvrdé podlaze (pevné či roštové), nedokáží tolik odpočívat a dochází k poruchám chování, bolesti či tepelnému diskomfortu. I když poskytována je, častým problémem je nedohlžení na její kvalitu a mokrá a špinavá podestýlka dále přispívá k problémům jako mastitida či kulhavost a zhoršuje *welfare* zvířete.⁶¹² Dá se tedy shrnout, že nevhodný způsob ustájení (neposkytnutí dostatečného místa pro odpočinek a pro volný pohyb, tvrdé či klouzavé podlahy, nedostatek podestýlky) je

⁶⁰³ Ladewig, J., von Borell, E.V. (1988). *Ethological methods alone are not sufficient to measure the impact of environment on animal health and animal well-being*. In: Unshelm, J. et al. Proceedings of the International Congress on Applied Ethology in Farm Animal. Skara, Sweden, str. 95–102. ISBN 9783784317700.

⁶⁰⁴ European Food Safety Authority (2009). *Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*. Annex to the EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1143r>.

⁶⁰⁵ Expertise for Animals. *Tethered - What the outdated form of husbandry means for cattles* [online][cit. 22.1.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/informationen-artikel-en/tethered-what-the-outdated-form-of-husbandry-means-for-cattles>.

⁶⁰⁶ Popescu, S. et al. (2011). *Survey on Ammonia Concentrations in Dairy Cattle Tie-Stall Barns*. Scientific Papers: Animal Science and Biotechnologies, 44(1), str. 504-509. ISSN 2344-4576. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/266466367_Survey_on_Ammonia_Concentrations_in_Dairy_Cattle_Tie-Stall_Barns.

⁶⁰⁷ Valde, J.P., Hird, D.W., Thurmond, M.C., Osterås, O. (1997). *Comparison of ketosis, clinical mastitis, somatic cell count, and reproductive performance between free stall and tie stall barns in Norwegian dairy herds with automatic feeding*. Acta Veterinaria Scandinavica, 38(2), str. 181-92. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/BF03548498>.

⁶⁰⁸ § 55 a § 90, Bekendtgørelse om dyrevelfærdsmæssige mindstekrav til hold af kvæg, (BEK nr 1743 af 30/11/2020), Dánsko.

⁶⁰⁹ § 7, Forskrift om hold av storfe, FOR-2004-04-22-665, Norsko.

⁶¹⁰ Animals' Angels. *Tie Stalls in Germany* [online][cit. 28.1.2023]. Dostupné z: <https://www.animals-angels.de/en/projects/dairy-cows/tie-stalls-in-germany.html>.

⁶¹¹ European Food Safety Authority (2009). *Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*. Annex to the EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1143r>.

⁶¹² European Food Safety Authority (2009). *Scientific opinion on welfare of dairy cows in relation to behaviour, fear and pain based on a risk assessment with special reference to the impact of housing, feeding, management and genetic selection*. EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1139>.

zásadním faktorem přispívajícím k fyziologickému a mentálnímu strádání krav v mléčném průmyslu. Podobné problémy s ustájením panují i v chovech masného skotu; doporučuje se tak zcela zavrhnout vazné ustájení a plně roštové podlahy (betonové či dřevěné).⁶¹³ Evropská komise naznačila, že by návrhy na revizi legislativy mohly obsahovat také druhově specifické standardy pro krávy chované pro produkci mléka.⁶¹⁴ Co se týče skotu chovaného na maso, zatím Komise nedisponuje vědeckým stanoviskem EÚBP (plánované na rok 2025),⁶¹⁵ a tak se dá očekávat maximálně přijetí obecnějších standardů.

3.4 Králíci

V Evropské unii je za účelem produkce masa chováno asi 180 milionů králíků domácích (*Oryctolagus cuniculus domesticus*), přitom asi **34 % z nich je chováno ve více než 160 000 drobnochovech** napříč Unii. Většina komerčních chovů, konkrétně 83 %, je soustředěna do tří členských států, a to Španělska, Itálie a Francie, zatímco osm členských států EU na svém území žádný komerční chov králíků neviduje. Produkce králíčího masa v Evropské unii celkově klesá, a to z několika důvodů; mezi jinými je to menší poptávka po králíčím mase napříč populací a také změna ve vnímání králíků, kteří jsou dnes často považováni více za mazlíčky.⁶¹⁶ Přesto však nejsou počty králíků chovaných na maso zanedbatelné; každoročně je jich v EU poraženo okolo 340 milionů.⁶¹⁷ Jelikož králíci postrádají druhově specifickou ochranu, v EU se již několik let ozývají hlasy volající po silnější ochraně těchto zvířat. V důsledku toho schválil Evropský parlament v roce 2017 usnesení, kterým vyzval Komisi k vypracování legislativního návrhu o minimálních požadavcích na ochranu králíků chovaných pro hospodářské účely.⁶¹⁸ Komise nicméně v té době takovouto směrnici nepovažovala za nutnou, a to vzhledem k faktu, že chovy králíků nejsou napříč EU rovnoměrně rozmístěny, ale koncentrovány do hrstky

⁶¹³ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. *The Welfare of Beef Cattle* [online] 2001 [cit. 22.1.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2020-12/sci-com_scah_out54_en.pdf. Z novějších vědeckých stanovisek doporučuje ukončení vazného ustájení také: European Food Safety Authority (2023). *Welfare of dairy cows*. EFSA Journal, 21(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7993>.

⁶¹⁴ European Commission, Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare, Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021.

⁶¹⁵ European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare, (SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285), Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.

⁶¹⁶ European Commission. *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 17. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.

⁶¹⁷ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. března 2017 o minimálních požadavcích na ochranu králíků chovaných pro hospodářské účely (2016/2077(INI)).

⁶¹⁸ Idib.

členských států, které mohou přijmout vlastní požadavky na chov na národní úrovni.⁶¹⁹ Ty však v klíčových zemích chovajících králíky stále absentují.

V praxi existují tyto systémy chovu králíků: konvenční (neobohacené klece), obohacené klece, kotce (s vyvýšenými plošinami tedy tzv. parkový systém chovu, či podestýlkové), venkovní či částečně venkovní chovy a ekologické chovy. Králíci jsou druhem **s největším procentem jedinců chovaných v klecích**, jelikož 85 % komerčně chovaných králíků v EU žije v konvenčních čili neobohacených klecích (tedy ve stejném systému chovu, který je v EU zakázán pro nosnice) a 9 % v klecích obohacených.⁶²⁰ Co se týče chovů nekomerčních, nelze jednoznačně říci, který systém je nejvíc využíván, jelikož členskými státy v této oblasti chybí data. Ve srovnávací studii EÚBP získaly konvenční klece z hlediska *welfare* zvířat nejhorší hodnocení ze všech systémů užívaných v komerčních chovech, a to jak pro králíky chované pro výkrm (zpravidla chováni v menších skupinách), tak pro samice chované pro reprodukci (zpravidla chovány samostatně). Neobohacené klece silně omezují svobodu pohybu králíků a znemožňují jim naplňovat jejich etologické potřeby jako např. skákání, hrabání nebo hledání potravy. **Absentuje také obohacení prostředí**, jelikož v kleci se zpravidla vyskytuje pouze pítka a krmítka a u samic místo pro hnízdění.⁶²¹ Králíci v EU typicky žijí na prostoru o ploše 450–600 cm² a klece často nejsou dost vysoké na to, aby se mohli posadit nebo vstát s ušima vzpřímenými; to je pro ně přitom přirozená pozice, jelikož uši jsou pro králíky nástrojem monitorování jejich okolí.⁶²² U nebřezích samic bývají tyto klece ještě menší, což jim znemožňuje otočit se či vstát.⁶²³ Drátěné podlahy klecí vedou k **pododermatitidě** (onemocnění kůže, svalů, šlach a kostí na končetinách králíků), která ještě výrazněji postihuje samce a samice chované pro reprodukci, jelikož v klecích stráví podstatně delší dobu než králíci chovaní na výkrm.⁶²⁴ Tím, že jsou králíci velmi aktivní a zvědavá zvířata, která ráda objevují své okolí, nedostatek jakékoliv mentální stimulace se nepříznivě podepisuje také na jejich psychickém

⁶¹⁹ Prezentace, komisařka Věra Jourová během rozpravy při zasedání pléna Evropského parlamentu, 13.3.2017. Přepis dostupný z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-03-13-ITM-016_CS.html.

⁶²⁰ European Commission. *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 17. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.

⁶²¹ European Food Safety Authority (2020). *Health and welfare of rabbits farmed in different production systems*. EFSA Journal, 18(1). ISSN 1831-4732. Retrieved from: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>.

⁶²² European Food Safety Authority (2005). *Scientific Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on "The Impact of the current housing and husbandry systems on the health and welfare of farmed domestic rabbits"*. EFSA Journal, 3(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.267>.

⁶²³ European Commission. *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 17. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.

⁶²⁴ European Food Safety Authority (2005). *Scientific Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on "The Impact of the current housing and husbandry systems on the health and welfare of farmed domestic rabbits"*. EFSA Journal, 3(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.267>.

stavu. Nedostatek manipulovatelného materiálu tak vede k výskytu stereotypního chování, například okusování mříží.⁶²⁵ Obohacené klece poskytují o něco málo více místa a, jak název napovídá, i nějaké obohacení prostředí, nicméně přesné parametry a technické detaily takových obohacených klecí se kvůli neexistenci harmonizovaných standardů liší.⁶²⁶ To však nic nemění na skutečnosti, že ani ty nelze podle EÚBP považovat za vhodné prostředí pro život králíků. Skutečnost, že úroveň *welfare* králíků v dnešních komerčních chovech je nevyhovující, se odráží také na **vysoké míře úmrtnosti**, především ve srovnání s jinými druhy hospodářských zvířat. Králíci chovaní pro výkrm jsou posíláni na jatka ve stáří asi 9 až 12 týdnů, samice chované pro reprodukci ve stáří asi 15 měsíců (kdy už za sebou mají v průměru šest březostí s tím, že oplodnění čeká samici pouhých 10 dní po porodu) a obvyklý jatečný věk samců chovaných pro reprodukci jsou pak dva až tři roky.⁶²⁷ Asi 10–15 % králíků však zemře předčasně,⁶²⁸ mimo jiné proto, že jsou jako poměrně citlivá zvířata náchylní k onemocněním jako kokcidióza, mor králíků (virové hemoragické onemocnění) nebo myxomatóza, a to i přes intenzivní podávání antibiotik.⁶²⁹

Legislativa na ochranu králíků stanovující specifika chovu včetně minimálního prostoru, který musí být poskytnut každému zvířeti, maximální hustoty osazení nebo obohacení prostředí byla přijata v některých členských státech včetně Německa,⁶³⁰ Nizozemska⁶³¹ a Rakouska.⁶³² V Nizozemsku a Maďarsku podle Komise převažují bezklecové systémy i bez legislativy, a to kvůli snaze vyhovět zahraničním trhům s poptávkou po produktech z lepších systémů z hlediska *welfare* zvířat jako Německo nebo Švýcarsko.⁶³³ V Belgii bude od roku

⁶²⁵ Kimm, S., Rauterberg et al. (2021). *Use of space, active and resting behaviour in fattening rabbits (Oryctolagus cuniculus) housed in a combi park system: A case study*. *Animal Welfare*, 30(4), 493-506. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.30.4.012>.

⁶²⁶ European Commission (2017). *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 19. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.

⁶²⁷ European Food Safety Authority (2020). Health and welfare of rabbits farmed in different production systems. *EFSA Journal*, 18(1). ISSN 1831-4732. Retrieved from: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>.

⁶²⁸ European Food Safety Authority (2005). *Scientific Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on "The Impact of the current housing and husbandry systems on the health and welfare of farmed domestic rabbits"*. *EFSA Journal*, 3(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.267>.

⁶²⁹ European Parliament resolution of 14 March 2017 on minimum standards for the protection of farm rabbits (2016/2077(INI)).

⁶³⁰ § 31-37, Tierschutz-Nutztierhaltungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 2006 (BGBl. I S. 2043), die zuletzt durch Artikel 1a der Verordnung vom 29. Januar 2021 (BGBl. I S. 146) geändert worden ist, Německo.

⁶³¹ Besluit van 5 juni 2014, houdende regels met betrekking tot houders van dieren (Staatsblad 2014, 210), Nizozemsko.

⁶³² Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit und Frauen über die Mindestanforderungen für die Haltung von Pferden und Pferdeartigen, Schweinen, Rindern, Schafen, Ziegen, Schalenwild, Lamas, Kaninchen, Hausgeflügel, Straußen und Nutzfischen, BGBl. II Nr. 485/2004, Rakousko.

⁶³³ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

2025 minimálním standardem chovu **parkový systém**, a to jak pro králíky chované pro výkrm, tak pro samice chované pro reprodukci.⁶³⁴ Parkový systém poskytuje králíkům obohacení prostředí v podobě tunelů k úkrytu (ve volné přírodě králíci hrabou nory), materiálu na okusování, více prostoru pro pohyb⁶³⁵ a vyvýšených plošin, které jim dávají dodatečný prostor k odpočinku a mohou snižovat výskyt skupinového stresu.⁶³⁶ Používané jsou pro větší skupiny králíků (32–36) a umožňují skupinový chov samic chovaných na reprodukci při odstranění drátěných stěn mezi jednotlivými moduly. Rizikem tohoto způsobu chovu je však soupeřivost mezi králíky a následná agrese, což může vést k incidenci většího počtu zranění. Z hlediska *welfare* podle EÚBP dosahují nejlepších výsledků venkovní či částečně venkovní systémy, a především pak ekologický chov.⁶³⁷ Ty ale představují naprostou minoritu z celkové produkce.

Jak vyplývá z prvotního posouzení vlivů, Komise zatím nevylučuje návrh specifických požadavků na chov králíků v rámci revize legislativy, která bude představena v roce 2023.⁶³⁸ Králíků se zřejmě dotkne také Komisí předvídaný zákaz klecových chovů, přičemž vzhledem k vysokému procentu králíků chovaných v takových systémech by toto opatření mělo poměrně zásadní dopad na oblast *welfare* králíků v EU. Nedá se ovšem příliš očekávat, že by se případný návrh na zákaz klecí týkal i zmíněných drobnochovů, které chovají třetinu králíků v EU, a tak zvířata v těchto chovech zřejmě zůstanou v jakési šedé zóně a mimo hmatatelnou unijní právní ochranu.

3.5 Ryby

Vodní obratlovce máme tendenci vnímat jako poměrně homogenní skupinu, a to velmi nespravedlivě vzhledem k jejich velké rozmanitosti. Evoluční rozdíly mezi nimi jsou totiž natolik výrazné, že pro tuňáka je bližším příbuzným člověk nežli žralok.⁶³⁹ Nejpočetnější třídou mezi obratlovci jsou paprskoploutví (*Actinopterygii*), přičemž její největší nadřád, kostnatí

⁶³⁴ Čl. 17-25, Besluit van de Vlaamse Regering betreffende het welzijn van konijnen in fokkerijen (19/12/2020), Belgie.

⁶³⁵ European Commission (2017). *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 21. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.

⁶³⁶ Kimm, S., Rauterberg et al. (2021). *Use of space, active and resting behaviour in fattening rabbits (*Oryctolagus cuniculus*) housed in a combi park system: A case study*. *Animal Welfare*, 30(4), 493-506. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.30.4.012>.

⁶³⁷ European Food Safety Authority (2020). *Health and welfare of rabbits farmed in different production systems*. *EFSA Journal*, 18(1). ISSN 1831-4732. Retrieved from: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>.

⁶³⁸ Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare, Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021.

⁶³⁹ Balcombe, J. (2017). *What Fish Knows: The Inner Lives of Our Underwater Cousins*. New York, Scientific American / Farrar, Straus and Giroux, 304 stran. ISBN 978-0374537098.

(*Teleostei*), čítá až 32 000 různých druhů ryb (lze srovnat s asi 6 500 známými druhy savců).⁶⁴⁰ Okolo 100 různých druhů ryb je pak celosvětově chováno v rámci akvakultury.⁶⁴¹ Tato podkapitola pouze stručně a obecně shrnuje problematiku chovu ryb v evropské akvakultuře a nerozebírá specifika, avšak je nutné připomenout, že jednotlivé druhy mají odlišné potřeby, čemuž by měla správně odpovídat také právní úprava. Ta však ryby v zásadě přehlíží.

V unijním právu nenajdeme druhově specifická ustanovení pro ryby, co se týká jejich *welfare* v chovech, během přepravy nebo při usmrcování.⁶⁴² Podle C. Browna je důvod pro obecnou ignoraci *welfare* ryb v legislativě dvojího rázu. Jednak je to nedostatek politické vůle, který je navázán na předsudek velké části společnosti, že ryby netrpí (či minimálně ne tak intenzivně jako savci nebo ptáci), jednak to může být ale určitá zdrženlivost legislativu chránící ryby přijmout, jelikož ta by měla poměrně širokosáhlé dopady na rybolov a akvakulturu, které dnes fungují bez většího ohledu na potřeby ryb.⁶⁴³ Ačkoliv neprojevují bolest podobně jako savci (např. vokalizací), schopnost ryb ji cítit lze po množství studií, které u nich pozorovaly zřejmé reakce na bolest, jen těžko popírat (koneckonců mají k ní také všechny fyziologické předpoklady).⁶⁴⁴ K závěru, že jsou ryby opravdu **schopny pociťovat bolest a strach**, a tím pádem také trpět, došel EÚBP již ve své vědecké zprávě z roku 2004.⁶⁴⁵ Stále více se dozvídáme také o kognitivních schopnostech ryb, jako je mentální mapování, dedukce, řešení problémů, nebo také o konceptu sebeuvědomění u těchto zvířat, přičemž tyto poznatky nám pomáhají napravit představy o jejich „jednoduchosti“. ⁶⁴⁶ Tradičně je však zájem o ryby a jejich *welfare* ze strany vědy menší, především v porovnání se savci či ptáky využívanými pro hospodářské účely, a tak je i množství vědeckých poznatků v této oblasti omezené. To sice nezastavilo průmysl, který začal rozvíjet akvakulturu i bez potřebných znalostí o rybách, ale zásadně brzdí legislativu, jež pro jakýkoliv pokrok v oblasti ochrany zvířat potřebuje obrovské množství

⁶⁴⁰ California Academy of Sciences. *Eschmeyer's Catalog of Fishes* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://research.calacademy.org/research/ichthyology/catalog/fishcatmain.asp>.

⁶⁴¹ European Commission. *Overview of EU aquaculture (fish farming)* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/ocean/blue-economy/aquaculture/overview-eu-aquaculture-fish-farming_en.

⁶⁴² Stálý výbor Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely přijal doporučení ohledně *welfare* farmových ryb, která však nejsou velmi technická, ale spíše obecnějšího rázu. Doporučení však mají na praxi pramalý význam a jsou v zásadě přehlížena.

⁶⁴³ Brown, C. (2014). *Fish intelligence, sentience and ethics*. *Animal Cognition*, 18(1), str. 1-17. ISSN 1435-9456. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10071-014-0761-0>.

⁶⁴⁴ Compassion in World Farming. *Why Fish Welfare Matters: The Evidence for Fish Sentience* [online] 2019 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/why-fish-welfare-matters/>.

⁶⁴⁵ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. *EFSA Journal*, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

⁶⁴⁶ Compassion in World Farming. *Why Fish Welfare Matters: The Evidence for Fish Sentience* [online] 2019 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/why-fish-welfare-matters/>.

vědeckých poznatků (příčemž, jak ukazuje tato práce, mnohdy ani to nestačí). Tato zdrženlivost se tak dnes negativně podepisuje na odhadem až 1,2 miliardy ryb chovaných ročně v chovech v EU;⁶⁴⁷ těmi nejčastěji komerčně chovanými druhy ryb jsou pstruzi, morčáci evropsští, mořani zlatí, kapři a lososi.⁶⁴⁸ Nesmíme však opomenout kvanta ulovených volně žijících ryb pro produkci krmiva pro farmové ryby, čímž se dopad akvakultury na *welfare* zvířat rozšiřuje daleko za počty chovaných ryb. Pro příklad, produkce jednoho lososa vyžaduje ulovení 440 volně žijících ryb.⁶⁴⁹

Čtvrtina ryb zkonsumovaných v EU pochází z akvakultury.⁶⁵⁰ Intenzivní akvakultura, která ve farmovém chovu ryb převažuje, je spojena s řadou praktik způsobujících rybám stres a utrpení. To začíná už u generačních ryb, jež se používají k získání jiker a mlíčí pro umělý výtěr ryb v líhních. Řada z nich je přitom ulovena z volné přírody (např. u morčáků evropských nebo mořanů zlatých), přičemž tento přesun do umělého prostředí je pro zvíře samozřejmě velmi stresující. Totéž platí o těch druhích ryb, které typicky nepocházejí z líhní, ale na odchov jsou odchytávány z volné přírody a neprošly procesem domestikace jako úhoř říční (tzv. akvakultura založená na odlovu). Ryby jsou pak chovány buď v rybnících (typické pro farmový chov kaprů), v betonových nádržích, anebo v klecích na otevřené vodě (např. u lososů nebo morčáků evropských). Především poslední dvě jmenované metody však představují **velké omezení pro přirozené chování ryb** jako migrace, hledání potravy, lov, vytváření sociálních vztahů nebo zdržování se na mořském dně u těch druhů ryb, které takto obvykle žijí.⁶⁵¹ Závažným problémem často bývá také **vysoká hustota osazení**. EÚBP ji spojuje se zvýšenou agresí mezi zvířaty, negativním dopadem na kvalitu vody (např. akumulace čpavku), šířením

⁶⁴⁷ Fishcount. *Numbers of farmed fish slaughtered each year* [online][cit. 25.2.2023]. Dostupné z: <http://fishcount.org.uk/fish-count-estimates-2/numbers-of-farmed-fish-slaughtered-each-year>.

⁶⁴⁸ European Commission. *Aquaculture statistics* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Aquaculture_statistics.

⁶⁴⁹ Compassion in World Farming. *Rethinking EU Aquaculture: for People, Planet and Animals* [online] 2023 [cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org/resources/reports-position-papers-briefings/rethinking-eu-aquaculture-for-people-animals-and-the-planet/>.

⁶⁵⁰ EUMOFA. *The EU fish market (Edition 2018)* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2019-02/2019-02-18-eu-fish-market_en.pdf.

⁶⁵¹ Eurogroup for Animals. *Looking Beneath the Surface: Fish Welfare in European Aquaculture* [online] 2018 [cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-12/Fish-Welfare-in-European-Aquaculture-2.pdf>.

nemocí či narušením sociálních interakcí mezi rybami.^{652,653,654} Většina ryb je chována v **holém prostředí**, kde nemohou naplňovat své behaviorální, psychologické a fyziologické potřeby, což je v silném kontrastu k bohatému ekosystému, ve kterém přirozeně žijí. Většina dnes užívaných systémů byla totiž navržena v době, kdy byly vědecké poznatky o obohacení prostředí ve svých začátcích, a implementace poznatků, které máme dnes, by vyžadovala významnou transformaci těchto systémů.⁶⁵⁵

S rybami je ve farmovém chovu manipulováno, dochází k hladovění (několik dnů, a dokonce až týdnů), sháňkám, nakládkám či vykládkám. Především manipulace, která zahrnuje vytažení ryb z vody, pak může vést ke zranění kůže, ztrátě šupin či poškození ploutví. Ryby v intenzivních systémech chovu často **trpí řadou zranění a nemocí**, včetně očních lézí, deformací kostry nebo nechvalně známé **mořské vši**, která napadá hejna lososů.⁶⁵⁶ Ta způsobuje těžké poškození tkání na povrchu těl lososů a v podstatě „požírá rybu zaživa“, nicméně léčba ve většině případů zahrnuje použití chemikálií ve vysoké koncentraci, a tak představuje další ohrožení jak pro *welfare* ryb, tak pro životní prostředí.⁶⁵⁷ Šíření mořské vši a dalších parazitů přispívá k vysoké míře úmrtnosti ve farmových chovech. V Norsku dosáhla 15 %, ⁶⁵⁸ ve Skotsku až 24 % (na některých farmách pak dokonce 80 %),⁶⁵⁹ obě země jsou zároveň největšími dovozci lososů do EU.⁶⁶⁰ V Norsku se náklady spojené s nemocemi v hejnech farmových lososů (a především tedy mořskou vší) vyšplhaly na třetinu celkových

⁶⁵² European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed Atlantic salmon - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare*. EFSA Journal, 6(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.736>.

⁶⁵³ European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed Trout - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Animal Welfare*. EFSA Journal, 6(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.796>.

⁶⁵⁴ European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed European seabass and gilthead seabream - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare*. EFSA Journal, 6(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.844>.

⁶⁵⁵ Arechavala-Lopez, P., Cabrera-Álvarez, M.J., Maia, C.M., Saraiva, J.L. (2021). *Environmental enrichment in fish aquaculture: A review of fundamental and practical aspects*. Reviews in Aquaculture, 14(2), str. 704-728. ISSN 1753-5131. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/raq.12620>.

⁶⁵⁶ Compassion in World Farming. *The Welfare of Farmed Fish* [online] 2008 [cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/3818654/farmed-fish-briefing.pdf>.

⁶⁵⁷ European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed Atlantic salmon - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare*. EFSA Journal, 6(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.736>.

⁶⁵⁸ Veterinærinstituttet. *Fiskehelse rapporten 2021: Betydelige helse- og velferdsutfordringer i norsk fiskeoppdrett* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vetinst.no/nyheter/fiskehelse rapporten-2021-betydelige-helse-og-velferdsutfordringer-i-norsk-fiskeoppdrett>.

⁶⁵⁹ WildFish. *Scottish salmon farming continues to expand despite failing to address key environmental and mortality issues* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://wildfish.org/blog/salmon-farming-environmental-and-mortality-issues/>.

⁶⁶⁰ EUMOFA. *Extra-EU imports by main partner country* [online][cit. 12.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eumofa.eu/extra-eu-imports-by-main-partner-country>.

produkčních nákladů za rok 2020.⁶⁶¹ Úmrtnost morčáka evropského se pak pohybuje okolo 15 %, z toho 10 % se připisuje patogenům.⁶⁶² Jak uvádí vědecké stanovisko EÚBP týkající se *welfare* pstruhů, nemoci „obecně úzce souvisí s podmínkami chovu a prostředí, v němž jsou ryby chovány, a mnoho patogenů je všudypřítomných v prostředí nebo v tkáních ryb, ale klinicky se projeví pouze tehdy, pokud jim to chov nebo parametry prostředí usnadňují“. Výskyt nemocí tak považuje za ukazatele nevhodného prostředí.⁶⁶³ Právní úprava ekologického zemědělství klade větší důraz na zdravotní péči a prevenci nálezů, která „je založena na udržování optimálních podmínek pro živočichy prostřednictvím vhodného umístění“.⁶⁶⁴

Podle Komise „zůstává *welfare* farmových ryb hlavním důvodem k obavám evropského odvětví akvakultury. Hlavními příčinami jsou podmínky prostředí (např. kvalita vody), chovatelské postupy (např. krmivo a krmný režim) a genetická výbava populací“.⁶⁶⁵ Ve svých strategických zásadách pro udržitelnější a konkurenceschopnější akvakulturu v EU na období 2021–2030 sdělila, že je **nutné věnovat větší pozornost *welfare* ryb**, např. skrze podporu výzkumu a stanovení ukazatelů pro celý produkční řetězec.⁶⁶⁶ V prvotním posouzení vlivů nadcházející revize právních předpisů v oblasti dobrých životních podmínek zvířat Komise předpokládá, že by druhově specifické požadavky na chov ryb mohly být v budoucnu přijímány na základě zmocnění Komise, a to souběžně s tím, jak bude mít k dispozici více vědeckých poznatků. Vědecká stanoviska ohledně *welfare* farmových lososů, pstruhů, kaprů, mořanů, morčáků, úhořů a tuňáků v chovech jsou přitom plánovaná na léta 2026 až 2029.⁶⁶⁷ Jak ukáže kapitola o ochraně zvířat při usmrcování, porážka ryb je velmi problematickým aspektem ochrany zvířat v EU, avšak pozornost musí být věnována i odchovu samotnému a zdraví a *welfare* farmových ryb, především pak měřitelným ukazatelům, jež by měly být monitorovány.

⁶⁶¹ NORCE. *Kostnadsutvikling i oppdrett av laks og ørret: Hva koster biologisk risiko?* [online] 2022 [cit. 12.1.2023]. Dostupné z: <https://norceresearch.brage.unit.no/norceresearch-xmlui/handle/11250/3034859>.

⁶⁶² Compassion in Food Business. *European seabass (*Dicentrarchus labrax*) statistics summary* [online] 2021 [cit. 4.1.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7447727/european-seabass-in-numbers.pdf>.

⁶⁶³ European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed trout - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare*. The EFSA Journal (2008) 796, 1-22. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.796>.

⁶⁶⁴ Bod 3.1.4.1 písm. a) nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) o ekologické produkci.

⁶⁶⁵ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁶⁶⁶ Sdělení Komise Evropskému Parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, Strategické zásady pro udržitelnější a konkurenceschopnější akvakulturu v EU na období 2021–2030, COM/2021/236 final.

⁶⁶⁷ European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare (SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285), Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.

3.6 Kožešinová zvířata

V roce 2018 bylo v EU chováno pro kožešinu téměř 35 milionů norků, 2,7 milionu lišek a více než 160 000 psíků mývalovitých.⁶⁶⁸ V roce 2021, tedy po vypuknutí pandemie covid-19, se následkem depopulace snížil počet norků na odhadovaných 12 milionů.⁶⁶⁹ Kromě těchto druhů jsou pro kožešinu v menším měřítku chovány činčily nebo králíci (u králíků je kožešina získávána především z masné produkce, avšak existují plemena chovaná primárně na kožešinu). Chov zvířat (či alespoň některých druhů) primárně za účelem zisku kožešiny je **zakázán v řadě zemí v EU**, kupříkladu v České republice,⁶⁷⁰ Slovensku,⁶⁷¹ Rakousku,⁶⁷² Itálii,⁶⁷³ Chorvatsku⁶⁷⁴ nebo Slovinsku.⁶⁷⁵ Před pandemií covid-19 patřily mezi kožešinové velmoci Dánsko, Finsko, Polsko⁶⁷⁶ a Nizozemsko. Pandemie přitom urychlila ukončení chovu norků v Nizozemsku, jelikož původní zákaz z roku 2013 nastavil přechodné období do roku 2024, což bylo následně změněno na rok 2021.⁶⁷⁷ Dánské kožešinové farmy byly nákazou silně zasaženy a došlo k usmrcení veškeré populace farmových norků (tedy asi 17 milionů jedinců) a dočasnému zákazu chovu norků v zemi.⁶⁷⁸ Pro rok 2023 však země oznámila úmysl importovat do země 10 000 norků a populaci v menším měřítku obnovit.⁶⁷⁹ Toto oznámení však

⁶⁶⁸ Humane Society International. *Fur Production in the European Union* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.hsi.org/news-media/fur-production-in-the-european-union/>.

⁶⁶⁹ Eurogroup for Animals. *Fur Farming And Public Health: A scientific review of the role of animals farmed for fur in current and potential future pandemics of human respiratory disease* [online] 2022 [cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/fur-farming-and-public-health>.

⁶⁷⁰ § 5 odst. 7, zákon č. 246/1992 Sb., Zákon České národní rady na ochranu zvířat proti týrání, Česká republika.

⁶⁷¹ § 22 ods. 4 písm. g) a h), zákon č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti v znení neskorších predpisov, Slovensko.

⁶⁷² § 25, odst. 5, Bundesgesetz über den Schutz der Tiere (Tierschutzgesetz), BGBl. I Nr. 118/2004, Rakousko.

⁶⁷³ Odst. 980, Legge 30 Dicembre 2021, n. 234, Bilancio di previsione dello Stato per l'anno finanziario 2022 e bilancio pluriennale per il triennio 2022-2024, Itálie.

⁶⁷⁴ Čl. 5 odst. 21, Zakon o zaštiti životinja (NN 102/2017), Chorvatsko.

⁶⁷⁵ Čl. 15, Zakon o zaštiti živali (Uradni list RS, št. 38/13), Slovinsko.

⁶⁷⁶ Na území Polska se nachází zřejmě největší chov norků na kožešinu na světě, a to v obci Góreczki. Pro investigaci polské organizace *Otwarte klatki* z tohoto chovu viz: *Otwarte Klatki. Śledztwo na największej fermie norek w Polsce! Tak wygląda ferma Wojciecha Wójcika w Góreczkach* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.otwarteklatki.pl/blog/sledztwo-na-najwiekszej-fermie-norek-w-polsce>.

⁶⁷⁷ Wet van 16 december 2020 tot wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij in verband met een vervroegde beëindiging van de pelsdierhouderij (Staatsblad 2020, 555), Nizozemsko.

⁶⁷⁸ Bekendtgørelse af lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LBK nr 10 af 06/01/2022), Bekendtgørelse af lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LBK nr 1211 af 07/06/2021), Lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LOV nr 2185 af 29/12/2020), Dánsko.

⁶⁷⁹ Humane Society International. *Denmark's plan to restart mink fur farming by importing mink is branded contemptible by Humane Society International/Europe* [online][cit. 19.2.2023]. Dostupné z: <https://www.hsi.org/news-media/denmarks-plan-to-restart-mink-fur-farming-by-importing-mink-is-branded-contemptible-by-humane-society-international-europe/>.

přichází v kontextu celkového úpadku kožešinového průmyslu a silné „protikožešinové“ vlny v Evropě.⁶⁸⁰

Norci, lišky i psíci mývalovití jsou divoká zvířata, jejichž potřeby zkrátka v kožešinových chovech nelze naplnit. Norci američtí (*Mustela vison*) jsou polovodní savci zdržující se většinou v teritoriích poblíž vody a pokrývající území o délce 1 až 6 km, přičemž mladí jedinci mohou při hledání svého teritoria cestovat až 50 km. Jsou samotáři a vykazují silné teritoriální chování. Lišky obecné (*Vulpes vulpes*) pokrývají teritorium o rozloze až 10 km², na jehož území okupují několik nor (jednu hlavní pro porod a výchovu mláďat a několik menších jako úkryt během dne). U lišek polárních (*Vulpes lagopus*) je teritorium dvakrát až třikrát větší a lišky v rámci sezóny migrují až 100 km. Psík mývalovitý (*Nyctereutes procyonoides*) obývá teritorium o ploše asi 9,5 km², většinou poblíž řek a husté vegetace.⁶⁸¹ Pro kožešinový chov je však typický **chov v holých drátěných klecích**, obvykle uspořádaných do řad, které jsou v zásadním rozporu se směrnicí o ochraně hospodářských zvířat a požadavkem neomezovat svobodu pohybu zvířat.

Toto holé prostředí, které navíc zvířatům neumožňuje vykonávat pro ně přirozené chování (např. hrabání u lišek⁶⁸² či plavání u norků),⁶⁸³ pak může **vést také k poruchám chování**, jako jsou např. stereotypie (typicky pohybové, kdy zvířata chodí neustále tam a zpátky či dokolečka) nebo sebemrzačení (vykousávání srsti, kousání ocasu apod.).⁶⁸⁴ Studie H. K. M. Axelssona a kol. pozorovala stereotypní chování u norků 10–12 % času, tedy okolo 2,5 hodiny denně.⁶⁸⁵ Tyto poruchy chování se však netýkají pouze divokých druhů, ale také těch domestikovaných, jimž současné klecové systémy chovů taktéž nemohou vyhovět, jelikož

⁶⁸⁰ Podle průzkumů podporuje zákaz chovu zvířat pro kožešinu minimálně polovina občanů každého členského státu, ve více jak polovině států je pak tato podpora alespoň tříčtvrtě, viz: Fur Free Alliance. *Public Opinion* [online][cit. 19.2.2023]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/public-opinion/>.

⁶⁸¹ Scientific Committee on Animal Health and Welfare. *The Welfare of Animals Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z:

https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare_animals_kept_for_fur_production.pdf

⁶⁸² Koistinen, T., Mononen, J. (2008). *Blue foxes' motivation to gain access to solid floors and the effect of the floor material on their behaviour*. *Applied Animal Behaviour Science*, 113 (1–3), str. 236-246. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.09.007>.

⁶⁸³ Schwarzer, A. et al. (2016). *Behavioral studies on the use of open water basins by American mink (Neovison vison)*. *Journal of Veterinary Behavior*, 13, str. 19-26. ISSN 1558-7878. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2016.02.007>.

⁶⁸⁴ Pickett, H. and Harris, S. (2015). *The Case Against Fur Factory Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'Welfare'* [online][cit. 10.2.2023]. Dostupné z:

https://respectforanimals.org/wp-content/uploads/2017/04/WELFUR_REPORT_WEB.pdf

⁶⁸⁵ Axelsson, H.M.K., Aldén, E., Lidfors, L. (2009). *Behaviour in female mink housed in enriched standard cages during winter*, *Applied Animal Behaviour Science*, 121(3–4), str. 222-229. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.09.013>.

nerespektují jejich přirozené potřeby.⁶⁸⁶ Doporučení stálého výboru Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely přitom říká, že pokud se v chovu stereotypní chování nebo seabemrzačení vyskytuje ve značné míře, pak musí dojít ke změně ustájení zvířat nebo managementu chovu tak, aby se zlepšily životní podmínky, popř. při jejich selhání by měla být produkce úplně zastavena. Prostředí chovu přitom „*musí splňovat biologické potřeby zvířat, a ne se je snažit ‚přizpůsobit‘ prostředí*“.⁶⁸⁷ Norci v EU žijí běžně v klecích o rozměrech přibližně 38–45 cm na výšku, 20–30 cm na šířku a 70–90 cm na hloubku, v kleci se většinou nachází hnízdící box. U lišek, jejichž chov se koncentruje především do Finska, mají klece typicky plochu 0,6–1,2 m² a jsou vysoké 60–75 cm. U psíků mývalovitých jsou podmínky často podobné jako u lišek (jelikož bývají chováni na farmách lišek).⁶⁸⁸ Jak však ukazují studie, větší klece mohou sice někdy redukovat výskyt poruch chování, ale nemají potenciál je úplně eliminovat.^{689,690}

Zásadním aspektem, který je nutné vzít v potaz, je **nedostatečná domestikace** divoce žijících druhů chovaných pro kožešinu a z toho plynoucí strach těchto zvířat z lidí. Jak uvedl Vědecký výbor pro otázky zdraví a dobré životní podmínky zvířat, „*ve srovnání s jinými hospodářskými zvířaty podléhají druhy chované pro kožešinu poměrně malé aktivní selekci, s výjimkou vlastností kožešiny*“. Podle Vědeckého výboru je tak strach z lidí častým problémem v chovech lišek, což se pak samozřejmě negativně odráží na jejich *welfare*.⁶⁹¹ Experimentální šlechtění norků a lišek s cílem snížit jejich bázlivost vůči lidem sice proběhlo, avšak kožešinové farmy se při **šlechtění zaměřují na barvu či kvalitu kožešiny, velikost zvířat nebo velikost vrhu**.⁶⁹² Kam až selekce zaměřená na zisk došla, ukázala investigace ve Finsku, která

⁶⁸⁶ Fur Free Europe (2022). *Fur Free Europe: Why We Need to Ban Fur Farming and the Placement of Farmed Fur Products on the European Market from Public Health, Legal, Environmental and Ethical Perspectives*. Dostupné z:

<https://www.oipa.org/international/wp-content/uploads/2022/07/Fur-Free-Europe-Master-Report.pdf>.

⁶⁸⁷ Recommendation concerning Fur Animals adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 22 June 1999.

⁶⁸⁸ Scientific Committee on Animal Health and Welfare. *The Welfare of Animal Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 19.2.2023]. Dostupné z:

<https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare-animals-kept-for-fur-production.pdf>

⁶⁸⁹ Hansen, C.P.B., Jeppesen, L.L. (2001). *Swimming Activity of Farm Mink (Mustela vison) and its Relation to Stereotypes*. Acta Agriculturae Scandinavica, Section A — Animal Science, 51(1). ISSN 1651-1972. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/090647001300004817>.

⁶⁹⁰ Korhonen, H.T., Jauhiainen, L., Niemelä, P. (2001). *Effect of space allowance and earthen flooring on behaviour of farmed blue foxes*. acta ethol, 4, str. 11–21 (2001). ISSN 1437-9546. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s102110100046>.

⁶⁹¹ Scientific Committee on Animal Health and Welfare. *The Welfare of Animal Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 19.2.2023]. Dostupné z:

<https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare-animals-kept-for-fur-production.pdf>

⁶⁹² Pickett, H. and Harris, S. *The Case Against Fur Factory Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'Welfare'* [online] 2015 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z:

<https://respectforanimals.org/wp-content/uploads/2017/04/WELFUR-REPORT-WEB.pdf>

zachycovala polární lišky vyšlechtěné a vykrmené až do pětinasobku své přirozené váhy, přičemž zvířata měla velký problém se vůbec hýbat; tato praxe přitom i přes intenzivní kritiku přežívá již několik desetiletí.⁶⁹³ Lišky na farmách často trpí zdravotními problémy spojenými s obezitou, problémy s končetinami, a tedy i pohybem nebo průjmem, který zhodnocení *welfare* na deseti finských farmách lišek z roku 2011 zaznamenalo u 45 % jedinců.⁶⁹⁴ Farmovní norci taktéž váží dvakrát více než jejich divocí příbuzní.⁶⁹⁵ Je přitom nutné ještě jednou připomenout, že podle směrnice o ochraně hospodářských zvířat nesmí být zvířata chována, pokud by měl takový chov škodlivé účinky na jejich zdraví nebo *welfare* na základě jejich genotypu či fenotypu. Také doporučení stálého výboru týkající se kožešinových zvířat říká, že žádné zvíře nesmí být chováno pro kožešinu, pokud se nemůže přizpůsobit životu v zajetí bez problémů v oblasti *welfare* zvířat.⁶⁹⁶

Pro kožešinová zvířata **neexistují komerčně dostupné alternativy ustájení**, které by snad byly schopny jim poskytnout lepší životní podmínky. Ve dopise adresovaném komisařce S. Kyriakides tak přes dvě desítky vědců upozornily, „že chov kožešinových zvířat a *welfare* zvířat nemohou jít ruku v ruce“, a nápravu nezjedná ani přidání určitého obohacení prostředí.⁶⁹⁷ Při posouzení této skutečnosti spolu se zdravotními riziky chovu, která ukázala pandemie onemocnění covid-19 (podle EÚBP je ze všech hospodářských zvířat právě u norků riziko nákazy od lidí či zvířat a dalšího přenosu SARS-CoV-2 nejvyšší),⁶⁹⁸ negativním dopadem chovu na životní prostředí včetně ohrožení biodiverzity (např. útěk nepůvodních druhů z chovů), zákazem kožešinových chovů ve velké části Evropské unie a odporem většiny obyvatel EU vůči tomuto způsobu chovu zvířat se tak úplný zákaz zdá rozumnějším krokem než poměrně marná snaha o „vylepšování“ chovů. K zákazu chovu zvířat pro zisk kožešiny vyzvaly v červnu 2021 Evropskou komisi Nizozemsko, Rakousko, Belgie, Německo, Lucembursko a Slovensko; podporu pak tento krok našel také u dalších zemí jako Itálie,

⁶⁹³ Fur Free Alliance. *Hugely Overweight Foxes Revealed on Finnish Fur Farms* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/hugely-overweight-foxes-revealed-finnish-fur-farms/>.

⁶⁹⁴ Ahola, L.K., Huuki, H., Hovland, A.L., Koistinen, T. and Mononen, J. (2012). *WelFur – foxes: the inter-observer reliability of the WelFur health measures, and the prevalence of health disorders on fox farms during the growth period*, str. 441-447. In: P.F. Larson et al. (2012) *Proceedings of the Xth International Scientific Congress in fur animal production*. Wageningen, Wageningen Academic Publishers. ISBN 9086862055.

⁶⁹⁵ Scientific Committee on Animal Health and Welfare. *The Welfare of Animals Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 19.2.2023]. Dostupné z:

https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare_animals_kept_for_fur_production.pdf

⁶⁹⁶ Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals Kept for Farming Purposes (T-AP), Recommendation Concerning Fur Animals adopted by the Standing Committee on 22 June 1999.

⁶⁹⁷ Politico. *Open letter: It's time for an EU-wide ban on fur farming* [online] 2022 [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/sponsored-content/open-letter-its-time-for-an-eu-wide-ban-on-fur-farming/>.

⁶⁹⁸ European Food Safety Authority (2023). *SARS-CoV-2 in animals: susceptibility of animal species, risk for animal and public health, monitoring, prevention and control*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7822>.

Bulharsko, Estonsko, Slovinsko nebo Polsko.⁶⁹⁹ Ve svém plánu z roku 2021 Komise předběžně plánovala vědecké stanovisko EÚBP ohledně *welfare* norků, lišek a psíků mývalovitých na rok 2028,⁷⁰⁰ což naznačuje, že úplný zákaz zatím neměla či stále nemá v úmyslu. Je však otázkou, jak do celé situace zasáhne v podkapitole 2.4 zmíněná EOI „Evropa bez kožešin“.

Dílčí shrnutí

Specifické požadavky na chov hospodářských zvířat stanovuje unijní právo pro nosnice, kuřata chovaná na maso, prasata a telata. Při srovnání těchto požadavků s vědeckými poznatky z oblasti *welfare* zvířat však zjistíme, že ačkoliv byla legislativa v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v EU vystavěna na konceptu pěti základních svobod, všechny tyto svobody jsou ve výsledku porušovány. Legalizované jsou tak praktiky, které mají zásadní negativní dopad na *welfare*, jako jsou klecové chovy, nucený výkrm zvířat nebo rutinní úpravy vzhledu bez předcházení bolesti. Bezesporu tak dochází ke „zbytečnému utrpení“, kterému však podle směrnice o ochraně hospodářských zvířat nemají být zvířata vystavena. Dopad směrnic navíc podryvá časté užívání nejasných pojmů (např. „*dostatečné množství*“, „*vhodná strava*“), které jsou v praxi složitě vymahatelné. Kromě toho stovky milionů zvířat napříč EU postrádají jakoukoliv druhově specifickou ochranu, což je vystavuje životu v systémech postavených primárně na potřebách průmyslu s velmi malým ohledem na potřeby zvířat. Lze tak vyvodit, že právními předpisy vyžadovaná úroveň *welfare* zvířat zcela neodpovídá tomu, co víme o dobré úrovni *welfare* zvířat díky vědě. Ačkoliv za neuspokojivý stav můžeme do jisté míry vinit chybnou koncepci směrnic, která vede k nízké úrovni jejich uplatňování, nelze přehlédnout skutečnost, že právní předpisy musí být ambicióznější a směřovat jak k minimalizaci negativních prožitků zvířat, tak k maximalizaci těch pozitivních. Je také nutné zmínit, že společným jmenovatelem řady *welfare* problémů je vysoká hustota osazení, což ukazuje na potřebu systémově snížit intenzitu živočišné výroby.

⁶⁹⁹ Council of the European Union, Fur Farming in the European Union – Information from the Netherlands and Austrian delegations, supported by the Belgian, German, Luxembourg and Slovak delegations, 10111/21.

⁷⁰⁰ European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare (SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285), Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.

4. Požadavky na přepravu hospodářských zvířat v právu EU

V roce 2019 bylo v rámci Evropské unie a z ní do třetích zemí přepraveno 1,6 miliardy prasat, ovcí, skotu a drůbeže; drůbež přitom tvořila většinu.⁷⁰¹ Hodnota obchodu s živými zvířaty uvnitř Evropské unie se v roce 2018 vyšplhala na 8,6 miliardy euro, hodnota obchodu s živými zvířaty mezi členskými státy EU a třetími zeměmi pak na 3 miliardy euro; export z EU přitom představoval většinový podíl.⁷⁰² Přeprava zvířat je **silně motivována regionální specializací** a s ní spojenými rozdíly v nákladech na chov a usmrcování v členských státech. Je tak běžné, že se zvířata od narození do usmrcení několikrát přesouvají mezi členskými státy s tím, jak producenti využívají rozdílů v nákladech s cílem maximalizovat zisky.⁷⁰³

Jádrem právní úpravy v této oblasti je nařízení o ochraně zvířat během přepravy a souvisejících činností. Související činnosti přitom zahrnují nakládku, vykládku, překládku a odpočinek, dokud není dokončena vykládka zvířat v místě určení. Nařízení se aplikuje na přepravu živých obratlovců, pokud je přeprava uskutečňována v souvislosti s hospodářskou činností, a upravuje především povinnosti osob zapojených do přepravy zvířat (zejména chovatelé, organizátoři, přepravci a provozovatelé sběrných středisek), povinnosti příslušných orgánů, kontrolu a výměnu informací a v přílohách pak také technická pravidla přepravy. Jak judikoval Soudní dvůr ve věci C-316/10 (*Danske Svineproducenter versus Justitsministeriet*), členské státy EU **mohou přijmout také přísnější ustanovení, avšak vždy při uplatnění principu proporcionality** vzhledem k účelu nařízení a pouze taková, která neznevýhodňují producenty z daného členského státu či producenty, kteří tam chtějí své produkty dovážet.⁷⁰⁴ V průběhu let se nařízení o ochraně zvířat během přepravy ukázalo jako neefektivní a se zvyšujícím se počtem zásilek živých zvířat se zvyšoval také počet zaznamenaných případů tragédií a utrpení zvířat, které vyšetřovaly a o nichž informovaly především neziskové organizace. Ty se také obracely na Evropskou komisi se stížnostmi⁷⁰⁵ a jejich investigativní činnost tak přinesla řadu důkazů, na něž odkazují ve své práci i orgány Evropské unie. Na

⁷⁰¹ Eurogroup for Animals: *Live Animal Transport: Time to change the rules* [online] 2021 [cit. 14.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.

⁷⁰² European Parliament. *EU Trade and transport of live animals* [online] 2020 [cit. 27.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2020\)646170](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2020)646170).

⁷⁰³ Evropský účetní dvůr. *Přeprava živých zvířat v EU: výzvy a příležitosti* [online] 2023 [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RV-2023-03/RV-2023-03_CS.pdf.

⁷⁰⁴ Rozsudek Soudního dvora ze dne 21. prosince 2011 ve věci C-316/10, ECLI:EU:C:2011:863.

⁷⁰⁵ Například organizace Animals' Angels informovala o tom, že zaslala několik stížností, nicméně Evropská komise nezjednála ani v jednom případě nápravu. Viz: European Parliament. *Written questions to Ms Silvia Meriggi - Animals' Angels* [online] [cit. 5.3.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/216086/Questions%20and%20Answers%20Animals%20Angels_EN.pdf.

slabiny nařízení o ochraně zvířat během přepravy upozorňují také studie a zprávy orgánů Evropské unie, mezi nimi také zpráva Evropského účetního dvora z roku 2018. Podle té přetrvávají problémy s dodržováním pravidel především vzhledem k dálkové přepravě a přepravě nezpůsobilých zvířat.⁷⁰⁶ I přes nátlak ze strany odborníků, neziskových organizací a občanů však sektor přepravy živých zvířat zatím odolává zásadnějším změnám. Za tím stojí především skutečnost, že se jedná o ekonomicky výnosnou aktivitu pro některé členské státy, např. Rumunsko nebo Irsko.⁷⁰⁷

Je nutné říci, že orgány EU se přepravě v posledních letech věnovaly poměrně intenzivně v porovnání s jinými aspekty života hospodářských zvířat (čímž však nutně nemyslím, že dostatečně). Evropská komise s cílem zlepšit úroveň *welfare* zvířat během přepravy odstartovala v roce 2015 projekt zaměřující se na vytvoření pokynů pro přepravu skotu, koní, prasat, drůbeže a ovcí, jehož partnery byly odborné instituce, neziskové organizace a zástupci průmyslu.⁷⁰⁸ **Pokyny EU k ochraně zvířat během přepravy** byly mimochodem předpokládány strategií Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015 na rok 2012,⁷⁰⁹ nicméně ve výsledku byly opožděny o pět let. Ačkoliv je jejich vypracování pozitivním krokem, pokyny nejsou právně závazné, a zdaleka tak nestačí na nápravu nefunkčního systému, který vytvořilo nařízení o ochraně zvířat během přepravy.

Evropský parlament v roce 2019 konstatoval, že „*nadále přetrvávají závažné problémy s přepravou*“, a upozornil na častá porušení v této oblasti, která zahrnují přeplněné dopravní prostředky, neposkytování požadovaných přestávek na odpočinek, nakrmení a napojení zvířat, přepravu v extrémním horku, přepravu nezpůsobilých zvířat a neodstavených telat a další. Upozornil také na obavy společnosti o *welfare* zvířat během přepravy, především na vysoký počet peticí volajících po zákazu exportu živých zvířat za hranice EU přijaté výborem PETI a také na více než 1 milion podpisů občanů EU, kteří podpořili kampaň *#StopTheTrucks*.⁷¹⁰ Na

⁷⁰⁶ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.4.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

⁷⁰⁷ Již zmíněná „Vught“ aliance představila v červenci 2022 v Radě EU své konstruktivní návrhy týkající se nařízení o ochraně zvířat během přepravy.⁷⁰⁷ Ty byly poměrně kladně přijaty členskými státy jako Rakousko, Finsko nebo Slovinsko, avšak odmítnuty právě Irskem a Rumunskem. U těchto dvou členských států se dá s velkou pravděpodobností očekávat, že budou vzhledem ke svým ekonomickým zájmům nadále silně odporovat silnější regulaci přepravy. Viz Council of the European Union, Updating legislation on the transport of animals in the EU – Information from the Belgian, Danish, Dutch, German and Swedish delegations. 11061/22.

⁷⁰⁸ Animal Transport Guides [online][cit. 26.4.2022]. Dostupné z: <http://www.animaltransportguides.eu/>.

⁷⁰⁹ Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012–2015 (COM/2012/06 final/2).

⁷¹⁰ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. února 2019 ke zprávě o provádění týkající se nařízení (ES) č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2018/2110(INI)).

konci roku 2021 zakončil svou činnost výbor ANIT přijetím závěrečné zprávy a doporučení. Podle zprávy mnoho problémů v přepravě živých zvířat způsobují **nejasná ustanovení, zavádějící požadavky a nedostatek přesných definic**, které pak nechávají velký prostor k různým interpretacím a neharmonizovanému vymáhání nařízení. Špatnou praxí je schvalování dopravních prostředků, které nejsou vhodné pro přepravu zvířat, a nerealistických a neúplných knih jízd,⁷¹¹ vydávání povolení přepravcům bez nouzových plánů, nedostatečná úroveň školení a nedostatečné kontroly a rozdílná úroveň kvality těchto kontrol napříč členskými státy. Výbor ve zprávě apeluje na potřebu harmonizace systému sankcí (zajištění takových sankcí, které jsou efektivní a mají odrazující účinek) a školení osob zúčastněných na přepravě a její kontrole, stejně jako na potřebu zlepšení sběru dat (např. používáním GPS či kamerových systémů, ale také lepším využitím systému TRACES)⁷¹² a výměny informací.⁷¹³ Kvůli neexistenci vhodných IT systémů nebo softwarů totiž chybí monitorování cest, teplot a délky cest, což zhoršuje také prosazování pravidel přepravy v členských státech.⁷¹⁴

4.1 Podmínky přepravy zvířat

Obecným principem nařízení o ochraně zvířat během přepravy uvedeným v čl. 3 je ten, že **„nikdo nesmí provádět ani nařídit přepravu zvířat způsobem, který jim může přivodit zranění nebo zbytečné utrpení“**. Kromě toho nařízení v témže článku žádá, aby byly splněny požadavky na dopravní prostředky, zařízení a personál a učiněna všechna nezbytná opatření pro minimalizaci délky trvání cesty a uspokojení potřeb zvířat během cesty. Zvířata taktéž musí být způsobilá k přepravě, musí jim být poskytnuto dostatečné místo vzhledem k jejich vzrůstu a zamýšlené cestě, musí být ve vhodných intervalech napojena, nakrmena a musí jim být poskytnut odpočinek. Tyto požadavky jsou pak upřesněny v přílohách.

Je nutno dodat, že ačkoliv v teorii zahrnuje nařízení o ochraně zvířat během přepravy i **přepravu ryb**, na tu jsou pravidla nařízení v mnohém těžko použitelná. Pro ryby je přitom přeprava také stresující, především pak nakládka a vykládka, a je zcela zásadní monitorovat kvalitu vody, doplňovat kyslík a využívat dostupnou techniku a zařízení k tomu, aby během

⁷¹¹ V knize jízd musí být v souladu s přílohou II nařízení uvedena také plánovaná celková délka trvání cesty a plánovaná místa odpočinku zvířat.

⁷¹² TRACES je veterinární systém využívaný pro import a export zvířat, živočišných produktů, potravin, krmiv a rostlin. Evropská komise uvádí, že v roce 2018 byla do systému TRACES zavedena přeprava pouhých 31,6 % skotu a 3,5 % ovcí exportovaných za hranice EU po moři ze Španělska, Francie, Irska, Portugalska a Rumunska. Příslušné orgány členských států navíc nemají dostatečný přístup k datům.

⁷¹³ Zpráva o vyšetřování údajných porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2020/2269(INI)).

⁷¹⁴ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

přepravy bylo udrženo prostředí, které rybám umožní se se stresem z přepravy vyrovnat. Ryby především potřebují druhově specifický přístup, jelikož u jednotlivých druhů existují specifická rizika, jež je třeba zmírnit. Studie vyžádaná výborem ANIT tak doporučuje přijetí legislativních standardů, které budou reflektovat vědecké poznatky o rybách a budou nastavovat vyšší standardy než ty stanovené WOAHA.⁷¹⁵

4.1.1 Délka trvání cesty

Délku trvání cesty a dobu odpočinku stanovuje nařízení o ochraně zvířat během přepravy v kapitole V přílohy I. Pro domácí koňovité, domácí skot, ovce, kozy a prasata během silniční přepravy platí, že **délka trvání cesty nesmí překročit osm hodin**, ovšem při splnění podmínek kapitoly VI téže přílohy **může být tato doba prodloužena** (v závislosti na živočišném druhu). Po uplynutí stanovené maximální délky trvání cesty pak musí být zvířatům poskytnut odpočinek po dobu alespoň 24 hodin. Pro jednotlivé druhy je prodloužená délka trvání cesty a doba odpočinku následující:

- domácí koňovité: až 24 hodin cesty (každých osm hodin přitom musí být napojeni a podle potřeby nakrmeni) – alespoň 24 hodin odpočinku – přeprava může pokračovat dále;
- prasata: až 24 hodin cesty (zvířata musí mít během cesty stálý přístup k vodě) – alespoň 24 hodin odpočinku – přeprava může pokračovat dále;
- neodstavená mláďata: až 9 hodin cesty – alespoň 1 hodina na podání tekutin a podle potřeby nakrmení – až 9 hodin cesty – alespoň 24 hodin odpočinku – přeprava může pokračovat dále;
- domácí skot, ovce a kozy: až 14 hodin cesty – alespoň 1 hodina na podání tekutin a nakrmení – až 14 hodin cesty – alespoň 24 hodin odpočinku – přeprava může pokračovat dále.

Tyto délky trvání cesty lze pak „v zájmu zvířat“ prodloužit o dvě hodiny v souladu s bodem 1.8, přitom se bere v úvahu zejména blízkost místa určení. SDEU ve věci C-469/14 (*Masterrind GmbH versus Hauptzollamt Hamburg-Jonas*), která se týkala doby odpočinku během silniční přepravy skotu, judikoval, že tato doba může překročit jednu hodinu (což ve výsledku vyplývá také z textu nařízení o ochraně zvířat během přepravy, který mluví o odpočinku „v délce nejméně jedné hodiny“). Taková délka přestávky nicméně nesmí přepravovaným zvířatům přivodit zranění nebo zbytečné utrpení a nesmí být překročena celková délka trvání cesty a doby

⁷¹⁵ European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: aquatic animals* [online] 2021 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2021\)690875](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2021)690875).

odpočinku, pro dospělý skot tedy 29 hodin + 2 hodiny prodloužení. Doba přesunu může obsahovat i jednu či více přestávek, ty jsou však započítány do maximální povolené délky trvání cesty.⁷¹⁶

Pro ostatní druhy hospodářských zvířat včetně **drůbeže nebo králíků nejsou maximální délky trvání cesty vůbec stanovené**, přitom např. u kuřat chovaných na maso a nosnic na konci produkčního cyklu hovoří EÚBP o zvýšeném riziku zhoršení *welfare* z důvodu termálního stresu u cest trvajících déle než čtyři hodiny.⁷¹⁷ Zde je zajímavé, že bod 9 odůvodnění nařízení předpokládá přijetí zvláštních ustanovení pro drůbež, „*jakmile budou k dispozici příslušná stanoviska EÚBP*“, určité závěry však přineslo již citované odborné stanovisko EÚBP z roku 2011. Pokud Evropské komisi jeho závěry nestačily, je s podivem, že si s udělením mandátu EÚBP na vypracování dalšího odborného stanoviska ohledně přepravy drůbeže dala načas a udělila jej až v souvislosti s připravovanou revizí právních předpisů v oblasti dobrých životních podmínek zvířat. Evropský parlament ve svých doporučeních neexistenci limitů pro délku trvání cesty u drůbeže a králíků vytýká, vyzývá Komisi k začlenění „*ustanovení s cílem náležitě chránit druhy, které dosud právní předpisy odpovídajícím způsobem nechrání*“ a doporučuje vypracování takové infrastruktury, která by umožnila zavedení čtyřhodinového limitu pro délku trvání cesty u těchto zvířat.⁷¹⁸ Pro všechna domácí zvířata přepravovaná za účelem porážky pak Evropský parlament doporučil limit osmi hodin.⁷¹⁹ Neziskové organizace se v zásadě přiklánějí ke stejnému limitu délky trvání cesty pro všechny druhy hospodářských zvířat s výjimkou drůbeže, králíků a zvířat na konci produkčního cyklu, u nichž by měla být zkrácena na čtyři hodiny.⁷²⁰ EÚBP ve svých vědeckých stanoviscích z roku 2022 vypracovaných pro účely revize doporučuje, aby doba zahrnující nepodání krmiva (k čemuž často dochází ještě v chovu před zahájením přepravy, aby byl během jatečného opracování těla poraženého zvířete trávicí systém již vyprázdněný) a naložení v přepravkách nepřekročila 12 hodin u domácího ptactva a králíků, jelikož hlad je zde velkým rizikovým faktorem.⁷²¹ Úřad

⁷¹⁶ Rozsudek Soudního dvora ze dne 28. července 2016 ve věci C-469/14, ECLI:EU:C:2016:609.

⁷¹⁷ European Food Safety Authority (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. EFSA Journal, 9(1). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2011.1966>.

⁷¹⁸ Bod 114 doporučení Evropského parlamentu Radě a Komisi ze dne 20. ledna 2022 v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)).

⁷¹⁹ Ibid, bod 87.

⁷²⁰ Např. Animals' Angels (2021). *100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport* [online][cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).

⁷²¹ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of domestic birds and rabbits transported in containers*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7441>.

však zaujal poměrně konzervativní postoj, protože jak sám říká, po 12 hodinách hladu již dochází u drůbeže k rozpadu střevních buněk a u králíků nastává dlouhotrvající pocit hladu a s tím spojené negativní pocity již po 6 hodinách. 12hodinový limit je tak ve světle těchto skutečností až příliš benevolentní, jelikož pro zvířata stále představuje velmi intenzivní pocity hladu a s tím spojené utrpení. Cestám delším než osm hodin jsou v rámci EU podrobovány 4 miliony jedinců skotu, 4 miliony ovcí, 28 milionů prasat, 243 milionů jedinců drůbeže a 150 tisíc koní ročně.⁷²²

S delší cestou se snižuje úroveň *welfare* zvířat a zvyšuje se jejich úmrtnost,⁷²³ jelikož přeprava je vždy spojena se stresovými faktory, někdy pro zvířata úplně novými (značná část z nich tráví celý život v uzavřené hale mimo přirozené denní světlo). Negativní dopady faktorů jako omezený přístup k vodě a krmivu, teplotní extrémy, omezený prostor a nemožnost si pohodlně lehnout a odpočinout si pouze sílí, čím déle cesta trvá (např. u koní vyžaduje 24hodinová přeprava stejné množství energie jako 24 hodin chůze, jelikož musí ve voze udržovat rovnováhu).⁷²⁴ Jak říká odborník na *welfare* zvířat A. Velarde, „*ideální délka trvání cesty u živých zvířat je nula*“.⁷²⁵ EU by proto měla usilovat v první řadě o **redukcii dlouhotrvajících cest**, tedy v souladu s čl. 2 písm. m) nařízení o ochraně zvířat během přepravy těch trvajících více než 8 hodin. To bere koneckonců na vědomí i samotné nařízení, když v 5. bodě odůvodnění apeluje na omezení dlouhotrvajících cest zvířat z důvodu jejich dobrých životních podmínek. To se však dlouhodobě nedaří, jelikož mezi lety 2005 a 2015 se počty zásilek s živými zvířaty, u nichž délka cesty překročila 8 hodin, zdvojnásobily.⁷²⁶ Nařízení o ochraně zvířat během přepravy ve stavu, v jakém je, totiž rozhodně nepřispívá ke snižování počtu dlouhotrvajících cest, spíše naopak. Kromě výše zmíněných nedostatků nedisponuje absolutními limity délky trvání cesty (což znamená, že po 24 hodinách odpočinku může cesta pokračovat dále, být opět následována odpočinkem a takto pokračovat „do nekonečna“) a limity pro délku trvání cesty u námořní přepravy (bod 1.7 písm. a) kapitoly V přílohy I). Nakonec je

⁷²² Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁷²³ Farm Animal Welfare Council. *Opinion on the Welfare of Animals during Transport* [online] 2019 [cit. 29.3.2022]. Dostupné z: https://consult.defra.gov.uk/transforming-farm-animal-health-and-welfare-team/improvements-to-animal-welfare-in-transport/supporting_documents/fawcopiniononthewelfareofanimalsduringtransport.pdf.

⁷²⁴ World Horse Welfare (2011). *Recommendations for amendments to EU Council Regulation (EC) No. 1/2005: Dossier of Evidence*, str. 18 [online][cit. 29.3.2022]. Dostupné z: <https://storage.googleapis.com/stateless-whwwp-screenbeetle-c/2019/09/fac4acf5-world-horse-welfare-2011-dossier.pdf>.

⁷²⁵ Prezentace, Antonio Velarde během schůze výboru ANIT, 25.2.2021.

⁷²⁶ European Parliament. *Regulation (EC) No 1/2005 on the protection of animals during transport and related operations* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU\(2018\)621853_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU(2018)621853_EN.pdf).

třeba také dodat, že přeprava zvířat, především pak dálková, je spojena s pobyty zvířat ve shromažďovacích střediscích a kontrolních stanovištích, kde dochází k mísení skupin zvířat, s čímž se pojí také vyšší riziko šíření bakterií rezistentních vůči antimikrobiálním látkám. EÚBP tak v tomto kontextu zmiňuje omezování dálkové přepravy jako opatření ke zmírnění rizik v oblasti boje proti antimikrobiální rezistenci.⁷²⁷

V praxi dochází ke zneužívání pravidel a dokumentovaná délka cest je uměle zkracována „přeskakováním“ mezi sběrnými středisky, tedy místy, kde se podle čl. 2 písm. b) shromažďují zvířata z různých hospodářství za účelem vytvoření zásilky. Podle čl. 2 písm. r) je místem odeslání místo, kde bylo zvíře ustájeno alespoň 48 hodin před odjezdem, může za něj být však považováno také sběrné středisko, pokud se nachází méně než 100 km od místa první nakládky, anebo zde zvířata strávila alespoň šest hodin (alinea druhá). To je samo o sobě velmi problematické, protože v případě druhé podmínky není limitována délka trvání cesty mezi prvním místem nakládky zvířat a sběrným střediskem. Ustanovení by tak lépe odpovídalo účelu nařízení, pokud by sběrné středisko mohlo být považováno za místo odeslání pouze při splnění obou podmínek v čl. 2 písm. r), tedy slovo „nebo“ by bylo nahrazeno slovem „a“. Místem určení je pak v souladu s čl. 2 písm. s) místo, kde bylo zvíře vyloženo a ustájeno alespoň 48 hodin či poraženo. Limity pro délku trvání cesty jmenované výše se tak zastaví buď v místě určení, nebo v místě odpočinku (kde musí zvířata strávit alespoň 24 hodin). Sběrná střediska jsou však nelegálně uváděna jako místa odeslání, ačkoliv nejsou splněny dané podmínky, či jako místa určení, ačkoliv zde zvířata nestráví nařízením vyžadovaných 48 hodin.⁷²⁸

Pro úplnost se ještě na chvíli pozastavme u definice „cesty“ (především ve vztahu k bodu 1.4 písm. a) a d) kapitoly V přílohy I) a toho, zda v těchto bodech stanovené časové úseky, po kterých je nutné zvířatům poskytnout odpočinek, **zahrnují i nakládku a vykládku zvířat**. Cesta je v čl. 2 písm. j) nařízení definovaná jako „*celá přepravní operace od místa odeslání do místa určení, včetně případné vykládky, ustájení a nakládky na místech zastávek na trase*“, příbuzný pojem přeprava pak v témže článku v písm. w) jako „*přesun zvířat prováděný jedním nebo více dopravními prostředky a související činnosti, včetně nakládky, vykládky, překládky a odpočinku, dokud není dokončena vykládka zvířat v místě určení*“. V první řadě je nutné říci, že překlady nařízení se zde liší, což zřejmě přispívá ke zmatkům. Zatímco čeština a němčina se

⁷²⁷ European Food Safety Authority (2022). *Transmission of antimicrobial resistance (AMR) during animal transport*. EFSA Journal, 20(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7586>.

⁷²⁸ Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Animal Transports – Prolongation of the Journey Time by Illegal “Hopping” between Assembly Centres*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 27.3.2022]. Dostupné z: http://rabitschvet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

v kapitole V bodě 1.4 písm. a) a d) přiřklání k pojmu z čl. 2 písm. j) („*po 14 hodinách cesty*“, „*nach einer Beförderungsdauer von 14 Stunden*“), španělština nebo francouzština používají pojem v čl. 2 písm. w) („*14 horas de transporte*“, „*après quatorze heures de transport*“). Například v Německu se objevily názory, že doby poskytnuté v kapitole V bodě 1.4 písm. a) a d) *nezahrnují* nakládku a vykládku v místě odeslání a určení a začínají se počítat od té chvíle, co se dá vozidlo do pohybu, a končí jeho zastavením v místě určení. Soudní dvůr se k této problematice vyjadřoval ještě za účinnosti staré směrnice 91/628/EHS (novelizované směrnici 95/29/ES), a to ve svém rozsudku ve věci C-300/05 (*Hauptzollamt Hamburg-Jonas versus ZVK Zuchtvieh-Kontor GmbH*), podle kterého „*pojem ‚přeprava‘ [podle bodu 48(4) písm. d) přílohy] musí být vykládán v tom smyslu, že zahrnuje nakládku a vykládku zvířat*“.⁷²⁹ Angličtina jak pro zmíněný bod směrnice, tak pro v tomto odstavci jmenované body nařízení o ochraně zvířat během přepravy, které jsou obsahem shodné, setrvala u pojmu „*travel*“, němčina přešla z „*Traveldauer*“ na „*Beförderungsdauer*“ a u češtiny celou situaci zkomplikoval fakt, že česká verze rozsudku Soudního dvora mluví o „*přepravě*“ v bodě 48(4) písm. d) přílohy směrnice, zatímco český překlad znění směrnice 91/628/EHS používá v tom samém bodě slovo „*cesta*“ (což je nadále používáno i v současném nařízení ve výše jmenovaných bodech). Pomineme-li však zádrhele v překladech, jak vysvětlují Ch. Maisack a A. Rabitsch, restriktivní výklad by šel proti smyslu nařízení o ochraně zvířat během přepravy, jehož úmyslem je podle bodu 6 odůvodnění „*zavést přísnější požadavky, aby se předešlo bolesti a utrpení a zajistily dobré životní podmínky a zdraví zvířat během přepravy i po ní*“.⁷³⁰ Proto je nutné i v případě změny terminologie v některých jazycích navázat na přechodí směrnici a s ní spojenou judikaturu. Tento přístup ostatně potvrdila také Evropská komise ve svém dopise, ve kterém se postavila na stranu interpretace, jež nakládku i vykládku zahrnuje do délky trvání cesty podle kapitoly V.⁷³¹ Pokud tak nakládku trvá dvě hodiny, skotu by měl být poskytnut odpočinek maximálně po 12 hodinách od chvíle, kdy vozidlo vyjelo z místa nakládky.⁷³²

⁷²⁹ Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. listopadu 2006 ve věci C-300/05, ECLI:EU:C:2006:735.

⁷³⁰ Maisack, Ch., Rabitsch, A. *On the Interpretation of the Terms “Journey” within the Meaning of Art. 2 (j) and “Journey Time” within the Meaning of Annex I Chapter V No. 1.2 to 1.9 of Regulation 1/2005 on the Protection of Animals during Transport*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2019 [cit. 15.3.2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

⁷³¹ Dopis Evropské komise německému federálnímu ministrovi zemědělství ze dne 9.1.2008 (SANCO D2 LPA/dj D(2007)420763):

⁷³² Práce za účelem srozumitelnosti používá pojmy shodné s českým překladem nařízení, avšak účelu nařízení lépe odpovídá právě francouzský překlad (viz definice pojmu přeprava).

4.1.2 Teplota během přepravy

Podle ustanovení pro dlouhotrvající cesty domácích koňovitých a domácího skotu, ovcí, koz a prasat v bodě 3.1 kapitoly VI přílohy I mají větrací systémy zajistit, aby uvnitř silničního dopravního prostředku byla teplota udržena v rozmezí 5 °C až 30 °C s tolerancí ± 5 °C „*podle venkovní teploty*“ (je nutné zdůraznit, že toleranci nelze chápat jako umělé rozšíření teplotního limitu na 0 °C až 35 °C). Kromě užší působnosti ustanovení (nevztahuje se na cesty kratší osm hodin, na všechny druhy zvířat a na všechny typy dopravy)⁷³³ je nutné vytknout, že stanovuje, jaká teplota má být udržována *uvnitř* vozidla, ale **nestanovuje venkovní teplotní limit**, při jehož překročení by přeprava nemohla být realizována. Jak tedy upozorňuje Evropský parlament, v praxi jsou zvířata často vystavována přepravě, i když venkovní teplota překračuje nařízením stanovené limity, a to především během teplotních veder, i když vozidla používaná pro přepravu živých zvířat zpravidla nedisponují klimatizací.⁷³⁴ Větrací systémy používané pro dlouhotrvající cesty v zásadě nemění teplotu uvnitř vozidla, která je určena teplotou venkovní. V době veder je třeba navíc počítat s tím, že zvířata emitují teplo, a tak bude teplota uvnitř vozidla o to vyšší.⁷³⁵ Situace se zhoršuje v případě nemožnosti ukojit žízeň (pítka nejsou funkční, jsou prázdná, zvíře se k nim nemůže dostat nebo nejsou vhodná pro daný druh či kategorii zvířat jako např. neodstavená mláďata) nebo v případě velkého počtu zvířat ve vozidle.

Dále je nutné vytknout, že nařízení zde aplikuje **jeden teplotní limit pro různé druhy zvířat**, jejichž fyziologie je podstatně odlišná, a ignoruje nejen jejich rozdíly dané jak živočišným druhem, tak dalšími faktory, jako je např. březost nebo věk daného zvířete. Podle vědeckých stanovisek EÚBP z roku 2022 by teplota uvnitř vozu neměla přesáhnout 22 °C pro prasnice, 25 °C pro prasata (ale 30 °C pro odstávčata s váhou cca 30 kg),⁷³⁶ 25 °C pro skot⁷³⁷ a 28 °C pro ovce (ale 32 °C, pokud jsou ostříhané).⁷³⁸ Králíci a drůbež jsou ohledně teploty během přepravy nařízením přehlíženi (i přes náchylnost k teplotnímu stresu) a pro jejich

⁷³³ Pro úplnost uvedu, že pro lodní dopravu je povinná instalace systému nuceného větrání s parametry výměn vzduchu, viz bod 1 kapitoly IV nařízení o ochraně zvířat během přepravy. Absentují ale teplotní limity.

⁷³⁴ Report on the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the protection of animals during transport within and outside the Union (2020/2269(INI)).

⁷³⁵ Animals' Angels. *100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport*, str. 92-93 [online] 2021 [cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).

⁷³⁶ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7445>.

⁷³⁷ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of cattle during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7442>.

⁷³⁸ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of small ruminants during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7404>.

přepřavu není povinně zavedena mechanická ventilace; spoléhá se tedy pouze na přirozené proudění vzduchu. Tato zvířata jsou přitom přepravována v přepravkách naskládaných na sebe a vedle sebe v mnoha řadách, což větrání ztěžuje, především pro zvířata ve středu těchto řad. Pro představu, podle stanoviska EÚBP je optimální teplota pro králíky 13 °C až 20 °C, pro dobře opeřená kuřata chovaná na maso 10 °C až 15 °C a pro slabě opeřené nosnice na konci produkčního cyklu zase 22 °C až 28 °C.^{739,740}

Príslušné úřady v členských státech někdy během veder zastavují odbavování zásilek,⁷⁴¹ nicméně případů **přepřavy zvířat v extrémních teplotách** byla ze strany neziskových organizací zaznamenána velká spousta. Organizace *Animals' Angels* tak sledovala přepravu 66 březích jalovic trpících v -14 °C na cestě z Nizozemska do Uzbekistánu⁷⁴² nebo přepravu skotu z Maďarska do Řecka, kdy teplota uvnitř vozu dosáhla 41 °C.⁷⁴³ Je zcela zásadní, aby příslušné orgány při kontrole knih jízd v případě dlouhotrvajících cest podle čl. 14 nařízení braly v potaz také teploty na hranicích či místě určení, ne pouze teplotu v místě odeslání.

4.1.3 Vymezené prostory pro přepravu

Vymezené prostory stanovuje nařízení o ochraně zvířat během přepravu v kapitole VII přílohy I pro domácí koňovité, skot, ovce, kozy, prasata a drůbež. Ty však **nejsou dostatečné na to, aby zvířatům umožnily si pohodlně lehnout a vstát**, aniž by narážely do jiných zvířat, otočit se, dostat se k pítku či natáhnout se z důvodu termoregulace. V přeplněném vozu tak zvířata musí stát a udržovat hlavy v nepřírozených polohách a těm na zemi může hrozit zranění,

⁷³⁹ European Food Safety Authority (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. EFSA Journal, 9(1). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2011.1966>.

⁷⁴⁰ Ve svém nejnovějším stanovisku z roku 2022 už úřad při kalkulaci limitů pro drůbež a králíky počítal také s vlhkostí vzduchu, což lépe odráží potřeby těchto zvířat, avšak pro lepší představu čtenáře uvádím teplotu ve stupních Celsia. Nejnovější stanovisko každopádně u domácího ptactva počítá s AET (*Apparent Equivalent Temperature*, což je veličina, jež kombinuje teplotu s vlhkostí vzduchu) s tím, že AET menší než 40 představuje bezpečnou zónu, zatím u AET mezi 40 a 65 se postupem času zvyšuje riziko teplotního stresu a nad hodnotu 65 je již zóna nebezpečí. U králíků pak ke kalkulaci použil THI (*Temperature-Humidity Index*) s tím, že bezpečná zóna je pod 27,8, riziko tepelného stresu se zvyšuje v případě hodnot mezi 27,8 a 28,9 a nad 28,9 opět nastává zóna nebezpečí. Viz: European Food Safety Authority (2022). *Welfare of domestic birds and rabbits transported in containers*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7441>.

⁷⁴¹ Např. Státní veterinární správa České republiky během teplotních veder v červnu 2019 na tři dny. Více zde: Státní veterinární zpráva. *SVS kvůli horku pozastavila odbavování zásilek hospodářských zvířat na větší vzdálenosti* [online] 2019 [cit. 18.3.2022]. Dostupné z: <https://www.svscr.cz/svs-kvuli-horku-pozastavila-odbavovani-zasilek-hospodarskych-zvirat-na-vetsi-vzdalenosti/>.

⁷⁴² *Animals' Angels. Report: Protection of animals during transport and related operations* [online] 2020 [cit. 18.3.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/235145/2020_02_08-16_EXT_NL-UZ_Transport%20of%20heifers%20from%20NL%20to%20UZ_HB.003.2020_EN_blackend_EN.pdf

⁷⁴³ *Animals' Angels. 100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport* [online] 2021 [cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).

či dokonce ušlapání. EÚBP doporučil změnit kalkulaci vymezených prostorů na alometrické rovnice u skotu, ovcí a prasat a vymezené prostory pro koně určovat jako m^2/kg místo $\text{m}^2/\text{zvíře}$.⁷⁴⁴ Pokyny pro přepravu zvířat upozorňují, že i když je minimální vymezený prostor určen rozměry zvířete, schopnost termoregulace zvířete nebo teplota či vlhkost jsou další faktory, které je zcela nutné vzít v potaz. Dalšími kritérii je také věk zvířete, březost, hustota vlny u ovcí či přítomnost rohů. Vymezené prostory by měly být dostatečně velké, ale zároveň ne příliš velké u zvířat, u nichž hrozí hypotermie (např. nosnice na konci produkčního období, které jsou slabě opeřené).^{745,746}

Co se týče výšky oddělení (tedy zajištění prostoru nad hlavami zvířat), přesně jej nařízení o ochraně zvířat během přepravy určuje pouze u koní v bodě 2.3 kapitoly III přílohy I nařízení (minimálně 75 cm od výšky nejvyššího zvířete v kohoutku). Podle čl. 3 písm. g) nařízení sice mezi podmínky přepravy patří zajištění dostatečné plochy a výšky přiměřené vzrůstu zvířat a zamýšlené cestě a požadavky na dopravní prostředky v bodě 1.2 kapitoly II stanovují, že „*uvnitř oddělení pro zvířata musí být dostatek prostoru a na všech podlažích musí být zajištěno dostatečné proudění vzduchu nad zvířaty, když stojí v přirozeném postoji, aniž by byl omezen jejich přirozený pohyb*“, avšak opět lze vytknout použití nejasného slova „*dostatečný*“ tam, kde mají být jasně a přesně stanoveny číselné parametry.

U zvířat přepravovaných v přepravech (spadajících pod nařízením používaný souhrnný pojem „kontejner“) jako králíci nebo drůbež **neobsahuje nařízení požadavky na druhově specifický design takových přepravek**. V praxi pak dochází k tomu, že přepravky pro drůbež jsou nevhodně používány pro králíky.⁷⁴⁷ Pokud jsou navíc přepravky nízké (což je ekonomicky výhodné, protože čím nižší přepravka, tím více jich lze na sebe naskládat), zvířata se musí krčit v nepřirozených polohách a omezuje se větrání v rozporu s bodem 1.7 písm. c) kapitoly III přílohy I. Uvnitř oddělení mají mít zvířata dostatek prostoru a nemá být omezován jejich přirozený pohyb (bod 1.2 kapitoly II přílohy I). Přesto jsou např. krocani typicky převáženi v přepravech o výšce 34–40 cm, přičemž jejich výška (stojí-li zpříma) dosahuje až 82 cm.

⁷⁴⁴ European Food Safety Authority (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. EFSA Journal, 9(1). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2011.1966>.

⁷⁴⁵ European Commission. *Guide to good practices for the transport of the Poultry* [online] 2018 [cit. 25.3.2022]. Dostupné z: http://www.animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2021/02/EN-Guides-Poultry-final_2021.pdf.

⁷⁴⁶ Vědecká stanoviska EÚBP z roku 2022 doporučila vymezené prostory, které by měly odpovídat $1,84 \text{ m}^2/400 \text{ kg}$ váhy u skotu, $0,43 \text{ m}^2/40 \text{ kg}$ váhy u ovcí, $0,62 \text{ m}^2/110 \text{ kg}$ váhy u prasat a o 40 cm navíc k šířce a délce koně, což je o něco málo víc, než stanovuje nařízení.

⁷⁴⁷ Animals' Angels. *100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport* [online] 2021 [cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).

Zvířata se tak v přepravkách krčí a existující zdravotní problémy se zesilují.⁷⁴⁸ Nařízení stanovuje požadavek, aby se předcházelo tomu, že na zvířata v přepravkách bude padat moč a výkaly zvířat nad nimi (bod 1.7 písm. a) kapitoly III přílohy I). Investigace však odhalily používání nekvalitních přepravek s nedostatečným dnem, které tomu nezabraňují.⁷⁴⁹

4.2 Způsobilost k přepravě a přeprava citlivých skupin zvířat

Způsobilost k přepravě je základní podmínkou přepravy, a to jak podle čl. 3 písm. b) nařízení, tak dále také podle bodu 1 kapitoly I přílohy I. Podle této kapitoly se „*poraněná zvířata a zvířata s fyziologickými potížemi nebo patologickými stavy [...] nepovažují za způsobilá k přepravě, zejména pokud*

- a) se bez bolesti nebo pomoci nemohou sama pohybovat;*
 - b) mají velké otevřené rány nebo výhřezy;*
 - c) jde o březí zvířata, u nichž již uplynulo 90 % či více očekávané doby březosti, nebo samice, které porodily v předcházejícím týdnu;*
 - d) jde o novorozená zvířata, která ještě nemají úplně zahojený pupek;*
 - e) jde o selata mladší tří týdnů, jehňata mladší jednoho týdne a telata mladší deseti dnů, ledaže jsou přepravována na vzdálenost menší než 100 km;*
- [...]

Již tato definice má značné nedostatky. Demonstrativní výčet totiž **nezahrnuje další zdravotní komplikace, které způsobují zvířatům utrpení, jež během přepravy pouze zesílí.** Mezi jinými lze zmínit extrémní vyhublost, ztížené dýchání, vykazování znaků dehydratace, hypotermie nebo hypertermie, vyčerpání, horečky nebo gangrenózních zánětů.⁷⁵⁰ Tím, že tyto situace nejsou ve výčtu zahrnuty a nařízení o ochraně zvířat během přepravy neobsahuje závazná kritéria pro zhodnocení způsobilosti k přepravě, dochází k tomu, že zvířata jsou rutinně přepravována i se závažnými zdravotními komplikacemi. Navíc i výše zmíněný případ nemožnosti „*pohybu bez bolesti*“ je poměrně neurčitý, jelikož projevy bolesti nejsou mezi zvířaty jednotné. Problematickým bodem je také ustanovení umožňující přepravu lehce

⁷⁴⁸ L214 Ethique et Animaux, Expertise for Animals. *Transport of turkeys in the EU - Veterinary advice: Ending the transport of turkeys in low crates to comply with the EU legislation and to stop extreme restriction* [online] 2023 [cit. 10.4.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/blog-artikel-en/veterinary-position-paper-on-extreme-transport-conditions>.

⁷⁴⁹ Animals' Angels. *100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport* [online] 2021 [cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).

⁷⁵⁰ Srovnej s: Health of Animals Regulations (C.R.C., c. 296), čl. 136(1), Kanada.

zraněných nebo nemocných zvířat, kterým přeprava nepřivede další utrpení,⁷⁵¹ jež může být lehce zneužito jako právní mezera k protlačení přepravy zvířat s ve skutečnosti vážnými zraněními či nemocemi jako zlomeniny kostí, chromost nebo záněty. Ačkoliv existují již výše zmíněné pokyny, které stanovují přesnější kritéria, zásadní pravidla jako ta pro zhodnocení způsobilosti pro přepravu by měla být přenesena do legislativy. V roce 2020 udělily příslušné orgány členských států 7 703 správních sankcí v rámci úředních kontrol přepravy zvířat, hlavním problémem přitom byla právě způsobilost k přepravě.⁷⁵² Evropský parlament ve svém usnesení z roku 2019 upozornil, že **správné zhodnocení způsobilosti k přepravě je hlavním faktorem pro zajištění dobrých životních podmínek zvířat během přepravy**, a uvedl, že „největší podíl porušování pravidel připadá na otázky způsobilosti“. Z toho důvodu tak Evropský parlament vyzval Evropskou komisi, aby „vypracovala plně funkční definici způsobilosti k přepravě a aby vypracovala praktické pokyny pro její posuzování“, zvláště také proto, že způsobilost k přepravě bývá vykládána a zhodnocována v členských státech různými způsoby.⁷⁵³

Kapitola se bude dále zabývat třemi citlivými skupinami zvířat, jejichž přepravě by měla být věnována zvláštní pozornost, a totiž neodstavenými mláďaty, březími samicemi a zvířaty na konci produkčního cyklu.

4.2.1 Neodstavená mláďata

Telata a jehňata jsou „vedlejším produktem“ mléčného průmyslu, jelikož březost samice je podmínkou produkce mléka. Část z nich potom, co dospěje, vstoupí do produkčního cyklu jako dojnice, avšak většina mláďat je v daném chovu nepotřebná a představuje náklady navíc (především pak samci). Proto jsou mláďata buď poslána na výkrm, v případě telat buď na hovězí, nebo telecí maso (třetina telat z mléčných chovů je poražena na telecí),⁷⁵⁴ popř. ihned usmrcena. Počet neodstavených telat, která jsou předmětem obchodu mezi členskými státy, se ročně pohybuje kolem 1,4 milionu.⁷⁵⁵ Mezi členskými státy EU je tento obchod významný zejména pro Irsko, kde se se zrušením mléčných kvót v roce 2015 navýšil stav mléčného skotu

⁷⁵¹ Kapitola V bod 3.2 přílohy I nařízení o ochraně zvířat během přeprav.

⁷⁵² Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁷⁵³ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. února 2019 ke zprávě o provádění týkající se nařízení (ES) č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2018/2110(INI)).

⁷⁵⁴ Sans, P., De Fontguyon, G. (2009). *Veal calf industry economics*. Revue de Médecine Vétérinaire, Ecole Nationale Vétérinaire de Toulouse, 2009, 160 (8-9), str.420-424. ISSN 2258-0646. Dostupné z: <https://hal.inrae.fr/hal-02658908/document>.

⁷⁵⁵ Prezentace, Peter Stevenson, Compassion in World Farming během setkání Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 16.12.2021.

a s tím také došlo ke zvýšení exportu neodstavených telat až o 64 %;⁷⁵⁶ v roce 2021 bylo za hranice Irska exportováno více než 140 000 neodstavených mláďat.⁷⁵⁷ Pro účely této kapitoly se zaměříme především na přepravu neodstavených telat, která je v Evropské unii častější.

Podle bodu 2 písm. e) kapitoly I přílohy I nařízení o ochraně zvířat během přepravy nejsou jehňata mladší jednoho týdne a telata mladší deseti dnů způsobilá k přepravě, ledaže je vzdálenost přepravy menší než 100 km. Dlouhotrvající cesty mohou telata podstupovat bez doprovodu matky, pokud jsou starší 14 dnů, a to v souladu s bodem 1.9 kapitoly VI přílohy I. Jak bylo řečeno výše, u skotu je podle bodu 1.2 kapitoly V maximální délka přepravy stanovena na osm hodin s tím, že při splnění podmínek může být prodloužena. Bod 1.4 téže kapitoly vyžaduje, aby po maximálně devíti hodinách cesty byla neodstaveným telatům a dalším zvířatům jako jehňatům, kůzlatům, hříbatům a selatům „poskytnuta doba na odpočinek v délce alespoň jedné hodiny, která je dostatečná k podání tekutin a v případě potřeby k nakrmení“ (je nutné zdůraznit slovní spojení „v případě potřeby“). Následně může přeprava pokračovat dalších devět hodin. Po těchto v celku 19 hodinách, které by měly zahrnovat také nakládku a vykládku, musí být zvířatům poskytnuto alespoň 24 hodin odpočinku na kontrolních stanovištích, dokud nebude přeprava pokračovat dále. Je třeba upozornit, že nařízení v tomto bodě mluví výslovně o neodstavených mláďatech, nikde však **nespecifikuje věk telat nebo jehňat**. Jak sama Evropská komise doporučila, za účelem jednotné implementace pravidel by telata měla být považována za neodstavená do věku dvou měsíců a jehňata do věku šesti týdnů.⁷⁵⁸ Není však pochyb, že zavedení přesné definice pro jednotlivé druhy zvířat do textu nařízení je žádoucí; Komisi k tomu vyzval i Evropský parlament ve svém usnesení z roku 2019.⁷⁵⁹

Čtrnáct dnů je tak věk, kdy jsou telata vystavována dlouhotrvajícím cestám napříč Evropou či za její hranice, a to ve výsledku až několik dní včetně přestávek na kontrolních stanovištích. V té době mají mláďata velmi slabý imunitní systém kvůli přechodu mezi pasivní a aktivní imunitou (tedy tou, kterou mají z mleziva, jehož však není v chovech obvykle podáván dostatek, a tou, již si telata tvoří sama), a z toho důvodu špatně reagují na výkyvy teplot a stres.⁷⁶⁰ Jak bylo zmíněno, management krmení telat z mléčných chovů se liší podle účelu

⁷⁵⁶ Prezence, Caroline Rowley, Ethical Farming Ireland během setkání Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 16.12.2021.

⁷⁵⁷ Agriland. *2021 cattle exports by type and destination* [online] 2022 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: <https://www.agriland.ie/farming-news/2021-cattle-exports-by-type-and-destination/>.

⁷⁵⁸ European Commission, SANCO D5 DS/dj D(2009), 04/12/2009.

⁷⁵⁹ Bod 45 usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. února 2019 ke zprávě o provádění týkající se nařízení (ES) č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2018/2110(INI)).

⁷⁶⁰ European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: unweaned animals and pregnant females* [online] 2021 [cit. 20.2.2022]. Dostupné z:

dalšího chovu, ale také v rámci regionů. Obecně jsou však telata na mléčné stravě čili náhražce mléka přibližně 6–10 týdnů, a to při nedostatečné frekvenci, která ústí v hlad. V případě dálkové přepravy se však pocit hladu mění na utrpení.⁷⁶¹ EÚBP ve své zprávě z roku 2009 uvedl, že **krmení telat během přepravy je technicky nemožné**, pokud jsou stále na mléčné stravě a nejsou ještě krmena pevnou stravou.⁷⁶² Jedním z důvodů jsou ve vozidlech se nejčastěji vyskytující kovová napajedla, resp. kovové dudlíky, které tele není schopno rozpoznat jako zdroj mléka. Telata totiž pijí skrze gumové dudlíky, jež navíc musí být v požadované výšce, jelikož poloha hlavy telete je velmi důležitá pro to, aby se tekutina nedostala zvířeti zpět do batoru.⁷⁶³ Momentálně však nejsou dostupná taková pítka, která by mohla na palubách vozidel sloužit ke správnému nakrmení telat.⁷⁶⁴ Taková vozidla by proto neměla být vůbec schvalována pro jejich přepravu, jelikož nejsou schopná zajistit uspokojení základních potřeb zvířat. Dále je nutné vzít v potaz, že náhražka mléka musí mít požadovanou teplotu a složení a telata by měla ležet a odpočívat alespoň tři hodiny po jídle, jinak jim hrozí reflux a průjem. Vyložit tak všechna telata během nařízením přikázané hodinové přestávky, asistovat jim s krmením (aby se dohlédlo na to, že tele pilo dost, ale ne příliš moc), a naložit je zpátky do vozidla je nemožné – ve výsledku by telatům byl způsoben pouze další stres. Jestli má být tele nakrmeno tři hodiny před nakládkou a následně musí být dle litery nařízení nakrmeno až v kontrolním stanovišti (tedy po max. 19 hodinách cesty), doba bez krmiva se prodlužuje na 22 hodin. Může být však ještě delší, pokud vezmeme v potaz, že ve sběrném středisku nakrmeno nebylo, a naposledy tak dostalo náhražku mléka v chovu. Dohromady by tak tele mohlo být bez stravy 30 a víc hodin.⁷⁶⁵ Investigace 56 transportů neodstavených telat organizace *Animal Welfare Foundation* odhalila četné porušení pravidel nařízení o ochraně zvířat během přepravy, včetně telat trpících hladem až neuvěřitelných 53 hodin.⁷⁶⁶

Nařízení tak ve stavu, v jakém momentálně je, umožňuje **systematické týrání neodstavených mlád'at**, která by neměla být vystavována přepravě v době přechodu z pasivní na aktivní imunitu. Původní doporučení výboru ANIT navrhuje zakázat přepravu

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU\(2021\)690874_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU(2021)690874_EN.pdf).

⁷⁶¹ Prezentace, Alexandr Rabitsch během schůze výboru ANIT, 1.2.2021.

⁷⁶² European Food Safety Authority (2009). *Project to develop Animal Welfare Risk Assessment Guidelines on Transport*. EFSA Supporting Publications, 6(9). ISSN 2397-8325. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/sp.efsa.2009.EN-21>.

⁷⁶³ European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: unweaned animals and pregnant females* [online] 2021 [cit. 20.2.2022]. Dostupné z:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU\(2021\)690874_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU(2021)690874_EN.pdf)

⁷⁶⁴ Bod 93 zprávy o vyšetřování údajných porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2020/2269(INI)).

⁷⁶⁵ Prezentace, Alexandr Rabitsch během schůze výboru ANIT, 1.2.2021.

⁷⁶⁶ Prezentace, Iris Baumgärtner, Animal Welfare Foundation během schůze výboru ANIT, 25.2.2021.

neodstavených mláďat do věku 35 dnů a omezit přepravu neodstavených mláďat starších 35 dnů na maximálně dvě hodiny se tak jeví být minimální ambicí, ke které by revidované nařízení o ochraně zvířat během přepravy mělo směřovat.⁷⁶⁷ K limitu pěti týdnů došel ve svém vědeckém stanovisku z roku 2022 i EÚBP, který uvedl, že neodstavená telata by neměla být přepravována, dokud nebudou mít alespoň pět týdnů a 50 kilo váhy.⁷⁶⁸ Některé členské státy se již začaly problematikou zabývat na národní úrovni. V Německu tak od roku 2023 platí zákaz přepravy telat mladších 28 dnů.⁷⁶⁹ První čtyři týdny tedy musí telata strávit v chovu, kde se narodila.

4.2.2 Březí samice

Březí samice jsou další kategorií zvířat, které je nutné věnovat zvláštní pozornost, jelikož **praxe ukazuje na nízkou úroveň welfare těchto zvířat během přepravy**, „posvěcenou“ nevyhovující legislativou. Organizace *Animals' Angels* během vyšetřování transportů narazila nejčastěji na tyto problémy: březím samicím není poskytnuto dost prostoru, není zajištěn pravidelný přísun krmiva a vody, nemají dost podestýlky, je zde velké riziko přepravy nezpůsobilých zvířat, nedochází k vhodné přípravě na přepravu (např. změna stravy či přidání oxidu hořečnatého do stravy) a v případě porodu v dopravním prostředku často nedochází k nouzové vykládce (což představuje riziko zranění či smrti pro matku i mládě, např. ušlapáním či nemožností telete dostat se k vemenu matky pro kolostrum). Organizace má důkazy o dvou tragických zásilkách březích samic skotu z Estonska do Turecka v roce 2016, během kterého našla tři mrtvé samice, šest samic nezpůsobilých k přepravě, devět samic porodilo během přepravy, jedno tele se narodilo mrtvé a šest telat zemřelo po porodu.⁷⁷⁰

Nařízení o ochraně zvířat během přepravy neobsahuje mnoho specifických požadavků právě pro březí samice, i když by bylo na místě zajistit jim dostatečné množství podestýlky, krmiva a vody a přizpůsobit teplotní limity jejich potřebám. Co se týká poskytnutí prostoru, stanovuje nařízení v příloze I kapitoly VII pouze to, že u březího skotu se u námořní přepravy navyšují vymezené prostory o 10 % a u vysokobřezích ovcí a koz se pro účely železniční a silniční přepravy navyšují vymezené prostory v závislosti na váze („vysokobřezí“ však není

⁷⁶⁷ Toto doporučení bylo obsaženo pouze v textu, který opustil výbor ANIT. Plénium Evropského parlamentu pak hlasovalo pro mnohem méně ambiciózní pozměňovací návrh, který doporučil nepovolit přepravu telat mladších čtyř týdnů s výjimkou cest do 50 km.

⁷⁶⁸ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of cattle during transport*, EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7442>.

⁷⁶⁹ § 10(4), Tierschutztransportverordnung vom 11. Februar 2009 (BGBl. I S. 375), die zuletzt durch Artikel 2 der Verordnung vom 25. November 2021 (BGBl. I S. 4970) geändert worden ist, Německo.

⁷⁷⁰ Prezentace, Julia Havenstein, *Animals' Angels* během schůze výboru ANIT, 31.5.2021.

v nařízení definováno). Poměrně nešťastně je pak pojata způsobilost k přepravě. Podle bodu 2 písm. c) kapitoly I přílohy I nejsou k přepravě způsobilá „*březí zvířata, u nichž již uplynulo 90 % či více očekávané doby březosti, nebo samice, které porodily v předcházejícím týdnu*“. Problémem je však **zhodnocení toho, v jaké fázi březosti se samice zrovna nachází**.⁷⁷¹ Dobré vodítko poskytuje datum inseminace, proto získání této informace před přepravou březích samic doporučují i pokyny pro správný postup při přepravě březích zvířat.⁷⁷² Nicméně tato informace není velmi často přepravcům dostupná, a proto je zde riziko porodu přímo na palubě dopravního prostředku.⁷⁷³ Další způsoby určení délky březosti sice existují (např. zvětšení vemene, manuální rektální palpace, hormonální analýza a ultrasonografie), ale studie vyžádaná výborem ANIT přesto doporučuje další výzkum za účelem získání vhodných a proveditelných metod zjištění stádia březosti, pokud datum inseminace není dostupné.⁷⁷⁴ Vzhledem k tomuto je více než žádoucí zavést do legislativy požadavek, aby informace o inseminaci byly dostupné ještě před zahájením přepravy, pokud jsou takové informace zjištělné. Do té doby lze očekávat, že ustanovení o nezpůsobilosti březích samic k přepravě bude rozsáhle porušováno.

Co se týče fáze březosti, kdy by březí samice měla být považována za nezpůsobilou k přepravě, i tam daná studie vyzývá k dalšímu výzkumu.⁷⁷⁵ Klíč nenajdeme ani v pokynech; u prasnic sice hovoří o vyhnutí se přepravě při poslední třetině gravidity,⁷⁷⁶ u ovcí nebo skotu však přesnější požadavek na omezení přepravy v určité fázi březosti absentuje. Jak uvádí studie z roku 2018, „*březí samice patřící k vysoce produktivním plemenům jsou citlivé na stres kvůli intenzivním metabolickým procesům, [...]. Taková zvířata mají vysoké energetické nároky, jejich naplňování je stresující nejen pro cirkulační systém, ale také pro ostatní systémy. Výsledkem je, že březí zvíře podrobené stresu z přepravy jednoduše potřebuje více energie, aby udrželo dva tělesné systémy (své a plodu), aby nasbíralo energii na porod a zároveň se přizpůsobilo novým podmínkám spojeným s přepravou a novým prostředím. Se snížením*

⁷⁷¹ European Parliament. *Regulation (EC) No 1/2005 on the protection of animals during transport and related operations* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU\(2018\)621853_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU(2018)621853_EN.pdf).

⁷⁷² European Commission. *Guide to good practices for the Transport of cattle* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: <http://animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2016/05/Guides-Cattle-EC-Templ.pdf>.

⁷⁷³ European Parliament. *Regulation (EC) No 1/2005 on the protection of animals during transport and related operations* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU\(2018\)621853_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU(2018)621853_EN.pdf)

⁷⁷⁴ European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: unweaned animals and pregnant females* [online] 2021 [cit. 20.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU\(2021\)690874_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU(2021)690874_EN.pdf)

⁷⁷⁵ Ibid.

⁷⁷⁶ European Commission. *Guide to good practices for the transport of pigs* [online] 2018 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: <http://www.animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2016/05/Guides-Pig-EC-Templ.pdf>.

*přirozené resistance a ztráty energie se u těchto zvířat vyskytují různé nemoci spolu s incidencí potratů nebo těžkých porodů s postnatálními komplikacemi“.*⁷⁷⁷ Je proto logické uvažovat, že se zvyšujícím se stádiem březosti přichází **horší schopnost zvířete zvládat teplotní stres, dehydrataci či zranění**. Podle původního návrhu doporučení, který opustil výbor ANIT, by „*přeprava březích zvířat v poslední třetině březosti vůbec neměla být povolena vzhledem k tomu, že existuje větší riziko špatných životních podmínek během přepravy*“.⁷⁷⁸ Následně však plénum Evropského parlamentu odhlasovalo verzi, která pouze navrhuje omezení doby přepravy v poslední třetině březosti na čtyři hodiny.⁷⁷⁹ Pro srovnání uvedu, že neziskové organizace věnující se ochraně zvířat doporučují zákaz přepravy pro březí samice, u nichž uplynulo 40 % očekávané doby březosti.⁷⁸⁰ Nakonec je třeba nezapomenout na to, že březí samice jsou přepravovány také za účelem porážky. Z důvodů existence možnosti, že plod v poslední třetině březosti může cítit bolest a další negativní účinky, doporučuje EÚBP neposílat samice v této fázi březosti na jatka.⁷⁸¹

4.2.3 Zvířata na konci produkčního cyklu

Kategorií zvířat, kterou nařízení o ochraně zvířat během přepravy pomíjí, jsou zvířata na konci produkčního cyklu (angl. „*spent animals*“ nebo „*end of career animals*“). Tím se myslí především dojnice, prasnice určené pro reprodukci nebo nosnice. Jelikož jsou tato zvířata přepravována na jatka v dobu, kdy se buď sníží jejich produkce, nebo jí už vůbec nejsou schopna, **je jejich organismus velmi oslaben**. Tomu by měla odpovídat také zkrácená délka trvání cesty oproti ostatním zvířatům; např. neziskové organizace na ochranu zvířat doporučují čtyřhodinový limit.⁷⁸² Doba přepravy je ale obecně u zvířat na konci produkčního cyklu delší,

⁷⁷⁷ Kukharenko, N., Fedorova, A. (2018). *The Effect of Long Transportation Stress on Young Calves Born from Cows and Animal Ecology*. Biomedical Journal of Scientific & Technical Research, 3(3), str. 3304-3308. ISSN 2574-1241. Dostupné z: <https://doi.org/10.26717/BJSTR.2018.03.000908>.

⁷⁷⁸ Bod 110 návrhu doporučení Evropského Parlamentu, Radě a Komisi předložené v souladu s čl. 208 odst. 12 jednacího řádu v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)).

⁷⁷⁹ Bod 110 doporučení Evropského parlamentu Radě a Komisi ze dne 20. ledna 2022 v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)).

⁷⁸⁰ Např. Eurogroup for Animals. *Live Animal Transport: Time to Change The Rules* [online] 2021 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.

⁷⁸¹ European Food Safety Authority (2017). *Animal welfare aspects in respect of the slaughter or killing of pregnant livestock animals (cattle, pigs, sheep, goats, horses)*. EFSA Journal, 15(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2017.4782>.

⁷⁸² Např. Eurogroup for Animals. *Live Animal Transport: Time to Change The Rules* [online] 2021 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.

jelikož jsou přijímána menším počtem jatek. Nízká ekonomická hodnota těchto zvířat navíc nemotivuje chovatele a další aktéry k tomu, aby se snažili zajistit těmto zvířatům dobrou úroveň *welfare*.

Jak bylo zmíněno v kapitole 3.3, dojnice po letech inseminací, porodů a dojení trápí především problémy s končetinami jako chromost, mastitida (zánět vemene) a reprodukční onemocnění. I ty dojnice, které nejsou k přepravě vůbec způsobilé, jsou nuceny ji podstoupit, jelikož přeprava na jatka je pro chovatele **levnější než porážka přímo v chovu**.⁷⁸³ Vědci z Aarhuské univerzity v Dánsku zkoumali data o dojnicích na konci produkčního cyklu posílaných na jatka během jednoho roku. Data o 411 kravách z 20 dánských stád ukázala, že téměř 75 % z nich mělo nějaké zdravotní potíže, 31 % z nich bylo chromých, 20 % vykazovalo známky mastitidy (zánět vemene) a 22 % mělo na těle rány.⁷⁸⁴ Snížená odolnost dojnic vyrovnávat se se stresem z přepravy tak vede k **zesílení již existujících zdravotních problémů**, a to i u cest trvajících méně než osm hodin.⁷⁸⁵ Organizace *Animals' Angels* uvádí, že jatečné krávy navíc velmi často nejsou posílány přímo na jatka, ale je s nimi obchodováno na trzích nebo v jiných sběrných střediscích. V květnu 2021 organizace navštívila čtyři takové trhy ve Španělsku a pozorovala 340 jatečných krav. Třetina z nich měla nízké skóre tělesné kondice a spousta vykazovala chromost a problémy s pohybovým ústrojím, kopyty (přerostlá rohovina, záněty), vemeny (včetně mastitidy) a další zranění, a to i přes to, že při příjezdu měly podstoupit veterinární prohlídku.⁷⁸⁶ Kromě jasnějších pravidel pro zhodnocení způsobilosti přepravy je však nutný také větší důraz na školení osob zúčastněných na přepravě živých zvířat. Studie zkoumající shodu ve zhodnocení způsobilosti jatečných krav k přepravě ze strany chovatelů, veterinářů a přepravců totiž zjistila, že úroveň shody v rámci skupiny i mezi skupinami navzájem byla přinejlepším nízká. Značné rozdíly ve zhodnocování tak neexistují pouze stát od státu, ale také mezi chovateli či veterináři.⁷⁸⁷

⁷⁸³ European Commission. *Study on economic models to prevent the transport of unfit end-of-career dairy cows* [online] 2022 [cit. 30.4.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/146253>.

⁷⁸⁴ Dahl-Pedersen, K., Herskin, M. S., Houe, H., Thomsen, P. T. (2018). *A descriptive study of the clinical condition of cull dairy cows before transport to slaughter*. *Livestock Science*, 218, 108-113. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2018.11.001>.

⁷⁸⁵ Dahl-Pedersen, K., Herskin, M. S., Houe, H., Thomsen, P. T. (2018). *Risk Factors for Deterioration of the Clinical Condition of Cull Dairy Cows During Transport to Slaughter*. *Frontiers in Veterinary Science*, 5. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00297>.

⁷⁸⁶ *Animals' Angels*, Asociación Nacional para la Defensa de los Animales. *Report to call on EU legislators to ban 'cull dairy' cows from livestock markets 10* [online] 2021 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/235130/Animals%20Angels_ANDA_Report%20calling%20on%20EU%20legislators%20to%20ban%20cull%20dairy%20cows%20from%20markets_May_2021_EN.pdf.

⁷⁸⁷ Herskin, M.S. (2018). *Lameness scoring and assessment of fitness for transport in dairy cows: Agreement among and between farmers, veterinarians and livestock drivers*. *Research in Veterinary Science*, 119, str. 162-166. ISSN 0034-5288. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.rvsc.2018.06.017>.

V případě prasnic zkoumala Aarhuská univerzita 522 zvířat z 12 dánských stád. Téměř 40 % prasnic produkovalo mléko během přepravy, jelikož prasnice bývají posílány na jatka brzy po odstavení selat.⁷⁸⁸ Mléko produkující prasnice jsou však **více náchylné k teplotnímu stresu kvůli zrychlenému metabolismu**,⁷⁸⁹ jelikož vrhy dnešních selektivně vyšlechtěných prasnic čítají okolo 12–15 selat.⁷⁹⁰ Problémem je také vzájemné napadání prasnic během přepravy; podle zmíněné studie Aarhuské univerzity byly u 55 % prasnic zaznamenány rány větší než 1 cm.

Jak upozorňuje EÚBP, u nosnic může docházet k **závažným kosterním zraněním** ještě před odjezdem dopravního prostředku, a to kvůli špatnému zacházení během odchyťování nebo nakládání do přepravek, jelikož jejich kosti jsou po intenzivních měsících snášky náročné na vápník výrazně oslabeny. Bolest a utrpení způsobené těmito zraněními se přitom během přepravy znásobí. Je nutné vzít v potaz, že nosnice na konci produkčního cyklu jsou většinou také málo opeřené a jejich metabolismus je ovlivněn omezením potravy před porážkou, a tak hůře snášejí výkyvy teplot. EÚBP dále uvádí, že nosnice na konci produkčního cyklu vykazují po přepravě zvýšený strach a neadaptují se na stres z přepravy u cest trvajících déle než pět hodin.⁷⁹¹

4.3 Přeprava živých zvířat do třetích zemí

Evropská unie exportuje do třetích zemí miliony zvířat každý rok především za účelem výkrmu a porážky, a to nejčastěji po silnici a po moři (letecká přeprava tvoří naprosté minimum).⁷⁹² V roce 2019 bylo do zemí mimo EU vyvezeno 4,5 milionu skotu, ovcí a prasat. Hlavními destinacemi pro vývoz těchto zvířat jsou Libye (25 % zvířat), Jordánsko, Izrael, Saudská Arábie, Libanon a Turecko.⁷⁹³ Zásadním problémem přepravy živých zvířat za hranice

⁷⁸⁸ Aarhus University, Department of Animal Science. *How do cull sows respond to the transport to the slaughter plant?* [online] 2019 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: <https://anis.au.dk/en/current-news/news/show/artikel/hvordan-klarar-udsættersoeer-transporten-til-slagteriet-1>.

⁷⁸⁹ Fogsgaard, K.K., Herskin, M.S., Thodberg, K. (2018). *Transportation of cull sows—a descriptive study of the clinical condition of cull sows before transportation to slaughter*. *Translational Animal Science*, 2(3), 2018, str. 280–289. ISSN 2573-2102. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/tas/txy057>.

⁷⁹⁰ Veterinární univerzita Brno. *Základní pojmy a zootechnické údaje chovu prasat* [online][cit. 15.3.2022]. Dostupné z: <https://cit.vfu.cz/nz/NHZ/zakl.pojmy-prasata.html>.

⁷⁹¹ European Food Safety Authority (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. *EFSA Journal*, 9(1). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2011.1966>.

⁷⁹² Evropský účetní dvůr. *Přeprava živých zvířat v EU: výzvy a příležitosti* [online] 2023 [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RV-2023-03/RV-2023-03_CS.pdf.

⁷⁹³ Dodám zde, že to neplatí pro prasata, vzhledem k zákazu konzumace vepřového masa v islámu i židovské víře. Ta jsou exportována do zemí jako Srbsko, Albánie, Bosna a Hercegovina, Ukrajina nebo Moldavsko. V Albánii a Bosně a Hercegovině jsou sice muslimové také silně zastoupení, avšak ne zdaleka tak jako v zemích Blízkého východu. Pro více viz: Eurogroup for Animals: *Live Animal Transport: Time to change the rules* [online] 2021 [cit. 14.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.

Evropské unie je jednak velká vzdálenost do místa určení a zadruhé pak fakt, že **vymahatelnost nařízení o ochraně zvířat během přepravy je mimo teritorium Evropské unie snižena** a v místě určení nejsou zvířata chráněna unijním právem, především během porážky. Situaci zhoršuje skutečnost, že na seznamu 18 vysoce rizikových zemí pro export živých zvířat publikovaném bavorským státním Ministerstvem pro životní prostředí a ochranu spotřebitele se nacházejí právě i některé z nejfrekventovanějších exportních destinací.⁷⁹⁴ Organizace *Animal Welfare Foundation* uvedla, že za léta 2010 až 2015 zaznamenala porušení nařízení o ochraně zvířat během přepravy u 70 % zkoumaných zásilek na cestě do Turecka, většina těchto porušení byla přitom závažná.⁷⁹⁵

K závaznosti nařízení o ochraně zvířat během přepravy pro část přepravy za hranicemi Evropské unie se v roce 2015 vyjádřil Soudní dvůr v rámci řízení o předběžné otázce ve věci C-424/13. Spor se týkal společnosti *Zuchtvieh-Export GmbH*, jež v roce 2012 přepravovala skot z Německa do Uzbekistánu. Žádosti o proclení dané společnosti nebylo vyhověno z důvodu, že plán cesty v knize jízd mezi běloruským Brestem a uzbeckým Andižanem nebyl v souladu s nařízením o ochraně zvířat během přepravy. Soudní dvůr došel k závěru, že „*aby mohla být přeprava zahrnující dlouhotrvající cestu domácích koňovitých jiných než evidovaných koňovitých a domácího skotu, ovcí, koz a prasat, která začíná na území Evropské unie a pokračuje mimo toto území, schválena příslušným orgánem místa odeslání, musí organizátor cesty předložit knihu jízd, která je z pohledu podmínek této cesty, tak jak jsou plánovány, realistická a umožňuje se domnívat, že ustanovení uvedeného nařízení budou dodržena, a to včetně úseku uvedené cesty, který se uskuteční na území třetí země, přičemž pokud tomu tak není, je uvedený orgán oprávněn vyžadovat, aby uvedené podmínky byly změněny tak, aby dodržení uvedených ustanovení bylo zajištěno pro celou cestu*“.⁷⁹⁶ I přes to, že rozhodnutí je často citováno, realitou zůstává, že vymahatelnost nařízení o ochraně zvířat během přepravy mimo území Evropské unie nelze garantovat. Sama Evropská komise přiznává, že „*většina přepravců nedodrží použitelná pravidla EU po opuštění Unie*“.⁷⁹⁷ Velkým problémem je **nedostatek kontrolních stanovišť** za hranicemi Evropské unie a celkový nedostatek infrastruktury, která by mohla vyhovět požadavkům nařízení. Podle Ch. Maisacka

⁷⁹⁴ Bayerisches Staatsministerium für Umwelt und Verbraucherschutz. *Tiertransporte in Drittstaaten* [online][cit. 18. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.stmuv.bayern.de/themen/tiergesundheit_tierschutz/tierschutz/tiertransporte_drittstaaten/index.htm.

⁷⁹⁵ Animal Welfare Foundation. *The doomed journey: EU live exports to Turkey* [online][cit. 27.3.2022]. Dostupné z: <https://www.animal-welfare-foundation.org/service/dossiers/the-doomed-journey-eu-live-exports-to-turkey>.

⁷⁹⁶ Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. dubna 2015 ve věci C-424/13, ECLI:EU:C:2015:259.

⁷⁹⁷ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

a A. Rabitsche neexistují v Turecku, na Blízkém východě či na severu Afriky žádná kontrolní stanoviště odpovídající požadavkům nařízení Rady (ES) č. 1255/97 ze dne 25. června 1997 o kritériích Společenství pro místa zastávek a o změně plánu cesty.⁷⁹⁸ U dlouhotrvajících cest domácích koňovitých, domácího skotu, ovcí, koz a prasat mezi členskými státy a mezi nimi a třetími zeměmi přitom musí příslušný orgán (tj. orgán místa odeslání) mimo jiné ověřit, zda je předložená kniha jízd realistická a v souladu s nařízením o ochraně zvířat během přepravy, a to podle čl. 14 odst. 1 písm. a) bodu ii). Pokud příslušný orgán při úřední kontrole zjistí, že kniha jízd je nerealistická nebo není v souladu s nařízením (včetně situace, kdy neobsahuje plánované přestávky v kontrolních stanovištích tak, aby byly dodrženy požadavky nařízení na odpočinek zvířat) a není zjednána náprava před zahájením, pak má cestu zakázat (čl. 21 odst. 4 nařízení o úředních kontrolách). Jak však bylo zmíněno výše, ke **schvalování nerealistických či neúplných knih jízd** poměrně často dochází. Neexistuje navíc ani systém zpětné vazby mezi členskými státy EU a třetími zeměmi, skrze nějž by členské státy získávaly informace o podmínkách zvířat během části přepravy za hranicemi EU či o zdravotním stavu zvířat při příjezdu do místa určení, včetně počtu zraněných a mrtvých zvířat. Příslušné orgány tak nevědí, zda byla ustanovení nařízení o ochraně zvířat během přepravy opravdu dodržována,⁷⁹⁹ a rozsudek Soudního dvora má tedy na praxi pramalý dopad.

Zvláštní pozornost je pak nutné věnovat zvířatům exportovaným za účelem porážky, jelikož spousta destinací pro export živých zvířat jsou zeměmi, kde převažuje islám, a zvířata jsou tak porážena v souladu s náboženskými požadavky na *halal* maso, tedy bez omráčení. Ačkoliv nařízení o ochraně zvířat při usmrcování v čl. 4 odst. 4 umožňuje výjimku z povinnosti zvířata před porážkou omráčit právě pro náboženské skupiny, toto nařízení obsahuje řadu dalších pravidel pro takovouto porážku, která nejsou obsažena v právních rádech těchto zemí. Řada z nich je podle *Animal Protection Index*, který známkuje země podle úrovně jejich právních předpisů a politik v oblasti ochrany zvířat, hodnocena velmi špatně. Egypt s 9,8 miliony exportovaných zvířat z EU, Maroko s téměř 9 miliony anebo Alžírsko se 7 miliony jsou ohodnoceny známkou F, Irán, kde končí půl milionu evropských zvířat, pak

⁷⁹⁸ Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Transports of Cattle and Sheep in Animal Welfare High-Risk Countries Continue*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

⁷⁹⁹ Body 121 a 122, report on the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the protection of animals during transport within and outside the Union (2020/2269(INI)).

dokonce nejhorší známkou G.^{800,801} Neziskové organizace navíc poskytly zprávy o **surovém týrání zvířat na jatkách** na Blízkém východě a v severní Africe, které zahrnovalo tahání za provaz obmotaný kolem krku zvířete, mlácení tyčemi, propichování očí a uší, řezání do kůže, kopání do hlavy či těla, zavěšování za končetiny hlavou dolů a dlouhé umírání z důvodu nepečlivého proříznutí hrdla provázené zvuky zvířat, které byly jasným důkazem o jejich utrpení.⁸⁰² Evropský parlament ve svém usnesení z roku 2019 vyjádřil nespokojenost s touto situací a konstatoval, že „*porážka zvířat v některých třetích zemích, do nichž EU zasílá zvířata, způsobuje extrémní a dlouhodobé utrpení a pravidelně porušuje mezinárodní normy pro dobré životní podmínky zvířat při porážce, jak je stanoví Světová organizace pro zdraví zvířat*“. K danému je třeba také zmínit, že spousta zvířat je každoročně oficiálně vyvážena za účelem plemenitby, nicméně existují určité pochybnosti o tom, zda je tomu skutečně tak. Podle A. Rabitsche se jedná o podvodné označování. Určité exportní destinace totiž postrádají vhodné klimatické podmínky i zemědělskou infrastrukturu, která by umožnila úspěšný chov vysoko produkčního evropského skotu, a zvířata tedy po příjezdu končí na jatkách.⁸⁰³

Zákaz exportu živých zvířat do zemí mimo EU je jedno z horkých témat ve spojitosti s připravovanou revizí legislativy v oblasti ochrany dobrých životních podmínek zvířat a odborníci se shodují na nutnosti nahradit vývoz živých zvířat vývozem masa a genetického materiálu, jelikož při nich zkrátka není možné zajistit dobrou úroveň *welfare* zvířat. Je třeba mít na paměti bod 11 odůvodnění nařízení o ochraně zvířat během přepravy, které mluví o základní zásadě, „*podle níž zvířata nesmějí být přepravována způsobem, při němž by mohlo dojít k jejich zranění či zbytečnému utrpení*“, přičemž 18. bod pak uznává, že „*dlouhotrvající cesty mají na životní podmínky zvířat pravděpodobně nepříznivější účinky než cesty na krátkou vzdálenost*“. Ekonomické zájmy však, zdá se, zatím převažují. Evropská komise je co do explicitního zákazu exportu živých zvířat poměrně zdrženlivá a ani Evropský parlament jej ve svých doporučeních nepodpořil. Doporučil pouze osmihodinový limit pro délku trvání cesty (který je sám o sobě krokem směrem k eliminaci dálkové přepravy), avšak pouze pro zvířata

⁸⁰⁰ Animal Protection Index [online][cit. 11.3.2022]. Dostupné z: <https://api.worldanimalprotection.org/>.

⁸⁰¹ Eurogroup for Animals: *Live Animal Transport: Time to change the rules* [online] 2021 [cit. 14.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.

⁸⁰² Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Transports of Cattle and Sheep in Animal Welfare High-Risk Countries Continue*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

⁸⁰³ Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Testing the Plausibility (Art. 14(1) (a), (ii) in the Framework of Official Permits of Long-Distance, Border-Crossing Animal Transports*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

přepřavovaná za účelem porážky, a ne pro námořní přepravu.⁸⁰⁴ V Radě EU se za celounijní zákaz dálkové přepravy živých zvířat do třetích zemí po silnici i na moři přimluly Nizozemsko, Německo a Lucembursko.⁸⁰⁵ Lucembursko pak v únoru 2022 zakázalo export živých zvířat do třetích zemí za účelem porážky od března 2022; jedná se o první takové opatření svého druhu mezi členskými státy EU.⁸⁰⁶ Německo, které na problematiku v Radě EU dlouhodobě upozorňovalo, v říjnu 2022 oznámilo odejmutí veterinárních osvědčení pro vývoz skotu, ovcí a koz za účelem porážky, výkrmu i plemenitby, s plnou účinností k červenci 2023. Upozornilo však, že bez celounijního zákazu bude opatření obcházeno tak, že zvířata budou převážena do jiných zemí a exportována odtud.⁸⁰⁷ Naopak země jako Rumunsko, Irsko, Španělsko, Portugalsko, Francie nebo Maďarsko mají na pokračování exportů zájem a společně by v Radě dokázaly případný návrh jejich zákazu zablokovat.⁸⁰⁸ Jasný názor na tuto problematiku však mají občané Evropské unie, jelikož v rámci veřejné konzultace k revizi legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat se 94 % z 60 000 respondentů vyjádřilo jasně pro zákaz.⁸⁰⁹ Vzhledem k faktu, že Evropská unie je největším hráčem na poli mezinárodní přepravy živých zvířat, by takový zákaz měl zásadní pozitivní dopad na *welfare* zvířat.⁸¹⁰ Studie také naznačují, že pokud by byl vývoz živých zvířat nahrazen vývozem masa a poraženými zvířaty, takový krok by mohl mít také nižší environmentální stopu.⁸¹¹

Vzorem pro Evropskou unii by mohl být například Nový Zéland, který začal jednat v návaznosti na potopení nákladní lodi *Gulf Livestock 1* blízko Japonska v roce 2020 a úmrtí 41 členů posádky a téměř 5 800 turů na palubě. V říjnu 2021 tak byl představen návrh novely

⁸⁰⁴ Bod 87 doporučení Evropského parlamentu Radě a Komisi ze dne 20. ledna 2022 v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)).

⁸⁰⁵ Conclusions on animal welfare during maritime long distances transport to third countries (10086/21 ADD 1).

⁸⁰⁶ Le gouvernement luxembourgeois. *Le Luxembourg interdit les exportations vers des pays tiers d'animaux vivants aux fins d'abattage à partir du 1er mars 2022* [online] 2022 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/communiqués/2022/02-fevrier/22-interdiction-exportation-animaux.html.

⁸⁰⁷ Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. *Tiertransporte aus Deutschland werden deutlich eingeschränkt* [online][cit. 5.11.2022]. Dostupné z: <https://www.bmel.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2022/148-tiertransporte.html>.

⁸⁰⁸ Council of the European Union, Revision of animal transport legislation - an essential part of the food production - Information from the Portuguese delegation on behalf of the Cyprus, French, Greek, Hungarian, Irish, Latvian, Lithuanian, Portuguese, Romanian and Spanish delegations, 5346/1/23 REV 1.

⁸⁰⁹ Factual summary report of the online public consultation in support to the fitness check and revision of the EU animal welfare legislation (Ref. Ares(2022)2359311 - 30/03/2022).

⁸¹⁰ Počet živých přepravených zvířat na celém světě se pohybuje okolo 2 miliard ročně. V roce 2019 přitom bylo podle Výzkumné služby Evropského parlamentu v rámci členských států EU a přes její hranice přepraveno 1.6 miliard živých zvířat (skot, ovce, prasata, drůbež).

⁸¹¹ Eurogroup for Animals. *Towards a meat and carcasses only trade: A strategy to reduce and replace live animal transport* [online] 2019 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/strategy-reduce-and-replace-live-animal-transport-towards-meat-and-carcasses-only-trade>.

novozélandského zákona o *welfare* zvířat z roku 1999 (*Animal Welfare Act*), který zakázal export skotu, jelenů, ovcí a koz po moři s účinností od 30. dubna 2023.⁸¹² Export za účelem porážky je přitom v Novém Zélandu zakázán od roku 2008.⁸¹³ Ve Velké Británii navrhuje zákaz exportu zvířat (kromě drůbeže) za účelem porážky a výkrmu návrh zákona (*Animal Welfare (Kept Animals) Bill*), který se k dubnu 2023 nachází v Dolní sněmovně Parlamentu (*House of Commons*).⁸¹⁴

4.3.1 Námořní přeprava

Pro exporty zvířat po moři platí, co bylo řečeno v rámci podkapitoly 4.3, nicméně vzhledem k jejich specifickým problémům je nutné podívat se na námořní dopravu o něco blíže. Je přitom nutné zmínit, že se jedná o **převažující způsob přepravy živých zvířat za hranice EU**. V roce 2018 bylo ze sedmi členských států – Rumunska, Španělska, Portugalska, Chorvatska, Slovinska, Francie a Irska – převezeno po moři do zemí mimo EU více než 2,8 milionu ovcí a skotu.⁸¹⁵

Problém nastává již u samotných plavidel. Jak upozorňuje studie vypracovaná pro výbor ANIT, ze 78 schválených a operujících lodí přepravujících živá zvířata (k roku 2021) pluje **55 % z nich pod vlajkami zemí, které jsou na černém seznamu podle Pařížského memoranda o porozumění o státní přístavní inspekci**⁸¹⁶ (Togo, Komory, Palau, Tanzanie, Sierra Leone) a 12 % pod vlajkami zemí na šedém seznamu (Libanon). Pouze dvě lodě plují pod evropskou vlajkou, konkrétně lucemburskou. Pouhých 6 % bylo vystavěno za účelem přepravy živých zvířat (tzn. většina byla pro tento účel konvertována) a průměrné stáří lodí je 41 let. Lodě pro přepravu hospodářských zvířat jsou také **vedoucí kategorií lodí, co se týče počtu zadržení za posledních deset let**.⁸¹⁷ Podle čl. 7 nařízení o ochraně zvířat během přepravy je možné domácí koňovité, domácí skot, ovce, kozy a prasata přepravovat po moři na vzdálenost více než 10 námořních mil pouze plavidly, která byla pro přepravu hospodářských

⁸¹² New Zealand Parliament. *Bill aims to ban sea exports of some livestock* [online] 2021 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: <https://www.parliament.nz/en/get-involved/topics/all-current-topics/bill-aims-to-ban-sea-exports-of-some-livestock/>.

⁸¹³ Animal Welfare (Export of Livestock for Slaughter) Regulations (2016/173), Nový Zéland.

⁸¹⁴ Parliamentary Bills – UK Parliament. *Animal Welfare (Kept Animals) Bill* [online] 2022 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: <https://bills.parliament.uk/bills/2880>.

⁸¹⁵ European Commission. *Overview report. Welfare of Animals Exported by Sea* [online] 2020 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc8d71e4-93f5-11ea-aac4-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-130896440>.

⁸¹⁶ Paris MoU. *White, Grey and Black List* [online][cit. 12.3.2022]. Dostupné z: <https://www.parismou.org/detentions-banning/white-grey-and-black-list>.

⁸¹⁷ European Parliament. *Animal welfare on sea vessels and criteria for approval of livestock authorisation* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU\(2021\)690876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU(2021)690876_EN.pdf).

zvířat zkontrolována a schválena postupem podle čl. 19. Jak však upozorňuje přehledová zpráva GR SANTE, „zavedené systémy pro schvalování plavidel pro přepravu hospodářských zvířat a pro jejich kontrolu před každou nákladkou [jsou] s výjimkou systémů Irska a Portugalska nedostatečné. Hlavním důvodem je to, že příslušné orgány ostatních členských států využívají pro posouzení nezbytných technických systémů na palubě plavidel pracovníky, kteří nemají odpovídající kvalifikaci a zkušenosti“.⁸¹⁸ V tomto případě je nutné zaměřit se na Rumunsko, hlavního vývozce živých zvířat v Evropské unii, který zároveň schválil 47 z výše zmíněných 78 plavidel. V roce 2019 vykonala Evropská komise v Rumunsku audit, jenž potvrdil, že úroveň kontrol plavidel pro přepravu živých zvířat je v Rumunsku zcela neadekvátní,⁸¹⁹ což je při více než polovině schválených plavidel z celé EU (údajně kontrolovaných několikrát ročně) alarmující. Je proto s podivem, že vůči Rumunsku dodnes nebylo v tomto ohledu zahájeno řízení o nesplnění povinnosti podle čl. 258 SFEU, jelikož tamní úřady evidentně systematicky selhávají v dodržování nařízení o ochraně zvířat během přepravy. Případovou studií, která demonstruje, jaké následky může mít schválení nevhodného plavidla, je loď *Queen Hind*. Tato loď plující pod vlajkou Palau a schválená v Rumunsku mířila v roce 2018 z rumunského přístavu Midia do Saudské Arábie s přinejmenším 14 600 ovci na palubě.⁸²⁰ Krátce po vyplutí však došlo k jejímu převrácení. Podle organizace *Animals International* byla záchranná akce velmi slabá, především prvních 58 hodin, a ve výsledku došlo k uhynutí 99 % ovcí na palubě.⁸²¹ Pochybení přitom bylo několik. Zaprvé, *Queen Hind* byla 39 let stará a z přepravní lodě pro automobily byla konvertována na přepravu živých zvířat pouhé dva roky před incidentem. I když byla na černé listině a byla třikrát zadržena (v roce 2008, 2011 a 2018), příslušné veterinární úřady v Rumunsku stále nebránily přepravě živých zvířat na její palubě. Zadruhé, zvířata byla naložena také do dodatečných pater (která obecně během bezpečnostních kontrol nejsou vzata v potaz), čímž se na loď dostal větší počet zvířat. Loď však byla nakonec přeplněná do bodu, kdy nebyla schopna udržet stabilitu a převrátila se. Vzhledem k tomu, že za léta 2019 a 2020 bylo zjištěno víc než 2 500 nedostatků na lodích schválených pro přepravu živých zvířat, riziko toho, že se podobné případy budou opakovat, je více než vysoké.⁸²²

⁸¹⁸ Výtah z přehledové zprávy GR pro zdraví a bezpečnost potravin o dobrých životních podmínkách zvířat vyvážených po moři (DG(SANTE) 2019-6835 – RS).

⁸¹⁹ Final report of an audit carried out in Romania from 30 September 2019 to 02 October 2019 in order to evaluate animal welfare during transport by livestock vessel to non-EU countries (DG(SANTE) 2019-6898).

⁸²⁰ European Parliament. *Animal welfare on sea vessels and criteria for approval of livestock authorisation* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z:

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU\(2021\)690876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU(2021)690876_EN.pdf).

⁸²¹ Prezentace, Gabriel Paun, *Animals International* během setkání Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 28.11.2019.

⁸²² European Parliament. *Animal welfare on sea vessels and criteria for approval of livestock authorisation* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z:

Příslušné úřady členských států selhávají i co se týče řádné kontroly dokumentace. Podle Evropské komise je to kromě schvalování knih jízd s nekompletními a nerealistickými plány cest (častým problémem je např. uvádění přístavů v EU jako míst určení, i když představují pouze transfer mezi silniční a námořní přepravou),⁸²³ také **vydávání povolení přepravním bez nouzových plánů**. Přitom podle čl. 11 nařízení o ochraně zvířat během přepravy týkajícího se požadavků na povolení přepravní na dlouhotrvající cesty může příslušný orgán udělit přepravní povolení pouze, pokud přepravce doloží nouzový plán.⁸²⁴ Ukázkou toho, proč je nutné vymáhat a řádně kontrolovat dokumentaci, v tomto případě právě zmíněný nouzový plán, je případ **lodí Karim Allah a Elbeik**. Obě lodi vypluly v prosinci 2020 ze Španělska směrem do Turecka s dohromady téměř 2 700 zvířaty (mladými býky) na palubě. Turecko však odmítlo obě lodi vpustit ze strachu, že zvířata trpí katarální horečkou. Tím začala téměř tříměsíční odysea po Středozemním moři, kdy žádná země nechtěla přijmout zvířata představující potenciální zdravotní riziko. Ani jedna loď neměla nouzový plán, který by mohla použít, a na palubě žádné z nich se nenacházel veterinář.⁸²⁵ Ve výsledku zemřelo na palubě obou lodí 211 zvířat a všechna přeživší zvířata pak byla v březnu 2021 po návratu do Španělska usmrcena z důvodu velmi špatného zdravotního stavu.⁸²⁶

Podmínky zvířat během přepravy po moři nejsou transparentní. Jak bylo již řečeno výše, zdravotní stav zvířat a jejich pohoda během cesty nejsou známy, většina třetích zemí nekontroluje stav zvířat při příjezdu a Evropská unie na rozdíl od např. Austrálie nevede databázi o úmrtích zvířat během přepravy.⁸²⁷ Zásadním pochybením je, že nařízení o ochraně zvířat během přepravy **nevyžaduje povinně přítomnost veterináře na palubě**. Během přepravy tedy chybí odborně způsobilá osoba, která by dohlížela na zdravotní stav zvířat. Od

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU\(2021\)690876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU(2021)690876_EN.pdf).

⁸²³ Podobně i ve třetích zemích jsou přístavy uváděny jako místo určení, i když odtamtud zvířata pokračují v přepravě v nákladních vozidlech a nestráví v daném přístavu 48 hodin, aby mohl být přístav považován za místo odeslání podle čl. 2 písm. r) nařízení č. 1/2005. K tomuto více Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Current Problems with the Handling / Authorization of Long Cross-Border Animal Transports in the Light of ECJ Rulings C-424/13 and C-383/16*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2020 [cit. 27. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

⁸²⁴ European Commission. *Overview report. Welfare of Animals Exported by Sea* [online] 2020 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc8d71e4-93f5-11ea-aac4-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-130896440>.

⁸²⁵ Eurogroup for Animals. *Accountability Report: The Karim Allah and Elbeik's crises - Animal welfare during sea transport* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-05/2021_06_01_joa_accountability_report.pdf.

⁸²⁶ European Parliament. *Animal welfare on sea vessels and criteria for approval of livestock authorisation* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU\(2021\)690876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU(2021)690876_EN.pdf).

⁸²⁷ Australian Government – Department of Agriculture, Water and Environment. *Live Animal Export Statistics* [online][cit. 10.3.2022]. Dostupné z: <https://www.awe.gov.au/biosecurity-trade/export/controlled-goods/live-animals/live-animal-export-statistics>.

1. ledna 2024 sice bude muset být veterinář přítomen během celé první cesty po schválení pravidla pro přepravu hospodářských zvířat, avšak toto zdaleka nestačí, jelikož zvířata by vždy měla mít k dispozici veterináře pro případ nemoci či zranění, především pokud je pro ně další přežívání spojeno s velkým utrpením a na místě je nouzové usmrcení.⁸²⁸ Ke zvýšení transparentnosti podmínek zvířat během námořní přepravy bývá navrhováno také zavedení CC TV kamer, které by zaznamenávaly nakládku, stav zvířat během cesty samotné a vykládku, avšak není jasné, jak zajistit plné využití potenciálu tohoto nástroje. Způsobilost zvířat k přepravě před zahájením plavby navíc není vždy ze strany veterinářů v přístavu kontrolována, jak je vyžadováno čl. 20 odst. 2 písm. a) nařízení o ochraně zvířat během přepravy, k čemuž přispívá i **neexistence či nedostatečná kapacita infrastruktury pro vykládku, odpočinek a nakrmění zvířat ve většině přístavů v EU**, odkud jsou zvířata exportována.⁸²⁹

Dílčí shrnutí

Současná situace na trhu podněcuje dálkovou přepravu hospodářských zvířat mezi členskými státy a za hranice EU, avšak nařízení na ochranu zvířat během přepravy selhává ve svém úkolu zajistit zvířatům alespoň přijatelnou úroveň *welfare*. Samozřejmě je nutné vzít v potaz, že přeprava ve zvířatech nevyhnutelně vyvolává stres, avšak nařízení by mohlo snížit jejich utrpení nastavením podmínek, které odrážejí biologické potřeby zvířat a jejich druhová specifika. Tomu tak však není, což se projevuje nejsilněji v příliš benevolentní úpravě délky trvání cest, teplotních limitů a způsobilosti k přepravě, jež není dobře definována a v praxi tak umožňuje přepravu zraněných a nemocných zvířat. Za nezpůsobilé k přepravě nejsou navíc považovány zranitelné skupiny zvířat jako neodstavená mláďata a březí samice, které by z fyziologického hlediska neměly být v určitých fázích svého života přepravě vůbec vystaveny kvůli příliš oslabenému organismu. Absentují také specifické požadavky pro zvířata na konci produkčního cyklu, přestože je jejich *welfare* během přepravy ohroženo silněji než u zvířat chovaných na výkrm. Zřejmě tím nejvýraznějším důsledkem selhání ochrany zvířat během přepravy jsou vývozy živých zvířat do zemí mimo EU. Ačkoliv judikatura SDEU mluví o povinnosti dodržovat ustanovení nařízení i pro část přepravy mimo EU, možnost členských

⁸²⁸ Prováděcí nařízení Komise (EU) 2023/372 ze dne 17. února 2023, kterým se stanoví pravidla pro zaznamenávání, uchovávání a sdílení písemných záznamů o úředních kontrolách prováděných na plavidlech pro přepravu hospodářských zvířat, nouzové plány pro pravidla pro přepravu hospodářských zvířat pro případ mimořádných situací, schvalování pravidel pro přepravu hospodářských zvířat a minimální požadavky na místa výstupu, C/2023/801, Úř. věst. L 51, 20.2.2023, s. 32—39.

⁸²⁹ European Commission. *Overview report. Welfare of Animals Exported by Sea* [online] 2020 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc8d71e4-93f5-11ea-aac4-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-130896440>.

států toto vymáhat je omezena a zvířata se za hranicemi Unie nacházejí prakticky v jakémisi právním vakuu. Tuto nepříznivou situaci navíc zesiluje také nesprávný postup příslušných orgánů na úrovni členských států, které schvalují nevyhovující dopravní prostředky pro takovýto vývoz a neprovádějí řádnou kontrolu dokumentace, čímž umožňují přepravu v rozporu s již tak slabým nařízením.

5. Požadavky na usmrcování hospodářských zvířat v právu EU

Ročně je na jatkách v EU poraženo okolo 8,4 miliardy drůbeže, skotu, ovcí, koz, koní, prasat a králíků.⁸³⁰ Kromě toho jsou zabity další miliony zvířat v rámci depopulace či pro soukromou spotřebu mimo jatka. Kožešinový průmysl pak usmrtí okolo 25 milionů zvířat ročně.⁸³¹ Hlavním právním předpisem stanovujícím podmínky usmrcování zvířat za účelem produkce živočišných výrobků jako potraviny, vlna, kůže nebo kožešiny je nařízení o ochraně zvířat při usmrcování. Upravuje především porážku na jatkách, definicí čl. 2 písm. k) „zařízení určené k porázení suchozemských zvířat“, ale zahrnuje taktéž podmínky pro usmrcování v chovech např. z důvodu depopulace (usmrcení zvířat nejčastěji v případě nákazy rozšířené v chovu) nebo nouzového usmrcení. Nevztahuje se naopak na usmrcování zvířat při vědeckých pokusech pod dohledem příslušného orgánu, při lovu či rekreačním rybolovu, kulturních a sportovních událostech a také usmrcování drůbeže, králíků a zajíců mimo jatka pro soukromou domácí spotřebu (čl. 1 odst. 3).

Usmrcování ryb je vyloučeno z působnosti téměř celého nařízení s výjimkou jediného odstavce, a to čl. 3 odst. 1, podle kterého musí „být zvířata ušetřena veškeré zbytečné bolesti, úzkosti a utrpení“. Koneckonců zařízení, kde dochází k usmrcování farmových ryb, dle litery nařízení nejsou za jatka považována (viz definice jatek výše). Absence závazných požadavků na usmrcování ryb je jednoznačně jedním z hlavních nedostatků nařízení o ochraně zvířat při usmrcování, a to vzhledem k obrovskému počtu ryb usmrcených ročně v EU. Jako hlavní nebezpečí farmového chovu ryb byly přitom Komisí identifikovány manipulace s rybami a související činnosti (jako shlukování, pumpování či doba strávená mimo vodu) a metody jejich omračování a usmrcování.⁸³² Bod 11 odůvodnění nařízení o ochraně zvířat při usmrcování zmiňuje potřebu zvláštních standardů pro omračování ryb založených na vědeckém zhodnocení rizik, avšak fakt, že EÚBP již přes dekádu nepublikoval vědecké stanovisko týkající se omračování ryb, ukazuje na nízkou motivaci Unie poskytnout rybám větší ochranu. Studie publikovaná v *Science Advances* v dubnu 2021 přitom upozorňuje na významné mezery v poznatcích o rybách, které při obrovském objemu akvakultury vedou k „extrémní bolesti a utrpení“ ryb během porážky.⁸³³ Ryby jsou **rutinně usmrcovány velmi krutými metodami,**

⁸³⁰ Eurogroup for Animals. *Animal welfare at the time of killing and slaughter* [online] 2021 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/animal-welfare-time-killing-and-slaughter>.

⁸³¹ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁸³² Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o možnosti zavedení určitých požadavků týkajících se ochrany ryb při usmrcování, COM(2018) 87 final.

⁸³³ Franks, B. et al (2021). *Animal welfare risks of global aquaculture*. *Science Advances*, 7(14). ISSN 2375-2548. Dostupné z: <https://doi.org/10.1126/sciadv.abg0677>.

mezi které patří např. chlazení zaživa v ledové kaši, po kterém ryby umírají udušením. Jak upozornil EÚBP v roce 2009, tato metoda „představuje riziko pro welfare, protože může způsobit šok z chladu u ryb, které jsou při vědomí, což způsobuje utrpení z důvodu nedobrovolných kontrakcí svalů“. Podle úřadu se jedná o způsob imobilizace ryb, ne však omráčení, jelikož nevede ke ztrátě vědomí.⁸³⁴ Přesto je metoda široce používaná u mořana zlatého, morčáka evropského, pstruha duhového nebo keříčkovce červenolemého.⁸³⁵ WOAHA nedoporučuje tento způsob usmrcení spolu s (mezi jinými) vystavením na vzduchu (kdy dochází ke zhroucení jemných vláken žaber a ryba se udusí), ponoření do solného roztoku či roztoku čpavku (které efektivně neomračuje, ale způsobuje silnou bolest a utrpení), vystavením oxidu uhličitému ve vodě (kdy vysoká hladina oxidu uhličitého naruší krevní oběh ryb, což vede ke změně jejich mozkových funkcí) nebo vykrvením bez omráčení (např. přeříznutím žeber či useknutím hlavy).^{836,837} Již v roce 2010 vyzval Evropský parlament Komisi k tomu, aby „se upustilo od postupů prováděných před usmrcením ryb, jež podle Evropského úřadu pro bezpečnost potravin ohrožují dobré životní podmínky ryb; metody usmrcení, jako je udušení v ledové kaši, v níž podle [EÚBP] ryby zůstávají dlouho při vědomí, než zahynou, by měly být zakázány“.⁸³⁸ Studie Evropské komise z roku 2017 však potvrdila, že úroveň dosažení standardů WOAHA se liší podle druhů. U lososa obecného je tak situace v porovnání s jinými druhy lepší, u kapra a pstruha jsou používány metody jak v souladu s WOAHA standardy, tak i v rozporu s nimi, a u mořana a morčáka standardů nebylo vůbec dosaženo.⁸³⁹ Zřejmě i ve světle tohoto zjištění tak ve svém prvotním posouzení dopadů pro revizi právních předpisů v oblasti dobrých životních podmínek zvažovala Komise ve vztahu k ochraně ryb při usmrcování dvě možnosti. Tou první bylo zavedení požadavků na porážku pouze u mořana a morčáka, u nichž se situace zdá být nejhorší, druhou pak zavedení pravidel pro pět hlavních druhů ryb chovaných v EU (kromě mořana a morčáka pak také losos obecný, kapr obecný

⁸³⁴ European Food Safety Authority (2009). *Species-Specific Welfare Aspects of the Main Systems of Stunning and Killing of Farmed Turbot*. EFSA Journal, 7(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1073>.

⁸³⁵ Compassion in Food Business. *The Welfare of Farmed Fish during Slaughter in the European Union* [online][cit. 10.7.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7434891/ciwf-2018-report-the-welfare-of-farmed-fish-during-slaughter-in-the-eu.pdf>.

⁸³⁶ Ibid.

⁸³⁷ World Organisation For Animal Health (2019). *Aquatic Animal Health Code*, Article 7.3.6.(4). 22nd edition, Paris, France. ISBN 978-92-95108-96-7.

⁸³⁸ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 17. června 2010 o novém impulsu pro strategii pro udržitelný rozvoj evropské akvakultury (2009/2107(INI)).

⁸³⁹ European Commission. *Welfare of farmed fish: Common practices during transport and at slaughter* [online] 2017 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: https://publications.europa.eu/resource/cellar/facddd32-cda6-11e7-a5d5-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1.

a pstruh duhový).⁸⁴⁰ Obrovským problémem je také skutečnost, že legislativa nezakazuje komerční prodej živých ryb a jejich usmrcení spotřebiteli doma, což závažným způsobem ohrožuje *welfare* ryb.

5.1 Manipulace se zvířaty na jatkách

Nařízení o ochraně zvířat při usmrcování stanovuje základní pravidla pro manipulaci se zvířaty na jatkách. Podle přílohy III nařízení musí být zvířata „*co nejrychleji po přivezení vyložena a následně bez zbytečného odkladu poražena*“, jinak musí být ustájena a mít k dispozici pitnou vodu (pouze savci kromě králíků a zajíců), do 12 hodin po příjezdu pak musí být i nakrmena. Stanovuje se také pořadí porážky s tím, že citlivá zvířata jako neodstavená mláďata, laktující samice či samice, které porodily, musí být poraženy nejdříve. Příloha také poskytuje **seznam násilného chování vůči zvířatům, které je zakázáno**, a zahrnuje bití, kopání, tlak na zvláště citlivá místa, vlečení či zvedání zvířat za citlivé části těla a končetiny (poslední jmenované se však nevztahuje na drůbež, králíky a zajíce), používání nástrojů se špičatými konci a kroucení, drcení či lámání ocasů zvířat nebo dotýkání se jejich očí. Zvířata se taktéž nesmí přivazovat za rohy či kroužky v nose nebo svázané končetiny, a pokud nejsou schopna pohybu, nesmí se vléct, ale musí být usmrcena na místě, kde leží.

V rámci způsobů manipulace se zvířaty na jatkách, které jsou z hlediska *welfare* nejvíce rizikové, je nutné zmínit **znehybňování a pohánění zvířat**. K prvním jmenovanému stanoví čl. 15 odst. 3 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování, že zakázány jsou metody znehybňování jako zavěšování nebo vyzdvihování zvířat při vědomí a mechanické upínání nebo svazování jejich nohou. Zrovna tyto dvě metody jsou ale výjimkou v tom samém odstavci povoleny u **zavěšovacích háků pro drůbež**. Jak uvádí však EÚBP ve svém stanovisku z roku 2004, manipulace s drůbeží a jejich zavěšení je pro zvířata extrémně stresující; „*bolest a utrpení spojené s inverzí (visením hlavou dolů) a zavěšením (komprese nártních kostí) vyvolává mávání křídly u většiny ptáků a existuje zde potenciál pro vykloubení a zlomeniny kostí u značné části zvířat*“.⁸⁴¹ Zavěšování zvířat je spojeno především s metodou omračování v elektrické vodní lázni (viz podkapitolu 5.2.2). K pohánění zvířat, především tedy skotu a prasat, se mohou používat **elektrické pohaněče**, které jim způsobují další stres, což ještě více ztěžuje manipulaci

⁸⁴⁰ Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare, Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021.

⁸⁴¹ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

s nimi a může být pro pracovníky potenciálně nebezpečné. Příloha III nařízení stanovuje, že nástroje využívající elektrický náboj lze používat pouze u dospělého skotu a prasat jako jakousi poslední možnost v případě, že se zvířata odmítají pohybovat, a výboj lze použít pouze na jednu sekundu na svaly zadních končetin a nikdy ne opakovaně, pokud zvíře nereaguje. Organizace *Eyes on Animals* však upozorňuje, že pokud se zvířata bojí pohybovat, na vině je konstrukce jatek a nesprávná manipulace ze strany zaměstnanců, a elektrické pohaněče tak pouze způsobují další stres již tak velmi vystresovaným zvířatům. Podle organizace existuje několik praktik, které vylučují nutnost používání elektrických pohaněčů. Zvířata by měla být vyložena z přepravního vozu v malých skupinách, rampy by neměly být příliš strmé, podlahy v zařízeních by neměly klouzat a měly by být odstraněny náhlé přechody barev (ideálně by měla být pouze jedna barva) či rušivé prvky na podlaze, které mohou zvířata vystrašit. Místa pro ustájení by neměla být přeplněná a měla by být dostatečně větraná a velká na to, aby mohla být vyložena všechna zvířata najednou, jelikož čekání ve stojícím vozidle je pro ně stresující. Je důležité také zabránit průvanu, jelikož se zvířata otáčejí, pokud na ně fouká, a dávat pozor na stíny, kterých by se mohla bát. Nejzásadnější však je, aby pracovníci přistupovali ke zvířatům s klidem a bez agresivity.⁸⁴² Věda prokázala, že zvířata jsou emočně komplexní jedinci; byl u nich např. pozorován fenomén „emocionální nákazy“, tedy „nákaza“ emocemi, které jedinec pozoruje u jiného jedince,^{843,844} a tak se hrubé zacházení s jedním může odrazit na stresu u celé skupiny. Elektrické pohaněče nepovažuje za vhodné ani EÚBP, podle nějž jsou zdrojem bolesti u zvířat, vedou k negativním fyziologickým reakcím⁸⁴⁵ a jejich užívání by mělo být zastaveno.⁸⁴⁶ Jako alternativu navrhuje EÚBP plastové pohaněče, ty ale mohou zvířata lekat hlasitým zvukem. Jejich vhodnost je tak přinejmenším sporná.⁸⁴⁷

Dlouhá řada investigací neziskových organizací a médií odhalila rozsáhlý problém **surového zacházení pracovníků jatek se zvířaty**, kteří porušují výše stanovená pravidla pro

⁸⁴² Eyes on Animals. *Improving animal welfare in pig slaughterhouses How to reduce stress, suffering and ease handling* [online] 2019 [cit. 29.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eyesonanimals.com/wp-content/uploads/2019/03/2019-Industry-tips-pig-slaughterhouses.pdf>.

⁸⁴³ Reimert, I., Fong, S., Rodenburg, T.B., Bolhuis, J.E. (2017). *Emotional states and emotional contagion in pigs after exposure to a positive and negative treatment*. Applied Animal Behaviour Science, 193, str. 37-42. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2017.03.009>.

⁸⁴⁴ Marino, L., Allen, K. (2017). *The psychology of cows*. Animal Behavior and Cognition, 4(4), str. 474-498. ISSN 2372-4323. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.26451/abc.04.04.06.2017>.

⁸⁴⁵ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁸⁴⁶ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of cattle at slaughter*. EFSA Journal, 18(11).ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6275>.

⁸⁴⁷ Eyes on Animals. *Improving animal welfare in pig slaughterhouses How to reduce stress, suffering and ease handling* [online] 2019 [cit. 29.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eyesonanimals.com/wp-content/uploads/2019/03/2019-Industry-tips-pig-slaughterhouses.pdf>

manipulaci s nimi, včetně zákazu surového bití a pohánění zvířat, násilného tahání nemohoucích zvířat či házení s nimi. Vysoká koncentrace agresivního chování by neměla být vzhledem k psychické a fyzické náročnosti a nebezpečnosti zaměstnání na jatkách překvapením, bývá však systematicky přehlížena, což ústí v nízké *welfare* jak zvířat, tak lidí pracujících v těchto zařízeních. Studie zkoumající psychické zdraví pracovníků jatek popisují spojitost mezi tímto zaměstnáním a výskytem psychických onemocnění jako post-traumatická stresová porucha,⁸⁴⁸ úzkosti, psychóza a deprese.⁸⁴⁹ U zaměstnanců jatek byla zjištěna taktéž větší míra agresivity oproti zbytku populace.⁸⁵⁰ Jako určité preventivní opatření tak některé členské státy zavádějí **povinné kamerové systémy na jatkách**, které mají předcházet týrání zvířat (kde zákonodárce zřejmě spoléhá na psychický faktor, kdy zaměstnanec ví, že je sledován), popř. ho přinejmenším zachytit a umožnit jeho následné potrestání. V roce 2018 toto opatření zavedla Anglie,⁸⁵¹ toho času ještě v Evropské unii, a v roce 2021 se pak přidalo i Skotsko.⁸⁵² Nevztahuje se na porážky farmových ryb, jelikož prostory pro zpracovávání farmových ryb nejsou podle tamního práva za jatka považovány a nejsou dozorovány úředním veterinářem ani předmětem rutinních kontrol příslušných orgánů.⁸⁵³ Z dnešních členských států začala Francie v roce 2018 testovat instalaci kamer na jatkách na dobrovolné bázi.⁸⁵⁴ Prvním státem v EU-27, který zavedl ze zákona povinnou instalaci kamer na jatkách, se v roce 2022 stalo Španělsko přijetím královské vyhlášky, podle níž mají být nainstalovány systémy video monitoringu do jednoho až dvou let (v závislosti na velikosti jatek). Záznamy pak mají podléhat přezkumu někoho ze zaměstnanců jatek, jenž má zaznamenávat porušení právních předpisů na ochranu zvířat. Příslušné orgány k nim musí mít přístup pro účely periodické kontroly nebo kontroly v případě, že bude nahlášeno porušení či existuje podezření na porušení.⁸⁵⁵ Otázkou

⁸⁴⁸ Victor, K., Barnard, A. (2016). *Slaughtering for a living: A hermeneutic phenomenological perspective on the well-being of slaughterhouse employees*. International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being, 11(1). ISSN 1748-2631. Dostupné z: <https://doi.org/10.3402/qhw.v11.30266>

⁸⁴⁹ Emhan, A., Yildiz, A. S. et al (2012). *Psychological symptom profile of butchers working in slaughterhouse and retail meat packing business: A comparative study*. The Journal of the Faculty of Veterinary Medicine, University of Kafkas, 18(2), str. 319–322. Dostupné z:

https://www.researchgate.net/publication/269813255_Psychological_Symptom_Profile_of_Butchers_Working_in_Slaughterhouse_and_Retail_Meat_Packing_Business_A_Comparative_Study.

⁸⁵⁰ Richards, E., Signal, T., Taylor, N. (2013). *A different cut? Comparing attitudes toward animals and propensity for aggression within two primary industry cohorts—Farmers and meatworkers*. Society & Animals, 21(4), str. 395–413. ISSN 1568-5306 Dostupné z: <https://doi.org/10.1163/15685306-12341284>.

⁸⁵¹ Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (England) Regulations 2018, Anglie.

⁸⁵² Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (Scotland) Regulations 2020, Skotsko.

⁸⁵³ The Humane League United Kingdom. *If CCTV Was Put In Fish Slaughterhouses... Nobody Would Watch It* [online] 2022 [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: <https://thehumaneleague.org.uk/article/cctv-in-farmed-fish-slaughterhouses-uk>.

⁸⁵⁴ Čl. 71, LOI n° 2018-938 du 30 octobre 2018 pour l'équilibre des relations commerciales dans le secteur agricole et alimentaire et une alimentation saine, durable et accessible à tous (1), Francie.

⁸⁵⁵ Real Decreto 695/2022, de 23 de agosto, por el que se establecen medidas para el control del bienestar de los animales en los mataderos mediante la instalación de sistemas de videovigilancia, Španělsko.

však je, jak efektivní je takové opatření v praxi, a zda se ve výsledku nejedná spíše o uklidnění společenských obav než o reálné předcházení nezákonného zacházení se zvířaty. Jak uvádí zhodnocení organizace *Animal Ask*, absence dat a výzkumu v této oblasti neumožňuje dojít k závěru, zda přítomnost kamer opravdu odrazuje zaměstnance od páčání násilí na zvířatech, a tak se lze spoléhat pouze na výpovědi pracovníků jatek a příslušných orgánů, které naznačují, že tomu tak opravdu je (a tato hypotéza by mohla najít oporu také v jiných studiích, které obecně potvrzují odrazující efekt kamer v případě řady trestných činů).⁸⁵⁶ Naopak organizace *Animal Justice Project* a její dvouměsíční investigace v roce 2021 na anglických jatkách ukazuje spíše na selhání tohoto opatření. Organizace totiž zaznamenala kruté zacházení se zvířaty, od kterého neodradila ani přítomnost kamer (a nezdá se ani přítomnost úředního veterináře).⁸⁵⁷ Jelikož k záznamům z CC TV kamer má přístup „inspektor“ (většinou úřední veterinář na daných jatkách),⁸⁵⁸ který jej může, ale nemusí využít, neexistuje záruka, že někdo uvidí, co kamery zaznamenaly. V případě Španělska nastává podobná otázka, a to, zda je vhodné, aby osobou zodpovědnou za sledování záznamů byl zaměstnanec jatek. Cílem tohoto odstavce však není odmítnout instalaci kamerových systémů jako takovou, spíše upozornit na limity, kvůli nimž toto opatření není spásným řešením pro kruté zacházení se zvířaty na jatkách a musí pouze doplňovat další, zásadnější opatření. Jak upozornil *Farm Animal Welfare Committee*, nezávislý poradní orgán zřízený vládou Spojeného království, „CC TV kamery nezabrání selhání v oblasti welfare, ani nezajistí dodržování dobrých životních podmínek zvířat“, jelikož „kontrola záznamů je zřejmě vždy pouze občasná, selektivní a periodická“.⁸⁵⁹ Již zmíněné zhodnocení organizace *Animal Ask* vyhodnotilo kamerové systémy na jatkách jako mající spíše menší dopad na celkové welfare zvířat než jiná opatření, a to proto, že čas strávený na jatkách představuje pouze malou část života zvířat.

V souvislosti s tímto tématem je nutné ještě jednou zdůraznit význam role veterináře a jeho dozoru na jatkách. Úřední veterinář podle nařízení o úředních kontrolách **provádí**

⁸⁵⁶ Animal Ask. *CCTV cameras in slaughterhouses: Modest benefits for animal welfare* [online] 2022 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: <https://www.animalask.org/post/cctv-cameras-in-slaughterhouses-modest-benefits-for-animal-welfare>.

⁸⁵⁷ Animal Justice Project. *The Scam: A failing system within UK slaughterhouses* [online][cit. 6.9.2022]. Dostupné z: <https://www.animaljusticeproject.com/campaigns/scammed>.

⁸⁵⁸ Department for Environment, Food and Rural Affairs. *Guidance on the Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (England) Regulations 2018* [online] 2018 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/729424/cctv-slaughterhouses-operator-guidance.pdf.

⁸⁵⁹ Farm Animal Welfare Committee. *Opinion on CCTV in slaughterhouses* [online] 2015 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/400796/Opinion_on_CCTV_in_slaughterhouses.pdf.

prohlídku zvířat před porážkou (*ante-mortem*) a po ní (*post-mortem*), aby ověřil mimo jiné soulad s požadavky na zdraví zvířat a jejich dobré životní podmínky (pokud jde o *ante-mortem* prohlídky drůbeže a zajícovitých a *post-mortem* prohlídky, ty mohou být prováděny také pouze pod dohledem úředního veterinárního lékaře nebo na jeho odpovědnost).^{860,861} V minulosti média a neziskové organizace upozornily na případy **selhání veterinárního dozoru na jatkách**, které vedly Evropskou komisi k provedení několika auditů.⁸⁶² Jednalo se například o silně medializovanou kauzu ze začátku roku 2019, kdy byla zveřejněna investigace z polských jatek, kde docházelo k porážení nemocných krav neschopných pohybu a k tahání jich lany po zemi.⁸⁶³ Závěry vyšetřování Komise v tomto případě hovořily o závažných nedostatcích v provádění úředních kontrol a selhání dozoru na okresní úrovni. Upozornily také na problém soukromých veterinářů delegovaných k výkonu úředních kontrol, kteří byli placeni podle počtu poražených zvířat, a tedy méně motivováni zpomalovat provoz a vyšetřovat nedostatky, což by vedlo ke snížení jejich odměny.⁸⁶⁴ Audit v Německu zdůraznil, že nelze vyloučit situace, kdy veterinář vykonávající úřední kontroly na jatkách, jenž je zároveň soukromým praktikujícím veterinářem, kontroluje na jatkách zvířata svých klientů.⁸⁶⁵ Na nedostatečné garance nezávislosti soukromých veterinářů delegovaných k výkonu úředních kontrol upozorňoval také

⁸⁶⁰ Čl. 18 nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 ze dne 15. března 2017 o úředních kontrolách a jiných úředních činnostech prováděných s cílem zajistit uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, OJ L 95, 7.4.2017, s. 1–142.

⁸⁶¹ Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2019/624 ze dne 8. února 2019 o zvláštních pravidlech pro provádění úředních kontrol produkce masa a pro produkční a sádkovací oblasti pro živé mlže v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 stanovuje výjimku i pro *ante-mortem* prohlídky jiných zvířat než drůbeže a zajícovitých, při jejichž splnění může být také provedena pod jeho dohledem.

⁸⁶² Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁸⁶³ Případ jako první zveřejnila polská TVN, viz: Fakty TVN. *Zmowa w mięsny biznesie. "Superwizjer" TVN: sprzedaż chorego mięsa to norma* [online][cit. 10.10.2022]. Dostupné z: <https://fakty.tvn24.pl/ogladaj-online/60/sprzedaz-chorego-miesza-superwizjer-tvn-problem-zradza-sie-na-samym-dole.904343.html>. Případ měl závažné implikace především v oblasti bezpečnosti potravin, jelikož maso neprošlo veterinární prohlídkou, a tak nemohlo být uvedeno na trh, a proto se případu dostalo takového mediálního prostoru. Nelegální zacházení s nemocnými zvířaty, které bylo součástí kauzy, by však nemělo být opomíjeno.

⁸⁶⁴ Komise uvedla, že odměna takového veterináře byla na jatkách s intenzivním provozem mnohonásobně vyšší než plat státního veterináře placeného podle okresu. Právě soukromí veterináři však byli v Polsku před vypuknutím kauzy v roce 2019 využíváni na jatkách ve velkém. Více viz: Final Report of an Audit Carried out in Poland from 25 March 2019 to 05 April 2019 in order to Evaluate the Food Safety Control System in Place Governing the Production and Placing on the Market of Bovine Meat, Including Animal Traceability (DG(SANTE) 2019-6843).

⁸⁶⁵ Final report of an audit carried out in Germany from 25 November 2019 to 06 December 2019 in order to evaluate the food safety control systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2019-6848).

audit z Nizozemska⁸⁶⁶ nebo z Francie.⁸⁶⁷ Druhý jmenovaný kromě toho vytýkal, že 880 drůbežích jatek zodpovědných za 30 % národní produkce drůbežního masa nedodrží podmínky týkající se dozoru na jatkách a *ante-* a *post-mortem* prohlídky na jatkách porážejících více než 150 000 jedinců ročně nejsou vykonávány pod dozorem oficiálního veterináře; Francie je přitom druhý největší producent drůbežního masa v EU.⁸⁶⁸ Jelikož veterinář je klíčovou osobou, která má dohlížet na soulad s požadavky nařízení o ochraně zvířat při usmrcování na jatkách,⁸⁶⁹ měla by být věnována větší pozornost nezávislosti veterinářů a zabránění střetu zájmů v souladu s čl. 5 nařízení o úředních kontrolách. Ne příliš adresovaný je také tlak vyvíjený ze strany provozovatelů a manažerů jatek, který může dozoruující veterináře na jatkách odrazovat od nouzové porážky nemocných či zraněných zvířat ihned po příjezdu, ale naopak je nutí schválit zvířata jako vhodná k porážce, jak zhodnotila studie z Irska.⁸⁷⁰ Právě taková zvířata jsou ale vystavena nejvyššímu riziku surového zacházení, především pokud nejsou sama schopna pohybu.

5.2 Omráčení zvířat před porážkou

Základním principem nařízení je požadavek, aby byla zvířata **ušetřena zbytečné bolesti, úzkosti nebo utrpení**, což by měla v teorii zajišťovat také povinnost omráčení zvířete před porážkou v souladu s čl. 4 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování. Seznam povolených metod omráčení nalezneme v příloze I nařízení, která je rozděluje do čtyř kategorií: mechanické, využívající elektrický proud, využívající řízené atmosféry a metodu smrtící injekce.

Je nutné zmínit, že omráčení samo o sobě není zárukou přijatelné úrovně *welfare* zvířat, a to z vícero důvodů. Zaprvé je zde velká řada proměnných, které **mohou vést k neefektivnímu omráčení zvířat** v rychlém provozu jatek (lidská chyba, nedostatečné školení personálu, vadné vybavení, nevhodné parametry takového vybavení apod.) a které vystavují zvířata riziku

⁸⁶⁶ Final report of an audit carried out of the Netherlands from 05 October 2020 to 16 October 2020 in order to evaluate the food safety control systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2020-6928).

⁸⁶⁷ Final report of an audit carried out of France from 23 November 2020 to 04 December 2020 in order to evaluate the food safety control systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2020-6926).

⁸⁶⁸ V roce 2021 se produkce ve Francii vyšplhala na 1 646 000 tun. Viz: Eurostat. *Production of meat: poultry* [online][cit. 12.10.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tag00043/default/table?lang=en>.

⁸⁶⁹ Na velkých jatkách má dodržování pravidel napomáhat také pracovník pro řádné zacházení se zvířaty zaměstnaný jatkami, a to podle čl. 17 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování.

⁸⁷⁰ Magalhães-Sant'Ana, M., More, S.J., Morton, D.B., Hanlon, A.J. (2017). *Challenges facing the veterinary profession in Ireland: 3. emergency and casualty slaughter certification*. Irish Veterinary Journal, 70(24). ISSN 2046-0481. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s13620-017-0102-0>.

porážky za plného či částečného vědomí. Omračení zvířat spolu s dalšími úkony během porážky může vykonávat pouze osoba s osvědčením o způsobilosti (čl. 7 odst. 2), avšak stanovení konkrétnějších podmínek pro absolvování takového školení je ponecháno členským státům a napříč Uní se liší. Praxe však ukazuje na potřebu lepšího školení, jelikož se zvířaty manipulují také osoby, které k tomu nemají dostatečné dovednosti.⁸⁷¹ Podle EÚBP přitom nedostatečná kvalifikace stojí za 29 z 30 *welfare* hazardů, které nastávají během porážky, a především pak u omračování a vykrvování.⁸⁷² Důležité je v tomto ohledu zmínit také absenci limitů na porážecích linkách (čili stanovené maximální množství poražených zvířat za určitý čas), která se může negativně podepisovat na zdraví a bezpečnosti práce zaměstnanců jatek a přináší s sebou zvýšené riziko, že zvířata nebudou řádně omráčena, a mohou tak podstupovat další fáze porážky včetně těch pozdějších jako odstraňování štětín či peří při vědomí.⁸⁷³ Ačkoliv čl. 16 nařízení vyžaduje kontrolní postupy zahrnující zjištění známek bezvědomí či života u zvířat, audit Evropské komise odhalil neadekvátní kontroly v pěti ze třinácti členských států.⁸⁷⁴ I když přesná čísla neefektivně omráčených zvířat nejsou dostupná (což plyne z toho, že takové případy se dějí spíše mimo oficiální záznamy), *Food Standard Agency* odhadovala počet neefektivně omráčených zvířat v roce 2017 jen v Anglii a Walesu na 184 milionů kuřat a 21 tisíc jedinců skotu.⁸⁷⁵

Dalším a tím nejzásadnějším problémem je pak fakt, že i zcela **nevhodné metody omračení**, které zvířatům přinášejí vysokou míru utrpení, jsou legální. Tato podkapitola se zaměří na tři takové metody, které jsou používány na obrovském počtu zvířat, avšak přinášejí velké riziko pro jejich *welfare*. Jsou jimi macerace a použití CO₂ u jednodenních kuřat, elektrická vodní lázeň u drůbeže a oxid uhličitý ve vysoké koncentraci používaný u prasat. To však zdaleka neznamená, že ostatní metody jsou bezproblémové. **Střela do hlavy** používaná hojně u skotu vyžaduje přesnost, jinak hrozí neefektivní omračení a utrpení zvířete, což je poměrně rizikové, pokud se zvíře brání. Jedná-li se navíc o jatka s intenzivním provozem, kde

⁸⁷¹ Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.

⁸⁷² European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁸⁷³ Tyto limity jsou regulovány v USA tamním ministerstvem zemědělství. Především za administrativy prezidenta D. Trumpa se však ministerstvo takovýchto (už tak vysokých) limitů aktivně zbavovalo. Např. v roce 2019 představilo „*New Swine Slaughter Inspection System*“, který rušil limit 1106 poražených prasat za hodinu, což vyústilo v soudní spor s odbory (United Food and Commercial Workers Union v. United States Department of Agriculture, Case No. 19-cv-2660 (JNE/TNL)). Ten samý rok pak umožnilo jatkám přejít na systém, který v případě porážky drůbeže navyšoval limit ze 140 jedinců za minutu na 175.

⁸⁷⁴ European Commission. *Overview report: Animal welfare at slaughter in Member States* [online] 2015 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/56330>.

⁸⁷⁵ Veterinary Policy Research Foundation. *Non-Stun Slaughter: Key Facts* [online] 2018 [cit. 8. 4. 2021]. Dostupné z: <https://vprf.files.wordpress.com/2018/02/non-stun-slaughter-vprf-fact-file-feb-2018.pdf>.

je na omráčení jednoho zvířete vyhrazen krátký čas, nebo omráčení provádí méně zkušených pracovníků, riziko se zvyšuje. Podle různých studií se tak procento neefektivně omráčeného skotu na zkoumaných jatkách pohybovalo mezi 9 až 32 %, při absenci zařízení ke znehybnění zvířat to bylo až 35 %. Podle studie vědců ze Švédské univerzity zemědělských věd bylo z bezmála 1 000 zvířat neefektivně omráčeno 12,5 %, u býků bylo přitom procento významně vyšší oproti jiným kategoriím skotu (17 %).⁸⁷⁶ EÚBP varuje, že „porážka bez omráčení vede k silným bolestem, strachu a úzkosti v důsledku znehybnění při proříznutí hrdla a měkkých tkání, které trvá až do nástupu bezvědomí a může být dále oddáleno v důsledku vzniku aneurysmatu a okluze krkavice“. Zároveň nařízením dovolenou metodu omráčení pomocí nepenetračních perkusních přístrojů považuje za nevhodnou kvůli vyššímu výskytu neúčinného omráčení a kratší doby trvání bezvědomí ve srovnání s penetračním přístrojem s upoutaným projektilem.⁸⁷⁷ Lišky na kožešinových farmách jsou rutinně omračovány pomocí **elektrod aplikovaných na tlamu a do konečnicku**, nicméně fibrilace může nastat před ztrátou vědomí, a zvířatům tak hrozí utrpení.⁸⁷⁸ U norků je zase problematická metoda omračování oxidem uhličitým, který je pro ně velmi averzní a způsobuje bolest, proto také Vědecký výbor pro zdravé a dobré životní podmínky zvířat vyzval k jeho zákazu již v roce 2001.⁸⁷⁹ U kožešinových zvířat povoluje příloha I nařízení také použití omračování **čistým oxidem uhelnatým nebo v kombinaci s filtrovanými výfukovými plyny**. V případě druhé zmíněné metody, hojně využívané u norků, však ke ztrátě vědomí dochází později než u užití čistého oxidu dusného a zvířata trpí v křečích.⁸⁸⁰ Nařízení o ochraně zvířat při usmrcování navíc nevyžaduje, aby usmrcování kožešinových zvířat (které probíhá většinou přímo v chovu) prováděly pouze osoby s osvědčením o způsobilosti (to je vyžadováno pouze u osoby, která nad usmrcováním kožešinových zvířat přímo dohlíží), což představuje přidané riziko pro *welfare* těchto zvířat při jejich porážce.⁸⁸¹

⁸⁷⁶ Atkinson, S., Velarde, A., Algers, B. (2013). *Assessment of stun quality at commercial slaughter in cattle shot with captive bolt*. Animal Welfare, 22, str. 473–81. ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.22.4.473>.

⁸⁷⁷ European Food Safety Authority (2020). Welfare of cattle at slaughter. EFSA Journal, 18(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6275>.

⁸⁷⁸ Respect for Animals. *The Case Against Fur Factory Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'Welfare'* [online] 2015 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2015/11/Case-against-fur-farming.pdf>.

⁸⁷⁹ Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. *The Welfare of Animals Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare_animals_kept_for_fur_production.pdf.

⁸⁸⁰ Scientific Advisory Committee on Animal Health and Welfare. *Welfare aspects of the slaughter of fur producing animals in Ireland* [online] 2008 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: <http://www.fawac.ie/media/fawac/content/publications/scientificreports/FinalReportWelfareFurProducingAnimalsIreland280715.pdf>.

⁸⁸¹ Čl. 7 odst. 3 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování.

Pro úplnost upozorním také na **metody depopulace**, především tedy metody řízené atmosféry, mezi které patří také zplynování celé haly, použití pěny obsahující plyny a zplynování v kontejnerech. Ty jsou napříč EU využívány v souvislosti s častým usmrcováním celých populací drůbeže kvůli šíření ptačí chřipky. V prvním případě je používán většinou oxid uhličitý; jedním z velkých rizik této metody je ale příliš včasné vypnutí ventilace, jelikož zvířatům v tom případě hrozí tepelný stres.⁸⁸² V USA byla zpopularizována metoda depopulace v chovech prasat a drůbeže, kdy dojde k uzavření přívodu vzduchu a vypnutí ventilace, načež zvířata uvnitř umírají několik hodin na hypertermii. Do haly může být také vpuštěna pára či jiný zdroj tepla nebo také CO₂; pokud není koncentrace oxidu uhličitého dost vysoká, opět dochází ke smrti z důvodu hypertermie spíše než hypoxie.⁸⁸³ Kromě toho je ve Spojených státech časté také použití hasičské pěny, kdy jsou zvířata (resp. drůbež, u níž se tento způsob používá) pokryta hrubou vrstvou pěny, která je udusí. Oba způsoby usmrcování byly odmítnuty WOAH i EÚBP, jež je považují za vysoce bolestivé.⁸⁸⁴

5.2.1 Macerace a použití oxidu uhličitého u kohoutků

Podle přílohy I nařízení o ochraně zvířat při usmrcování se macerací myslí okamžité rozdrčení celého zvířete a použití této metody je povoleno u kuřat do 72 hodin po vylíhnutí a u embryí ve vejcích. Macerace je nejčastějším způsobem zbavování se kuřat samčího pohlaví (kohoutků) ve vaječném průmyslu, kteří nejsou schopni snášet vejce, a tudíž jsou v daném průmyslu nevyužitelní. Zároveň nerostou tak rychle jako desetiletí šlechtěná kuřata chovaná na maso, a tak by jejich chov představoval mnohem vyšší finanční náklady. Evropská komise uvádí, že **každoročně líhně usmrtí 330 milionů kohoutků starých jeden den**,⁸⁸⁵ přičemž k usmrcení dochází po procesu zvaném *sexing*, tedy rozdělování podle pohlaví po jejich vylíhnutí. Kromě macerace je dovolenou a často používanou metodou také použití oxidu uhličitého, avšak neziskové organizace na ochranu zvířat zveřejnily skryté záběry, ve kterých byli kohoutci taktéž nelegálně dušeni v plastových pytlech.⁸⁸⁶ Usmrcování po vylíhnutí se však

⁸⁸² European Food and Safety Authority (2019). *Killing for purposes other than slaughter: poultry*. EFSA Journal, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5850>.

⁸⁸³ Animal Welfare Institute. *Classification of Ventilation Shutdown Methods in the AVMA Guidelines for the Depopulation of Animals* [online] 2021 [cit. 27.12.2022]. Dostupné z: <https://awionline.org/sites/default/files/uploads/documents/AWI-Letter-AVMA-Depopulation-Panel-Oct-2021.pdf>.

⁸⁸⁴ European Food and Safety Authority (2019). *Killing for purposes other than slaughter: poultry*. EFSA Journal, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5850>.

⁸⁸⁵ European Commission. *Slaughter & Stunning* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/animals/animal-welfare/animal-welfare-practice/slaughter-stunning_en.

⁸⁸⁶ Např. francouzská organizace L214 v roce 2014 zveřejnila záběry poskytnuté oznamovatelem, který byl zaměstnán v líhni, kde k takové praxi docházelo. Líhni byla následně v trestním řízení udělena pokuta. Pro více

netýká pouze kohoutků, ale nechvalně také samic kachňat (odhadem 40 milionů ročně),⁸⁸⁷ které nejsou považovány za vhodné pro produkci *foie gras* a v hojných počtech tak také podstupují maceraci. Je však zajímavé, že nařízení o ochraně zvířat při usmrcování specifikuje, že metodu lze užívat u *kuřat* do 72 hodin a embryí ve vejcích. Zde se zřejmě vychází ze širší interpretace slov, jako je anglické *chick*, francouzské *poussin* nebo právě české *kuře*, která většinou označují mládě kura domácího (*Gallus gallus domesticus*), ale v tomto kontextu zřejmě zahrnuje i další mláďata domácí drůbeže.

Macerace kohoutků v průmyslových drtičích je považována za jednu z dlouhé řady velmi kontroverzních a krutých praktik živočišného průmyslu. EÚBP v roce 2019 identifikoval *welfare* rizika této metody, jmenovitě pomalou rotaci čepelí, přílišnou vzdálenost mezi válci drtiče a přetížení (čili nahromadění kohoutků), které mohou vést k tomu, že mláďata nejsou okamžitě usmrcena a jsou vystavena bolesti a utrpení za plného vědomí.⁸⁸⁸ V Evropské unii přijaly **zákaz usmrcování kohoutků** na národní úrovni Německo a Francie. V Německu je tento zákaz účinný od 1. ledna 2022⁸⁸⁹ a jedním z důvodů stojících za touto novelou bylo také rozhodnutí Federálního správního soudu z června 2019, podle kterého není zabíjení kohoutků odůvodnitelné ekonomickými zájmy a tato praxe může pokračovat pouze dočasně, dokud nebude na trhu široce dostupná šetrná alternativa.⁸⁹⁰ Zákaz se tak týká 45 milionů kuřat zabitých každý rok v Německu.⁸⁹¹ Ve Francii byl dekret zakazující tuto praktiku přijat v roce 2022 a dal líhním čas do konce toho roku na to, aby přijaly potřebná opatření čili nainstalovaly nezbytnou technologii.⁸⁹² Zákaz však byl značně oslaben vládou přijetím výjimky, která umožňuje usmrcení kohoutků plynem a jejich následné použití jako krmivo pro zvířata, pokud pocházejí z plemen, u nichž nelze určit pohlaví embrya použitím metody detekce barvy peří.⁸⁹³ Obě země

informací viz: L214 Ethique et Animaux. *Des Poussins Broyés Et Étouffés Dans Un Couvoir En Bretagne* [online] 2014 [cit. 24.7.12.2022]. Dostupné z: <https://www.l214.com/communications/20141112-couvoir-broyage-poussins>.

⁸⁸⁷ OIPA. *Stop the Cruel Culling of Chicks and Ducklings in Europe* [online][cit. 24.1.2023]. Dostupné z: <https://www.oipa.org/international/ban-chicks-ducklings-culling-eu-law/>.

⁸⁸⁸ European Food and Safety Authority (2019). *Killing for purposes other than slaughter: poultry*. EFSA Journal, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5850>.

⁸⁸⁹ § 4c, Tierschutzgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 18. Mai 2006 (BGBl. I S. 1206, 1313), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 20 des Gesetzes vom 20. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2752) geändert worden ist, Německo.

⁸⁹⁰ Rozsudek Federálního správního soudu ze dne 13. června 2019 ve věci 3 C 28.16 (ECLI:DE:BVerwG:2019:130619U3C28.16.0), Německo.

⁸⁹¹ Die Bundesregierung. *Küekentöten wird verboten* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/kuekentoeten-wird-verboden-1841098>.

⁸⁹² Décret n° 2022-137 du 5 février 2022 relatif à l'interdiction de mise à mort des poussins des lignées de l'espèce *Gallus gallus* destinées à la production d'œufs de consommation et à la protection des animaux dans le cadre de leur mise à mort en dehors des établissements d'abattage, Francie.

⁸⁹³ Arrêté du 7 novembre 2022 relatif à la mise à mort des poussins des lignées de l'espèce *Gallus gallus* destinées à la production d'œufs de consommation, utilisés pour l'alimentation animale, Francie.

spolu s dalšími členskými státy vyzvaly v červenci 2021⁸⁹⁴ a následně také v říjnu 2022⁸⁹⁵ Radu Evropské unie k přijetí celounijního zákazu systematického usmrcování kohoutků ve vaječném průmyslu. V roce 2022 se k Německu a Francii přidala také Itálie, kde má zákaz vstoupit v účinnost v roce 2026.⁸⁹⁶ Čtveřice zemí, kde je usmrcování kuřat zakázáno, uzavírá Rakousko. Výjimka je stanovena pro kohoutky, kteří mají být po usmrcení použiti na krmivo.⁸⁹⁷ Žádný podobný zákaz ohledně usmrcování samic kachňat v členských státech EU neexistuje, a tak, jak uvádí Komise, nedochází k narušení trhu, které by ospravedlňovalo přijetí zákazu v unijním právu.⁸⁹⁸ Naopak celounijní zákaz usmrcování kohoutků bude podle vyjádření komisařky S. Kyriakides s největší pravděpodobností Komisí navržen v rámci revize legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v roce 2023.⁸⁹⁹ Otázkou je, zda projde také sítím Rady EU a Evropského parlamentu, popř. jak bude zákaz legislativně nastaven, zda budou přijaty výjimky, jež by se mohly stát pravidlem (např. pro kohoutky, kteří mají být usmrceni na krmivo pro jiná zvířata) a jaké alternativy budou členským státům nabídnuty.

Existují dvě základní alternativy k usmrcování kohoutků. Tou první je použití **technologií, které jsou schopny rozeznat pohlaví embrya kuřete ještě ve vajíčku** (*in-ovo sexing*), čímž se může zabránit vylíhnutí u samečků. Nelze s naprostou jistotou říct, kdy embryo začíná cítit bolest. Vědecký konsensus měl za to, že je tomu tak od 15. dne inkubace, přičemž den 7. až 14. byly považovány za „šedou zónu“, kdy nemůžeme schopnost cítit bolest ani potvrdit, ani vyloučit.⁹⁰⁰ Nedávná studie, kterou si nechalo vypracovat německé spolkové ministerstvo zemědělství však došla k závěru, že schopnost embrya cítit bolest je vyloučena prvních 12 dní.⁹⁰¹ Existuje několik metod, které dokáží odhalit pohlaví embrya ve vajíčku, a trh

⁸⁹⁴ Council of the European Union, Prohibition of the systematic killing of male chicks in the laying hens sector – Information from the French and German delegations, on behalf of the Austrian, French, German, Irish, Luxembourg, Portuguese and Spanish delegations, Brussels, 10670/1/21.

⁸⁹⁵ Council of the European Union, EU-wide end to the systematic killing of male chicks – Information from the French and German delegations on behalf of the Austrian, Belgian, Cyprus, Finnish, French, German, Irish, Luxembourg and Portuguese delegations, 12 October 2022, 13317/22.

⁸⁹⁶ Čl. 18, Delega al Governo per il recepimento delle direttive europee e l'attuazione di altri atti normativi dell'Unione europea - Legge di delegazione europea 2021 (22G00136) (GU Serie Generale n.199 del 26-08-2022), Itálie.

⁸⁹⁷ § 6(2a)(2b) Bundesgesetz über den Schutz der Tiere, BGBl. I Nr. 118/2004, Rakousko.

⁸⁹⁸ Prezentace, komisař Valdis Dombrovskis během rozpravy při zasedání pléna Evropského parlamentu, 11.5.2023. Přepis dostupný z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2023-05-11-ITM-011_EN.html.

⁸⁹⁹ Prezentace, komisařka Stella Kyriakides během setkání ministrů zemědělství a rybolovu Rady EU, 17.10.2022.

⁹⁰⁰ Corion, M. et al. (2022). *In ovo sexing of eggs from brown breeds with a gender-specific color using visible-near-infrared spectroscopy: effect of incubation day and measurement configuration*. Poultry Science, 101(5). ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psj.2022.101782>.

⁹⁰¹ Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. *Studie: Kein Schmerzempfinden bei Hühnerembryonen vor dem 13. Bebrütungstag* [online]. 2023 [cit. 13.5.2023]. Dostupné z: <https://www.bmel.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2023/036-schmerzempfinden-huehnerembryonen.html>.

již nabízí technologie na těchto metodách založené. Jedná se o detekci na základě např. hormonů⁹⁰² či barvy perí.⁹⁰³ Technologie dostupné na unijním trhu toto zatím zvládají pouze v oné „šedé zóně“⁹⁰⁴ a ty schopné rozeznat pohlaví v prvním týdnu po vylíhnutí jsou v EU momentálně testovány. V zahraničí dokáže odhalit pohlaví embrya již nultý den inkubace např. izraelská technologie *EggXYT*, nicméně metoda zahrnuje genetickou modifikaci, což by mohlo být problematické pro evropský trh.⁹⁰⁵

Kromě použití technologie na identifikaci pohlaví embrya ve vajíčku je však možné také dále chovat samce na maso (v ekologickém zemědělství nazývání „kohoutí bratři“). Jak již bylo řečeno výše, těmto kohoutům trvá čtyřikrát delší dobu dorůst do váhy vyšlechtěných brojlerových kuřat, což je pro dnes převládající intenzivní průmysl, který se snaží šetřit náklady na minimum, velmi neziskové. Například v oblasti ekologického zemědělství vznikla v Německu iniciativa s názvem *Brudertier Initiative*, která chová kohouty pocházející z vaječného průmyslu a zvýšené náklady na chov kompenzuje vyšší cenou za vejce snášená nosnicemi, jejichž bratři nebyli usmrceni jako kuřata.⁹⁰⁶ Existuje také možnost chovat tzv. plemena s dvojitým užitkem, u nichž by samice byly chovány pro produkci vajec a samci pro produkci masa, přičemž snáška i růst jsou pak nižší než u vyšlechtěných nosnic a brojlerových kuřat. Ačkoliv zákaz usmrcování kohoutků jako takový je pozitivním krokem, zatím i poměrně omezená zkušenost značí, že je potřeba stanovit instalaci *in-ovo sexing* technologií v líhních jako jedinou možnou alternativu. O maso kohoutů z vaječného průmyslu totiž není na evropském trhu zájem, a jak informovala některá německá média, následkem zákazu jsou pak ve velkém vykrmováni v Polsku a následně exportováni do Afriky jako levné maso.⁹⁰⁷ Zabránit vylíhnutí (a to v době, kdy embryo není schopno s určitostí cítit žádnou bolest) je tak bezpochyby etičtější a ve výsledku také ekologičtější krokem.

5.2.2 Elektrická vodní lázeň u drůbeže

Dvě nejčastější metody omračování drůbeže používají elektřinu a plyn, v EU i celosvětově však převažuje elektrická vodní lázeň. Podle zprávy z roku 2012 bylo takto

⁹⁰² Seleggt [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://www.seleggt.com/>.

⁹⁰³ Agri Advanced Technologies GmbH. *European hatcheries are introducing CHEGGY* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: <https://www.agri-at.com/en/press/19-press-releases-in-ovo/91-european-hatcheries-are-introducing-cheggy>.

⁹⁰⁴ Např. technologie CHEGGY (Německo) 13. den inkubace, Seleggt (Německo) 9. den.

⁹⁰⁵ EggXYT [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://www.eggxyt.com/>.

⁹⁰⁶ Brudertier Initiative Deutschland [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://brudertier.bio/>.

⁹⁰⁷ Bayerischen Rundfunk. *Tötungsverbot von Küken: Gut gemeint, schlecht gemacht* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: <https://www.br.de/mediathek/video/toetungsverbot-von-kueken-gut-gemeint-schlecht-gemacht-av:61de0189e6b83c000944f58e>.

omráčeno 81 % brojlerů, 83 % nosnic a 76 % krůt.⁹⁰⁸ Tato metoda zahrnuje kromě lázně samotné také odchyt zvířat, jejich **znehybnění a zavěšení hlavou dolů na zavěšovací háky**. Velkým rizikem jsou šoky před omráčením a následné záchvaty zvířat při plném vědomí z důvodu mávání křídel, které se dotknou zelektrizované vody před tím, než je zvířeti ponořena hlava, což se u vystresovaných ptáků děje v 90 % případů. U krůt je situace o to horší, že kvůli většímu rozpětí visí jejich křídla níže než jejich hlava, a tudíž se křídla dostanou do kontaktu s vodou rychleji, než je jejich hlava plně ponořena.⁹⁰⁹ **Šoky před omráčením** mohou také vést zvířata k tomu, aby zvedla hlavu, a tak lázeň úplně minula.⁹¹⁰ Podobně jako u ostatních metod omračování není jistota, že bude drůbež efektivně omráčena, a zvířatům tak hrozí vysoká míra utrpení, pokud je elektrická vodní lázeň pouze znehybní a procházejí dalšími fázemi porážky při vědomí, a to především tehdy, pokud u nich nedochází k řádné kontrole toho, že jsou v bezvědomí. Jak varovala Evropská komise v roce 2015, v osmi ze třinácti členských států, kde proběhl audit, byly zjištěny **nedostatky při aplikaci vyžadovaných parametrů** pro elektrickou vodní lázeň. Příslušné úřady akceptovaly používání nižších parametrů kvůli údajnému zachování kvality masa, avšak nebyly schopné prokázat, že tyto nižší parametry vedou k efektivnímu omráčení.⁹¹¹ V případě několikanásobného omračování ptáků se zvyšuje riziko, že některá zvířata **nebudou vůbec do lázně ponořena** a že v době, kdy budou vkládána do nádrže s vařící vodou pro usnadnění trhání peří, budou ještě při vědomí.⁹¹² Bod 6 odůvodnění nařízení o ochraně zvířat při usmrcování uznává, že EÚBP v roce 2004 doporučil postupně zrušit metodu omračování ve vodních lázních, ale „z posouzení dopadu vyplynulo, že v současné době není v Evropské unii z hospodářského hlediska přijatelné“. Je nutné zdůraznit, že ve zhodnocení rizik metod omračování drůbeže byla vodní lázeň spojena s největším počtem rizik (devět) ze sedmi zkoumaných metod.⁹¹³

⁹⁰⁸ European Commission. *Study on various methods of stunning for poultry* [online][cit. 3.7.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/system/files/2016-10/aw_practice_slaughter_study_stunning_poultry_en.pdf.

⁹⁰⁹ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

⁹¹⁰ European Food Safety Authority (2019). *Slaughter of animals: poultry*. EFSA Journal 2019, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5849>.

⁹¹¹ European Commission. *Overview report: Animal welfare at slaughter in Member States* [online] 2015 [cit. 3.7.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/56330>.

⁹¹² Shield, S.J., Raj, A.B.M. (2010). *A critical review of electrical water-bath stun systems for poultry slaughter and recent developments in alternative technologies*. Applied Animal Welfare Science, 13(4), str. 281-99. ISSN 1532-7604. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/10888705.2010.507119>.

⁹¹³ European Food Safety Authority (2019). *Slaughter of animals: poultry*. EFSA Journal 2019, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5849>.

Další používanou metodou a hlavní alternativou k elektrické vodní lázni je **metoda omračování plynem v kontrolované atmosféře** (*Controlled Atmosphere Stunning, CAS*). Podle zprávy Komise je u nosnic tato metoda používaná v 7 % případů.⁹¹⁴ Principem metody je odstranění kyslíku z atmosféry. CAS využívá inertní plyny (např. argon nebo dusík), oxid uhličitý nebo mix inertních plynů a CO₂. V závislosti na koncentraci plynů a době vystavení může buď pouze způsobit omračení, nebo po omračení zvířata také rovnou usmrtí. Tato metoda na rozdíl od elektrické vodní lázně eliminuje manipulaci se zvířaty a jejich zavěšování, k omračování totiž dochází již v přepravkách. Zásadním rizikem je však použití vyšší koncentrace CO₂, která již má závažnější důsledky pro *welfare* drůbeže. Doporučují se tak spíše inertní plyny, jež jsou sice dražší, ale zvířata nejsou schopna detekovat jejich přítomnost. Pokud je použitý mix CO₂, uvádí se, že CO₂ by měl být v nižších koncentracích (do 30 %), dokud zvířata nejsou v bezvědomí.⁹¹⁵

Alternativou je také metoda **omračování pomocí sníženého atmosférického tlaku** (*Low Atmosphere Pressure Stunning (LAPS)*), která u zvířat vede k hypobarické hypoxii. Podle výzkumu je tato metoda ekvivalentní k inertním plynům, co se averze týče, a o mnoho přijatelnější než metody využívající CO₂.⁹¹⁶ EÚBP vydal v roce 2017 své vědecké stanovisko,⁹¹⁷ podle nějž může být metoda využívána pro komerční porážku a depopulaci brojlerů až do 4 kil váhy. LAPS byla přidána do textu přílohy I nařízení o ochraně zvířat při usmrcování v roce 2018. Její použití v EU se však zatím zdá být oproti CAS minimální.

5.2.3 Oxid uhličitý ve vysoké koncentraci u prasat

Prasata jsou v EU nejčastěji porážena, popř. omračena a porážena dvěma metodami, a to pomocí CO₂ nebo elektřiny. Z metod využívajících řízenou atmosféru povoluje nařízení o ochraně zvířat při usmrcování oxid uhličitý ve vysoké koncentraci (pro prasata min. 80 %),⁹¹⁸ oxid uhličitý v kombinaci s inertními plyny a inertní plyn. Právě používání oxidu uhličitého u prasat je přitom považováno za velmi kruté a extrémně bolestivé a na potřebu nahrazení této metody, stejně jako u elektrické vodní lázně, upozornil EÚBP již před mnoha lety, na což se odvolává také bod 6 odůvodnění nařízení.

⁹¹⁴ Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o různých metodách omračování drůbeže (COM/2013/0915 final).

⁹¹⁵ Compassion in Food Business. *Controlled Atmosphere Systems for Broiler Chickens* [online][cit. 9.7.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7432907/controlled-atmosphere-systems-for-broiler-chickens.pdf>.

⁹¹⁶ Ibid.

⁹¹⁷ European Food Safety Authority (2017). *Low atmospheric pressure system for stunning broiler chickens*. EFSA Journal, 15(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2017.5056>.

⁹¹⁸ Bod 7 přílohy 1 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování.

Metoda používající CO₂ ve vysokých koncentracích je hojně používána velkokapacitními jatky. Jak uvádí organizace *Eurogroup for Animals*, využívána je v 95 % případů v Dánsku a 85 % případů v Německu čili ve dvou zemích s obrovskou populací prasat.⁹¹⁹ Tuto metodu EÚBP popisuje jako „*přímé vystavení zvířat, která jsou při vědomí, plynné směsi o koncentraci více než 80 % CO₂. Jedná-li se o komerční porážku, jedinci či skupiny zvířat jsou nejčastěji spuštěni v gondole do šachty, která byla naplněna vysokou koncentrací CO₂*“.⁹²⁰ Jak však EÚBP uvedl v roce 2004, **ztráta vědomí při takových vysokých koncentracích není okamžitá** a trvá několik desítek sekund (EÚBP uvádí 30 sekund, podle studie *Wageninen University* je to něco mezi 14 a 60 sekundami).⁹²¹ Metoda může být použita na uvedení do bezvědomí, které je vratné nebo nevratné (v závislosti především na koncentraci a délce vystavení plynu). U nevratného uvedení do bezvědomí EÚBP uvádí, že při vystavení 90% koncentraci CO₂ dochází ke smrti zvířat po 3 až 5 minutách.⁹²² Úřad potvrdil, že už při koncentraci nad 30 % „*působí plyn averzně, způsobuje hyperventilaci a podráždění mukózních membrán, což může být pro zvířata bolestivé, a vyvolává hyperventilaci a lapání po dechu před ztrátou vědomí*“.⁹²³ Vysoká koncentrace CO₂ navíc způsobuje podráždění očí a plic a nedostatek kyslíku pak vede k utrpení zvířat, když nemohou popadnout dech.⁹²⁴ Že je metoda pro prasata extrémně nepříjemná a bolestivá, dokazují i studie, podle kterých se téměř 90 % prasat raději vzdá vody až na tři dny místo toho, aby byla znovu vystavena CO₂.⁹²⁵ Kromě toho lze u zvířat pozorovat **hlasitou vokalizaci a vzpírání se**, které

⁹¹⁹ Eurogroup for Animals. *Stunning/Killing of Pigs with High Concentrations of CO₂* [online] 2019 [cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/stunning-killing-pigs-high-concentrations-co2>.

⁹²⁰ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁹²¹ Verhoeven, M., Gerritzen, M. et al. (2016). *Time to Loss of Consciousness and Its Relation to Behavior in Slaughter Pigs during Stunning with 80 or 95% Carbon Dioxide*. *Frontiers in Veterinary Science*, 3. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2016.00038>.

⁹²² European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁹²³ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

⁹²⁴ Atkinson, S., Velarde, A. (2012). *Assessing pig welfare at stunning in Swedish commercial abattoirs using CO₂ group-stun methods*. *Animal Welfare*, 21, str. 487-495, ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.21.4.487>.

⁹²⁵ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

ukazují na prožívání stresu, bolesti a utrpení od okamžiku, kdy jsou vystavena plynu v šachtě.⁹²⁶ V návaznosti na tato zjištění doporučil EÚBP užívání neaverzních plynů a výzkum a vývoj dalších, méně invazivních metod. O téměř dvě dekády později však změna nenastala. Podle studie z roku 2021 bylo publikováno pouze velmi malé množství recenzovaných empirických studií adresujících tento problém a alternativy jimi nabízené nebyly efektivně rozvíjeny na možné komerční použití.⁹²⁷ Důsledkem tak je, že jakýkoliv legislativní posun blokuje argument absence komerčně dostupné metody, která by CO₂ ve vysokých koncentracích nahradila, především pak na velkokapacitních jatkách. Zkoumají se především směsi dusíku, argonu a CO₂, nicméně hlavní nevýhodou je fakt, že bezvědomí při jejich použití nastává po mnohem delší době⁹²⁸ (přičemž podle EÚBP dochází u směsi CO₂-argon ke smrti prasat až po 7 minutách).⁹²⁹ Co se týče výše zmíněné metody LAPS (která není pro prasata v EU zatím schválena), ta se nepovažuje za vhodnou alternativu, jelikož při jejím použití nemohou prasata popadnout dech a zažívají intenzivní bolest v uších.⁹³⁰ EÚBP v roce 2020 doporučil nahradit CO₂ ve vysokých koncentracích směsí plynů, které jsou méně averzní, nicméně vyzval k dalšímu výzkumu v této oblasti s cílem nalézt takové složení neaverzních plynů, které by eliminovalo bolest, strach a dechovou tíseň – takové výzvy se však objevují pravidelně již více než 20 let, a zatím bez větších výsledků.⁹³¹

Velmi rozšířenou metodou a alternativou k omráčení oxidem uhličitým je **elektrická metoda**, která je však také spojena s bolestí a strachem u zvířat a rovněž s vysokou mírou neúspěšných omráčení.⁹³² Ať už se jedná o omráčení provedené pouze na hlavě či pomocí elektrod na hlavě a na těle, rizika spojená s touto metodou zahrnují znehybnění zvířat, krátké vystavení elektřině, špatné umístění elektrod či nevhodné elektrické parametry, které pak

⁹²⁶ Pro audiovizuální ukázkou viz: Eyes on Animals. *Video investigation: stunning of pigs before slaughter* [online] 2012 [cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eyesonanimals.com/stunning-of-pigs-before-slaughter/> (upozornění: drastické záběry).

⁹²⁷ Sindhøj, E., Lindahl, C., Bark, L. (2021). *Review: Potential alternatives to high-concentration carbon dioxide stunning of pigs at slaughter*. *Animal*, 15(3), 100164. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2020.100164>.

⁹²⁸ Eurogroup for Animals. *Stunning/Killing of Pigs with High Concentrations of CO₂* [online] 2019 [cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/stunning-killing-pigs-high-concentrations-co2>.

⁹²⁹ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. *EFSA Journal*, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

⁹³⁰ RSPCA. *What is low atmospheric pressure stunning (LAPS)?* [online][cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://kb.rspca.org.au/knowledge-base/what-is-low-atmospheric-pressure-stunning-laps/>.

⁹³¹ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. *EFSA Journal*, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁹³² Sindhøj, E., Lindahl, C., Bark, L. (2021). *Review: Potential alternatives to high-concentration carbon dioxide stunning of pigs at slaughter*. *Animal*, 15(3), 100164. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2020.100164>.

mohou vést k nedostatečnému omráčení či nabytí vědomí před vykvrvením.⁹³³ Znehybnění přitom EÚBP považuje za jednu z nejvíce stresujících a bolestivých fází celého procesu porážky.⁹³⁴ V případě elektrických nebo mechanických metod je nutné snížit bolest spojenou se znehybněním na minimum, a tak je třeba dalšího výzkumu ve vztahu k takovým metodám znehybnění, které toho dosáhnou.⁹³⁵

5.3 Porážka bez předchozího omráčení

Výjimka z povinnosti předchozího omráčení je stanovena pro **rituální porážky** v čl. 4 odst. 4 nařízení, a to za předpokladu, že k takové porážce dochází na jatkách. Podle bodu 18 odůvodnění nařízení byla tato výjimka stanovena s ohledem na svobodu náboženského vyznání a právo jej projevat garantované podle čl. 10 Listiny základních práv Evropské unie (dále jen „Listiny“), avšak odůvodnění připouští, že situace v jednotlivých členských státech mohou být rozdílné, a proto je potřeba členským státům ponechat určitou úroveň subsidiarity. Princip subsidiarity se projevuje v čl. 26 odst. 2, který členským státům umožňuje přijmout pravidla zajišťující přísnější ochranu zvířat při usmrcování, avšak podle odst. 4 tohoto článku není dovoleno zakázat uvádění na trh těch produktů, které pocházejí ze zvířat, jež nebyla poražena v souladu s takovou přísnější ochranou garantovanou vnitrostátními předpisy členského státu.

Dhabíha, rituální porážka podle islámských tradic, vyžaduje zabití zvířete proříznutím hrdla ostrým nožem, modlitbu k Alláhovi před samotnou porážkou a explicitní vyslovení Alláhova jména před porážkou nebo po ní. Židovská rituální porážka, *šchita*, klade silný důraz na ostrost nože (*chalef*), který prořízne hrdlo zvířete, a na provedení tohoto aktu jediným tahem. Obě náboženské komunity vyžadují, aby bylo zvíře po porážce úplně vykvrveno, jelikož konzumace krve je zakázána. Zatímco *halal* maso (arabské označení pro to, co je přípustné a v souladu s islámskými tradicemi) může pocházet i ze zvířat, jež byla před porážkou omráčena, jelikož ho určité muslimské komunity přijímají za shodné s jejich náboženskými pravidly, v případě *košer* masa (tedy toho v souladu s židovskými pravidly stravování) nemohou být zvířata před smrtí jakkoliv omráčena.⁹³⁶ Pokud je omráčení pro účely rituální

⁹³³ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁹³⁴ European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

⁹³⁵ European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.

⁹³⁶ RSPCA. *Improving the welfare of farm animals at the time of their death: The campaign to end non-stun slaughter* [online] 2019 [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z:

porážky povoleno (před proříznutím hrdla, během nebo ihned po něm), musí tak být učiněno za použití reversibilní metody čili takové, která nezpůsobí zvířeti smrt a po níž by zvíře opět nabylo vědomí, pokud by nenásledovalo proříznutí hrdla. Smrt tak způsobuje až vykrvácení, kdy je krev vypumpována z těla stále bijícím srdcem.⁹³⁷ Náboženské komunity se velmi často odvolávají na to, že ortodoxní pravidla rituální porážky a jakási „preciznost“ celého procesu zajišťují přísnější dodržování požadavků na dobré životní podmínky zvířat, než je tomu u konvenční porážky. Řada studií včetně studie *Farm Animal Welfare Council* však upozorňuje na to, že u dospělého skotu může trvat 22 až 40 sekund (u telat dokonce až 120 sekund), než ztratí vědomí, což se sebou přináší obrovskou míru utrpení.⁹³⁸ V EU není rituální porážka občany přijímána velmi dobře; podle průzkumu 89 % dotázaných souhlasí s tím, že zvířata by měla být omráčena před tím, než jsou porážena, a proti výjimce pro náboženské účely se explicitně vyjádřilo 87 % z nich.⁹³⁹

Rituální porážka se již několikrát stala předmětem řízení před SDEU. Ve věci C-426/16 rozporovala Liga mešit a islámských organizací Antverp oběžník zaslaný vlámským starostům ze strany vlámského regionálního ministra, podle kterého musela být všechna zvířata porážena pouze na schválených jatkách, a to včetně rituálních porážek během muslimského svátku oběti. Do té doby však mohla být porážka z důvodu vysoké poptávky po rituální porážce zvířat a nízké kapacitě schválených jatek během tohoto svátku prováděna také na tzv. dočasných jatkách. Soudní dvůr se zde však v roce 2018 postavil na stranu nařízení o ochraně zvířat při usmrcování, když požadavek stanovený v čl. 4 odst. 4 na provádění rituální porážky zvířat bez omráčení pouze na schválených jatkách neshledal být v rozporu s náboženskou svobodou zakotvenou v čl. 10 Listiny.⁹⁴⁰ Připomenu také již zmíněný rozsudek z roku 2019 v řízení organizace *Oeuvre d'assistance aux bêtes d'abattoirs* cílicí na ochranu zvířat během porážky proti francouzskému Ministerstvu zemědělství a výživy, kdy SDEU rozhodl o neslučitelnosti rituálních porážek a umístění loga pro ekologickou produkci.⁹⁴¹

<https://www.rspca.org.uk/documents/1494939/7712578/Non+Stun+Slaughter+Briefing.pdf/dec09ee6-9766-bc17-bbd3-6b637472110d?t=1577097683819>.

⁹³⁷ Riaz, M. N., Muhammad M. C. (2019). *Handbook of halal food production*. Boca Raton, Florida, CRC Press. ISBN 9781498709712.

⁹³⁸ Farm Animal Welfare Council. *Report on the Welfare of Farmed Animals at Slaughter or Killing. Part 1: Red Meat Animals* [online] 2003 [cit. 8. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/fawc-report-on-the-welfare-of-farmed-animals-at-slaughter-or-killing>.

⁹³⁹ Eurogroup for Animals. *9 out of 10 Europeans want mandatory stunning before slaughter and call on the EU to preserve the right of Member States to protect animal welfare* [online] 2020 [cit. 1. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/news/9-out-10-europeans-want-mandatory-stunning-slaughter-and-call-eu-preserve-right-member-states>.

⁹⁴⁰ Rozsudek Soudního dvora ze dne 29. května 2018 ve věci C-426/16, ECLI:EU:C:2018:335.

⁹⁴¹ Rozsudek Soudního dvora ze dne 26. února 2019 ve věci C-497/17, ECLI:EU:C:2019:137.

Zásadní byl rozsudek SDEU z prosince 2020 ve věci C-336/19, tedy v řízení *Centraal Israëlitisch Consistorie van België* (Ústřední židovské konzistoře Belgie) a dalších proti vlámské vládě,⁹⁴² kdy se SDEU již potřetí zabýval otázkou kolize náboženské svobody a dobrých životních podmínek zvířat zakotvených v čl. 13 SFEU. Jádrem sporu bylo vnitrostátní nařízení, které s účinností od 1. ledna 2019 zrušilo výjimku v belgickém zákoně o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat pro Vlámský region.⁹⁴³ Daná výjimka stavěla porážku předepsanou náboženskými obřady mimo obecnou povinnost zvířata před porážkou omráčit. Novelizované znění čl. 15 odst. 2 daného zákona o ochraně a dobrých životních podmínkách zvířat tak stanovuje, že „*jsou-li k porážce zvířat použity zvláštní metody požadované pro náboženské obřady, omráčení je reversibilní a smrt zvířete není způsobena omráčením*“. Otázkou bylo, zda je zrušení této výjimky v rozporu s židovskými a islámskými náboženskými tradicemi. Vnitrostátní nařízení mělo za to, že existuje vhodná alternativa k absenci jakéhokoliv předchozího omráčení, která zároveň umožňuje nalézt soulad mezi náboženskými požadavky a dobrými životními podmínkami zvířat, a to konkrétně metoda elektronarkózy, „*při které zvíře, není-li mezitím podříznuto, po krátké době znovu nabude vědomí a nepocituje žádný negativní účinek omráčení. Pokud je zvíře podříznuto okamžitě po omráčení, jeho smrt bude způsobena čistě vykrvácením*“.⁹⁴⁴ Žalobci v řízení před Ústavním soudem Belgie (*Grondwettelijk Hof*) nesouhlasili s argumentací Vlámka a v lednu 2018 k tomuto soudu podali žalobu na neplatnost vnitrostátního nařízení z důvodu jeho rozporu s nařízením o ochraně zvířat při usmrcování. Zaprvé se jednalo o ustanovení čl. 4 odst. 4, podle kterého se neuplatní požadavek usmrcovat zvířata pouze po předchozím omráčení metodami uvedenými v příloze I nařízení a udržovat je ve stavu bezvědomí až do smrti, pokud jsou porážena na jatkách za použití zvláštní metody stanovené náboženskými obřady. Zadruhé pak o čl. 26 odst. 2, který umožňuje státům jít nad rámec ochrany garantované v nařízení a přijmout vnitrostátní pravidla, která zvířatům zajišťují rozsáhlejší ochranu, jelikož podle žalobců jej nelze vykládat takovým způsobem, že členské státy mají možnost náboženské menšiny o výjimku v čl. 4 odst. 4 připravit. S tím naopak nesouhlasí vlády regionů Belgie, Vlámka a Valonska, podle kterých jim naopak zmíněný článek tuto možnost dává. Vnitrostátní nařízení se dále opírá o názor, že nachází rovnováhu mezi ochranou dobrých životních podmínek zvířat a ochranou svobody náboženského vyznání, a to proto, že použití reversibilní metody omráčení

⁹⁴² Rozsudek Soudního dvora ze dne 17. prosince 2020 ve věci C-336/19, ECLI:EU:C:2020:1031.

⁹⁴³ Decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft, Belgie.

⁹⁴⁴ Přípravné práce k vnitrostátnímu nařízení citované v rozhodnutí ve věci C-336/19.

splňuje požadavek, aby zvíře v okamžiku porážky nebylo mrtvé a zemřelo až vykrvácením, a že maso ze zvířat, jež byla poražena bez předchozího omráčení, lze stále do Belgie dovážet (v souladu s čl. 26 odst. 4 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování), tudíž náboženské komunity k němu stále budou mít přístup. Ústavní soud řízení přerušil a obrátil se na SDEU. Soudní dvůr se musel vypořádat s třemi předběžnými otázkami, a to, zda lze čl. 26 odst. 2 vykládat v tom smyslu, že členské státy Evropské unie mohou přijímat vnitrostátní předpisy nepřipouštějící výjimku ani pro náboženské účely podle čl. 4 odst. 4, zda by takovýto výklad znamenal porušení čl. 10 odst. 1 Listiny a zda v případě, pokud je opravdu možné výjimku omezit, nezakládá tato možnost porušení čl. 20 (zásady rovnosti před zákonem), čl. 21 (zásady zákazu diskriminace) a čl. 22 (zásady náboženské rozmanitosti) Listiny, a to z důvodu, že usmrcování zvířat při lovu, rybolovu a kulturních a sportovních událostech spadá mimo rámec nařízení, a tudíž zde povinnost předchozího omráčení absentuje. K prvním dvěma otázkám SDEU uvedl, že **vnitrostátní nařízení respektuje Listinou zaručené právo na svobodu vyznání**, jelikož jeho omezení, které se vztahuje pouze na určitý aspekt výkonu této svobody, je dáno zákonem a s cílem ochrany veřejného zájmu, jímž jsou dobré životní podmínky zvířat. Nařízení o ochraně zvířat při usmrcování jako takové nemá za cíl zajistit soulad mezi náboženskou svobodou a dobrými životními podmínkami zvířat, ale pouze poskytnout rámec pro členské státy, které ve svých právních řádech musí tento soulad ve shodě s Listinou zaručit. Připomněl, že samotné nařízení o ochraně zvířat při usmrcování připouští, že se společenské požadavky na dobré životní podmínky zvířat mohou v jednotlivých členských státech lišit, a tak je nutné poskytnout členským státům prostor na to, aby přijaly přísnější pravidla v určitých oblastech a aby hledaly rovnováhu mezi zájmem na ochraně dobrých životních podmínek zvířat na straně jedné a svobodou vyznání na straně druhé. Podle SDEU je vnitrostátní nařízení vhodné, nezbytné a přiměřené, a to z více důvodů; jednak proto, že omráčení nemá podle vědeckých výzkumů vliv na vykrvení a metoda elektronarkózy je vhodnou volbou omráčení vzhledem k faktu, že nezpůsobí smrt zvířete, dále pak proto, že dobré životní podmínky jako společenská hodnota nabývají stále rostoucího významu, a nakonec proto, že import masa ze zvířat poražených bez omráčení do Belgie není zakázán (a ani nemůže být, a to v souladu s čl. 26 čl. 4 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování). Vlámský region tedy nepochybil, naopak jeho opatření „*umožňují zajistit spravedlivou rovnováhu*“ mezi těmito dvěma v kolizi stojícími zájmy a členské státy mohou ve své vnitrostátní úpravě zakotvit požadavek reversibilního omráčení pro rituální porážku. Co se týče otázky třetí, podle SDEU nelze srovnávat porážku za účelem produkce živočišných výrobků a usmrcování zvířat během kulturních a sportovních událostí, jelikož produkce masa (či jiných produktů živočišného původu) při druhém zmíněném

je ve srovnání s komerční produkcí masa zcela zanedbatelná. Připomněl také odlišné podmínky usmrcování zvířat pro produkci živočišných výrobků a usmrcování zvířat během kulturních nebo sportovních událostí, tedy např. lovu nebo rekreačním rybolovu, které nelze vykonávat na předem omráčených zvířatech. Proto podle něj zákonodárce neporušil zásadu zákazu diskriminace, když tyto dvě situace odlišil.

Podíváme-li se na situaci v členských státech Evropské unie, zjistíme, že absolutní zákaz porážky bez omráčení není častým jevem; citlivost celé záležitosti bude zřejmě jedním z faktorů, který demotivuje státy k prosazení takového zákazu. Několik zemí přistoupilo k omráčení po proříznutí hrdla nebo během něho, ve většině zemí Evropské unie je však nadále povoleno provádět rituální porážku bez jakéhokoliv omráčení, a to včetně České republiky, kde je podle ustanovení §5f zákona č. 246/1992 Sb., na ochranu zvířat proti týrání taková porážka podmíněna rozhodnutím Ministerstva zemědělství o udělení povolení. Již v minulosti však Evropská komise upozorňovala na fakt, že pravidla pro udělování této výjimky nejsou v Evropské unii harmonizována, a tak existují značné rozdíly v jejím uplatňování mezi jednotlivými členskými státy. Některé členské státy tak přijaly zvláštní legislativu a zavedly administrativní systémy pro její udělování, zatímco některé toto nechávají čistě na uvážení úředního veterináře na jatkách.⁹⁴⁵ Komise také uvedla, že **výjimka je zneužívána provozovateli jatek jako způsob urychlení výrobního procesu**, avšak podle následné zprávy Evropského účetního dvora z roku 2018 nezjednal Komise v tomto ohledu nápravu.⁹⁴⁶ V Polsku, jedné z pěti zemí, kde Evropský účetní dvůr provedl audit, dokonce neexistoval ani zvláštní postup pro kontrolu odůvodněnosti použití výjimky. Právě v Polsku měla přinést změnu tzv. velká pětka pro zvířata, soubor pěti novel v oblasti ochrany zvířat, který měl rituální porážku omezit, avšak neshody v polské vládnoucí straně zamrazily úspěšný postup velké pětky legislativním procesem.⁹⁴⁷

Pouze tři členské státy Evropské unie **uzákonily povinné omráčení před porážkou bez výjimky**, a to Slovinsko, Dánsko a Švédsko. Na Slovinsku byla povinnost omráčení bez výjimky pro rituální porážku stanovena novelizací tamního zákona na ochranu zvířat v roce 2013, kromě porážky drůbeže a králíků mimo jatka pro soukromou spotřebu. Tato novelizace

⁹⁴⁵ European Commission. *Overview report: Animal welfare at slaughter in Member States* [online] 2015 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/56330>.

⁹⁴⁶ Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

⁹⁴⁷ Prawo.pl. *Prezydent nie podpisze ustawy o ochronie zwierzat, ale nie wiadomo czy dostanie ja do podpisu* [online][cit. 7. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.prawo.pl/prawo/ustawa-o-ochronie-zwierzat-prezydent-zapowiada-ze-nie-podpisze,504499.html>.

byla o rok později předmětem ústavní stížnosti ze strany muslimské komunity, avšak slovinický Ústavní soud zákaz podpořil.⁹⁴⁸ V Dánsku je rituální porážka bez předchozího omráčení zakázaná od roku 2014, kdy Dánsko zavedlo povinnost provádět rituální porážky pouze na jatkách a s předchozím omráčením. Vnitrostátní nařízení také zmiňuje požadavek, aby byla rituální porážka prováděna pouze s jakýmsi očekáváním, že koncový zákazník porážku vyžaduje z důvodu svého náboženského přesvědčení.⁹⁴⁹ Zajímavostí je, že dánské veterinární a potravinové správě nebyl nahlášen jediný případ rituální porážky bez předchozího omráčení v posledních deseti letech před vstupem nařízení v účinnost,⁹⁵⁰ nicméně Dánsko si zřejmě chtělo pojistit, že k takové situaci do budoucna ani nedojde. Švédsko požaduje omráčení před porážkou dokonce již od roku 1937.⁹⁵¹ V současné legislativě je tato povinnost stanovena ve švédském zákoně na ochranu zvířat z roku 2018 a dále specifikovaná v nařízeních, která upravují například povolené metody omráčení.⁹⁵² Co se týče výše zmíněné Belgie, kromě vzpomínaného Vlámka přijalo obdobný právní předpis zakazující porážku bez předchozího omráčení také Valonsko.⁹⁵³ Region Brusel a stejně tak Belgie jako taková na federální úrovni nadále rituální porážku bez předchozího omráčení povolují.

Případné zrušení výjimky pro náboženské účely přímo v evropské legislativě je svou povahou a zásahem do práv garantovaných Listinou velmi nepravděpodobné, ačkoliv z hlediska *welfare* zvířat není taková praktika žádoucí. Je však minimálně zcela nutné **upřesnit a sjednotit podmínky**, za kterých může být výjimka z povinného omráčení podle čl. 4 odst. 4 udělena, a zavést **mechanismus pro podávání zpráv**, v nichž by členské státy pravidelně podávaly Evropské komisi zprávy o uplatňování této výjimky. Sběr dat v této oblasti totiž zůstává velkým problémem a brzdí transparentnost, která by v otázce porážky zvířat jistě neměla absentovat. Výjimka nesmí být v žádném případě využívána nad míru, v jaké slouží svému účelu, a toto momentálně členské státy a Komise nezajišťují.

5.4 Porážka mimo jatka

Mimo jatka lze podle čl. 10 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování porážet pro **soukromou domácí spotřebu** také jiné druhy zvířat než drůbež, králíky a zajíce (jejichž

⁹⁴⁸ European Commission. *Stunning in ritual slaughter in Slovenia* [online][cit. 4. 4. 2021]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_platform_20180621_pres-14.pdf.

⁹⁴⁹ Bekendtgørelse om slagtning og aflivning af dyr (BEK nr 135 af 14/02/2014), Dánsko.

⁹⁵⁰ Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri. *Rituel slagtning* [online][cit. 4. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.foedevarestyrelsen.dk/Leksikon/Sider/Rituel-slagtning.aspx>

⁹⁵¹ Lag om slakt av husdjur, 1937:313, Švédsko.

⁹⁵² Djurskyddslag (2018:1192), Švédsko.

⁹⁵³ Décret du 18 mai 2017 modifiant les articles 3, 15 et 16 et insérant un article 45ter dans la loi du 14 août 1986 relative à la protection et au bien-être des animaux, Francie.

porážka pro soukromou domácí spotřebu je vyjmuta z působnosti nařízení v čl. 1). Uplatní se přitom pouze povinnost ušetřit zvířata zbytečné bolesti, úzkosti a utrpení, před porážkou je omráčit v souladu s metodami uvedenými v nařízení a porážku by měla provést pouze osoba s náležitou úrovní způsobilosti. V případě, že se jedná např. o skot, se k těmto povinnostem přidává pár dalších, jako zákaz určité manipulace se zvířaty. Ačkoliv ve srovnání s porážkou na jatkách jsou počty zvířat poražených mimo jatka marginální, stále se nejedná o zanedbatelná čísla, nýbrž o miliony zvířat napříč EU ročně. Mezi savci jsou významné počty u domácích porážek prasat, ačkoliv od roku 2012 klesly z 5 milionů zabitých prasat ročně na 2,3 milionu v roce 2021 (téměř třetina z toho náležela Rumunsku).⁹⁵⁴ Podíl porážek mimo jatka je pak obzvláště vysoký u ovcí a koz, kde představují téměř čtvrtinu.⁹⁵⁵ Riziko takových porážek je zřejmé, a to absence dozoru nad řádným zacházením se zvířaty.

V EU však existuje možnost porážet hospodářská zvířata mimo jatka i v případě, že maso těchto zvířat a výrobky z nich budou uváděny na trh, a tou je kromě nucené porážky mimo jatka (v důsledku zranění zvířete) také porážka přímo v chovu. V tomto případě je tak na jatka odvezeno již vykrvené a poražené zvíře. Nařízení o ochraně zvířat při usmrcování počítalo s **porážkou zvířat mimo prostory klasických stacionárních jatek** již při svém přijetí, kdy ve svých úvodních ustanoveních hovoří o tzv. mobilních jatkách a tom, jak vedou ke snížení potřeby přepravy zvířat, a přispívají tak k zajištění řádného zacházení s nimi. Nařízení jako takové pak umožňuje členským státům stanovit si či zachovat si svou vnitrostátní legislativu v této oblasti.⁹⁵⁶ Ačkoliv však nařízení o ochraně zvířat při usmrcování přistupovalo od svého přijetí k otázce mobilních jatek poměrně otevřeně, roky tvořil hlavní překážku hygienický balíček použitelný v Evropské unii od roku 2006. Podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 ze dne 29. dubna 2004, kterým se stanoví zvláštní hygienická pravidla pro potraviny živočišného původu, může být k lidské spotřebě určeno pouze maso ze zvířat usmrčených na jatkách; na jatka tak mohou být přivezena pouze živá zvířata. Tradičně existují výjimky k tomu pravidlu, jako již zmíněná nucená porážka nebo domácí porážka drůbeže a králíků vztahující se k malému množství masa dodávaného konečnému spotřebiteli či místnímu maloobchodu, který dodává konečnému spotřebiteli (tzv. prodej ze dvora), avšak pro porážku skotu nebo prasat přímo v chovu nebyla donedávna stanovena žádná pravidla.

⁹⁵⁴ Eurostat. *Estimates of slaughtering, other than in slaughterhouses - annual data* [online][cit. 16.10.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_SLOTH/default/table?lang=en&category=agr.apro.a_pro_anip.apro_mt.apro_mt_p.

⁹⁵⁵ Podle dat Eurostatu byl v roce 2021 počet ovcí poražených mimo jatky 8,3 milionu a na jatkách 28 milionů. U koz byl počet porážek mimo jatky 1,3 milionů, na jatkách pak 4,3 milionů.

⁹⁵⁶ Bod 40 odůvodnění nařízení o ochraně zvířat při usmrcování.

Německo, které porážku v chovu dlouhodobě prosazuje, si tak stanovilo vlastní pravidla ve vnitrostátním právu a umožnilo farmovou porážku skotu, jenž pobývá venku celý rok, a to se souhlasem příslušného úřadu; výslovně pak odchylně od ustanovení nařízení umožňuje přivezení takto usmrcených zvířat na jatka a prodej a konzumaci jejich masa.⁹⁵⁷ Při takové porážce mohl být skot usmrcen střelou do hlavy přímo na louce.⁹⁵⁸ Zemědělci, kteří nechovali svá zvířata celoročně venku, však také usilovali o možnost porážet je přímo v chovu. V Německu se tak odpovědí na tento problém stalo používání tzv. **semi-mobilních jatečných jednotek**, kde dochází k vykrvení zvířat a které jsou jakousi mobilní extenzí stacionárních jatek, čímž bylo dodrženo pravidlo, že zvířata byla vykrvena a porážena na jatkách a následně odvezena na stacionární jatka na navazující procesy (kuchání, stáhnutí z kůže, čtvrcení).^{959,960} Jejich schválení ale záleželo na diskreci tamních úřadů, které ne vždy vyhověly, a semi-mobilní jatka se tak nacházela v určité právní šedé zóně.⁹⁶¹ Ve Francii byl v roce 2018 přijat zákon, podle nějž byla mobilní jatka testovaná na experimentální bázi po dobu čtyř let, s cílem „identifikovat problémy s aplikací evropských nařízení“,⁹⁶² v Rakousku byla o rok později ve Štýrsku schválena první komerčně dostupná semi-mobilní jatka⁹⁶³ v návaznosti na publikaci referenčního dokumentu s požadavky na schválení takového zařízení.⁹⁶⁴

V roce 2021 však Evropská komise přijala nařízení v přenesené pravomoci,⁹⁶⁵ které poprvé upravuje porážku maximálně tří jedinců domácího skotu, šesti domácích prasat a tří domácích lichokopytníků (čili koní nebo oslů) při stejné příležitosti přímo v hospodářství,

⁹⁵⁷ § 12, Tierische Lebensmittel-Hygieneverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 18. April 2018 (BGBl. I S. 480 (619)), die durch Artikel 2 der Verordnung vom 11. Januar 2021 (BGBl. I S. 47) geändert worden ist, Německo.

⁹⁵⁸ Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft. *Weideschlachtung, mobile und teilmobile Schlachtung* [online][cit. 4.9.2022]. Dostupné z: <https://www.lfl.bayern.de/iba/haushalt/254533/index.php>.

⁹⁵⁹ Příkladem mohou být iniciativy jako Extrawurst (https://www.landforscher.de/EIP_Projekt.html) nebo Mobiler Metzger (<https://www.mobilermetzger.de/>).

⁹⁶⁰ Jak uvádí Bavorské státní výzkumné centrum pro zemědělství, s povolením EU by přicházela v úvahu také možnost plně mobilních jatek u skotu, kde by docházelo i k oněm následným procesům, avšak ty jsou mnohem technicky náročnější. Viz: Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft. *Weideschlachtung, mobile und teilmobile Schlachtung* [online][cit. 4.9.2022]. Dostupné z: <https://www.lfl.bayern.de/iba/haushalt/254533/index.php>.

⁹⁶¹ Fink-Kessler, A (2015). *Mobiles Schlachten: Eine Alternative – auch für Fleischunternehmen?*. *Fleischwirtschaft*, 95(10), str. 44-49 [online][cit. 4.9.2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/289999109_Mobile_Battles_An_alternative_-_for_Meat_Companies_Motivations_of_Farmers_Initiativen_and_the_current_Legal_Situation.

⁹⁶² Čl. 73, LOI n° 2018-938 du 30 octobre 2018 pour l'équilibre des relations commerciales dans le secteur agricole et alimentaire et une alimentation saine, durable et accessible à tous, Francie.

⁹⁶³ Das Land Steiermark. *Veterinärbericht* [online] 2019 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.stmk-tgd.at/wp-content/uploads/2021/01/Veterinaerbericht-2019.pdf>.

⁹⁶⁴ Wirtschaftskammer. *Anforderungen an eine Teilmobile Schlachthanlage und deren Betrieb* [online] 2019 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.wko.at/branchen/gewerbe-handwerk/lebensmittelgewerbe/Anforderungen-teilmobile-Schlachthanlage---Merkblatt---19.3.2.pdf>.

⁹⁶⁵ Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1374 ze dne 12. dubna 2021, kterým se mění příloha III nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 o zvláštních hygienických pravidlech pro potraviny živočišného původu, Úř. věst. L 297, 20.8.2021, s. 1–15.

odkud zvířata pocházejí. Zvířata jsou následně vykřvena a odvezena schválenými mobilními jatky bez zbytečného odkladu na stacionární jatka. Vykřvení může být provedeno také mimo mobilní jatka, pokud krev není určena k lidské spotřebě. V době porážky je nutná přítomnost veterináře, který musí zvíře před porážkou také prohlédnout.⁹⁶⁶ Přijetí tohoto právního aktu Komisí tak konečně přineslo určitou právní jistotu a plně zlegalizovalo používání semi-mobilních jatek v EU. Není překvapivé, že velkým iniciátorem této legislativní změny bylo právě Německo.⁹⁶⁷ V roce 2015 Komise ve své zprávě zmínila, že „*mobilní jatky jsou dostupné v některých členských státech, ale jejich používání není extenzivní*“.⁹⁶⁸ Je otázkou, jestli se jejich používání nyní rozšíří i do jiných částí EU, anebo zůstane spíše specifickou záležitostí několika vybraných členských států; roli budou hrát faktory, jako je poptávka spotřebitelů, poptávka zemědělců, náklady na takovou porážku či personální kapacity veterinárních správ.

Porážka v chovu zcela eliminuje jednu z nejvíce stresujících částí života zvířat, a tedy přepravu. Tím, že v rámci EU nejsou rovnoměrně rozmístěna menší a lokální jatka, ale dominují jí menší počty větších jatek, jsou zvířata nežádoucí převážena na větší vzdálenosti (např. v roce 2018 připadlo na 13 největších jatek v EU, které se nacházejí v sedmi členských státech, 38 % všech poražených prasat v EU).⁹⁶⁹ Pro představu, studie z roku 2016 uvádí, že pět menších jatek ve Švédsku by mohlo snížit transport delší než čtyři hodiny o 78 % u skotu a 91 % u prasat (pokud by byla strategicky rozmístěna).⁹⁷⁰ S přepravou je, jak ilustrovala předchozí kapitola, spojen velký stres, zátěž na organismus a utrpení, které se stupňují s tím, čím je doba přepravy delší. To platí především u zvířat na konci produkčního cyklu, která trpí řadou zdravotních problémů, ale nesplňují podmínky nucené porážky mimo jatka (ta se totiž omezuje na situaci, kdy jinak zdravé zvíře utrpí zranění).⁹⁷¹ Pro velmi nemocná zvířata (např. slabé dojnice v mléčném průmyslu, které již nemohou kvůli vyčerpání organismu ani vstát,

⁹⁶⁶ Kapitola VIa přílohy III nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 ze dne 29. dubna 2004, kterým se stanoví zvláštní hygienická pravidla pro potraviny živočišného původu, OJ L 139, 30.4.2004, s. 55–205.

⁹⁶⁷ Prezentace, Eric Thévenard, GR SANTE, Evropská Komise během schůze výboru AGRI, 4.2.2021.

⁹⁶⁸ European Commission. *Overview Report: Systems to Prevent the Transport of Unfit Animals in the EU* [online] 2015 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2bdf42c-e33f-409e-8f02-4f0308205ede/language-en>.

⁹⁶⁹ Eurogroup for Animals. *Towards a meat and carcasses only trade: A strategy to reduce and replace live animal transport* [online] 2019 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/strategy-reduce-and-replace-live-animal-transport-towards-meat-and-carcasses-only-trade>.

⁹⁷⁰ Hultgren, J. (2018). *Is livestock transport a necessary practice? Mobile slaughter and on-farm stunning and killing before transport to slaughter*. CAB Reviews, 13(54), str. 1-15. ISSN 1749-8848. Dostupné z: <https://doi.org/10.1079/PAVSNNR201813054>.

⁹⁷¹ Kapitola VI přílohy III nařízení Evropského Parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 ze dne 29. dubna 2004, kterým se stanoví zvláštní hygienická pravidla pro potraviny živočišného původu, OJ L 139, 30.4.2004, s. 55–205.

angl. *downer cows*) sice existuje ustanovení o nouzovém usmrcení⁹⁷² v čl. 19 nařízení o ochraně zvířat při usmrcování, nicméně bez zranění **nelze takovou porážku klasifikovat jako nucenou porážku mimo jatka**, a tím pádem nelze maso takového zvířete či výrobky z něj uvést na trh. To pak často vede k finančně motivovaným rozhodnutím vystavit přepravě na jatka i velmi nemocná zvířata.⁹⁷³ Evropský parlament tak v roce 2021 vyzval Komisi a členské státy, aby podporovaly alternativy k přepravě zvířat, včetně mobilních jatek,⁹⁷⁴ a ten stejný požadavek zopakoval o rok později v rámci doporučení k přepravě živých zvířat.⁹⁷⁵ Přeprava zvířat je také vždy spojena s manipulací během nakládky a vykládky (jež probíhá manuálně nebo za pomoci technologie jako např. *Peer System* u drůbeže), která je sama o sobě pro zvířata stresující, avšak nevhodná manipulace se zvířaty (např. chytání drůbeže za krk, křídla či za končetiny hlavou dolů místo vzpřímeně s křídly přitisknutými k tělu)⁹⁷⁶ jim může způsobit vážná zranění, či dokonce smrt, především je-li se zvířaty zacházeno úmyslně krutě v rozporu s právními předpisy, tzn. jsou do přepravek házena, je do nich kopáno či jsou tlačena na sebe. Například v roce 2021 mapovala švédská organizace *Djurens Rätt* stav drůbeže přijíždějící na čtyři velká švédská jatka. Ve více než polovině případů byly zjištěny nedostatky: zvířata měla přiskřípnutá křídla, hlavy zaseknuté v mezerách přepravek, zranění nohou či zemřela kvůli tepelnému stresu.⁹⁷⁷ Specificky z hlediska omezení manipulace se zvířaty a přepravy je tak porážka přímo v chovu šetrnější volbou z hlediska *welfare* zvířat.

Dílčí shrnutí

Základním principem nařízení o ochraně zvířat při porážce je ušetřit zvířata veškeré zbytečné bolesti, úzkosti a utrpení a za tím účelem nařízení vyžaduje omráčení zvířat před porážkou. Výjimka existuje pro porážky pro náboženské účely, tu však mohou členské státy ve shodě s nedávnou judikaturou SDEU ze svého právního řádu vyloučit. Některé z nařízením

⁹⁷² K nouzovému usmrcení pro úplnost zmíním, že ne vždy se k němu chovy uchylují, jelikož představuje náklady navíc. Investigativní záběry tak zaznamenaly řadu případů, kdy jsou zcela vysílené a pohybu neschopné dojnice zkrátka ponechány před budovou chovu „svému osudu“ a oslabené umírají i několik dní.

⁹⁷³ European Commission. *Overview Report: Systems to Prevent the Transport of Unfit Animals in the EU* [online] 2015 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2bdfc42c-e33f-409e-8f02-4f0308205ede/language-en>.

⁹⁷⁴ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2021 o strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy (2020/2260(INI)).

⁹⁷⁵ Doporučení Evropského parlamentu Radě a Komisi ze dne 20. ledna 2022 v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)), OJ C 336, 2.9.2022, s. 20–34.

⁹⁷⁶ European Food Safety Authority (2022). *Welfare of domestic birds and rabbits transported in containers*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7441>.

⁹⁷⁷ Djurens Rätt. *Fler än hälften av alla djurskyddscontroller hos Guldfågeln hade allvarliga brister* [online][cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://www.djurensratt.se/blogg/fler-halften-av-alla-djurskyddscontroller-hos-guldfageln-hade-allvarliga-brister>.

povolených metod omračování jsou prokazatelně bolestivé a utrpení zvířat naopak zesilují, místo aby mu předcházely. Ačkoliv u metod, jako je elektrická vodní lázeň a oxid uhličitý ve vysoké koncentraci, Unie „zaspala“ v hledání alternativ pro jejich plné nahrazení, vývoj technologií by ve velmi blízké budoucnosti mohl umožnit přijetí celounijního zákazu usmrcování jednodenních kuřat samčího pohlaví ve vaječném průmyslu. Kromě nařízením umožněného používání nevhodných metod omračení je nutné věnovat větší pozornost manipulaci se zvířaty na jatkách ze strany zaměstnanců. Porážka zvířat je sice v rámci života hospodářského zvířete podrobena nejintenzivnějšímu dozoru, avšak primárně kvůli zajištění bezpečnosti potravin čili ochrany lidí. Ohledně ochrany zvířat existují v praxi problémy se zajištěním nezávislosti veterinářů a řádného provádění úředních kontrol, což pak otevírá dveře rozsáhlému porušování ustanovení nařízení. Určité problémy stacionárních jatek eliminuje poměrně nový fenomén mobilních jatek, které kromě menší potřeby manipulace se zvířaty nevyžadují jejich přepravu. Před nedávnou dobou byla sice do legislativy vnesena právní jistota ohledně možnosti využití mobilních jatek, nicméně vzhledem k nákladům se dá očekávat, že jejich použití bude pro následující léta omezeno spíše na státy s vyšší společenskou poptávkou po ochraně hospodářských zvířat jako Německo.

Závěr

Právní ochrana hospodářských zvířat se v EU začala vyvíjet s praktickým cílem, a to chránit společný trh harmonizací standardů nejdříve pro porážku, pak přepravu a nakonec i chov zvířat. Postupem času a s tím, jak se EU transformovala z „pouhé“ ekonomické unie, začaly sílit i etické obavy spojené s chovem hospodářských zvířat a posilovat role názorů občanů EU na to, jak má být se zvířaty zacházeno. S Lisabonskou smlouvou byl v primárním právu zvířatům vyhrazen vlastní článek, který je prohlašuje za vnímající bytosti a vyžaduje, aby byly požadavky na jejich dobré životní podmínky zohledněny ve vyjmenovaných politikách Unie. Praktický dopad tohoto článku však zůstává omezený, jelikož hospodářská zvířata jsou podle SFEU zároveň hospodářským produktem, a tak se jejich status vnímavých tvorů stává relativním k potřebám společnosti využívat je v zemědělství. Ochrana zvířat v sekundárním právu se vyvíjela od 70. let, přičemž se onen vývoj zastavil v roce 2009, kdy byl přijat poslední právní předpis tvořící současnou legislativu v oblasti dobrých životních podmínek. Ta se skládá z pěti směrnic, jedné obecné o ochraně všech hospodářských zvířat (obratlovců) a čtyř druhově specifických (pro nosnice, kuřata chovaná na maso, prasata a telata), jež doplňují ještě dvě nařízení upravující přepravu a usmrcování. Společně tyto právní předpisy nastavují minimální standard chovu, přepravy a usmrcování zvířat, přičemž členské státy sice mohou přijímat přísnější normy, avšak trh a obavy o konkurenceschopnost vlastních producentů při vyšších nákladech tomu často brání. Zatímco směrnice stanovují spíše obecné cíle legislativy, které pak mají být transponovány a implementovány na úrovni národní, nařízení bývají jako přímo použitelné nástroje konkrétnější a detailnější. Za 50 let vývoje právní úpravy v této oblasti přijala Unie několik opatření, která překračují globální standard v ochraně hospodářských zvířat, a to např. zákaz neobohacených klecí pro nosnice, tradičních klecí pro telata nebo omezení užívání individuálních klecí pro prasnice a prasničky po oplodnění na čtyři týdny (zde nezaměňovat s porodními klecemi, do nichž jsou umístěny před porodem a během laktace). Unijní standardy chovu hospodářských zvířat se však pouze velmi omezeně aplikují na dovoz z třetích zemí a v obchodní politice EU nadále razí liberalizaci a zřejmě se obává možných dopadů omezení dovozu ve vztahu k pravidlům Světové obchodní organizace. Kromě legislativy upravující konvenční zemědělství disponuje unijní právo také požadavky na chov zvířat v ekologickém zemědělství, které lépe (avšak ne dokonale) odrážejí potřeby zvířat. Ekologická produkce je však specializovaným segmentem, jenž je sice více rozšířený v chovu přežvýkavců, avšak stále zůstává minoritní u druhů, jako jsou prasata nebo kuřata chovaná na maso, čímž se snižuje také jeho celkový dopad na *welfare* hospodářských zvířat v EU.

Výše zmíněných sedm právních předpisů prochází v době dokončení této práce revizí ze strany Evropské komise v rámci strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“. Ta mluví mimo jiné také o snižování konzumace masa a větší konzumaci rostlinné stravy (což je také cíl dalšího koncepčního dokumentu, Evropského plánu boje proti rakovině). Jedná se o velmi pozitivní krok, jelikož vysoká úroveň konzumace živočišných produktů podněcuje intenzivní živočišnou výrobu, která je jako jediná produkční metoda schopna zasytit současnou vysokou poptávkou, avšak stojí na maximálním potlačení potřeb zvířete. Zvýšený politický zájem současné Komise o lepší ochranu hospodářských zvířat podnítila také zvýšená aktivita občanů a organizací je zastupujících, jež se začala projevovat skrze nástroje účasti veřejnosti, především pak evropskou občanskou iniciativu. Zde je nutné zmínit iniciativu „Konec doby klecové“, která získala podporu Evropské komise a má potenciál přinést zásadní milník legislativní ochrany zvířat v EU – zákaz klecových chovů pro všechna zvířata chovaná pro produkci potravin. Na jakési „druhé straně barikády“ prosazování těchto progresivních změn však stojí silné zemědělské lobby, což vytváří poměrně intenzivní napětí na politickém poli a velmi výrazně ovlivňuje politická rozhodnutí v orgánech EU. Ekonomické dopady těchto změn jsou totiž hlavní brzdou pro přijímání silnější právní úpravy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat a také jejího řádného prosazování. EU disponuje několika ekonomickými nástroji, které mohou být pro podobné změny využity, především pak Společnou zemědělskou politikou, resp. fondy v rámci ní. V současném prvním pilíři jsou to především eko schémata, v druhém pak financování „nadstandardů“ chovu hospodářských zvířat či investice s tím spojené. Společná zemědělská politika, ačkoliv přijala pro období do roku 2027 určité pozitivní prvky, však tradičně platí za nástroj spíše přidělující prostředky směrem k velkým podnikům, a tak i podporující intenzivní zemědělství, a její propagace dobrých životních podmínek zvířat byla zatím poměrně omezená. Její ekvivalent pro akvakulturu, Společná rybářská politika, pak farmové ryby a jejich *welfare* v zásadě zcela přehlíží.

Ve vztahu k první výzkumné otázce tak můžeme odpovědět, že ochrana hospodářských zvířat je zajištěna především soustavou právních předpisů, která má zajistit dobré životní podmínky zvířat a cílí na zabránění utrpení zvířat (čili „welfaristické“ paradigma). Tyto právní předpisy však byly motivovány primárně myšlenkou harmonizace unijního trhu se zemědělskými produkty a stanovení společného minimálního standardu pro chov, přepravu a usmrcování zvířat, kterého by mělo být napříč Unii dosaženo. Legislativa na ochranu zvířat v právu EU je tak průsečíkem mnoha zájmů, jako je ochrana zemědělského trhu a zachování konkurenceschopnosti unijních producentů, ochrana lidského zdraví a zajištění bezpečnosti potravin a nakonec welfare zvířat samotných. V kalkulaci oné „nevyšší možné míry“ se tedy

dobré životní podmínky zvířat stávají relativními k dalším cílům Unie, které vycházejí z jejího charakteru ekonomického a obchodního bloku.

Směrnice o ochraně hospodářských zvířat je nejstarším právním předpisem z výše jmenovaných, jenž byl přijat v roce 1998. Inspirován je však ještě starším pramenem práva, a to Evropskou dohodou o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely z roku 1976, přičemž kopíruje její velmi obecné znění (dohoda však tato obecná ustanovení specifikuje skrze doporučení stálého výboru). Za 25 let od svého přijetí neprošla směrnice revizí, a tak nikdy neaktualizovala svá ustanovení vzhledem k novým vědeckým poznatkům a nereagovala na nové trendy v chovu hospodářských zvířat. Obecnost směrnice je jejím nejzásadnějším problémem, jelikož ve svém současném znění je v podstatě nevymahatelná a také nevymáhaná. To je pak zásadní problém u těch druhů, které nemají žádnou specifickou ochranu nad rámec směrnice – jmenovitě např. skot (mimo telata), králíci, ryby, krůty, kachny, husy, křepelky, rodičovská hejna drůbeže, ovce, kozy či koně. Mimo oblast přepravy a porážky (a u některých druhů i včetně těchto oblastí) jsou tato zvířata v podstatě ponechána na pospas standardům vytvořeným průmyslem samotným, které však nejsou přizpůsobeny potřebám zvířat, ale potřebám produkce. Nulová ochrana pak připadá na bezobratlé, jež směrnice zcela vylučuje ze své působnosti, což opět odráží skutečnost, že se jedná o zastaralý právní předpis nereflektující nové poznatky o vnímání hlavonožců nebo desetinožců a potřebu jejich moderní ochrany před bolestivými praktikami, kterým jsou vystavováni. Praktický dopad směrnice je poměrně omezený; vezmeme-li v potaz rozšířenou praxi klecových chovů nebo selektivního křížení za účelem co nejvyšší produkce, pak jsou ustanovení směrnice jako zákaz omezovat svobodu pohybu zvířete či zákaz chovatelských postupů, které zvířatům mohou způsobit či způsobují utrpení, spíše jakýmsi zbožným přáním. Ve vztahu k omezování svobody pohybu zvířete je nutné říci, že unijní právo samotné přesně tuto svobodu popírá v druhově specifických směrnících, když stanovuje rozměry klecí a boxů, které volný pohyb zvířat znemožňují.

Pokud se podíváme na standardy nastavené druhově specifickými směrnici, zjistíme, že neodpovídají potřebám zvířat. V kontextu tzv. pěti domén, tedy modelu zhodnocení *welfare* zvířat, tak není zajištěna správná výživa (např. nízká frekvence krmení či nedostatečné množství železa ve stravě telat, podvýživa u prasat), prostředí (např. chov nosnic a prasnic v těsných klecích, chov telat v individuálních boxech, vysoké hustoty osazení chovů, nedostačující prostor na zvíře, nedostačující kvalita a kvantita podestýlky), zdraví (např. absence regulace selektivního křížení u kuřat, v důsledku čehož zvířata zásadně trpí, rutinní bolestivé úpravy vzhledu slepic, prasat a telat nepodmíněné použitím analgetik a anestetik) a chování (např. neposkytování vhodného obohacení prostředí v dostatečném množství, což vede

k řadě poruch chování). Směrnice tímto legalizují takový chov zvířat, který vede k hladu, nepohodě, bolesti, vyčerpání, agresi, nudě, osamělosti, frustraci, strachu či úzkosti. Nejedná se přitom o náhodné a krátkodobé prožitky, ale intenzivně a dlouhodobě prožívané stavy vycházející z prostředí, ve kterém zvířata trvale žijí, a praktik, jimž jsou podrobována – bolest z úprav vzhledu může trvat dny až týdny, chov v kleci celý život či po jeho značnou část, zdravotní potíže spojené se šlechtěním cílícím na zvýšení produkce na úkor zdraví a *welfare* zvířete po velkou část života. Ačkoliv tak negativní prožitky patří do určité míry k životu každého tvora, legislativa na ochranu hospodářských zvířat v EU nijak nebrání tomu, aby bylo utrpení *kontinuální* součástí života hospodářského zvířete. Základní zásadou legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v EU je přitom předcházet *zbytečnému* utrpení. Ačkoliv v legislativě je tento pojem interpretován silně antropocentricky (ze zoocentrického hlediska je bezesporu zbytečným minimálně veškeré utrpení zvířat chovaných pro produkci potravin tam, kde existuje alternativní způsob nutričně hodnotného stravování), domnívám se, že i prismatem antropocentrického pohledu je nutné považovat praktiky, které jsou pouze prostředkem k usnadnění intenzivního způsobu chovu a „zkratkou“ k vysoké produkci, díky níž se nemusíme zabývat skutečnými potřebami zvířat, za takové způsobující zbytečné utrpení.

Nařízení o ochraně zvířat během přepravy taktéž nedosahuje potřebné úrovně a podmínky přepravy jako délka trvání cest, teplota během přepravy nebo vymezené prostory neodpovídají fyziologickým potřebám zvířat. Především k prvnímu jmenovanému je nutné zmínit, že délka cesty není omezena absolutním limitem a zvířata tak mohou být vystavována dálkové přepravě trvající (u silniční přepravy s přestávkami) i několik dní. Ačkoliv cílem nařízení je právě dálkovou přepravu snižovat, zatím se mu to vůbec nedaří. Tržní dynamika, ve které se jeden členský stát specializuje na plemnitbu, jiný na výkrm a další na porážku (přičemž alokace jatek je velmi nerovnoměrná napříč celou EU), nadále silně podporuje přepravu živých zvířat v rámci EU. Ještě horší situace pak nastává u přepravy živých zvířat do třetích zemí, kde se rizika pro zvířata a jejich *welfare* exponenciálně zvyšují. Kromě délky trvání cest je to absence infrastruktury odpovídající unijním standardům, porušování nařízení během části přepravy za hranicemi EU (i přes judikaturu SDEU, podle níž se musí nařízení aplikovat i na část přepravy za hranicemi Unie) a nakonec také kruté praktiky porážky, kterým jsou zvířata v třetích zemích vystavena, přičemž hlavní exportní destinace disponují velmi slabou legislativou v oblasti ochrany zvířat. Často dochází k překračování teplotních limitů, které jsou ve srovnání s nedávnými poznatky EÚBP příliš vysoké, a dopravní prostředky nemusí být vybaveny klimatizací, jež by teplotu uvnitř vozu regulovala. Chabá je pak také úprava způsobilosti k přepravě, především její definice v nařízení, na což je navázáno také její nedostatečné a

chybné zhodnocování v praxi ze strany příslušných aktérů (zemědělců, řidičů, veterinářů). Z přepravy (především té dálkové) nejsou vyloučeny velmi citlivé kategorie zvířat jako neodstavená mláďata starší deseti dnů nebo březí samice před uplynutím 90 % odhadované doby březosti (s tím, že informace o stádiu březosti samic nezřídka není dostupná). V praxi přetrvávají problémy se schvalováním nevhodných prostředků přepravy (především je pak třeba upozornit na schvalování starých a často i nebezpečných konvertovaných lodí pro přepravu živých zvířat) či schvalování chybné dokumentace jako neúplné či nerealistické knihy jízd. Nařízení navíc jasně nedefinuje rozdělení odpovědnosti mezi různé aktéry a nevyužívá dostatečně technologie, které by mohly podpořit sběr dat a výměnu informací mezi státy (např. systém TRACES, GPS navigace nebo kamerové systémy).

Stejně tak nařízení o ochraně zvířat při usmrcování trpí řadou nedostatků. Tím nejzásadnějším je legalizace způsobů omráčení, které jsou z hlediska *welfare* zvířat velmi bolestivé a působí značné utrpení. Mezi ty je nutné zařadit elektrickou vodní lázeň u drůbeže a oxid uhličitý ve vysoké koncentraci u prasat, které jsou stále převládajícími způsoby omračování těchto druhů i přes skutečnost, že EÚBP navrhoval jejich vyřazení před téměř 20 lety. Obě metody jsou označovány za složitě nahraditelné a jejich používání je tak dodnes omlouváno neexistencí efektivních, a přitom ekonomicky dostupných alternativ. Nelze však přehlédnout poměrně malou snahu Unie v hledání alternativ, která posun vpřed bezesporu neurychlila. Zmínit je třeba také usmrcování mláďat samců kuřat ve vaječném průmyslu (a v produkci *foie gras* také mláďat samic kachen), jejichž chov není ekonomicky výnosný, macerací nebo za použití oxidu uhličitého. S rozvojem alternativ, jako je *in-ovo sexing* (čili odhalení pohlaví embrya již ve vejci a následné zastavení inkubace nechtěného embrya ještě před vylíhnutím), se tak tato metoda dostává do stále ostřejšího kontrastu s principem předcházení veškeré zbytečné bolesti, úzkosti a utrpení při usmrcování. Zacházení se zvířaty na jatkách před samotným vykrcením je také poměrně ošemetnou otázkou, a to jak kvůli legalizaci nevhodných praktik manipulace (např. používání elektrických pohaněčů), tak kvůli nedostatečnému veterinárnímu dozoru, na který upozornily audity Komise v některých členských zemích a jenž tak podněcuje diskuse o zavádění kamerových systémů, jejichž úspěšnost je však vesměs podmíněna právě fungujícím veterinárním dozorem. Nakonec je zde také otázka rituálních porážek neboli vykrcení zvířete bez předchozího omráčení, kde se zájem na zajištění dobrých životních podmínek zvířat střetává s náboženskou svobodou menšin, a vytváří tak určité legislativní minové pole. Současná právní úprava však vytvořila právní mezeru, která vede ke zneužívání výjimek provozovateli mimo náboženské účely, a zesiluje tak utrpení zvířat čistě pro ekonomický zisk.

S ohledem na výše zmíněné není překvapivé, že celková úroveň prosazování unijních norem v legislativě na ochranu hospodářských zvířat na úrovni členských států je nevyhovující. Samozřejmě lze v řadě případů vinit přílišnou obecnost pravidel, kdy členské státy (resp. jeho příslušné orgány) nemají zcela jasno v tom, *co* vymáhat (a praxe rozhodně nehovoří ve prospěch principu *in dubio pro animale*), a taktéž nedostatek ukazatelů *welfare* v legislativě, které by jim umožnily lépe monitorovat reálný stav *welfare* zvířat. Avšak značnou roli bude hrát nízká politická vůle a nízká priorita ochrany hospodářských zvířat v porovnání se zájmem o zachování konkurenceschopnosti zemědělců, která nemotivuje celý systém a jeho aktéry k zavádění a aplikaci takových opatření, jež by se zasadily o lepší prosazování unijních pravidel, jako jsou přísnější a častější kontroly či udělování účinných a odrazujících sankcí (přičemž napříč členskými státy panují v tomto ohledu zásadní rozdíly, které problém pouze zesilují). Především oblasti jako např. rutinní krácení oháněk prasat, přeprava zvířat nebo jejich porážka jsou ukázkou selhání prosazování unijního práva jak na úrovni členských států, tak na úrovni EU. Komise má totiž k dispozici účinné prostředky jako řízení o nesplnění povinnosti, avšak volí raději poměrně neefektivní *soft law* nástroje. Dá se říci, že zásadní úspěchy tak EU slaví vesměs pouze tam, kde byl přijat přísný a jednoznačný zákaz určité škodlivé praktiky, na jehož implementaci si Komise také řádně dohlédla (např. zákaz neobohacených klecí pro nosnice, zákaz použití individuálních klecí pro prasnice po čtvrtém týdnu od inseminace, zákaz tradičních klecí pro telata), a u převažující části problematik v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat k žádnému zásadnímu zlepšení nedošlo. Živočišné výrobě je tak v tomto ohledu umožněno nejenom fungovat v jakémsi právním vakuu, především co se týče chovu hospodářských zvířat bez jakýchkoliv specifických standardů chovu, ale dokonce také fungovat mimo stanovené právní mantinely, poukazujíc na jeho určité výsadní postavení v politické sféře vzhledem k ekonomickému významu sektoru.

Na druhou výzkumnou otázku lze odpovědět, že dobré životní podmínky hospodářských zvířat tak, jak je vidí právní předpisy v EU, zcela neodpovídají tomu, co víme o fyziologických a behaviorálních potřebách zvířat díky vědě. Právní předpisy tak nechrání zvířata před intenzivními a dlouhodobými negativními prožitky, včetně těch emočních. Omezí se na to, že zvířata mohou trpět a prožívat bolest, pouze ne „zbytečně“. Nejasnost tohoto principu však vede ke stavu, kdy je jeho výklad téměř neomezený.

Pokud bychom se podívali na to, jaké změny by pomohly současný poměrně ponurý stav zlepšit, nabízí se několik návrhů. Zaprvé je vzhledem k „nepoužitelnosti“ směrnice o ochraně hospodářských zvířat třeba vyzvat k lepší tvorbě právních předpisů, která se zaměří na přesné definice, kvantifikované technické standardy a maximální omezení nejasných pojmů, jež

mohou vést k různým interpretacím, a nejen tím snižovat ochranu zvířat, ale také bránit harmonizaci pravidel napříč Unií. Současné směrnice by tak měly být nahrazeny nařízením, které bude přímo použitelné a pomůže omezit rozdíly v interpretacích právní úpravy a harmonizaci v EU. S požadavkem na větší přesnost je spojena také potřeba přijetí druhově specifických standardů, bez nichž nelze předpokládat výraznější zlepšení úrovně *welfare* jednotlivých druhů (zdůrazňuji přitom především systematické přehlížení farmových ryb).

Změny by však měl dostat také koncept *welfare* zvířat v legislativě. Ten současný je totiž postavený na představě dobré úrovně *welfare* jako absence negativních prožitků, potlačuje však důležitost těch pozitivních. Samozřejmě je nutné zaměřit se na eliminaci řady škodlivých praktik, které jsou dnes v chovech hospodářských zvířat široce rozšířené, avšak větší pozornost by měla být věnována také umožnění pozitivních prožitků, ne pouze omezování bolesti a utrpení. Pokud se zaměříme na pár praktických návrhů na zlepšení legislativy ohledně odstranění nejškodlivějších praktik v chovech, je mezi ně nutné zahrnout klecový chov hospodářských zvířat, rutinní provádění bolestivých úprav vzhledu (a nepodmínění jakýchkoliv takových úprav použitím medikamentů), vazné ustájení, nucený výkrm či chov zvířat pro kožešinu. Je nutné zdůraznit, že to nebude samo o sobě garantovat dobrou úroveň *welfare* zvířat v EU. I přes to mám však za to, že zákaz těchto praktik je prvním a nutným krokem, na nějž by pak měla navazovat další opatření, jako je snižování hustoty osazení, poskytování více místa, pozdější odstav mláďat, poskytování obohacení prostředí nebo přístupu do venkovních prostor či k vodním plochám pro vodní drůbež. Ve vztahu ke šlechtění zvířat je taktéž nutné nastavit určité legislativní limity, jelikož selektivní křížení sice zefektivnilo produkci, ale zároveň má destruktivní následky na zdraví zvířat. Mohu uvést příklad ekologického zemědělství, které tak prakticky činí zavedením minimální délky života u drůbeže, aby byl redukován chov rychle rostoucích kuřat a jiných druhů drůbeže. Je také nutné zmínit, že všechny budoucí změny legislativy by se neměly vztahovat pouze na domácí producenty, ale na všechny dovážené produkty; vedlejším efektem takového opatření by navíc bylo zajištění rovnějších podmínek na unijním trhu.

Pro oblast přepravy a porážky vychází konkrétní návrhy na zlepšení legislativy z problémů identifikovaných výše. Jedná se tak o zákazy těch nejhorších praktik (vývozu živých zvířat, přepravy citlivých skupin zvířat, nejbolestivějších metod omračování, užívání elektrických pohaněčů atd.), zpřísnění standardů (pro délku trvání cesty či teplotních limitů přepravy) a přijetí jasných a podrobných pravidel pro jednotný postup příslušných orgánů (např. při schvalování dopravních prostředků pro přepravu zvířat nebo udělování výjimky z povinnosti omráčit zvíře před porážkou). Na chvíli bych se však zastavila právě u zákazu vývozu živých

zvířat, který považují z hlediska *welfare* zvířat za jednu z předních priorit, na niž by se EU měla zaměřit (spolu s celkovým snížením délky trvání cest). Vycházím zde z jednoduché skutečnosti, a to, že pro zvířata je přeprava stresující, přičemž čím déle trvá, tím větší negativní dopady na ně má. U vývozu živých zvířat je však dalším zásadním problémem fakt, že EU zkrátka není schopna efektivně vymáhat svá pravidla za svými hranicemi. Alternativou poskytující alespoň silnou redukci exportů je striktní limit délky trvání cest stanovený na osm hodin, na který by byla navázána úprava definic tak, aby přeprava po krátkém odpočinku nemohla pokračovat dále a takto „donekonečna“. Jakékoliv podobné zákazy či limitace by však neměly být omezeny pouze pro přepravu za účelem porážky, jelikož i nyní jsou s vysokou pravděpodobností zvířata přepravována jako plemenná, přičemž v místě určení jsou ihned porážena.

Samozřejmě žádná ambiciózní ustanovení nemají smysl bez řádného prosazování. To musí začínat u harmonizace, která alespoň sníží podstatné rozdíly ve vymáhání pravidel mezi členskými státy. Nutné je také posílit a harmonizovat školení osob zúčastněných na chovu, přepravě či porážce zvířat, stejně tak jako příslušných orgánů, jelikož ani ty nejsou vždy schopny správně posoudit, zda podmínky vyhovují požadavkům v právu. Jelikož Komise poměrně často naráží na problém absence dat, měla by být posílena povinnost příslušných orgánů ohledně podávání zpráv Komisi, které by jí poskytly srovnatelná data, a umožnily tak lépe monitorovat prosazování pravidel v členských státech. Tím se vrátíme k problému absence ukazatelů *welfare* v legislativě, především těch zaměřujících se na zvířata samotná (v práci označované jako *animal-based* ukazatele) spíše než na prostředí, ve kterém žijí, či management chovu. Právě ty by totiž měly být systematicky monitorovány, aby tak umožnily lepší sběr dat a zhodnocení toho, jak se úroveň *welfare* hospodářských zvířat proměňuje v čase. Pokud je zjištěno systematické selhávání v prosazování unijní legislativy ze strany některého členského státu, pak je také na Komisi, aby se do budoucna pevněji ujala své role ochránkyně smluv a použila proti takovým státům veškeré dostupné prostředky, které mají potenciál vést ke zlepšení situace, včetně řízení o nesplnění povinnosti. Samozřejmě je nutné vzít v potaz, že řízení je poměrně dost náročné na zdroje a není tak zcela proporcionálním řešením pro jakékoliv porušení povinností vyplývajících pro stát z unijního práva, nicméně v oblasti ochrany hospodářských zvířat najdeme případy takového systematického porušování, u něž by zahájení řízení bylo bezesporu ospravedlnitelné.

Je však nutné zdůraznit následující: všechna výše jmenovaná opatření by neměla být přijímána izolovaně, ale jako součást systémové změny směrem k udržitelnějšímu potravinovému systému, který bude snižovat vysokou míru konzumace živočišných potravin a

nahrazovat ji rostlinnými zdroji, a tím i snižovat intenzitu živočišné výroby a populaci hospodářských zvířat. Důvodů se kromě etiky nabízí více, a to především ochrana klimatu, životního prostředí a veřejného zdraví. Silnější legislativu v oblasti dobrých životních podmínek zvířat by tak měla doplňovat řada opatření, která budou adresovat potravinový systém a přesouvat prostředky od škodlivých praktik v zemědělství směrem k udržitelným, čímž zajistí také odolnější potravinový systém schopný lépe vzdorovat budoucím výzvám, který je méně závislý na zdrojově náročných živočišných potravinách. To by znamenalo mimo jiné podněcovat a propagovat produkci a konzumaci zdravých a udržitelných rostlinných potravin a usnadňovat (či přinejmenším neztěžovat) jejich přístup na trh, a naopak začít v cenách živočišných potravin odrážet jejich externalitu. Kromě toho by součástí mělo být také zvyšování povědomí spotřebitelů o produktech, které si kupují, např. skrze systém označování potravin. V tomto kontextu především ve vztahu k *welfare* zvířat, nicméně relevantní by byla také povinná označení týkající se udržitelnosti produktu; klíčová je zde správně zvolená metodika, která nebude sklouzávat k *welfare*- či *greenwashingu*. Základním stavebním kamenem této systémové změny je bezesporu Společná zemědělská politika (resp. ve vztahu k akvakultuře Společná rybářská politika) a sekundárně také propagace zemědělských výrobků, zmínit se však dají také veřejné zakázky. Na národní úrovni jsou pak zásadní také národní dotace a roli by mohla navíc hrát daňová politika (např. snížení daně z přidané hodnoty na udržitelnější alternativy živočišných potravin, popř. její zvýšení na živočišné produkty). Koncepční, administrativní a ekonomické nástroje tak potřebují sjednotit pod stejným cílem, který přetransformuje zemědělství k jeho udržitelnější formě, přičemž dobrou úroveň *welfare* zvířat považují za integrální součást udržitelnosti a nepochybuji o tom, že jeho role v tomto konceptu bude do budoucna pouze sílit. Zvláště pokud vezmeme v potaz, že nelze efektivně adresovat problém klimatické změny bez toho, aniž bychom adresovali živočišnou výrobu a zprostředkovaně i *welfare* zvířat v ní.

Na třetí výzkumnou otázku tedy mohu stručně odpovědět tak, že právní úprava musí být vystavěna na odlišném konceptu toho, co vlastně považuje za dobrou úroveň welfare zvířat. Zákazy těch praktik, které zcela zřejmě způsobují „zbytečné utrpení“, musí být doplněny o ustanovení garantující zvířatům pozitivní prožitky skrze naplňování jejich etologických potřeb. Dobré úrovně welfare však nelze dosáhnout ve vakuu pouhou změnou legislativy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat, ale musí být součástí širší systémové změny potravinového systému.

Nelze pochybovat o tom, že v právní ochraně hospodářských zvířat je EU na světové špičce, avšak to nám také dává určitou představu o tom, jak nízký vlastně světový standard je. Jak tato

práce ilustruje, Evropskou unii totiž čeká v oblasti dobrých životních podmínek hospodářských zvířat ještě spousta práce. Prvním zásadním krokem je předložení návrhů pro revizi všech sedmi v této práci probraných právních předpisů, jež se očekává na podzim 2023. Legislativní proces by mohl být ukončen do konce roku 2024, avšak to jsou zatím pouze hrubé odhady. Jak rozsáhlé budou přijaté změny, zatím nelze říci, a to také vzhledem k faktu, že v průběhu legislativního procesu dojde ke změně složení Evropského parlamentu v návaznosti na volby v červnu 2024. Doufám však, že i při změně určitých ustanovení tato práce nadále poslouží k poskytnutí obecného přehledu o tom, proč a jak Evropská unie hospodářská zvířata chrání a jak se tato ochrana vyvíjela v průběhu času.

Práce bohužel nemohla věnovat více pozornosti zmíněné systémové změně, na kterou v závěru upozorňuji, jednotlivým opatřením, jež by mohla být přijata v rámci ní, či jejich socioekonomickým dopadům. Očekávám však, že symbiotický vztah silnější legislativy na ochranu hospodářských zvířat a opatření s cílem dosáhnout udržitelnějšího potravinového systému bude stále intenzivněji zkoumán a nabude většího významu také ve sféře politiky. Je nutné zdůraznit, že zásadní změna našeho potravinového systému, a tím přeneseně také zacházení s hospodářskými zvířaty, si žádá participaci všech aktérů – kromě zákonodárců a podniků v oblasti zemědělství a potravinářství jsou to tedy nevyhnutelně i spotřebitelé. To však vyžaduje také zvýšení jejich informovanosti o současném potravinovém systému a jeho dopadech na *welfare* zvířat, životní prostředí a lidské zdraví a zajištění toho, aby etičtější a ekologičtější alternativy byly také jednoduše dostupné a ideálně i cenově výhodnější.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Požadavky na chov zvířat v ekologickém zemědělství

Příloha č. 2: Obrázková příloha

Příloha č. 1: Požadavky na chov zvířat v ekologickém zemědělství

Tato příloha nabízí detailnější vhled do právní úpravy chovu zvířat v ekologickém zemědělství, konkrétně nařízení o ekologickém zemědělství a prováděcího nařízení k nařízení o ekologickém zemědělství (viz podkapitulu 2.2.2). Nejedná se o vyčerpávající výklad, nicméně nabízí základní přehled, který umožní úpravu srovnat se standardy konvenčního chovu zvířat probírané v této práci.

OBEČNÉ POŽADAVKY	
Bolestivé úpravy vzhledu	Určité zákroky jsou limitovány, ale povoleny. Příslušný orgán může povolit krácení ocasů ovcí a zkracování zobáků (obojí během prvních tří dnů života) a odnímání rohů a odstraňování rohových pučnic; v jednotlivých případech, pouze pokud tyto zákroky zlepšují zdraví, životní podmínky či hygienu hospodářských zvířat nebo pokud by jinak byla ohrožena bezpečnost pracovníků. Utrpení je snižováno použitím vhodných anestetik nebo analgetik. Fyzická kastrace je povolena, ale podmíněna užitím anestetik nebo analgetik.
Klecový chov	U žádného druhu hospodářských zvířat se k jejich chovu nesmí používat klece nebo boxy. Pokud jsou hospodářská zvířata z veterinárních důvodů ošetřována samostatně, musejí být držena v prostorách s pevnou podlahou a musí jim být poskytnuta sláma nebo vhodná podestýlka. Dané zvíře musí být schopno jednoduše se otočit a natažené si pohodlně lehnout.
Vazné ustájení	Obecně zakázáno, ale možné u jednotlivých zvířat na omezenou dobu, je-li to odůvodněno z veterinárního hlediska. Lze povolit příslušným orgánem v zemědělských podnicích s maximálně 50 zvířaty.
Přístup k venkovním prostorám	Hospodářská zvířata mají mít stálý přístup na otevřená prostranství umožňující zvířatům pohyb, nejlépe na pastviny, kdykoli to povětrnostní a podnební podmínky a stav půdy dovolí, ledaže jsou na základě právních předpisů Unie uložena omezení a povinnosti týkající se ochrany zdraví lidí a zvířat. Drůbež má přístup na otevřené prostranství alespoň po dobu jedné třetiny svého života.

Krmení	Krmivo pro hospodářská zvířata se získává v první řadě ze zemědělského podniku, kde jsou zvířata chována nebo z ekologických produkčních jednotek či produkčních jednotek v přechodném období jiného podniku ve stejném regionu. Geneticky modifikované krmivo není povoleno. Hospodářská zvířata s výjimkou včel, prasat a drůbeže mají stálý přístup na pastvu, pokud to podmínky umožňují, nebo k objemnému krmivu.
Plemenitba	Upřednostňují se plemena nebo linie vyznačující se vysokým stupněm genetické rozmanitosti, schopností zvířat přizpůsobit se místním podmínkám, jejich plemennou hodnotou, dlouhověkostí, vitalitou a odolností vůči nakažám nebo zdravotním problémům, a to aniž by to zhoršilo jejich dobré životní podmínky. Kromě toho jsou plemena nebo linie zvířat vybírány tak, aby se předešlo určitým nakažám nebo zdravotním problémům, které se obzvláště vyskytují u některých plemen nebo linií používaných v intenzivním chovu, jako je stresový syndrom prasat, syndrom náhlého úhynu, samovolné potraty a komplikované porody vyžadující císařský řez. Přednost se dává původním plemenům a liniím.
DRŮBEŽ	
Ustájení	Nejméně jedna třetina podlahové plochy je pevná, a tvoří ji tedy roštová podlážka nebo mřížová konstrukce, a je pokryta podestýlkou, jako je sláma, dřevěné hobliny, písek nebo rašelina.
Obohacení prostředí	Poskytnuta mají být hnízda a hřady pro nosnice a rodičovská hejna, hřady nebo vyvýšené sezení nebo obojí pro kuřice, kohouty bratry, kuřata chovaná na maso, kapouny, pulardy, krůty a perličky.
Velikost hejna	Pro drůbežárny rozdělené do samostatných oddílů za účelem chovu více hejn platí následující maximální velikosti hejn v jednotlivých oddílech drůbežárny: 3 000 nosnic, 10 000 kuřic, 4 800 kuřat chovaných na maso (<i>Gallus gallus</i>), 3 000 rodičovských jedinců druhu (<i>Gallus gallus</i>), 2 500 kapounů, 4 000 pulardů, 2 500 krůt, 2 500 hus, 3 200 samců nebo 4 000 samic kachny pekingské, pižmové nebo mulard, 5 200 perliček.
Hustota osazení	Pro rodičovská hejna (<i>Gallus gallus</i>) a nosnice max 6 jedinců na m² využitelné vnitřní plochy a 4 m² venkovní plochy na jedince; pro kuřata chovaná na maso 21 kg živé váhy na m² využitelné vnitřní plochy a 4 m² venkovní plochy na jedince; pro krůty 21 kg živé váhy na m² využitelné vnitřní plochy a 10 m² venkovní plochy na jedince; pro husy 21 kg živé váhy na m² využitelné vnitřní plochy a 15 m² venkovní plochy na jedince; pro kachny pekingské, pižmové a mulard 21 kg živé váhy na m² využitelné vnitřní plochy a 4,5 m² venkovní plochy na jedince.

Světlo	Denní světlo může být doplněno o umělé s cílem zajistit maximálně šestnáct hodin světla denně, přičemž je zajištěna souvislá doba nočního klidu bez umělého světla o délce nejméně osmi hodin.
Přístup na otevřená prostranství	Drůbež musí mít přístup na otevřená prostranství, která pro ně musí být lákavá a všem ptákům plně přístupná. Otevřená prostranství pro drůbež jsou převážně pokryta vegetací, kterou tvoří různé rostliny. Otevřená prostranství mohou být částečně zastřešená, kryté výběhy se za otevřená prostranství ale nepovažují. V případě uložení omezení a povinnosti týkající se ochrany zdraví lidí a zvířat na základě předpisů Unie však lze u plemenné drůbeže a kuřic mladších 18 týdnů považovat za otevřená prostranství také kryté výběhy, které jsou v těchto případech vybaveny bariérou z drátěného pletiva zabráňující přítomnosti ostatních ptáků.
Přístup k vodě pro vodní drůbež	Vodní ptactvo má v zájmu uspokojení druhově specifických potřeb a požadavků na dobré životní podmínky přístup k tekoucí vodě, rybníku, jezeru nebo tůni vždy, kdy to povětrnostní a hygienické podmínky dovolují. Pokud takový přístup povětrnostní podmínky nedovolují, má přístup k vodě, která ptákům umožňuje ponořit hlavu, aby si mohli čistit peří.
Krmení	Do denní krmné dávky se přidává objemné, čerstvé, sušené nebo silážované krmivo (nespecifikováno kolik).
Nucený výkrm	Nucený výkrm je zakázán.
Škubání peří	Škubání živé drůbeže je zakázáno.
Rychle rostoucí plemena	S cílem předejít využívání intenzivních metod chovu se drůbež buď chová až do dosažení minimálního věku, nebo pochází z linií drůbeže s pomalým růstem přizpůsobených venkovním podmínkám. Pokud zemědělec nevyužívá linie drůbeže s pomalým růstem, činí minimální věk při porážce 81 dnů u kuřat, 150 dnů u kapounů, 49 dnů u kachen pekingských, 70 dnů u kachen pižmových, 84 dnů u samců kachen pižmových, 92 dnů u kachen křížených mulard, 94 dnů u perliček, 140 dnů u kroců a hus a 100 dnů u krůt.
PRASATA	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní/odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým

	suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu. Vždy musí být k dispozici dostatečně velký prostor k odpočinku vystlaný slámou, kde si všechna prasata v kotci mohou zároveň lehnout při zabrání největší plochy. Alespoň polovina minimální rozlohy vnitřní a venkovní plochy sestává z pevné konstrukce (ne roštová podlážka nebo mřížová konstrukce).
Ustájení pro březí a kojící prasnice	Prasnice se chovají ve skupinách, kromě období konce březosti a období kojení, kdy musí mít prasnice možnost se ve svém kotci volně pohybovat a její pohyb je omezován pouze po krátkou dobu. Prasnicím je několik dní před očekávaným porodem zajištěno dostatečné množství slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu, aby si mohly vybudovat hnízdo.
Minimální výměra ploch	Rozlišeno podle kategorií (prasnice se selaty do odstavení, prasata na výkrm, chovné samice a chovní samci). Např. pro prasnici se selaty 7,5 m² uvnitř a 2,5 m² venku, u prasat na výkrm 0,6-1,5 m² uvnitř a 0,4-1,2 m² venku (podle váhy).
Minimální věk při odstavu mláďat	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 40 dnů po narození.
Obohacení prostředí	Oblasti volného pohybu umožňují prasatům kálet a rýt. Pro účely rytí mohou být použity různé substráty.
Přístup na otevřená prostranství	Prasata mají mít přístup na otevřená prostranství, která pro ně musí být lákavá. Pokud je to možné, dává se přednost plochám se stromy nebo lesům.
Krmení	Do denní krmné dávky se přidává objemné, čerstvé, sušené nebo silážované krmivo (nespecifikováno kolik).
SKOT	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní či odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu.

	Alespoň polovina minimální rozlohy vnitřní plochy je tvořena pevnou konstrukcí, a tvoří ji tedy roštová podlážka nebo mřížová konstrukce.
Ustájení telat	Je zakázáno ustájení telat starších jednoho týdne v jednotlivých boxech, pokud se nejedná o jednotlivá zvířata a o omezenou dobu, je-li to odůvodněno z veterinárního hlediska. Pokud jsou telata z veterinárních důvodů ošetřována samostatně, musejí být držena v prostorách s pevnou podlahou a musí jim být poskytnuta slaměná podestýlka. Dané zvíře musí být schopno jednoduše se otočit a natažené si pohodlně lehnout.
Minimální věk při odstavení telat	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 90 dnů po narození.
Přístup na pastvinu	Zvířata mají přístup na pastvinu, kdykoli to podmínky dovolí. Bez ohledu předchozí bod mají býci starší jednoho roku přístup na pastvinu nebo na otevřené prostranství.
Minimální výměra ploch	Rozlišeno podle váhy a dále zvláště pro dojnice a plemenné býky. Např. pro dojnici je to 6 m ² uvnitř a 4,5 m ² venku, pro tele do 100 kg váhy 1,5 m ² uvnitř a 1,1 m ² venku.
Krmení	Nejméně 60 % sušiny v denní krmné dávce pochází z objemného, čerstvého, sušeného nebo silážovaného krmiva. Tento procentní podíl je možné snížit na 50 % u zvířat chovaných k produkci mléka, a to na maximální dobu tří měsíců na začátku laktace. Zvířata nesmí být chována za podmínek nebo s výživou, které by mohly způsobit chudokrevnost.
KRÁLÍCI	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní či odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu. Vnitřní plocha v pevných a pojízdných zařízeních se koncipuje tak, aby její výška umožňovala všem králíkům stát se vztyčenýma ušima.
Obohacení prostředí	Králíci mají k dispozici kryté přístřešky se zatemněnými úkryty, venkovní výběh s vegetací, vyvýšenou vnitřní nebo venkovní plochu, na níž mohou sedět, a materiál ke stavbě hnízda pro všechny samice s mláďaty. Venkovní plocha má poskytovat materiály, které králíkům umožňují hlodání.

Skupinové ustájení	Králíci se chovají ve skupinách. Samci a březí a reprodukčně aktivní samice mohou být odděleni od skupiny ze zvláštních důvodů dobrých životních podmínek zvířat a na omezenou dobu, pokud mohou udržovat oční kontakt s jinými králíky.
Minimální věk při odstavu mláďat	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 42 dnů po narození.
Přístup na pastvinu	Králíci mají přístup na pastvinu, kdykoli to podmínky dovolí.
Minimální výměra ploch	Rozlišeno podle pevných a mobilních zařízení a podle kategorie králíků (březí a reprodukčně aktivní samice, kojící samice s mláďaty, králíci na výkrm a dospělí samci). Pro králíka na výkrm je to 0,15-0,2 m ² uvnitř a 0,4-0,5 m ² venku, pro kojící samici s mláďaty 0,6-0,72 m ² uvnitř (podle váhy samice) a 2,5 m ² venku.
Krmení	Pokud množství trávy není dostatečné, je k dispozici krmivo obsahující vlákninu, jako je sláma nebo seno. Píce tvoří nejméně 60 % stravy.
OVCE	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní či odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu. Alespoň polovina minimální rozlohy vnitřní plochy je tvořena pevnou konstrukcí, a netvoří ji tedy roštová podlážka nebo mřížová konstrukce.
Minimální věk při odstavení	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 45 dnů po narození.
Přístup na pastvinu	Zvířata mají přístup na pastvinu, kdykoli to podmínky dovolí.
Minimální výměra ploch	Rozlišeno na ovce a jehňata. Pro ovci 1,5 m ² uvnitř a 2,5 m ² venku, pro jehně 0,35 m ² uvnitř a 0,5 m ² venku.

Krmení	Nejméně 60 % sušiny v denní krmné dávce pochází z objemného, čerstvého, sušeného nebo silážovaného krmiva. Lze snížit na 50 % u zvířat chovaných na mléko na maximálně tři měsíce na začátku laktace.
KOZY	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní či odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu. Alespoň polovina minimální rozlohy vnitřní plochy je tvořena pevnou konstrukcí, a netvoří ji tedy roštová podlážka nebo mřížová konstrukce.
Minimální věk při odstavení	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 45 dnů po narození.
Přístup na pastvinu	Zvířata mají přístup na pastvinu, kdykoli to podmínky dovolí.
Minimální výměra ploch	Rozlišeno na kozy a kůzlata. Pro kozu 1,5 m ² uvnitř a 2,5 m ² venku, pro kůzle 0,35 m ² uvnitř a 0,5 m ² venku.
Krmení	Nejméně 60 % sušiny v denní krmné dávce pochází z objemného, čerstvého, sušeného nebo silážovaného krmiva. Lze snížit na 50 % u zvířat chovaných na mléko na maximálně tři měsíce na začátku laktace.
KOŇOVITÍ	
Ustájení	Prostory pro ustájení jsou vybaveny pohodlným, čistým a suchým prostorem na spaní či odpočinek o dostatečné rozloze, který je tvořen pevnou konstrukcí bez roštů. Prostor k odpočinku je vybaven dostatečně velkým suchým místem ke spaní, které je pokryto podestýlkou. Podestýlka sestává ze slámy nebo jiného vhodného přírodního materiálu. Alespoň polovina minimální rozlohy vnitřní plochy je tvořena pevnou konstrukcí, a netvoří ji tedy roštová podlážka nebo mřížová konstrukce.
Minimální věk při odstavení	Minimální období pro krmení sajících selat přednostně mateřským mlékem činí 90 dnů po narození.

Přístup na pastvinu	Zvířata mají přístup na pastvinu, kdykoli to podmínky dovolí.
Minimální výměra ploch	Podle váhy 1,5 až 5 m ² (max. však 1 m ² na 100 kg) uvnitř, 1,1 m ² až 3,7 m ² (max. však 0,75 m ² na 100 kg) venku.
Krmení	Nejméně 60 % sušiny v denní krmné dávce pochází z objemného, čerstvého, sušeného nebo silážovaného krmiva. Lze snížit na 50 % u zvířat chovaných na mléko na maximálně tři měsíce na začátku laktace.
RYBY	
Zdraví	Prevence nález je založena na udržování optimálních podmínek skrze vhodné umístění, přičemž se vezmou v úvahu druhové požadavky na dobrou jakost vody, průtok a výměnu vody, optimální strukturu zemědělských podniků, použití osvědčených chovatelských postupů a postupů řízení, včetně pravidelného čištění a dezinfekce prostor, vysoce jakostního krmiva, odpovídající intenzity chovu a výběr plemena a linie. Nákazy se léčí okamžitě, aby se zabránilo utrpení zvířete. V nutných případech je možné použít chemicky syntetizované alopatické veterinární léčivé přípravky včetně antibiotik.
Prostředí	Uzavřená recirkulační akvakulturní zařízení pro živočišnou výrobu jsou zakázána s výjimkou líhni a odchovných zařízení a zařízení pro produkci druhů organismů používaných v ekologických chovech jako krmivo. Umělé ohřívání nebo chlazení vody je povoleno pouze v líhních a odchovných zařízeních, ale ve všech fázích produkce je možno používat přírodní vodu z vrtů. Ryby musí být chovány v předepsané hustotě osazení, ve vodě o dobré jakosti s přiměřeným průtokem a výměnou vody, dostatečným nasycením kyslíkem a ve vhodných tepelných a světelných podmínkách (maximálně 14 hodin, ledaže je to nezbytné k reprodukčním účelům).
Hustota osazení	Maximální hustota osazení je stanovena pro např. pro lososovité, treskovité, morčáka evropského, mořana zlatého, jesetera, kaprovité a další.
Manipulace	Manipulování se omezí na minimum a je prováděno s maximální péčí. Používají se vhodné postupy a vybavení. S generačními jedinci se zachází způsobem, který minimalizuje fyzické poškození a stres, případně s použitím anestézie. Třídění živočichů se omezí na minimum a používá se, pouze je-li to nutné k zajištění dobrých životních podmínek ryb.

Příloha č. 2: Obrázková příloha

Tato příloha je vizuálním doplněním textu disertační práce. Jejím účelem je poskytnout lepší představu o typických podmínkách, ve kterých jsou chována zvířata v Evropské unii, a praktikách, kterým jsou podrobována, jež byly probrány v této práci. Všechny fotografie byly pořízeny na území EU a za účinnosti současné právní úpravy. Musím taktéž zdůraznit, že se nejedná o marginální systémy chovu nebo praktiky, které by měly zkreslovat pohled na živočišnou výrobu v EU; fotografie poskytují aktuální obraz o úrovni *welfare* hospodářských zvířat v EU. Děkuji tímto autorům za možnost použít jejich fotografie.

Upozorňuji, že fotografie zachycují hrubé zacházení se zvířaty.

Obrázek č. 1: Nosnice v tzv. obohacených klecích. Polsko, 2019. Autor: humancruelties.org

Obrázek č. 2: Kuře chované na maso neschopné pohybu vlivem rapidního růstu svalů. Itálie, 2021. Autor: Stefano Belacchi, We Animals Media.

Obrázek č. 3: Rozmnožovací chov kuřat. Množství podávaného krmiva je u těchto ptáků silně redukováno, což vede k chronickému pocitu hladu. Polsko, 2020. Autor: humancruelties.org

Obrázek č. 4: Intenzivní chov kuřat na maso. S tím, jak kuřata rostou, se rapidně zmenšuje prostor na jednotlivce. Slovensko, 2022. Autorka: Zuzana Mitošinková

Obrázek č. 5: Nucený výkrm drůbeže pro *foei gras*. Zvířata jsou za tím účelem držena v těsných klecích. Španělsko, 2011. Autor: Luis Tato, We Animals Media.

Obrázek č. 6: Intenzivní chov krůt. Itálie, 2016. Autor: Stefano Belacchi, We Animals Media

Obrázek č. 7: Sele podstupuje krácení oháňky. Polsko, 2020. Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 8: Sele podstupuje kastraci. Polsko, 2020. Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 9: Sele podstupuje broušení zubů. Polsko, 2020. Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 10: Prasnice v individuálních klecích, kde prožívají první čtyři týdny březosti. Polsko, 2020. Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 11: Prasnice se selaty v porodních klecích žijící na roštových podlahách. Itálie, 2015. Autorka: Jo-Anne McArthur, We Animals Media

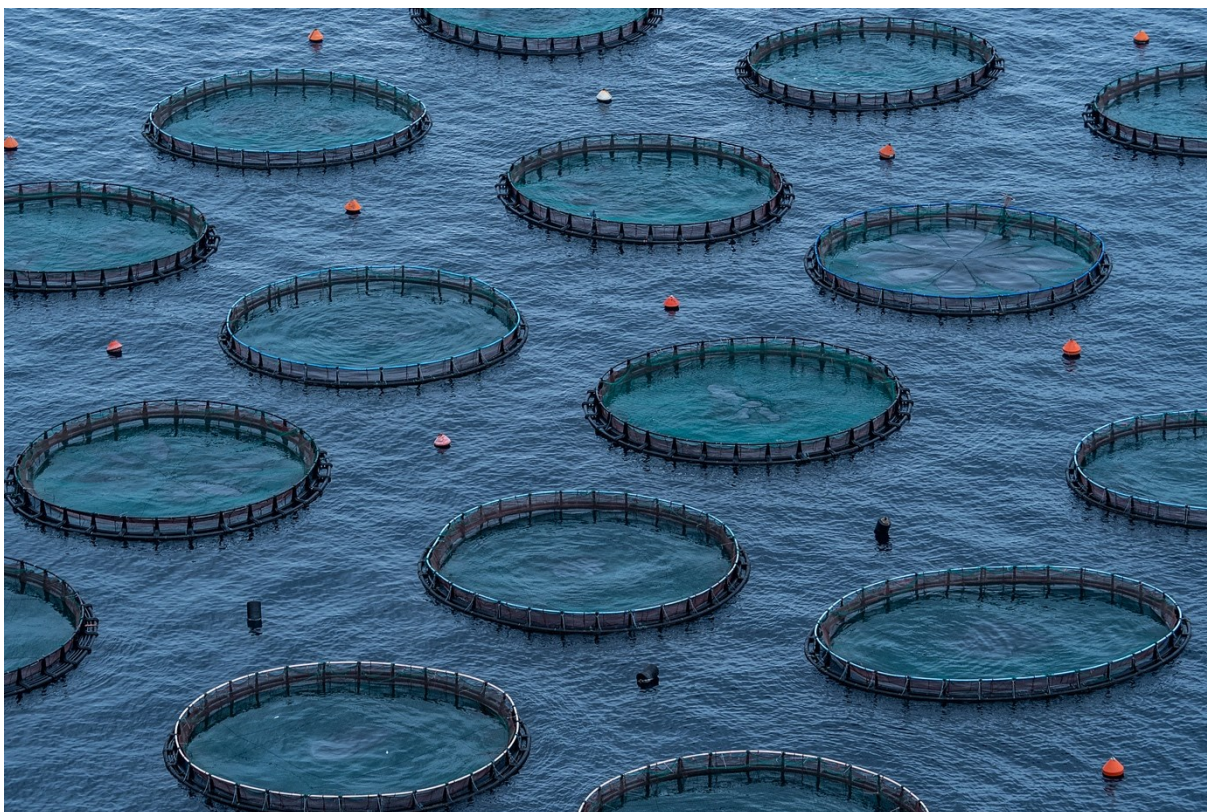
Obrázek č. 12: Telata v individuálních kotcích. Zde většina telat stráví prvních osm týdnů života. Slovensko, 2022. Autorka: Zuzana Mitošinková

Obrázek č. 13: Vazné ustájení dojnic. Česká republika, 2022. Autorka: Zuzana Mitošinková

Obrázek č. 14: Králíci chováni v holých klecích nad hromadou exkrementů. Španělsko, 2013.
Jo-Anne McArthur, We Animals Media

Obrázek č. 15: Farmový chov ryb v klecích na moři. Řecko, 2020. Autorka: Selene Magnolia, We Animals Media

Obrázek č. 16: Liška v holé kleci vyšlechtěná na několikanásobek přirozené váhy. Finsko, 2017. Autor: Oikeutta eläimille

Obrázek č. 17: Norci chováni na kožešinové farmě v holých a těsných klecích. Polsko, 2019.
Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 18: Přeprava nosnic na konci produkčního cyklu z Nizozemska na jatka v Polsku.
Polsko, 2021. Autor: humancruelties.org

Obrázek č. 19: *Sexing* (určování pohlaví) vylíhnutých kuřat nosného typu. Samečci budou po tomto procesu usmrceni. Polsko, 2020. Autor: Andrew Skowron, We Animals Media

Obrázek č. 20: Kuřata vzpírající se při zavěšení před ponořením do elektrizované vodní lázně. Polsko, 2022. Autor: humancruelties.org

Seznam použitých zdrojů

Monografie

- Ahola, L.K., Huuki, H., Hovland, A.L., Koistinen, T. and Mononen, J. (2012). *WelFur –foxes: the inter-observer reliability of the WelFur health measures, and the prevalence of health disorders on fox farms during the growth period*, str. 441-447. In: P.F. Larson et al. (2012) Proceedings of the Xth International Scientific Congress in fur animal production. Wageningen, Wageningen Academic Publishers. ISBN 9086862055.
- Appleby, M. C. (2003). *The EU Ban on Battery Cages: History and Prospects*. In: Salem, D. J., Rowan, A. N. The state of the animals II: 2003. Washington, DC, Humane Society Press, str. str. 159-174. ISBN 9780965894272.
- Balcombe, J. (2017). *What Fish Knows: The Inner Lives of Our Underwater Cousins*. New York, Scientific American / Farrar, Straus and Giroux, 304 stran. ISBN 978-0374537098.
- Bartušková Večlová, B., Moravcová, L. (2016). *Praxe ochrany zvířat v ČR z pohledu ochranářských hnutí*. In: Müllerová, H., Černý, D., Doležal, A. a kol. Kapitoly o právech zvířat: „My a oni“ z pohledu filosofie, etiky, biologie a práva. Praha, Academia, str. 705-723. ISBN 978-80-200-2601-9.
- Bermudez, A.J., Stewart-Brown, B. (2003). *Disease prevention and diagnosis*. In: Saif, Y.M. et al.(eds). Diseases of Poultry, 11th Edition. Iowa, Blackwell Publishing Professional, str. 5-42. ISBN 978-0813804231.
- Blockmans, S., Russack, S. (2019). *Direct Democracy in the EU: The Myth of a Citizen's Union*. London, Rowman & Littlefield International, 468 stran. ISBN 978-1-78660-997-7.
- Blokhuis, H.J. et al. (2013). *Improving farm animal welfare: Science and society working together: the Welfare Quality approach*. Wageningen, Wageningen Academic Publishers, 232 stran. ISBN 978-90-8686-216-0.
- Breggin, L., Myers, B. (2020). *Tackling the Problem of CAFOs and Climate Change: A New Path to Improved Animal Welfare?* In: Abate, R.S. What Can Animal Law Learn From Environmental Law. Washington, DC, Environmental Law Institute, str. 371-407. ISBN 978-58576-225-5.
- Damohorský, M. a kol. (2010). *Právo životního prostředí (3. vydání)*. Praha, C. H. Beck, 680 stran. ISBN 978-80-7400-338-7.

- Damohorský, M. a kol. (2015). *Zemědělské právo*. Plzeň, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 226 stran. ISBN 978-80-7380-584-5.
- Dominiek, M. et al. (2011). *Artificial Insemination in Pigs*. In: M. Manafi (ed.) (2001). *Artificial Insemination in Farm Animals*. London, IntechOpen, str. 79-94. ISBN 978-953-307-312-5.
- FAO, UNDP, UNEP (2021). *A multi-billion-dollar opportunity – Repurposing agricultural support to transform food systems*. Rome, Italy: FAO, UNDP, and UNEP, 189 stran. ISBN 978-92-5-134917-5.
- Favre, D.S. (2008). *Animal Law: Welfare, Interests and Rights*. Boston, Aspen Publishers, 495 stran. ISBN 978-0735573123.
- Fraser, A.F., Broom, D.M. (1997) *Farm animal behaviour and welfare (3rd ed)*. Wallingford, England, CAB International, 437 stran. ISBN 9780851991603.
- Hardacre, A., Akse, E. (2015). *How the EU Institutions Work and... How to Work with the EU Institutions*. London, John Harper Publishing, 370 stran. ISBN 978-0-9929748-8-6.
- Ladewig, J., von Borell, E.V. (1988). *Ethological methods alone are not sufficient to measure the impact of environment on animal health and animal well-being*. In: Unshelm, J. et al. *Proceedings of the International Congress on Applied Ethology in Farm Animal*. Skara, Sweden, str. 95–102. ISBN 9783784317700.
- Müllerová, H., Stejskal, V. (2013). *Ochrana zvířat v právu*. Praha, Academia, 492 stran. ISBN 978-80-200-2317-9.
- Nicol, C.J. et al. (2017). *Farmed Bird Welfare Science Review*. Melbourne, Department of Economic Development, Jobs, Transport and Resources. 321 stran. ISBN 978-1-925629-84-2.
- Riaz, M. N., Muhammad M. C. (2019) *Handbook of halal food production*. Boca Raton,, Florida, CRC Press. ISBN 9781498709712.
- Stevenson, P. (2009). *European and International Legislation: A Way Forward for the Protection of Farm Animals?* In: Sankoff & White. *Animal Law in Australasia*. Sydney, Federation Press, str. 307–332. ISBN 978-1862877191.
- Sykes, K. (2021). *Animal Welfare and International Trade Law: The Impact of the WTO Seal Case*. Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited, 224 stran. ISBN 9781839109799.

- Walton, L., Jaiven, K.K. (2020). *Regulating Concentrated Animal Feeding Operations for the Well-Being of Farm Animals, Consumers, and the Environment*. In: Abate, R.S. What Can Animal Law Learn From Environmental Law. Washington, DC, Environmental Law Institute, str. 205-235. ISBN 978-58576-225-5.
- World Organisation For Animal Health (2019). *Aquatic Animal Health Code*. 22nd edition, Paris, France. ISBN 978-92-95108-96-7.
- World Organisation for Animal Health (2019). *Terrestrial Animal Health Code*. 28th edition, Paris, France. ISBN 978-92-95108-85-1.

Články v odborných časopisech

- Arechavala-Lopez, P., Cabrera-Álvarez, M.J., Maia, C.M., Saraiva, J.L. (2021). *Environmental enrichment in fish aquaculture: A review of fundamental and practical aspects*. Reviews in Aquaculture, 14(2), str. 704-728. ISSN 1753-5131. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/raq.12620>.
- Atkinson, S., Velarde, A., Algers, B. (2013). *Assessment of stun quality at commercial slaughter in cattle shot with captive bolt*. Animal Welfare, 22, str. 473–81. ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.22.4.473>.
- Atkinson, S., Velarde, A. (2012). *Assessing pig welfare at stunning in Swedish commercial abattoirs using CO2 group-stun methods*. Animal Welfare, 21, str. 487-495, ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.21.4.487>.
- Axelsson, H.M.K, Aldén, E., Lidfors, L. (2009). *Behaviour in female mink housed in enriched standard cages during winter*, Applied Animal Behaviour Science, 121(3–4), str. 222-229. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.09.013>.
- Bailie, C.L., Ball, M.E.E., O'Connell, N.E. (2013). *Influence of the provision of natural light and straw bales on activity levels and leg health in commercial broiler chickens*. Animal, 7(4), str. 618-626. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731112002108>.
- Bailie, C.L., Ijichi, C., O'Connell, N.E. (2018). *Effects of stocking density and string provision on welfare-related measures in commercial broiler chickens in windowed houses*. Poultry Science, 97(5), str. 1503-1510. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pey026>.

- Bayram, A., Özkan, S. (2010). *Effects of a 16-hour light, 8-hour dark lighting schedule on behavioral traits and performance in male broiler chickens*. Journal of Applied Poultry Research, 19(3), str. 263-273. ISSN 1056-6171. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/japr.2009-00026>.
- Bjørkdahl, K., & Syse, K. V. L. (2021). *Welfare Washing: Disseminating Disinformation in Meat Marketing*. Society & Animals. 1-19. ISSN: 1568-5306. Dostupné z: <https://doi.org/10.1163/15685306-BJA10032>.
- Boissy, A. & et al. (2007). *Assessment of Positive Emotions in Animals to Improve Their Welfare*. Physiology & behavior, 92, str. 375-97. ISSN 0031-9384. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2007.02.003>.
- Botreau, R., et al. (2007). *Aggregation of measures to produce an overall assessment of animal welfare. Part 2: analysis of constraints*. Animal, 1(8), 1188-1197. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731107000547>.
- Boulton, A.C., Rushton, J., Wathes, D.C. (2017). *An empirical analysis of the cost of rearing dairy heifers from birth to first calving and the time taken to repay these costs*. Animal, 11(8), str. 1372-1380. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731117000064>.
- Bracke, M.B.M (2011). *Review of wallowing in pigs: Description of the behaviour and its motivational basis*. Applied Animal Behaviour Science, 132 (1–2). ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2011.01.002>.
- Brown, C. (2014). *Fish intelligence, sentience and ethics*. Animal Cognition, 18(1), str. 1-17. ISSN 1435-9456. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s10071-014-0761-0>.
- Casoni, D. et al. (2019). *Can disbudding of calves (one versus four weeks of age) induce chronic pain?*. Physiology & Behavior, 199, str. 47-55. ISSN 0031-9384. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.physbeh.2018.11.010>.
- Chatellier, V. (2021). *Review: International trade in animal products and the place of the European Union: main trends over the last 20 years*. Animal, 15(1), 100289. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100289>.
- Corion, M. et al. (2022). *In ovo sexing of eggs from brown breeds with a gender-specific color using visible-near-infrared spectroscopy: effect of incubation day and measurement configuration*. Poultry Science, 101(5). ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psj.2022.101782>.

- Costa, J.H.C., von Keyserlingk, M.A.G., Weary, D.M. (2016). *Invited review: Effects of group housing of dairy calves on behavior, cognition, performance, and health*. *Journal of Dairy Science*, 99(4), str. 2453-2467. ISSN 0022-0302. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2015-10144>.
- Coton, J. et al. (2019). *Feather pecking in laying hens housed in free-range or furnished-cage systems on French farms*. *British Poultry Science*, 60(6), str. 617-627. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668.2019.1639137>.
- Cozzi, G. et al. (2015). *Dehorning of cattle in the EU Member States: A quantitative survey of the current practices*. *Livestock Science*, 179, str. 4-11. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.05.011>.
- Crump, A., Jenkins, K., Bethell, E.J. et al. (2021). *Optimism and pasture access in dairy cows*. *Scientific Reports* 11, 4882. ISSN 2045-2322. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41598-021-84371-x>.
- Dahl-Pedersen, K., Herskin, M. S., Houe, H., Thomsen, P. T. (2018). *A descriptive study of the clinical condition of cull dairy cows before transport to slaughter*. *Livestock Science*, 218, 108-113. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2018.11.001>.
- Dahl-Pedersen, K., Herskin, M. S., Houe, H., Thomsen, P. T (2018). *Risk Factors for Deterioration of the Clinical Condition of Cull Dairy Cows During Transport to Slaughter*. *Frontiers in Veterinary Science*, 5. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00297>.
- Dawkins, M. a Hardie, S. (1989). *Space needs of lying hens*. *British Poultry Science*, 30 (2), str. 413–416. ISSN: 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668908417163>.
- Dawson, L.C. et al. (2021). *In pursuit of a better broiler: a comparison of the inactivity, behavior, and enrichment use of fast- and slower growing broiler chickens*. *Poultry Science*, 100(12), 101451. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psj.2021.101451>.
- De Briyne, N., Berg, C., Blaha, T. et al. (2018). *Phasing out pig tail docking in the EU - present state, challenges and possibilities*. *Porc Health Manag* 4, 27. ISSN: 2055-5660 [online][cit. 28.12.2022]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s40813-018-0103-8>.

- De Paula Vieira, A. et al. (2008). *Behavioural indicators of hunger in dairy calves*. Applied Animal Behaviour Science, 109, (2–4), str. 180-189. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.03.006>.
- De Vries, A., & Marcondes, M. (2020). *Review: Overview of factors affecting productive lifespan of dairy cows*. Animal, 14(S1), str. 155-164. ISSN 1751-732X. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S1751731119003264>.
- Decuyper, E. (2010). *The Broiler Breeder Paradox: ethical, genetic and physiological perspectives, and suggestions for solutions*. British Poultry Science, 51(5), str. 569-579. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/00071668.2010.519121>.
- Di Concetto, A. (2022). *The Double-Edged Sword: International Law and Its Effects on EU Farm Animal Welfare Legislation*. Global Journal of Animal Law, 10(2), ISSN 2341-8168. Dostupné z: <https://ojs.abo.fi/ojs/index.php/gjal/article/view/1756>.
- Dixon, L.M. (2008). *Feather Pecking Behaviour and associated Welfare issues in Laying Hens*. Avian Biology Research, 1(2), str. 73-87. ISSN 1758-1567. Dostupné z: <https://doi.org/10.3184/175815508X363251>.
- Duncan, I.J., Petherick, J.C. (1991). *The implications of cognitive processes for animal welfare*. Journal of Animal Science, 69(12), str. 5017–5022. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/1991.69125017x>.
- Ekstrand, C, Algers, B. (1997). *Rearing conditions and foot-pad dermatitis in Swedish turkey poults*. Acta Vet Scandinavica, 38(2), str. 167-74. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/jrks>.
- Emhan, A., Yildiz, A. S. et al (2012). *Psychological symptom profile of butchers working in slaughterhouse and retail meat packing business: A comparative study*. The Journal of the Faculty of Veterinary Medicine, University of Kafkas, 18(2), str. 319–322. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/269813255_Psychological_Symptom_Profile_of_Butchers_Working_in_Slaughterhouse_and_Retail_Meat_Packing_Business_A_Comparative_Study.
- European Food Safety Authority (2004). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on a request from the Commission related to welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*. EFSA Journal, 2(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2004.45>.

- European Food Safety Authority (2005). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related to the welfare aspects of various systems of keeping laying hens*. EFSA Journal, 3(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.197>.
- European Food Safety Authority (2005). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare on “The Impact of the current housing and husbandry systems on the health and welfare of farmed domestic rabbits”*. EFSA Journal, 3(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2005.267>.
- European Food Safety Authority (2006). *Opinion of the Scientific Panel on Animal Health and Welfare (AHAW) on a request from the Commission related with the risks of poor welfare in intensive calf farming systems*. EFSA Journal, 4(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.366>.
- European Food Safety Authority (2006). *The welfare aspects of the main systems of stunning and killing applied to commercially farmed deer, goats, rabbits, ostriches, ducks, geese and quail*. EFSA Journal, 4(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2006.326>.
- European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare aspects of different housing and husbandry systems for adult breeding boars, pregnant, farrowing sows and unweaned piglets*. EFSA Journal, 5(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.572>.
- European Food Safety Authority (2007). *Animal health and welfare in fattening pigs in relation to housing and husbandry*. EFSA Journal, 5(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.564>.
- European Food Safety Authority (2007). *The risks associated with tail biting in pigs and possible means to reduce the need for tail docking considering the different housing and husbandry systems*. EFSA Journal, 5(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2007.611>.
- European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed Atlantic salmon - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Welfare*. EFSA Journal, 6(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.736>.
- European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed European seabass and gilthead seabream - Scientific Opinion of the Panel*

on Animal Health and Welfare. EFSA Journal, 6(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.844>.

- European Food Safety Authority (2008). *Animal welfare aspects of husbandry systems for farmed Trout - Scientific Opinion of the Panel on Animal Health and Animal Welfare*. EFSA Journal, 6(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2008.796>.
- European Food Safety Authority (2009). *Project to develop Animal Welfare Risk Assessment Guidelines on Transport*. EFSA Supporting Publications, 6(9). ISSN 2397-8325. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/sp.efsa.2009.EN-21>.
- European Food Safety Authority (2009). *Scientific report on the effects of farming systems on dairy cow welfare and disease*. Annex to the EFSA Journal, 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1143r>.
- European Food Safety Authority (2009). *Scientific opinion on welfare of dairy cows in relation to behaviour, fear and pain based on a risk assessment with special reference to the impact of housing, feeding, management and genetic selection*. EFSA Journal 7(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1139>.
- European Food Safety Authority (2009). *Species-Specific Welfare Aspects of the Main Systems of Stunning and Killing of Farmed Turbot*. EFSA Journal, 7(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2009.1073>.
- European Food Safety Authority (2010). *Scientific Opinion on the influence of genetic parameters on the welfare and the resistance to stress of commercial broilers*. EFSA Journal, 8(7). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2010.1666>.
- European Food Safety Authority (2010). *Scientific Opinion on the practice of harvesting (collecting) feathers from live geese for down production*. EFSA Journal, 8(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2010.1886>.
- European Food Safety Authority (2011). *Scientific Opinion Concerning the Welfare of Animals during Transport*. EFSA Journal, 9(1). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2011.1966>.
- European Food Safety Authority (2012). *Scientific Opinion on the welfare of cattle kept for beef production and the welfare in intensive calf farming systems*. EFSA Journal, 10(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2012.2669>.

- European Food Safety Authority (2012). *Scientific report updating the EFSA opinions on the welfare of broilers and broiler breeders*. EFSA Supporting Publications, 9(6). ISSN 2397-8325. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/sp.efsa.2012.EN-295>.
- European Food Safety Authority (2014). *Scientific Opinion on the welfare risks related to the farming of sheep for wool, meat and milk production*. EFSA Journal, 12(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2014.3933>.
- European Food Safety Authority (2017). *Animal welfare aspects in respect of the slaughter or killing of pregnant livestock animals (cattle, pigs, sheep, goats, horses)*. EFSA Journal, 15(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2017.4782>.
- European Food Safety Authority (2017). *Low atmospheric pressure system for stunning broiler chickens*. EFSA Journal, 15(12). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2017.5056>.
- European Food and Safety Authority (2019). *Killing for purposes other than slaughter: poultry*. EFSA Journal, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5850>.
- European Food Safety Authority (2019). *Slaughter of animals: poultry*. EFSA Journal 2019, 17(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2019.5849>.
- European Food Safety Authority (2020). *Health and welfare of rabbits farmed in different production systems*. EFSA Journal, 18(1). ISSN 1831-4732. Retrieved from: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.5944>.
- European Food Safety Authority (2020). *Welfare of cattle at slaughter*. EFSA Journal, 18(11). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6275>.
- European Food Safety Authority (2020). *Welfare of pigs at slaughter*. EFSA Journal, 18(6). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2020.6148>.
- European Food Safety Authority (2022). *Transmission of antimicrobial resistance (AMR) during animal transport*. EFSA Journal, 20(10). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7586>.
- European Food Safety Authority (2022). *Welfare of cattle during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7442>.
- European Food Safety Authority (2022). *Welfare of domestic birds and rabbits transported in containers*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7441>.

- European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7445>.
- European Food Safety Authority (2022). *Welfare of pigs on farm*. EFSA Journal, 20(8). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7421>.
- European Food Safety Authority (2022). *Welfare of small ruminants during transport*. EFSA Journal, 20(9). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2022.7404>.
- European Food Safety Authority (2023). *SARS-CoV-2 in animals: susceptibility of animal species, risk for animal and public health, monitoring, prevention and control*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7822>.
- European Food Safety Authority (2023). *Welfare of broilers on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7788>.
- European Food Safety Authority (2023). *Welfare of calves*. EFSA Journal, 21(3). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7896>.
- European Food Safety Authority (2023). *Welfare of dairy cows*. EFSA Journal, 21(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7993>
- European Food Safety Authority (2023). *Welfare of ducks, geese and quail on farm*. EFSA Journal, 21(5). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7992>.
- European Food Safety Authority (2023). *Welfare of laying hens on farm*. EFSA Journal, 21(2). ISSN 1831-4732. Dostupné z: <https://doi.org/10.2903/j.efsa.2023.7789>.
- Flower, F.C., Weary, D.M. (2001). *Effects of early separation on the dairy cow and calf: 2. Separation at 1 day and 2 weeks after birth*. Applied Animal Behaviour Science, 70(4), str. 275-284. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0168-1591\(00\)00164-7](https://doi.org/10.1016/S0168-1591(00)00164-7).
- Fogsgaard, K.K., Herskin, M.S., Thodberg, K. (2018). *Transportation of cull sows-a descriptive study of the clinical condition of cull sows before transportation to slaughter*. Translational Animal Science, 2(3), 2018, str. 280–289. ISSN 2573-2102. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/tas/txy057>.
- Franks, B. et al (2021). *Animal welfare risks of global aquaculture*. Science Advances, 7(14). ISSN 2375-2548. Dostupné z: <https://doi.org/10.1126/sciadv.abg0677>.

- Giuffra, E. et al. (2000). *The Origin of the Domestic Pig: Independent Domestication and Subsequent Introgression*. *Genetics*, 154(4), str. 1785–1791. ISSN 1943-2631. Dostupné z: <https://academic.oup.com/genetics/article/154/4/1785/6047989>.
- Goumon, S. (2022). *Review of Temporary Crating of Farrowing and Lactating Sows*. *Frontiers in Veterinary Science*, 9. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2022.811810>.
- Graves, H.B. (1984). *Behavior and Ecology of Wild and Feral Swine (Sus Scrofa)*. *Journal of Animal Science*, 58(2), str. 482-492. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/jas1984.582482x>.
- Gupta, A.R. (2011). *Ascites syndrome in poultry: a review*. *World's Poultry Science Journal*, 67(3), str. 457-468. ISSN 1743-4777. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S004393391100050X>.
- Guyomard, H. et al. (2021). *Review: Why and how to regulate animal production and consumption: The case of the European Union*. *Animal*, 15(1). ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2021.100283>.
- Hansen, C.P.B., Jeppesen, L.L. (2001). *Swimming Activity of Farm Mink (Mustela vison) and its Relation to Stereotypies*. *Acta Agriculturae Scandinavica, Section A — Animal Science*, 51(1). ISSN 1651-1972. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/090647001300004817>.
- Hemsworth, P.H. et al. (2013) *Effects of group size and floor space allowance on grouped sows: Aggression, stress, skin injuries, and reproductive performance*. *Journal of Animal Science*, 91, str. 4953-4964. ISSN 1525-3163. Dostupné z: <https://doi.org/10.2527/jas.2012-5807>.
- Herskin, M.S. (2018). *Lameness scoring and assessment of fitness for transport in dairy cows: Agreement among and between farmers, veterinarians and livestock drivers*. *Research in Veterinary Science*, 119, str. 162-166. ISSN 0034-5288. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.rvsc.2018.06.017>.
- Hultgren, J. (2018). *Is livestock transport a necessary practice? Mobile slaughter and on-farm stunning and killing before transport to slaughter*. *CAB Reviews*, 13(54), str. 1-15. ISSN 1749-8848. Dostupné z: <https://doi.org/10.1079/PAVSNNR201813054>.
- Jasper, J, Weary, D.M. (2002). *Effects of Ad Libitum Milk Intake on Dairy Calves*. *Journal of Dairy Science*, 85(11), str. 3054-3058. ISSN 0022-0302. Dostupné z: [https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302\(02\)74391-9](https://doi.org/10.3168/jds.S0022-0302(02)74391-9).

- Jensen, P. (1986). *Observations on the maternal behaviour of free-ranging domestic pigs*. Applied Animal Behaviour Science, 16(2), str. 131-142. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(86\)90105-X](https://doi.org/10.1016/0168-1591(86)90105-X).
- Khan, M.A. et al. (2016). *Invited review: Transitioning from milk to solid feed in dairy heifers*. Journal of Dairy Science, 99(2), str. 885-902. ISSN 1525-3198. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2015-9975>.
- Kimm, S., Rauterberg et al. (2021). *Use of space, active and resting behaviour in fattening rabbits (Oryctolagus cuniculus) housed in a combi park system: A case study*. Animal Welfare, 30(4), 493-506. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.30.4.012>.
- Knierim, U., Irrgang, N., Roth, B.A. (2015). *To be or not to be horned—Consequences in cattle*. Livestock Science, 179, str. 29-37. ISSN 1871-1413. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.livsci.2015.05.014>.
- Koistinen, T., Mononen, J. (2008). *Blue foxes' motivation to gain access to solid floors and the effect of the floor material on their behaviour*. Applied Animal Behaviour Science, 113 (1–3), str. 236-246. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.09.007>.
- Korhonen, H.T., Jauhiainen, L., Niemelä, P. (2001). *Effect of space allowance and earthen flooring on behaviour of farmed blue foxes*. acta ethol, 4, str. 11–21 (2001). ISSN 1437-9546. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s102110100046>.
- Krieger E., Milo, R. (2023). *The global biomass of wild mammals*. PNAS, 120(10). ISSN 1091-6490. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.2204892120>.
- Ivanovich, C.C., Sun, T., Gordon, D.R. et al. (2023). *Future warming from global food consumption*. Nature Climate Change. ISSN 1758-6798. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41558-023-01605-8>.
- Jensen, P., Recén, B. (1989). *When to wean — Observations from free-ranging domestic pigs*. Applied Animal Behaviour Science, 23(1–2), str. 49-60. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/0168-1591\(89\)90006-3](https://doi.org/10.1016/0168-1591(89)90006-3).
- Kelch, T. (2012). *A Short History of (Mostly) Western Animal Law: Part I*. Animal Law Review, Vol. 19. ISSN 1088-8802. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3490300>.
- Kukharensko, N., Fedorova, A. (2018). *The Effect of Long Transportation Stress on Young Calves Born from Cows and Animal Ecology*. Biomedical Journal of Scientific

- & Technical Research, 3(3), str. 3304-3308. ISSN 2574-1241. Dostupné z: <https://doi.org/10.26717/BJSTR.2018.03.000908>
- Lecorps, B. et al. (2020). *Pessimistic dairy calves are more vulnerable to pain-induced anhedonia*. PLoS ONE 15(11). ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0242100>.
 - Loughnan, Steve & Bratanova, Boyka & Puvia, Elisa. (2012). *The Meat Paradox: How are we able to love animals and love eating animals*. IN-MIND ITALIA I (15-18). ISSN 2240-2454. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/258332248_The_Meat_Paradox_How_are_we_able_to_love_animals_and_love_eating_animals.
 - Magalhães-Sant'Ana, M., More, S.J., Morton, D.B., Hanlon, A.J. (2017). *Challenges facing the veterinary profession in Ireland: 3. emergency and casualty slaughter certification*. Irish Veterinary Journal, 70(24). ISSN: 2046-0481. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s13620-017-0102-0>.
 - Mailyan, E.S. (2016). *Stress in poultry: focus on turkeys causes, mechanism, consequences, diagnostics and prevention*. Journal of Dairy, Veterinary & Animal Research, 3(6), str. 194-196. ISSN: 2377-4312. Dostupné z: <https://doi.org/10.15406/jdvar.2016.03.00098>.
 - Main, D.C.J, Appleby, M.C., Wilkins, D.B., Paul, E.S. (2009). *Essential veterinary education in the welfare of food production animals*. Revenue Scientifique et Technique-Office International des Epizooties, 28, str. 611-616. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.20506/rst.28.2.1900>.
 - Marino, L., & Allen, K. (2017). *The psychology of cows*. Animal Behavior and Cognition, 4(4), str. 474-498. ISSN: 2372-4323. Dostupné z: <https://dx.doi.org/10.26451/abc.04.04.06.2017>.
 - Martrenchar, A., Huonnig, D., Cotte, J.P. (2001) *Influence of environmental enrichment on injurious pecking and perching behaviour in young turkeys*. British Poultry Science, 42(2), str. 161-70. ISSN 1466-1799. Dostupné z: <https://doi.org/dw6cmr>.
 - Meunier-Salaün, M.C., Edwards, S.A., Robert, S. (2001) *Effect of dietary fibre on the behaviour and health of the restricted fed sow*. Animal Feed Science and Technology, 90, str. 53-69. ISSN 0377-8401. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0377-8401\(01\)00196-1](https://doi.org/10.1016/S0377-8401(01)00196-1).

- Moeser, A.J., Pohl, C.S., Rajput, M (2017). *Weaning stress and gastrointestinal barrier development: Implications for lifelong gut health in pigs*. *Animal Nutrition*, 3(4), str. 313-321. ISSN 2405-6545. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.aninu.2017.06.003>.
- Mood, A., Lara, E., Boyland, N., & Brooke, P. (2023). *Estimating global numbers of farmed fishes killed for food annually from 1990 to 2019*. *Animal Welfare*, 32(E12). ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/awf.2023.4>.
- Nalon, E., Stevenson, P. (2019). *Protection of Dairy Cattle in the EU: State of Play and Directions for Policymaking from a Legal and Animal Advocacy Perspective*. *Animals*, 9. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9121066>.
- Neave, H.W. (2013). *Pain and Pessimism: Dairy Calves Exhibit Negative Judgement Bias following Hot-Iron Disbudding*. *PLoS ONE* 8(12). ISSN 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0080556>.
- Norring, M., Kaukonen, E., Valros, A. (2016). *The use of perches and platforms by broiler chickens*. *Applied Animal Behaviour Science*, 184, str. 91-96. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2016.07.012>.
- Offor, I. (2020). *Animals and the Impact of Trade Law and Policy: A Global Animal Law Question*. *Transnational Environmental Law*, 9(2), 239-262. ISSN 2047-1033. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S2047102519000402>.
- Olsson, I., & Keeling, L. (2002). *The Push-Door for Measuring Motivation in Hens: Laying Hens are Motivated to Perch at Night*. *Animal Welfare*, 11(1), str. 11-19. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.1017/S0962728600024283>.
- Paris, B. et al. (2022). *Energy Use in the EU Livestock Sector: A Review Recommending Energy Efficiency Measures and Renewable Energy Sources Adoption*. *Applied Sciences* (12), 2142. ISSN 2076-3417. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/app12042142>.
- Pieper, M., Michalke, A., Gaugler, T. (2020). *Calculation of external climate costs for food highlights inadequate pricing of animal products*. *Nature Communications*, 11, 6117. ISSN 2041-1723. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41467-020-19474-6>.
- Placzek, M., Christoph-Schulz, I. & Barth, K. (2021). *Public attitude towards cow-calf separation and other common practices of calf rearing in dairy farming—a review*. *Organic Agriculture*, 11, str. 41–50. ISSN 1879-4246. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s13165-020-00321-3>.

- Popescu, S. et al. (2011). *Survey on Ammonia Concentrations in Dairy Cattle Tie-Stall Barns*. Scientific Papers: Animal Science and Biotechnologies, 44(1), str. 504-509. ISSN 2344-4576. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/266466367_Survey_on_Ammonia_Concentrations_in_Dairy_Cattle_Tie-Stall_Barns.
- Rahmani, M. (2017). *Effects of curcumin and nanocurcumin on growth performance, blood gas indices and ascites mortalities of broiler chickens reared under normal and cold stress conditions*. Italian Journal of Animal Science, 16(3), str. 438-446. ISSN 1594-4077. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/1828051X.2017.1290510>.
- Rayner, A.C., Newberry, R.C., Vas, J. et al. (2020). *Slow-growing broilers are healthier and express more behavioural indicators of positive welfare*. Scientific Reports, 10, 15151. ISSN 2045-2322. Dostupné z: <https://doi.org/10.1038/s41598-020-72198-x>.
- Reimert, I., Fong, S., Rodenburg, T.B., Bolhuis, J.E. (2017). *Emotional states and emotional contagion in pigs after exposure to a positive and negative treatment*. Applied Animal Behaviour Science, 193, str. 37-42. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2017.03.009>.
- Rhouma, M. et al (2017). *Post weaning diarrhea in pigs: risk factors and non-colistin-based control strategies*. Acta Veterinaria Scandinavica 59, 31. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/s13028-017-0299-7>.
- Riber, A.B, Hinrichsen, L.K. (2017). *Welfare Consequences of Omitting Beak Trimming in Barn Layers*. Frontiers in Veterinary Science, 4:222. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2017.00222>.
- Riber A.B., Casey-Trott T.M., Herskin M.S. (2018). *The Influence of Keel Bone Damage on Welfare of Laying Hens*. Frontiers in Veterinary Science, 5. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2018.00006>.
- Richards, E., Signal, T., Taylor, N. (2013). *A different cut? Comparing attitudes toward animals and propensity for aggression within two primary industry cohorts—Farmers and meatworkers*. Society & Animals, 21(4), str. 395–413. ISSN 1568-5306 Dostupné z: <https://doi.org/10.1163/15685306-12341284>.
- Rieger, J. et al. (2023). *From fork to farm: Impacts of more sustainable diets in the EU-27 on the agricultural sector*. Journal of Agricultural Economics. ISSN 1477-9552. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/1477-9552.12530>.

- Robertson, B.A. et al. (2017) *Food restriction reduces neurogenesis in the avian hippocampal formation*. PLoS ONE 12(12). ISSN: 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0189158>.
- Rochlitz, I., Broom, D. (2017). *The welfare of ducks during foie gras production*. Animal Welfare, 26, str. 135-149. ISSN 2054-1538. Dostupné z: <https://doi.org/10.7120/09627286.26.2.135>.
- Roth, B.A., Barth, K., Gygax, L., Hillmann, E. (2009). *Influence of artificial vs. mother-bonded rearing on sucking behaviour, health and weight gain in calves*. Applied Animal Behaviour Science, 119(3–4), str. 143-150. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.03.004>.
- Sans, P., De Fontguyon, G. (2009). *Veal calf industry economics*. Revue de Médecine Vétérinaire, Ecole Nationale Vétérinaire de Toulouse, 2009, 160 (8-9), str.420-424. ISSN 2258-0646. Dostupné z: <https://hal.inrae.fr/hal-02658908/document>.
- Schrader, L., Müller, B. (2009). *Night-time roosting in the domestic fowl: The height matters*. Applied Animal Behaviour Science, 121(3–4), str. 179-183. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2009.09.010>.
- Schut, A.G.T. et al. (2021). *Reintegration Of Crop-Livestock Systems In Europe: An Overview*. Frontiers of Agricultural Science and Engineering. Frontiers of Agricultural Science and Engineering, 8(1), str. 111-129. ISSN 2095-977X. Dostupné z: <https://doi.org/10.15302/J-FASE-2020373>.
- Schwarzer, A. et al. (2016). *Behavioral studies on the use of open water basins by American mink (Neovison vison)*. Journal of Veterinary Behavior, 13, str. 19-26. ISSN 1558-7878. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.jveb.2016.02.007>.
- Schwarzkopf, S. et al. (2019). *Weaning Holstein Calves at 17 Weeks of Age Enables Smooth Transition from Liquid to Solid Feed*. Animals, 9(12), 1132. ISSN: 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9121132>.
- Schwean-Lardner, K. et al. (2013). *Effect of day length on cause of mortality, leg health, and ocular health in broilers*. Poultry Science, 92(1), str. 1-11. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps.2011-01967>.
- Scott, K. et al. (2007). *Influence of different types of environmental enrichment on the behaviour of finishing pigs in two different housing systems: 2. Ratio of pigs to enrichment*. Applied Animal Behaviour Science, 105(1–3). ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2006.05.042>.

- Shield, S.J., Raj, A.B.M. (2010). *A critical review of electrical water-bath stun systems for poultry slaughter and recent developments in alternative technologies*. Applied Animal Welfare Science, 13(4), str. 281-99. ISSN 1532-7604. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/10888705.2010.507119>.
- Sinclair M. et al. (2022). *International perceptions of animals and the importance of their welfare*. Frontiers in Animal Science, 3. ISSN 2673-6225. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fanim.2022.960379>.
- Sindhøj, E., Lindahl, C., Bark, L. (2021). *Review: Potential alternatives to high-concentration carbon dioxide stunning of pigs at slaughter*. Animal, 15(3), 100164. ISSN 1751-7311. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.animal.2020.100164>.
- Sowery, K. (2018). *Sentient Beings and Tradable Products: the Curious Constitutional Status of Animals Under Union Law*. Common Market Law Review, 55(1), str. 55-99. ISSN 0165-075. Dostupné z: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3090363.
- Stolba, A., Wood-Gush, D. (1989). *The behaviour of pigs in a semi-natural environment*. Animal Science, 48(2), str. 419-425. ISSN 1748-748X. Dostupné z: doi: <https://doi.org/10.1017/S0003356100040411>.
- Stucki, S. (2020). *Towards a Theory of Legal Animal Rights: Simple and Fundamental Rights*. Oxford Journal of Legal Studies, 40(3), Autumn 2020, str. 533–560. ISSN 0143-6503. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqaa007>.
- Tallet, C. et al. (2019). *Evidence of pain, stress, and fear of humans during tail docking and the next four weeks in piglets (Sus scrofa domesticus)*. Frontiers in Veterinary Science, 6. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2019.00462>.
- Tarrant, K.J. et al. (2018). *Predicting ascites incidence in a simulated altitude-challenge using single nucleotide polymorphisms identified in multi-generational genome wide association studies*. Poultry Science, 97(11), str. 3801-3806. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pey273>.
- Thaxton, Y.V. et al. (2016). *Symposium: Animal welfare challenges for today and tomorrow*. Poultry Science, 95(9), str. 2198-2207. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps/pew099>.
- Thøfner, I.C.N, Dahl, J., Christensen, J.P. (2021). *Keel bone fractures in Danish laying hens: Prevalence and risk factors*. PLoS ONE 16(8). ISSN: 1932-6203. Dostupné z: <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256105>.

- Tiemann, I., Hillemacher, S., Wittmann, M. (2020). *Are Dual-Purpose Chickens Twice as Good? Measuring Performance and Animal Welfare throughout the Fattening Period.* *Animals*, 10(11). ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani10111980>.
- Tschofen, P., Azevedo, I.L., Muller, N.Z. (2019). *Fine particulate matter damages and value added in the US economy.* *PNAS*, 116(40). ISSN 1091-6490. Dostupné z: <https://doi.org/10.1073/pnas.1905030116>.
- Valde, J.P., Hird, D.W., Thurmond, M.C., Osterås, O. (1997). *Comparison of ketosis, clinical mastitis, somatic cell count, and reproductive performance between free stall and tie stall barns in Norwegian dairy herds with automatic feeding.* *Acta Veterinaria Scandinavica*, 38(2), str. 181-92. ISSN 1751-0147. Dostupné z: <https://doi.org/10.1186/BF03548498>.
- Van Nuffel, A. et al. (2015). *Lameness Detection in Dairy Cows: Part 1. How to Distinguish between Non-Lame and Lame Cows Based on Differences in Locomotion or Behavior.* *Animals (Basel)*, 28;5(3), str. 838-860. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26479389/>.
- Van Staaveren, N., Ellis, J., Baes, C.F., Harlander-Matauschek, A. (2021). *A meta-analysis on the effect of environmental enrichment on feather pecking and feather damage in laying hens.* *Poultry Science*, 100(2), str. 397-411. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.psj.2020.11.006>.
- Verhoeven, M., Gerritzen, M. et al. (2016). *Time to Loss of Consciousness and Its Relation to Behavior in Slaughter Pigs during Stunning with 80 or 95% Carbon Dioxide.* *Frontiers in Veterinary Science*, 3. ISSN 2297-1769. Dostupné z: <https://doi.org/10.3389/fvets.2016.00038>.
- Victor, K., Barnard, A. (2016) *Slaughtering for a living: A hermeneutic phenomenological perspective on the well-being of slaughterhouse employees.* *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-being*, 11(1). ISSN 1748-2631. Dostupné z: <https://doi.org/10.3402/qhw.v11.30266>
- Vomáčka, V. (2019). *Animal Welfare before the Court of Justice.* *ERA Forum*, 20(4), str. 691-705. ISSN 1612-3093. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s12027-019-00588-4>.
- Wagner, K. et al. (2013). *Mother rearing of dairy calves: Reactions to isolation and to confrontation with an unfamiliar conspecific in a new environment.* *Applied Animal*

- Behaviour Science, 147(1–2), str. 43-54. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2013.04.010>.
- Wahlberg, B. (2019). *Re-Evaluation of Animal Protection by the Finnish Animal Rights Lawyers Society*. Society Register, 3(3), str. 123-142. ISSN 2544–5502. Dostupné z: <https://doi.org/10.14746/sr.2019.3.3.07>.
 - Wallgren, T. et al. (2019). *Rearing Pigs with Intact Tails—Experiences and Practical Solutions in Sweden*. Animals, 9(10). ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani9100812>.
 - Weary, D.M., Jasper, J., Hötzel, M.J. (2008). *Understanding weaning distress*. Applied Animal Behaviour Science, 110(1–2), str. 24-41. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2007.03.025>.
 - Weber, R., Keil, N. M., Fehr, M. and Horat, R. (2007). *Piglet mortality on farms using farrowing systems with or without crates*. Animal Welfare, 16. ISSN 0962-7286. Dostupné z: <https://www.ingentaconnect.com/contentone/ufaw/aw/2007/00000016/00000002/art00042>.
 - Webster, A.B. (2004). *Welfare implications of avian osteoporosis*. Poultry Science, 83(2), str. 184-192. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.1093/ps/83.2.184>.
 - Webster J. (2016). *Animal Welfare: Freedoms, Dominions and "A Life Worth Living"*. Animals (Basel). 2016, 6(6), 35. ISSN 2076-2615. Dostupné z: <https://doi.org/10.3390/ani6060035>.
 - Wideman, R.F., Rhoads, D.D., Erf, G.F., Anthony, N.B. (2013). *Pulmonary arterial hypertension (ascites syndrome) in broilers: A review*. Poultry Science, 92(1), str. 64-83. ISSN 0032-5791. Dostupné z: <https://doi.org/10.3382/ps.2012-02745>.
 - Widowski, T.M., Duncan, J.J.H. (2000). *Working for a dustbath: are hens increasing pleasure rather than reducing suffering?*. Applied Animal Behaviour Science, 68(1), str. 39-53. ISSN 0168-1591. Dostupné z: [https://doi.org/10.1016/S0168-1591\(00\)00088-5](https://doi.org/10.1016/S0168-1591(00)00088-5).
 - Winder, C.B. et al. (2018). *Effects of local anesthetic or systemic analgesia on pain associated with cautery disbudding in calves: A systematic review and meta-analysis*. Journal of Dairy Science, Dairy Science, 101(6). ISSN 1525-3198. Dostupné z: <https://doi.org/10.3168/jds.2017-14092>.

- Yun, J. et al. (2014). *Prepartum nest-building has an impact on postpartum nursing performance and maternal behaviour in early lactating sows*. *Applied Animal Behaviour Science*, 160, str. 31-37. ISSN 0168-1591. Dostupné z: <https://doi.org/10.1016/j.applanim.2014.08.011>

Internetové zdroje

- Aanpak Stikstof. *Maatregel Gerichte Aankoop en beëindiging veehouderijen* [online][cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.aanpakstikstof.nl/maatregelen/landbouw/regeling-provinciale-aankoop-veehouderijen>.
- Aarhus University, Department of Animal Science. *How do cull sows respond to the transport to the slaughter plant?* [online] 2019 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: <https://anis.au.dk/en/current-news/news/show/artikel/hvordan-klarere-udsattersoer-transporten-til-slagteriet-1>.
- Agri Advanced Technologies GmbH. *European hatcheries are introducing CHEGGY* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: <https://www.agri-at.com/en/press/19-press-releases-in-ovo/91-european-hatcheries-are-introducing-cheggy>.
- Agriland. *2021 cattle exports by type and destination* [online] 2022 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: <https://www.agriland.ie/farming-news/2021-cattle-exports-by-type-and-destination/>.
- Animals' Angels (2021). *100 Reasons to Revise Council Regulation EC 1/2005 on the Protection of Animals during Transport* [online][cit. 16.3.2022]. Dostupné z: [https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_\(Animals_Angels\)_es.pdf](https://www.animals-angels.de/mail/100Reasons/100_Reasons_to_Revise_Council_Regulation_EC_01-2005_(Animals_Angels)_es.pdf).
- Animals' Angels. *Report: Protection of animals during transport and related operations* [online] 2020 [cit. 18.3.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/235145/2020_02_08-16_EXT_NL-UZ_Transport%20of%20heifers%20from%20NL%20to%20UZ_HB.003.2020_EN_blackend_EN.pdf.
- Animals' Angels, Asociación Nacional para la Defensa de los Animales. *Report to call on EU legislators to ban 'cull dairy' cows from livestock markets 10* [online] 2021 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z:

https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/235130/Animals%20Angels_ANDA_Report%20calling%20on%20EU%20legislators%20to%20ban%20cull%20dairy%20cows%20from%20markets_May_2021_EN.pdf.

- Animals‘ Angels. *Tie Stalls in Germany* [online][cit. 28.1.2023]. Dostupné z: <https://www.animals-angels.de/en/projects/dairy-cows/tie-stalls-in-germany.html>.
- Animal Ask. *CCTV cameras in slaughterhouses: Modest benefits for animal welfare* [online] 2022 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: <https://www.animalask.org/post/cctv-cameras-in-slaughterhouses-modest-benefits-for-animal-welfare>.
- Animal Justice Project. *The Scam: A failing system within UK slaughterhouses* [online][cit. 6.9.2022]. Dostupné z: <https://animaljusticeproject.com/scammed/>.
- Animal Protection Index [online][cit. 11.3.2022]. Dostupné z: <https://api.worldanimalprotection.org/>.
- Animal Transport Guides [online][cit. 26.4.2022]. Dostupné z: <http://www.animaltransportguides.eu/>.
- Animal Welfare Foundation. *Production of PMSG in Iceland* [online][cit. 22.1.2023]. Dostupné z: <https://www.animal-welfare-foundation.org/service/dossiers/production-of-pmsg-in-iceland>.
- Animal Welfare Foundation. *The doomed journey: EU live exports to Turkey* [online][cit. 27.3.2022]. Dostupné z: <https://www.animal-welfare-foundation.org/service/dossiers/the-doomed-journey-eu-live-exports-to-turkey>.
- Animal Welfare Institute. *Classification of Ventilation Shutdown Methods in the AVMA Guidelines for the Depopulation of Animals* [online] 2021 [cit. 27.12.2022]. Dostupné z: <https://awionline.org/sites/default/files/uploads/documents/AWI-Letter-AVMA-Depopulation-Panel-Oct-2021.pdf>.
- Australian Government – Department of Agriculture, Water and Environment. *Live Animal Export Statistics* [online][cit. 10.3.2022]. Dostupné z: <https://www.awe.gov.au/biosecurity-trade/export/controlled-goods/live-animals/live-animal-export-statistics>.
- Bayerische Landesanstalt für Landwirtschaft. *Weideschlachtung, mobile und teilmobile Schlachtung* [online][cit. 4.9.2022]. Dostupné z: <https://www.lfl.bayern.de/iba/haushalt/254533/index.php>.
- Bayerischen Rundfunk. *Tötungsverbot von Küken: Gut gemeint, schlecht gemacht* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z:

<https://www.br.de/mediathek/video/toetungsverbot-von-kueken-gut-gemeint-schlecht-gemacht-av:61de0189e6b83c000944f58e>.

- Bayerisches Staatsministerium für Umwelt und Verbraucherschutz. *Tiertransporte in Drittstaaten* [online][cit. 18. 3. 2022]. Dostupné z: https://www.stmuv.bayern.de/themen/tiergesundheit_tierschutz/tierschutz/tiertransporte_drittstaaten/index.htm.
- BCSPCA. *The Scientific Case Against Foie Gras* [online] 2009 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: <https://spca.bc.ca/wp-content/uploads/foie-gras-scientific-report.pdf>.
- BirdLife International, European Environmental Bureau, NABU. *New CAP unpacked... and unfit* [online] 2022 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: https://www.birdlife.org/wp-content/uploads/2022/12/New_CAP_Unpacked.pdf.
- Brudertier Initiative Deutschland [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://brudertier.bio/>.
- Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. *Studie: Kein Schmerzempfinden bei Hühnerembryonen vor dem 13. Bebrütungstag* [online] 2023 [cit. 13.5.2023]. Dostupné z: <https://www.bmel.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2023/036-schmerzempfinden-huehnerembryonen.html>.
- Bundesministerium für Ernährung und Landwirtschaft. *Tiertransporte aus Deutschland werden deutlich eingeschränkt* [online][cit. 5.11.2022]. Dostupné z: <https://www.bmel.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/DE/2022/148-tiertransporte.html>.
- Bundesministerium für Soziales, Gesundheit, Pflege und Konsumentenschutz. *Requirements for Turkey Husbandry in Compliance with Current Animal Welfare Principles* [online] 2021 [cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.bma.gv.at/sozialministeriumat/Services/Neuigkeiten-und-Termine/Archiv-2021/Maerz-2021/Anforderungen-an-eine-zeitgemae%C3%9Fe-tierschutzkonforme-Haltung-von-Mastputen.html>.
- California Academy of Sciences. *Eschmeyer's Catalog of Fishes* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://research.calacademy.org/research/ichthyology/catalog/fishcatmain.asp>.
- Cassini, A. et al. *Attributable deaths and disability-adjusted life-years caused by infections with antibiotic-resistant bacteria in the EU and the European Economic Area*

in 2015: a population-level modelling analysis. [online] The Lancet, 19(1), 2019 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: [https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099\(18\)30605-4/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/laninf/article/PIIS1473-3099(18)30605-4/fulltext).

- Changing Markets. *High Steaks: How focusing on agriculture can ensure the EU meets its methane-reduction goals* [online] 2022 [cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://changingmarkets.org/portfolio/growing-the-good/>.
- Chatham House, Energy, Environment and Resources Programme (2021). *Food system impacts on biodiversity loss: Three levers for food system transformation in support of nature* [online][cit. 7.2.2023]. Dostupné z: <https://www.chathamhouse.org/2021/02/food-system-impacts-biodiversity-loss>.
- Compassion in Food Business. *Chicken meat production data* [online] 2020 [cit. 29.9.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/5819738/chicken-meat-production-in-the-eu.pdf>.
- Compassion in Food Business. *Controlled Atmosphere Systems for Broiler Chickens* [online][cit. 9.7.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7432907/controlled-atmosphere-systems-for-broiler-chickens.pdf>.
- Compassion in Food Business. *Controlling Feather Pecking & Cannibalism in Laying Hens without Beak Trimming* [online] 2011 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/3818835/controlling-feather-pecking-and-cannibalism.pdf>.
- Compassion in Food Business. *European seabass (*Dicentrarchus labrax*) statistics summary* [online] 2021 [cit. 4.1.2022]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7447727/european-seabass-in-numbers.pdf>.
- Compassion in Food Business. *Standard Intensive Milk Production* [online][cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.compassioninfoodbusiness.com/awards/good-dairy-award/standard-intensive-milk-production/>.
- Compassion in Food Business. *The Welfare of Farmed Fish during Slaughter in the European Union* [online][cit. 10.7.2022]. Dostupné z: https://www.compassioninfoodbusiness.com/media/7434891/ciwf-2018-report_the-welfare-of-farmed-fish-during-slaughter-in-the-eu.pdf.

- Compassion in World Farming. *End The Cage Age: Why the EU Must Stop Caging Farm Animals* [online] 2020 [cit. 20.7.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/7434596/end-the-cage-age-why-the-eu-must-stop-caging-farm-animals.pdf>.
- Compassion in World Farming. *Learn about turkey and how they are farmed* [online][30.12.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.eu/farm-animals/turkeys/>.
- Compassion in World Farming. *Octopus Factory Farming: A Recipe For Disaster* [online] 2021 [cit. 23. 10. 2021]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/octopus-factory-farming-a-recipe-for-disaster/?id=161421>.
- Compassion in World Farming. *Pig Investigations* [online][cit. 29.12.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/our-campaigns/other-campaigns/investigations/pig-investigations/>.
- Compassion in Wolrd Farming. *Quail Welfare* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.eu/farm-animals/quail/quail-welfare/>.
- Compassion in World Farming (2023). *Rethinking EU Aquaculture: for People, Planet and Animals* [online][cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org/resources/reports-position-papers-briefings/rethinking-eu-aquaculture-for-people-animals-and-the-planet/>.
- Compassion in World Farming (2008). *The Welfare of Farmed Fish* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/3818654/farmed-fish-briefing.pdf>.
- Compassion in World Farming. *Until the Seas Run Dry* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/until-the-seas-run-dry/>.
- Compassion in World Farming. *Welfare of Pigs in the European Union: The urgent need for reform of existing legislation and effective enforcement* [online] 2009 [cit. 29.12.2022]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/media/3818889/welfare-of-pigs-in-the-european-union.pdf>.
- Compassion in World Farming. *Why Fish Welfare Matters: The Evidence for Fish Sentience* [online] 2019 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ciwf.org.uk/research/species-aquatic-animals/why-fish-welfare-matters/>.
- Conference on the Future of Europe. *Report on the Final Outcome* [online] 2022 [cit. 8.11.2022]. Dostupné z:

<https://futureu.europa.eu/en/pages/reporting?format=html&locale=en>.

- Corporate Europe Observatory. *COPA-COGECA: defending farmers in public and the agribusiness industry in private?* [online] 2021 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://corporateeurope.org/en/2021/01/copa-cogeca-defending-farmers-public-and-agribusiness-industry-private>.
- Corporate Europe Observatory. *Privileged access for Copa-Cogeca and industry in DG Agriculture* [online] 2020 [cit. 27.11.2022]. Dostupné z: <https://corporateeurope.org/en/2020/10/privileged-access-copa-cogeca-and-industry-dg-agriculture>.
- Český statistický úřad. *Veřejná databáze – chov drůbeže – průměrná snáška na nosnici* [online][cit. 1.2.2023]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/zemedelstvi_zem.
- Das Land Steiermark. *Veterinärbericht* [online] 2019 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.stmk-tgd.at/wp-content/uploads/2021/01/Veterinaerbericht-2019.pdf>.
- de Jong, I.C., van Emous, R.A. *Broiler breeding flocks: management and animal welfare* [online] 2017 [cit. 18.3.2023]. Dostupné z: <https://edepot.wur.nl/455810>.
- Department for Environment, Food and Rural Affairs. *Guidance on the Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (England) Regulations 2018* [online] 2018 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/729424/cctv-slaughterhouses-operator-guidance.pdf.
- Di Concetto, A. *Animals in the EU Agricultural Policy*. [online] European Institute for Animal Law & Policy, 2021 [cit. 17.12.2022]. Dostupné z: <https://animallaweurope.com/wp-content/uploads/2022/01/Animal-Law-Europe-Research-Note-3.pdf>.
- Die Bundesregierung. *Küekentöten wird verboten* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/kuekentoeten-wird-verboden-1841098>.
- Dier&Recht. *Toekenning EU-subsidie vlees- en zuivelreclame december 2021* [online] 2022 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.dierenrecht.nl/rapporten/overig/toekenning-eu-subsidie-vlees-en-zuivelreclame-december-2021>.
- Djurens Rätt. *Fler än hälften av alla djurskyddskontroller hos Guldfågeln hade allvarliga brister* [online][cit. 13.10.2022]. Dostupné z:

<https://www.djurensratt.se/blogg/fler-halften-av-alla-djurskyddskontroller-hos-guldfageln-hade-allvarliga-brister>.

- Economic Research Service, Department of Agriculture. *Nutrient Impacts on Water Quality Gain Public Policy Attention* [online][cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://www.ers.usda.gov/webdocs/publications/42398/17778_aib771c_1_.pdf?v=0.
- EggXYT [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://www.eggxyt.com/>.
- Essere Animali. *The Dramatic Life of Quails Bred in Cages for the production of meat and eggs* [online][cit. 3.2.2023]. Dostupné z: <https://www.essereanimali.org/en/investigation-quail-farms-cages/>.
- EUMOFA. *Extra-EU imports by main partner country* [online][cit. 12.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eumofa.eu/extra-eu-imports-by-main-partner-country>.
- EUMOFA. *The EU fish market (Edition 2018)* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/system/files/2019-02/2019-02-18-eu-fish-market_en.pdf.
- Eurobarometer. *Making our food fit for the future – new trends and challenges* [online] 2020 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2241>.
- Eurobarometer. *Special Eurobarometer 442: Attitudes of Europeans towards Animal Welfare* [online] 2016 [cit. 25.10.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2096>.
- Eurobarometer. *Special Eurobarometer 504: Europeans, Agriculture and the CAP* [online] 2020 [cit. 25.9.2022]. Dostupné z: <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2229>.
- Eurogroup for Animals. *9 out of 10 Europeans want mandatory stunning before slaughter and call on the EU to preserve the right of Member States to protect animal welfare* [online] 2020 [cit. 1. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/news/9-out-10-europeans-want-mandatory-stunning-slaughter-and-call-eu-preserve-right-member-states>.
- Eurogroup for Animals. *Accountability Report: The Karim Allah and Elbeik's crises - Animal welfare during sea transport* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-05/2021_06_01_joa_accountability_report.pdf.

- Eurogroup for Animals. *Animal welfare and food labelling: initiating the transition through high quality* [online] 2020 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/animal-welfare-and-food-labeling-initiating-transition-through-high-quality-consumer>.
- Eurogroup for Animals. *Animal welfare at the time of killing and slaughter* [online] 2021 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/animal-welfare-time-killing-and-slaughter>.
- Eurogroup for Animals. *Bye Bye Cages: The legality of an EU ban on the sales of meat and eggs produced from caged animals including imported food* [online] 2022 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2022-11/Eurogroup%20Bye%20bye%20cages%20report%20EN%20Digital.pdf>.
- Eurogroup for Animals. *Equine Chorionic Gonadotropin (eCG) production, import and use in the EU* [online] 2022 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/equine-chorionic-gonadotropin-ecg-production-import-and-use-eu>.
- Eurogroup for Animals. *Fur Farming And Public Health: A scientific review of the role of animals farmed for fur in current potential future pandemics of human respiratory disease* [online] 2022 [cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/fur-farming-and-public-health>.
- Eurogroup for Animals. *Live Animal Transport: Time to change the rules* [online] 2021 [cit. 14.3.2022]. Dostupné z: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-02/2020_01_27_efa_transport_white_paper_0.pdf.
- Eurogroup for Animals. *Looking Beneath the Surface: Fish Welfare in European Aquaculture* [online] 2018 [cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-12/Fish-Welfare-in-European-Aquaculture-2.pdf>
- Eurogroup for Animals. *Method-Of-Production Labelling: The Way Forward to Sustainable Trade* [online][cit. 10.10.2022]. Dostupné zde: https://www.eurogroupforanimals.org/files/eurogroupforanimals/2021-12/E4A-Policy-Paper-Labeling_and_WTO_04-2019-screen_0.pdf.

- Eurogroup for Animals. *Stunning/Killing of Pigs with High Concentrations of CO₂* [online] 2019 [cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/stunning-killing-pigs-high-concentrations-co2>.
- Eurogroup for Animals. *The Welfare Of Broiler Chickens in the EU: From science to action* [online] 2020 [cit. 13.3.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/welfare-broiler-chickens-eu-science-action>.
- Eurogroup for Animals. *Towards a meat and carcasses only trade: A strategy to reduce and replace live animal transport* [online] 2019 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/strategy-reduce-and-replace-live-animal-transport-towards-meat-and-carcasses-only-trade>.
- Eurogroup for Animals. *Uncovering the horrific reality of octopus farming* [online] 2023 [cit. 1.5.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/uncovering-horrific-reality-octopus-farming>.
- EUROPA – European Union Website. *End the Cage Age* [online][cit. 19. 1. 2021]. Dostupné z: https://europa.eu/citizens-initiative/initiatives/details/2018/000004_en.
- European Centre for Disease Prevention and Control. *33000 people die every year due to infections with antibiotic-resistant bacteria* [online][cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://www.ecdc.europa.eu/en/news-events/33000-people-die-every-year-due-to-infections-antibiotic-resistant-bacteria>.
- European Medicines Agency (2016). *Updated advice on the use of colistin products in animals within the European Union: development of resistance and possible impact on human and animal health* [online][cit. 12.8.2022]. Dostupné z: https://www.ema.europa.eu/en/documents/scientific-guideline/updated-advice-use-colistin-products-animals-within-european-union-development-resistance-possible_en-0.pdf.
- European Citizens' Initiative – portal. *European Citizen's Initiative* [online][cit. 24. 5. 2021]. Dostupné z: https://europa.eu/citizens-initiative/_cs.
- European Commission. *Animal Transport* [online][cit. 5.3.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/animals/animal-welfare/eu-platform-animal-welfare/thematic-sub-groups/animal-transport_en

- European Commission. *Aquaculture statistics* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Aquaculture_statistics.
- European Commission. *Calls for proposals to promote European agri-food products launched* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/news/calls-proposals-promote-european-agri-food-products-launched-2022-01-20_en.
- European Commission. *CAP strategic plans* [online][cit. 28.01.2022]. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-strategic-plans_en.
- European Commission. *Commission publishes external study on future of EU livestock* [online][cit. 18.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/news/commission-publishes-external-study-future-eu-livestock-2020-10-14_en.
- European Commission. *Commission publishes list of potential eco-schemes objectives* [online] 2021 [cit. 03. 01. 2022]. Retrieved from: https://ec.europa.eu/info/news/commission-publishes-list-potential-eco-schemes-2021-jan-14_en#moreinfo.
- European Commission. *Common Agricultural Policy for 2023-2027: 28 CAP Strategic Plans at a Glance* [online] 2022 [cit. 17.12.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-12/csp-at-a-glance-eu-countries_en.pdf.
- European Commission. *Eggs* [online][cit. 10.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/animal-products/eggs_en#marketmonitoring.
- European Commission. *Eggs - Market Situation - Dashboard* [online][cit. 8.5.2023]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2023-05/eggs-dashboard_en.pdf.
- European Commission. *Evaluation of the EU Policy on Animal Welfare and Possible Policy Options for the Future* [online] 2010 [cit. 9.12.2018]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_arch_122010_full_ev_report_en.pdf.

- European Commission. *Future of EU livestock: how to contribute to a sustainable agricultural sector* [online] 2020 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/3440>.
- European Commission. *Guide to good practices for the Transport of cattle* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: <http://animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2016/05/Guides-Cattle-EC-Templ.pdf>.
- European Commission. *Guide to good practices for the transport of pigs* [online] 2018 [cit. 13.3.2022]. Dostupné z: <http://www.animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2016/05/Guides-Pig-EC-Templ.pdf>.
- European Commission. *Guide to good practices for the transport of the Poultry* [online] 2018 [cit. 25.3.2022]. Dostupné z: http://www.animaltransportguides.eu/wp-content/uploads/2021/02/EN-Guides-Poultry-final_2021.pdf.
- European Commission. *Instructions on the use of the signature "Enjoy! it's from Europe"* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/funding-opportunities/instructions-on-the-use-of-the-signature-enjoy-it-s-from-europe>.
- European Commission. *Key reforms in the new CAP* [online][cit. 20.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27/key-reforms-new-cap_en.
- European Commission. *LetsTalkAboutPork* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/letstalkaboutpork>.
- European Commission. *Overview of EU aquaculture (fish farming)* [online][cit. 3.1.2023]. Dostupné z: https://oceans-and-fisheries.ec.europa.eu/ocean/blue-economy/aquaculture/overview-eu-aquaculture-fish-farming_en.
- European Commission. *Overview report: Animal welfare at slaughter in Member States* [online] 2015 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/56330>.
- European Commission. *Overview Report: Commercial Rabbit Farming in the European Union* [online] 2017 [cit. 17. 9. 2021]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/stVE>.
- European Commission. *Overview report: Protection of the welfare of laying hens at all stages of production* [online] 2023 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview/details/151>.
- European Commission. *Overview report: Study visits on rearing pigs with intact tails* [online] 2017 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2772/57927>.

- European Commission. *Overview Report: Systems to Prevent the Transport of Unfit Animals in the EU* [online] 2015 [cit. 13.10.2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/2bdfc42c-e33f-409e-8f02-4f0308205ede/language-en>.
- European Commission. *Overview report: The use of indicators for animal welfare at farm level* [online] 2022 [cit. 12.11.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview_reports/details.cfm?rep_id=147.
- European Commission. *Overview report: Use of Slaughterhouse Data to Monitor Welfare of Broilers on Farm* [online] 2016 [cit. 14.3.2023]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/food/audits-analysis/overview/details/97>.
- European Commission. *Overview report. Welfare of Animals Exported by Sea* [online] 2020 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/fc8d71e4-93f5-11ea-aac4-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-130896440>.
- European Commission. *Overview report: Welfare of cattle on dairy farms* [online] 2017 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/815860>.
- European Commission. *Other animals* [online][cit. 21.3.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/animals/animal-welfare/animal-welfare-practice/animal-welfare-farm/other-animals_en.
- European Commission. *Promotion of EU farm products* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/market-measures/promotion-eu-farm-products_en.
- European Commission. *Proposed CAP Strategic Plans and Commission observations: Summary overview for 27 Member States* [online] 2022 [cit. 4.10.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2022-07/csp-overview-28-plans-overview-june-2022_en.pdf.
- European Commission. *Proud of EU Beef* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/chafea/agri/en/campaigns/proud-eu-beef>.
- European Commission. *Slaughter & Stunning* [online][cit. 2.7.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/animals/animal-welfare/animal-welfare-practice/slaughter-stunning_en.
- European Commission. *Study on animal welfare labelling* [online] 2022 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://op.europa.eu/s/xelg>.

- European Commission. *Study on CAP measures and instruments promoting animal welfare and reduction of antimicrobials use* [online] 2022 [cit. 3.1.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2762/122586>.
- European Commission. *Study on economic models to prevent the transport of unfit end-of-career dairy cows* [online] 2022 [cit. 30.4.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/146253>.
- European Commission. *Study on the application of the broiler directive DIR 2007/43/EC and development of welfare indicators: final report* [online] 2017 [cit. 13.3.2023]. Dostupné z: <https://data.europa.eu/doi/10.2875/729456>.
- European Commission. *Study on various methods of stunning for poultry* [online][cit. 3.7.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/system/files/2016-10/aw_practice_slaughter_study_stunning_poultry_en.pdf.
- European Commission. *Stunning in ritual slaughter in Slovenia* [online][cit. 4. 4. 2021]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/food/sites/food/files/animals/docs/aw_platform_20180621_pres-14.pdf.
- European Commission. *The new common agricultural policy: 2023-27* [online][cit. 19.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/common-agricultural-policy/cap-overview/new-cap-2023-27_en.
- European Commission. *The new promotion policy Synoptic Presentation* [online][cit. 28.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/chafea/agri/sites/default/files/synoptic-presentation-v2_en.pdf.
- European Commission. *The Post-2020 Common Agricultural Policy: Environmental Benefits and Simplification* [online] 2019 [cit. 18.8.2022]. Dostupný z: https://agriculture.ec.europa.eu/system/files/2021-01/cap-post-2020-enviro-benefits-simplification_en_0.pdf.
- European Commission. *Welfare Aspects of the Production of Foie Gras in Ducks and Geese* [online] 1998 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2020-12/sci-com_scah_out17_en.pdf.
- European Commission. *Welfare of farmed fish: Common practices during transport and at slaughter* [online] 2017 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: https://publications.europa.eu/resource/cellar/facddd32-cda6-11e7-a5d5-01aa75ed71a1.0001.01/DOC_1.

- European Council. *Voting system* [online][cit. 24.11.2022]. Dostupné z: <https://www.consilium.europa.eu/en/council-eu/voting-system/>.
- Evropský parlament. *Financování společné zemědělské politiky* [online][cit. 18.8.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/106/financovani-spolecne-zemedelske-politiky>.
- Evropský parlament. *Produkce akvakultury v Evropské unii* [online][cit. 14.12.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/120/produkce-akvakultury-v-evropske-unii>.
- Evropský parlament. *První pilíř společné zemědělské politiky (SZP): II – Přímé platby zemědělcům* [online][cit. 9.10.2022]. Dostupné z: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/cs/sheet/109/first-pillar-of-the-common-agricultural-policy-cap-ii-direct-payments-to-farmers>.
- European Parliament. *Animal Welfare in the European Union* [online][cit. 13.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU\(2017\)583114_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/583114/IPOL_STU(2017)583114_EN.pdf)
- European Parliament. *Animal welfare on sea vessels and criteria for approval of livestock authorisation* [online] 2021 [cit. 10.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU\(2021\)690876_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690876/IPOL_STU(2021)690876_EN.pdf).
- European Parliament. *Animal welfare protection in the EU* [online] 2013 [cit. 18.9.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI\(2013\)130438_REV1_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/bibliotheque/briefing/2013/130438/LDM_BRI(2013)130438_REV1_EN.pdf).
- European Parliament. *End the cage age: Looking for alternatives Overview of alternatives to cage housing and the impact on animal welfare and other aspects of sustainability* [online] 2020 [cit. 19.1.2021]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658539/IPOL_STU\(2020\)658539_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/658539/IPOL_STU(2020)658539_EN.pdf)
- European Parliament. *EU Trade and transport of live animals* [online] 2020 [cit. 27.3.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA\(2020\)646170](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_ATA(2020)646170).

- European Parliament. *Parliamentary question - E-001765/2016(ASW)* [online] 2016 [cit. 20.1.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-001765-ASW_EN.html.
- European Parliament. *Parliamentary question - E-005082/2016(ASW)* [online] 2016 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-005082-ASW_EN.html.
- European Parliament. *Parliamentary question - E-005538/2021(ASW)* [online] 2022 [cit. 19.1.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2021-005538-ASW_EN.html.
- European Parliament. *Parliamentary question - E-000570/2023(ASW)* [online] 2023 [cit. 5.4.2023]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-9-2023-000570-ASW_EN.html.
- European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: aquatic animals* [online] 2021 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU\(2021\)690875](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/IPOL_STU(2021)690875).
- European Parliament. *Particular welfare needs in animal transport: unweaned animals and pregnant females* [online] 2021 [cit. 20.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU\(2021\)690874_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/690874/IPOL_STU(2021)690874_EN.pdf).
- European Parliament. *Regulation (EC) No 1/2005 on the protection of animals during transport and related operations* [online] 2018 [cit. 19.2.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU\(2018\)621853_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/621853/EPRS_STU(2018)621853_EN.pdf).
- European Parliament. *Results of votes (23 October 2020)* [online] 2020 [cit. 28. 12. 2020]. Retrieved from: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/PV-9-2020-10-21-VOT_EN.pdf.
- European Parliament. *Routine Tail-Docking of Pigs* [online] 2014 [cit. 29.12.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509997/IPOL_STU%282014%29509997_EN.pdf.
- European Parliament. *The EU dairy sector: Main features, challenges and prospects* [online] 2018 [cit. 16.1.2023]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI\(2018\)630345](https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/document/EPRS_BRI(2018)630345).

- European Parliament. *The EU pig meat sector* [online] 2020 [cit. 28.12.2022]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652044/EPRS_BRI\(2020\)652044_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2020/652044/EPRS_BRI(2020)652044_EN.pdf).
- European Parliament. *The EU poultry meat and egg sector* [online] 2019 [cit. 12.3.2023]. Dostupné z: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644195/EPRS_IDA\(2019\)644195_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/IDAN/2019/644195/EPRS_IDA(2019)644195_EN.pdf).
- European Parliament. *Written questions to Ms Silvia Meriggi - Animals' Angels* [online][cit. 5.3.2022]. Dostupné z: https://www.europarl.europa.eu/cmsdata/216086/Questions%20and%20Answers%20Animals%20Angels_EN.pdf.
- European Public Health Alliance. *Ending Routine Farm Antibiotic Use in Europe*, str. 35 [online] 2022 [cit. 12.8.2022]. Dostupné z: <https://epha.org/wp-content/uploads/2022/02/report-ending-routine-farm-antibiotic-use-in-europe-final-2022.pdf>.
- European Union. *Schuman declaration May 1950* [online][cit. 18.9.2022]. Dostupné z: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/history-eu/1945-59/schuman-declaration-may-1950_en.
- Eurostat. *Bovine population - annual data* [online][cit. 16.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_LSCATL/default/table?lang=en.
- Eurostat. *Estimates of slaughtering, other than in slaughterhouses - annual data* [online][cit. 16.10.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_SLOTH/default/table?lang=en&category=agr.apro.apro_anip.apro_mt.apro_mt_p.
- Eurostat. *Extra-EU trade in agricultural goods* [online][cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Extra-EU_trade_in_agricultural_goods.
- Eurostat. *Key figures on the European food chain - 2022 edition* [online] 2022 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-key-figures/w/key-figures-on-the-european-food-chain-2022-edition-2>.

- Eurostat. *Organic farming statistics* [online][cit. 24.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Organic_farming_statistics&oldid=561379#Organic_production.
- Eurostat. *Pig population - annual data* [online][cit. 29.12.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/APRO_MT_LSPIG/default/table?lang=en.
- Eurostat. *Production of meat: poultry* [online][cit. 12.10.2022]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tag00043/default/table?lang=en>.
- Eurostat. *Small and large farms in the EU - statistics from the farm structure survey* [online] 2017 [cit. 1.4.2023]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Small_and_large_farms_in_the_EU_-_statistics_from_the_farm_structure_survey&oldid=357625.
- Evropská komise. *Ekologická produkce a produkty* [online][cit. 10.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organic-production-and-products_cs.
- Evropská komise. *Ekologické zemědělství – stručný přehled* [online][cit. 10.8.2022]. Dostupné z: https://agriculture.ec.europa.eu/farming/organic-farming/organics-glance_cs.
- Evropská komise. *Podělte se o svůj názor - Zemědělské a potravinářské produkty EU – přezkum marketingové politiky v Unii i mimo ni* [online][cit. 26.11.2022]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12782-Zemedelske-a-potravinarske-produkty-EU-prezkum-marketingove-politiky-v-Unii-i-mimo-ni_cs.
- Evropský účetní dvůr. *Přeprava živých zvířat v EU: výzvy a příležitosti* [online] 2023 [cit. 20.4.2023]. Dostupné z: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/RV-2023-03/RV-2023-03_CS.pdf.
- Evropský účetní dvůr. *Zvláštní zpráva: Dobré životní podmínky zvířat v EU: překonávání rozporu mezi ambiciózními cíli a praktickou realizací* [online] 2018 [cit. 26.12.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=47557>.

- Evropský účetní dvůr. *Zpráva Evropského účetního dvora o výkonnosti rozpočtu EU – stav ke konci roku 2019* [online] 2020 [cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/DocItem.aspx?did=53900>.
- Expertise for Animals. *Dehorning in Cattle* [cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/informationen-artikel-en/dehorning-of-cattle>.
- Expertise for Animals. *Tethered - What the outdated form of husbandry means for cattles* [online][cit. 22.1.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/informationen-artikel-en/tethered-what-the-outdated-form-of-husbandry-means-for-cattles>.
- Eyes on Animals. *Improving animal welfare in pig slaughterhouses How to reduce stress, suffering and ease handling* [online] 2019 [cit. 29.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eyesonanimals.com/wp-content/uploads/2019/03/2019-Industry-tips-pig-slaughterhouses.pdf>.
- Eyes on Animals. *Video investigation: stunning of pigs before slaughter* [online] 2012 [cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://www.eyesonanimals.com/stunning-of-pigs-before-slaughter/>.
- Fakty TVN. *Zmowa w mięsnyim biznesie. "Superwizjer" TVN: sprzedaż chorego mięsa to norma* [online] 2019 [cit. 10.10.2022]. Dostupné z: <https://fakty.tvn24.pl/ogladaj-online,60/sprzedaz-chorego-miesza-superwizjer-tvn-problem-zradza-sie-na-samym-dole,904343.html>.
- Farm Animal Welfare Council (2009). *Farm Animal Welfare in Great Britain: Past, Present and Future* [online][cit. 6.11.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/319292/Farm_Animal_Welfare_in_Great_Britain_-_Past_Present_and_Future.pdf.
- Farm Animal Welfare Committee. *Opinion on CCTV in slaughterhouses* [online] 2015 [cit. 9.10.2022]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/400796/Opinion_on_CCTV_in_slaughterhouses.pdf.
- Farm Animal Welfare Council. *Opinion on Osteoporosis and Bone Fractures in Laying Hens* [online] 2010 [cit. 5.3.2023]. Dostupné z: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/100000/Opinion_on_Osteoporosis_and_Bone_Fractures_in_Laying_Hens.pdf.

[nt_data/file/325043/FAWC_opinion_on_osteoporosis_and_bone_fractures_in_laying_hens.pdf](#).

- Farm Animal Welfare Council. *Opinion on the Welfare of Animals during Transport* [online] 2019 [cit. 29.3.2022]. Dostupné z: https://consult.defra.gov.uk/transforming-farm-animal-health-and-welfare-team/improvements-to-animal-welfare-in-transport/supporting_documents/fawcopiniononthewelfareofanimalsduringtransport.pdf.
- Farm Animal Welfare Council. *Report on the Welfare of Farmed Animals at Slaughter or Killing. Part 1: Red Meat Animals* [online] 2003 [cit. 8. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/fawc-report-on-the-welfare-of-farmed-animals-at-slaughter-or-killing>.
- Faunalytics. *Global Animal Slaughter Statistics & Charts: 2022 Update* [online][cit. 23.8.2022]. Dostupné z: <https://faunalytics.org/global-animal-slaughter-statistics-charts-2022-update/>
- FiBL. *Organic Pig Production in Europe: Health Management in Common Organic Pig Farming* [online] 2011 [cit. 22.12.2022]. Dostupné z: https://orgprints.org/id/eprint/38216/2/3_organic-pig-production-europe.pdf.
- Fishcount. *Numbers of farmed fish slaughtered each year* [online][cit. 25.2.2023]. Dostupné z: <http://fishcount.org.uk/fish-count-estimates-2/numbers-of-farmed-fish-slaughtered-each-year>.
- Food and Agriculture Organization. *Capacity building to implement good animal welfare practices* [online] 2009 [cit. 4.11.2022]. Dostupné z: <https://www.fao.org/3/i0483e/i0483e00.pdf>.
- FOUR PAWS in Europe. *Despite Eu-Wide Ban: Cruel Live Plucking of Geese Still Common in Poland* [online] 2022 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vier-pfoten.eu/our-stories/eu-press-releases/despite-eu-wide-ban-cruel-live-plucking-of-geese-still-common-in-poland>.
- Fundación del Toro de Lidia. *La UCTL consigue un importante logro para que los ganaderos de lidia mantengan las ayudas de la PAC* [online][cit. 20.8.2022]. Dostupné z: <https://fundaciontorodelidia.org/2021/11/25/la-uctl-consigue-un-importante-logro-para-que-los-ganaderos-mantengan-las-ayudas-de-la-pac/>.
- Fur Free Europe. *Fur Free Europe: Why We Need to Ban Fur Farming and the Placement of Farmed Fur Products on the European Market from Public Health, Legal,*

Environmental and Ethical Perspectives [online] 2022 [cit. 29.11.2022]. Dostupné z: <https://www.oipa.org/international/wp-content/uploads/2022/07/Fur-Free-Europe-Master-Report.pdf>.

- Fur Free Alliance. *Hugely Overweight Foxes Revealed on Finnish Fur Farms* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/hugely-overweight-foxes-revealed-finnish-fur-farms/>.
- Fur Free Alliance. *Public Opinion* [online][cit. 19.2.2023]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/public-opinion/>.
- Germany's Presidency of the Council of the European Union. *Programme* [online][cit. 24.11.2022]. Dostupné z: <https://www.eu2020.de/eu2020-en/programme>.
- Gleckel, J.A. *Are Consumers Really Confused by Plant-Based Food Labels? An Empirical Study* [online] University of Louisville, Louis D. Brandeis School of Law, *Journal of Animal and Environmental Law*, 2020 [it. 12.12.2022]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3727710>.
- Greenpeace. *Farming for Failure: How European Animal Farming Fuels The Climate Emergency* [online] 2020 [cit. 6.12.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-eu-unit-stateless/2020/09/20200922-Greenpeace-report-Farming-for-Failure.pdf>.
- Greenpeace. *Feeding the Problem: The dangerous intensification of animal farming in Europe* [online] 2019 [cit. 4.10.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/1803/feeding-problem-dangerous-intensification-animal-farming/>.
- Greenpeace. *Majority of European crops feeding animals and cars, not people* [online] 2020 [cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/45159/majority-of-european-crops-feeding-animals-and-cars-not-people/>.
- Greenpeace. *Marketing Meat: How EU Promotional Funds Favour Meat And Dairy* [online] 2021 [cit. 26.11.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/static/planet4-eu-unit-stateless/2021/04/20210408-Greenpeace-report-Marketing-Meat.pdf>.
- Greenpeace. *Out of Balance – industry links in the European Parliament AGRI committee* [online] 2018 [cit. 26.10.2022]. Dostupné z: <https://www.greenpeace.org/eu-unit/issues/nature-food/1224/out-of-balance-industry-links-in-the-european-parliament-agri-committee/>

- Hafez H., Hauck R. *Genetic Selection in Turkeys and Broilers and Their Impact on Health Conditions* [online] 2005 [cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.cabi.org/Uploads/animal-science/worlds-poultry-science-association/WPSA-croatia-2005/Hafez.pdf>.
- Hornkuh. *Hornkuh-Initiative* [online][cit. 6.1.2023]. Dostupné z: <https://hornkuh.ch/de/hornkuh-initiative>.
- Humane Society International. *Denmark's plan to restart mink fur farming by importing mink is branded contemptible by Humane Society International/Europe* [online][cit. 19.2.2023]. Dostupné z: <https://www.hsi.org/news-media/denmarks-plan-to-restart-mink-fur-farming-by-importing-mink-is-branded-contemptible-by-humane-society-international-europe/>.
- Humane Society International. *Fur Production in the European Union* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.hsi.org/news-media/fur-production-in-the-european-union/>.
- Impact Institute (2023). *External Costs of Animal Sourced Food in the EU* [online][cit. 5.5.2023]. Dostupné z: <https://www.eurogroupforanimals.org/library/external-costs-animal-sourced-foods-eu>.
- Institute for European Environmental Policy. *Assessment of environmental and socio-economic impacts of increased animal welfare standards: Transitioning towards Cage-Free Farming in the EU*, str. 21 [online] 2020 [cit. 20.11.2022]. Dostupné z: <https://ieep.eu/publications/assessment-of-environmental-and-socio-economic-impacts-of-increased-animal-welfare-standards>.
- Institute for European Environmental Policy. *Financing the cage-free farming transition in Europe* [online] 2022 [cit. 4.8.2022]. Dostupné z: <https://ieep.eu/publications/financing-the-cage-free-farming-transition-in-europe>.
- L214 Ethique et Animaux. *Des Poussins Broyés Et Étouffés Dans Un Couvoir En Bretagne* [online] 2014 [cit. 24.7.12.2022]. Dostupné z: <https://www.l214.com/communications/20141112-couvoir-broyage-poussins>.
- L214 Ethique et Animaux, Expertise for Animals. *Transport of turkeys in the EU - Veterinary advice: Ending the transport of turkeys in low crates to comply with the EU legislation and to stop extreme restriction* [online] 2023 [cit. 10.4.2023]. Dostupné z: <https://www.expertiseforanimals.com/blog-artikel-en/veterinary-position-paper-on-extreme-transport-conditions>.

- Livestock – Division of Extension, University of Wisconsin-Madison. *Origin and History of the Chicken* [online][cit. 1.2.2023]. Dostupné z: <https://livestock.extension.wisc.edu/articles/origin-and-history-of-the-chicken/>.
- Le gouvernement luxembourgeois. *Le Luxembourg interdit les exportations vers des pays tiers d'animaux vivants aux fins d'abattage à partir du 1er mars 2022* [online] 2022 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: https://gouvernement.lu/fr/actualites/toutes_actualites/communiques/2022/02-fevrier/22-interdiction-exportation-animaux.html.
- Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Animal Transports – Prolongation of the Journey Time by Illegal “Hopping” between Assembly Centres*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 27.3.2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.
- Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Current Problems with the Handling / Authorization of Long Cross-Border Animal Transports in the Light of ECJ Rulings C-424/13 and C-383/16*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2020 [cit. 27. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.
- Maisack, Ch., Rabitsch, A. *On the Interpretation of the Terms “Journey“ within the Meaning of Art. 2 (j) and “Journey Time“ within the Meaning of Annex I Chapter V No. 1.2 to 1.9 of Regulation 1/2005 on the Protection of Animals during Transport*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2019 [cit. 15.3.2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.
- Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Testing the Plausibility (Art. 14(1) (a), (ii)) in the Framework of Official Permits of Long-Distance, Border- Crossing Animal Transports*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.
- Maisack, Ch., Rabitsch, A. *Transports of Cattle and Sheep in Animal Welfare High-Risk Countries Continue*. In: *Live Animal Transport: Closing the Gap between EU Requirements and Enforcement* [online] 2018 [cit. 10. 3. 2022]. Dostupné z: http://rabitsch-vet.com/fileadmin/user_upload/Live_Animal_Transport.pdf.

- Mellor, D.J., Reid, C.S.W. *Concepts of animal well-being and predicting the impact of procedures on experimental animals* [online] Improving the Well-Being of Animals in the Research Environment, 3-18, 1994 [cit. 6.11.2022]. Dostupné z: <https://www.wellbeingintlstudiesrepository.org/cgi/viewcontent.cgi?article=1006&context=exprowel/>.
- Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri. *Rituel slagting* [online][cit. 4. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.foedevarestyrelsen.dk/Leksikon/Sider/Rituel-slagting.aspx>.
- MSD Veterinary Manual. *Sudden Death Syndrome of Broiler Chickens* [online][cit. 14.3.2023]. Dostupné z: <https://www.msdsvetmanual.com/poultry/sudden-death-syndrome-of-broiler-chickens/sudden-death-syndrome-of-broiler-chickens>.
- New Zealand Parliament. *Bill aims to ban sea exports of some livestock* [online] 2021 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: <https://www.parliament.nz/en/get-involved/topics/all-current-topics/bill-aims-to-ban-sea-exports-of-some-livestock/>.
- NORCE. *Kostnadsutvikling i oppdrett av laks og ørret: Hva koster biologisk risiko?* [online] 2022 [cit. 12.1.2023]. Dostupné z: <https://norceresearch.brage.unit.no/norceresearch-xmlui/handle/11250/3034859>.
- OEC. *Animal products* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://oec.world/en/profile/hs/animal-products>.
- OIPA. *Stop the Cruel Culling of Chicks and Ducklings in Europe* [online][cit. 24.1.2023]. Dostupné z: <https://www.oipa.org/international/ban-chicks-ducklings-culling-eu-law/>.
- Offor, I. *The Chilling Effect of the World Trade Organisation on European Union Animal Welfare Legislation* [online] 2017 [cit. 24.9.2022]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/344462351_The_Chilling_Effect_of_the_World_Trade_Organisation_on_European_Union_Animal_Welfare_Legislation.
- Otwarte Klatki. *Śledztwo na największej fermie nerek w Polsce! Tak wygląda ferma Wojciecha Wójcika w Góreczkach* [online][cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <https://www.otwarteklatki.pl/blog/sledztwo-na-najwiekszej-fermie-nerek-w-polsce>.
- Our World in Data. *Cutting down forests: what are the drivers of deforestation?* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/what-are-drivers-deforestation>.

- Our World in Data. *How much of the world's land would we need in order to feed the global population with the average diet of a given country?* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/agricultural-land-by-global-diets>.
- Our World in Data. *Per capita meat consumption by type, World, 1961 to 2013* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/grapher/per-capita-meat-consumption-by-type-kilograms-per-year>.
- Our World in Data. *Soy* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/soy>.
- Our World in Data. *What are the carbon opportunity costs of our food?* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://ourworldindata.org/carbon-opportunity-costs-food>.
- Paris MoU. *White, Grey and Black List* [online][cit. 12.3.2022]. Dostupné z: <https://www.parismou.org/detentions-banning/white-grey-and-black-list>.
- Parliamentary Bills – UK Parliament. *Animal Welfare (Kept Animals) Bill* [online] 2022 [cit. 19.3.2022]. Dostupné z: <https://bills.parliament.uk/bills/2880>.
- Pickett, H. and Harris, S. *The Case Against Fur Factory Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'* [online] 2015 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: https://respectforanimals.org/wp-content/uploads/2017/04/WELFUR_REPORT_WEB.pdf
- Planbureau voor de Leefomgeving (2021). *Quickscan Van Twee Beleidspakketten Voor Het Vervolg Van De Structurele Aanpak Stikstof* [online][cit. 11.2.2023]. Dostupné z: <https://www.pbl.nl/sites/default/files/downloads/pbl-2021-quickscan-van-twee-beleidspakketten-als-vervolg-op-de-structurele-aanpak-stikstof-4694-2.pdf>.
- Politico. *Open letter: It's time for an EU-wide ban on fur farming* [online] 2022 [cit. 7.4.2023]. Dostupné z: <https://www.politico.eu/sponsored-content/open-letter-its-time-for-an-eu-wide-ban-on-fur-farming/>.
- Prawo.pl. *Prezydent nie podpisze ustawy o ochronie zwierząt, ale nie wiadomo czy dostanie ją do podpisu* [online][cit. 7. 4. 2021]. Dostupné z: <https://www.prawo.pl/prawo/ustawa-o-ochronie-zwierzat-prezydent-zapowiada-ze-nie-podpisze,504499.html>.
- Respect for Animals. *The Case Against Fur Factory Farming: A Scientific Review of Animal Welfare Standards and 'WelFur'* [online] 2015 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: <https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2015/11/Case-against-fur-farming.pdf>.

- RSPCA. *How much milk should dairy calves be fed?* [online][cit. 11.9.2022]. Dostupné z: <https://kb.rspca.org.au/knowledge-base/how-much-milk-should-dairy-calves-be-fed/>.
- RSPCA. *Improving the welfare of farm animals at the time of their death: The campaign to end non-stun slaughter* [online] 2019 [cit. 20. 3. 2021]. Dostupné z: <https://www.rspca.org.uk/documents/1494939/7712578/Non+Stun+Slaughter+Briefing.pdf/dec09ee6-9766-bc17-bbd3-6b637472110d?t=1577097683819>.
- RSPCA. *Watertight: The case for providing farmed ducks with full body access to water* [online] 2015 [cit. 2.1.2023]. Dostupné z: https://science.rspca.org.uk/documents/1494935/9042554/RSPCA+duck+report_Watertight_March+2015.pdf/d6232ab7-da69-e74a-84b4-d392c31a182e?t=1553171220082.
- RSPCA. *What is low atmospheric pressure stunning (LAPS)?* [online][cit. 28.8.2022]. Dostupné z: <https://kb.rspca.org.au/knowledge-base/what-is-low-atmospheric-pressure-stunning-laps/>.
- Sciencenorway. *Calves aren't being given enough milk* [online][cit. 16.1.2023]. Dostupné z: <https://sciencenorway.no/agriculture--fisheries-animal-husbandry-animal-welfare/calves-arent-being-given-enough-milk/1400429>.
- Scientific Advisory Committee on Animal Health and Welfare. *Welfare aspects of the slaughter of fur producing animals in Ireland* [online] 2008 [cit. 15.10.2022]. Dostupné z: <http://www.fawac.ie/media/fawac/content/publications/scientificreports/FinalReportWelfareFurProducingAnimalsIreland280715.pdf>
- Scientific Committee on Animal Health and Welfare. *The Welfare of Animal Kept for Fur Production* [online] 2001 [cit. 10.2.2023]. Dostupné z: https://www.furfreealliance.com/wp-content/uploads/2016/08/welfare_animals_kept_for_fur_production.pdf
- Scientific Committee on Animal Health and Animal Welfare. *The Welfare of Beef Cattle* [online] 2001 [cit. 15.1.2023]. Dostupné z: https://food.ec.europa.eu/system/files/2020-12/sci-com_scah_out54_en.pdf.
- Seleggt [online][cit. 12.7.2022]. Dostupné z: <https://www.seleggt.com/>.
- Sentience Institute. *Global Farmed & Factory Farmed Animals Estimates* [online][cit. 17.10.2022]. Dostupné z: <https://www.sentienceinstitute.org/global-animal-farming-estimates>.

- Státní veterinární zpráva. *SVS kvůli horku pozastavila odbavování zásilek hospodářských zvířat na větší vzdálenosti* [online] 2019 [cit. 18.3.2022]. Dostupné z: <https://www.svscr.cz/svs-kvuli-horku-pozastavila-odbavovani-zasilek-hospodarskych-zvirat-na-vetsi-vzdalenosti/>.
- The Federal Council – The portal of the Swiss government. *Horned Cow Initiative*. [online][cit. 6.1.2023]. Dostupné z: <https://www.admin.ch/gov/en/start/documentation/votes/20181125/horned-cow-initiative.html>.
- The Humane League United Kingdom. *If Cctv Was Put In Fish Slaughterhouses... Nobody Would Watch It* [online] 2022 [cit. 4.12.2022]. Dostupné z: <https://thehumaneleague.org.uk/article/cctv-in-farmed-fish-slaughterhouses-uk>.
- The Humane Society of the United States. *The Welfare of Animals in the Turkey Industry* [online][cit. 1.1.2023]. Dostupné z: <https://www.humanesociety.org/sites/default/files/docs/hsus-report-turkey-welfare.pdf>.
- Transparency International EU. *The Elephant in the Room: Lobby meetings in the European Parliament* [online] 2022 [cit. 13.12.2022]. Dostupné z: https://transparency.eu/wp-content/uploads/2022/12/MEP_lobby_brief_2022.pdf.
- United Nations Environmen Programme (2022). *Environmental Dimensions of Antimicrobial Resistance*, str. 4 [online][cit. 25.8.2022]. Dostupné z:
- Ústav státu a práva Akademie věd České republiky. *Právo EU* [online][cit. 8.1.2023]. Dostupné z: <https://www.ilaw.cas.cz/vyzkum/zahranicni-pravo-informace-a-odkazy/pravo-eu.html>.
- Veterinærinstituttet. *Fiskehelse rapporten 2021: Betydelige helse- og velferdsutfordringer i norsk fiskeoppdrett* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://www.vetinst.no/nyheter/fiskehelse rapporten-2021-betydelige-helse-og-velferdsutfordringer-i-norsk-fiskeoppdrett>.
- Veterinární univerzita Brno. *Welfare a chov krůt* [online][cit. 1.1.2023]. Dostupné na: <https://cit.vfu.cz/hzwelfare/prednasky/12Welfare%20kachen,%20hus%20a%20krut%202022.pdf>.
- Veterinární univerzita Brno. *Základní pojmy a zootechnické údaje chovu prasat* [online][cit. 15.3.2022]. Dostupné z: <https://cit.vfu.cz/nz/NHZ/zakl.pojmy-prasata.html>.

- Veterinary Policy Research Foundation. *Non-Stun Slaughter: Key Facts* [online] 2018 [cit. 8. 4. 2021]. Dostupné z: <https://vprf.files.wordpress.com/2018/02/non-stun-slaughter-vprf-fact-file-feb-2018.pdf>.
- WildFish. *Scottish salmon farming continues to expand despite failing to address key environmental and mortality issues* [online][cit. 4.1.2023]. Dostupné z: <https://wildfish.org/blog/salmon-farming-environmental-and-mortality-issues/>.
- Wirtschaftskammer. *Anforderungen an eine Teilmobile Schlachtanlage und deren Betrieb* [online] 2019 [cit. 16.10.2022]. Dostupné z: <https://www.wko.at/branchen/gewerbe-handwerk/lebensmittelgewerbe/Anforderungen-teilmobile-Schlachtanlage---Merkblatt---19.3.2.pdf>.
- World Organisation for Animal Health. *COVID-19: Cases of SARS-Cov-2 infection in animals reported to WOAHP since March 2020* [online][cit. 19.1.2023]. Dostupné z: <https://www.woah.org/en/what-we-offer/emergency-preparedness/covid-19/#ui-id-3>.
- World Health Organization. *One Health* [online][cit. 16.8.2022]. Dostupné z: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/one-health>.
- World Horse Welfare (2011). *Recommendations for amendments to EU Council Regulation (EC) No. 1/2005: Dossier of Evidence*, str. 18 [online][cit. 29.3.2022]. Dostupné z: <https://storage.googleapis.com/stateless-whw/wp-screenbeetle-c/2019/09/fac4aef5-world-horse-welfare-2011-dossier.pdf>.

Právní předpisy

Mezinárodní právo

- Evropská dohoda o ochraně zvířat při mezinárodní přepravě, ETS No. 065.
- Evropská dohoda o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, ETS No. 087.
- Evropská dohoda o ochraně jatečných zvířat, ETS No. 102.
- Evropská dohoda o ochraně zvířat v zájmovém chovu, ETS No. 125.
- Evropská dohoda o ochraně obratlovců používaných pro pokusné a jiné vědecké účely, ETS No. 123.
- Evropská dohoda o ochraně zvířat při mezinárodní přepravě, ETS No. 193.
- Protokol o novelizaci Evropské dohody o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, ETS No. 145.

- Recommendation concerning Cattle adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 21 October 1988.
- Recommendation concerning Domestic Fowl (*gallus gallus*) adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 28 November 1995.
- Recommendation concerning domestic Geese adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 22 June 1999.
- Recommendation concerning Fur Animals adopted by the Standing Committee of the European Convention for the Protection of Animals kept for Farming Purposes (T-AP) on 22 June 1999.

Právo EU

- Amsterdamská smlouva, Úř. věst. C 340, 10.11.1997, s. 1—144.
- Council Directive 74/577/EEC of 18 November 1974 on stunning of animals before slaughter, OJ L 316, 26.11.1974, p. 10—11.
- Council Directive 86/113/EEC of 25 March 1986 laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages, OJ L 95, 10.4.1986, p. 45—48.
- Council Directive 88/166/EEC of 7 March 1988 complying with the judgment of the Court of Justice in Case 131/86 (annulment of Council Directive 86/113/EEC of 25 March 1986 laying down minimum standards for the protection of laying hens kept in battery cages), OJ L 74, 19.3.1988, p. 83—87.
- Konsolidované znění Smlouvy o fungování Evropské Unie, Úř. věst. C 326, 26.10.2012, s. 47—390.
- Lisabonská smlouva pozměňující Smlouvu o Evropské unii a Smlouvu o založení Evropského společenství, podepsaná v Lisabonu dne 13. prosince 2007, Úř. věst. C 306, 17.12.2007, s. 1—271.
- Nařízení Rady (EHS) č. 2092/91 ze dne 24. června 1991 o ekologickém zemědělství a k němu se vztahujícím označování zemědělských produktů a potravin, 1991, Úř. věst. L 198, 22.7.1991, s. 1—15.
- Nařízení Rady (EHS) č. 3254/91 ze dne 4. listopadu 1991 o zákazu používání nášlapných pastí ve Společenství a dovozu kožešin a zboží z určitých volně žijících

živočichů ze zemí, kde jsou tito živočichové odchyťováni pomocí nášlapných pastí nebo jiných metod odchyty, které nespĺňují mezinárodní normy humánního odchyty do pastí, OJ L 308, 9.11.1991, s. 1–4.

- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1831/2003 ze dne 22. září 2003 o doplňkových látkách používaných ve výživě zvířat, 2003, Úř. věst. L 268, s. 29–43.
- nařízení Rady (ES) č. 834/2007 ze dne 28. června 2007 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení (EHS) č. 2092/91, 1991, Úř. věst. L 189, s. 1–23.
- Nařízení Rady (ES) č. 1/2005 ze dne 22. prosince 2004 o ochraně zvířat během přepravy a souvisejících činností a o změně směrnic 64/432/EHS a 93/119/ES a nařízení (ES) č. 1255/97, OJ L 3, 5.1.2005, s. 1–44.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1523/2007 ze dne 11. prosince 2007, kterým se zakazuje uvádět na trh, dovážet do Společenství a vyvážet z něj kočičí a psí kůže a výrobky obsahující tyto kůže, Úř. věst. L 343, 27.12.2007, s. 1–4.
- Nařízení Komise (ES) č. 543/2008 ze dne 16. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro drůbeží maso, Úř. věst. L 157, 17.6.2008, s. 46–87.
- Nařízení Komise (ES) č. 589/2008 ze dne 23. června 2008, kterým se stanoví prováděcí pravidla k nařízení Rady (ES) č. 1234/2007, pokud jde o obchodní normy pro vejce, Úř. věst. L 163, 24.6.2008, s. 6–23.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 1007/2009 ze dne 16. září 2009 o obchodování s produkty z tuleňů, Úř. věst. L 286, 31.10.2009, s. 36–39.
- Nařízení Rady (ES) č. 1099/2009 ze dne 24. září 2009 o ochraně zvířat při usmrcování, Úř. věst. L 303, 18.11.2009, s. 1–30.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 576/2013 ze dne 12. června 2013 o neobchodních přesunech zvířat v zájmovém chovu a o zrušení nařízení (ES) č. 998/2003, OJ L 178, 28.6.2013, s. 1–26.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1379/2013 ze dne 11. prosince 2013 o společné organizaci trhů s produkty rybolovu a akvakultury a o změně nařízení Rady (ES) č. 1184/2006 a (ES) č. 1224/2009 a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 104/2000, Úř. věst. L 354, 28.12.2013, s. 1–21.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1380/2013 ze dne 11. prosince 2013 o společné rybářské politice, o změně nařízení Rady (ES) č. 1954/2003 a (ES) č.

1224/2009 a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 2371/2002 a (ES) č. 639/2004 a rozhodnutí Rady 2004/585/ES, OJ L 354, 28.12.2013, s. 22–61.

- Nařízení Rady (EU) č. 1370/2013 ze dne 16. prosince 2013, kterým se určují opatření týkající se stanovení některých podpor a náhrad v souvislosti se společnou organizací trhů se zemědělskými produkty, OJ L 346, 20.12.2013, s. 12–19.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1308/2013 ze dne 17. prosince 2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty a zrušují nařízení Rady (EHS) č. 922/72, (EHS) č. 234/79, (ES) č. 1037/2001 a (ES) č. 1234/2007, Úř. věst. L 347, 20.12.2013, s. 671—854.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 ze dne 15. března 2017 o úředních kontrolách a jiných úředních činnostech prováděných s cílem zajistit uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, OJ L 95, 7.4.2017, s. 1–142.
- Nařízení Komise (EU) 2017/893 ze dne 24. května 2017, kterým se mění přílohy I a IV nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 999/2001 a přílohy X, XIV a XV nařízení Komise (EU) č. 142/2011, pokud jde o ustanovení týkající se zpracovaných živočišných bílkovin, 2017, Úř. věst. L 138, s. 92—116.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/848 ze dne 30. května 2018 o ekologické produkci a označování ekologických produktů a o zrušení nařízení Rady (ES) č. 834/2007, OJ L 150, 14.6.2018, s. 1–92.
- Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2021/1374 ze dne 12. dubna 2021, kterým se mění příloha III nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 853/2004 o zvláštních hygienických pravidlech pro potraviny živočišného původu, Úř. věst. L 297, 20.8.2021, s. 1—15.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/1139 ze dne 7. července 2021, kterým se zřizuje Evropský námořní, rybářský a akvakulturní fond a mění nařízení (EU) 2017/1004, OJ L 247, 13.7.2021, s. 1–49.
- Nařízení Komise (EU) 2021/1372 ze dne 17. srpna 2021, kterým se mění příloha IV nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 999/2001, pokud jde o zákaz krmení nepřežvýkavých hospodářských zvířat jiných než kozešinových zvířat živočišnými bílkovinami, 2021, Úř. věst. L 295, s. 1—17.

- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2115 ze dne 2. prosince 2021, kterým se stanoví pravidla podpory pro strategické plány, jež mají být vypracovány členskými státy v rámci společné zemědělské politiky (strategické plány SZP) a financovány Evropským zemědělským záručním fondem (EZZF) a Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EZFRV), a kterým se zrušují nařízení (EU) č. 1305/2013 a (EU) č. 1307/2013, OJ L 435, 6.12.2021, s. 1–186.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2116 ze dne 2. prosince 2021 o financování, řízení a monitorování společné zemědělské politiky a zrušení nařízení (EU) č. 1306/2013, OJ L 435, 6.12.2021, s. 187–261.
- Nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2117 ze dne 2. prosince 2021, kterým se mění nařízení (EU) č. 1308/2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty, nařízení (EU) č. 1151/2012 o režimech jakosti zemědělských produktů a potravin, nařízení (EU) č. 251/2014 o definici, popisu, obchodní úpravě, označování a ochraně zeměpisných označení aromatizovaných vinných výrobků a nařízení (EU) č. 228/2013, kterým se stanoví zvláštní opatření v oblasti zemědělství ve prospěch nejvzdálenějších regionů Unie, OJ L 435, 6.12.2021, s. 262–314.
- Nařízení Komise v přenesené pravomoci (EU) 2019/624 ze dne 8. února 2019 o zvláštních pravidlech pro provádění úředních kontrol produkce masa a pro produkční a sádkovací oblasti pro živé mlže, C/2019/10, Úř. věst. L 131, 17.5.2019, s. 1–17.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2018/329 ze dne 5. března 2018, kterým se určuje referenční středisko Evropské unie pro dobré životní podmínky zvířat, C/2018/1223, OJ L 63, 6.3.2018, s. 13–14.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2019/1685 ze dne 4. října 2019, kterým se určuje referenční středisko Evropské unie pro dobré životní podmínky zvířat pro drůbež a jiná malá hospodářská zvířata, C/2019/7072, OJ L 258, 9.10.2019, s. 11–12.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2020/464 ze dne 26. března 2020, kterým se stanoví některá prováděcí pravidla k nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2018/848, pokud jde o doklady potřebné ke zpětnému uznání období pro účely přechodu, produkci ekologických produktů a informace, jež mají členské státy poskytovat, C/2020/1772, OJ L 98, 31.3.2020, s. 2–25.
- Prováděcí rozhodnutí Komise (EU) 2021/755 ze dne 6. května 2021 o určení referenčního střediska Evropské unie pro dobré životní podmínky přežvýkavců a

koňovitých v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2017/625 (oznámeno pod číslem C(2021) 3009), C/2021/3009, OJ L 163, 10.5.2021, s. 5–6.

- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2021/1975 ze dne 12. listopadu 2021, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem *Locusta migratoria* na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2021/7987, Úř. věst. L 402, 15.11.2021, s. 10—16.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/169 ze dne 8. února 2022, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem moučných červů (larev potemníka moučného *Tenebrio molitor*) na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2022/658, Úř. věst. L 28, 9.2.2022, s. 10—16.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/188 ze dne 10. února 2022, kterým se povoluje uvedení zmrazených, sušených a práškových forem *Acheta domesticus* na trh jako nové potraviny podle nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2015/2283 a kterým se mění prováděcí nařízení Komise (EU) 2017/2470, C/2022/695, Úř. věst. L 30, 11.2.2022, s. 108—113.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/1255 ze dne 19. července 2022, kterým se v souladu s nařízením Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/6 stanoví antimikrobika nebo skupiny antimikrobik, které jsou vyhrazeny k léčbě určitých infekcí u lidí, 2022, Úř. věst. L 191, s. 58—60.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2022/1317 ze dne 27. července 2022, kterým se stanoví odchylky od nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) 2021/2115, pokud jde o uplatňování standardů dobrého zemědělského a environmentálního stavu půdy (standardů DZES) 7 a 8 pro rok podání žádosti 2023, C/2022/5479, Úř. věst. L 199, 28.7.2022, s. 1—4.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2023/58 ze dne 5. ledna 2023, kterým se povoluje uvedení zmrazených, kašovitých, sušených a práškových forem larev *Alphitobius diaperinus* (potemníka stájového) na trh jako nové potraviny a kterým se mění prováděcí nařízení (EU) 2017/2470, C/2023/20, Úř. věst. L 5, 6.1.2023, s. 10—15.
- Prováděcí nařízení Komise (EU) 2023/372 ze dne 17. února 2023, kterým se stanoví pravidla pro zaznamenávání, uchovávání a sdílení písemných záznamů o úředních kontrolách prováděných na plavidlech pro přepravu hospodářských zvířat, nouzové

plány pro pravidla pro přepravu hospodářských zvířat pro případ mimořádných situací, schvalování pravidel pro přepravu hospodářských zvířat a minimální požadavky na místa výstupu, C/2023/801, Úř. věst. L 51, 20.2.2023, s. 32—39.

- Rozhodnutí Komise ze dne 24. února 1997, kterým se mění příloha směrnice 91/629/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu telat, OJ L 76, 18.3.1997, s. 30–31.
- Rozhodnutí Komise ze dne 24. ledna 2017, kterým se zřizuje odborná skupina Komise „Platforma pro dobré životní podmínky zvířat“, C/2017/0280, OJ C 31, 31.1.2017, s. 61–66.
- Rozhodnutí Evropského parlamentu (EU) 2020/1089 ze dne 19. června 2020 o zřízení vyšetřovacího výboru pro vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni a o působnosti, početním složení a funkčním období tohoto výboru, Úř. věst. L 239I, 24.7.2020, s. 1—4.
- Rozhodnutí Komise ze dne 7. května 2021, kterým se mění rozhodnutí 2017/C 31/12, kterým se zřizuje odborná skupina Komise „Platforma pro dobré životní podmínky zvířat“, 2021/C 185/04, C/2021/3148, OJ C 185, 12.5.2021, s. 7–8.
- Směrnice Rady 86/113/EHS ze dne 25. března 1986, kterou se stanovují minimální požadavky pro ochranu nosnic chovaných v bateriových klecích (*neoficiální překlad*), Úř. věst. L 95, 10.4.1986, s. 45—48.
- Směrnice Rady ze dne 19. listopadu 1991 o ochraně zvířat během přepravy a o změně směrnic 90/425/EHS a 91/496/EHS (91/628/EHS), OJ L 340, 11.12.1991.
- Směrnice Rady 91/630/EHS ze dne 19. listopadu 1991, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 340, 11.12.1991, s. 33—38.
- Směrnice Rady 91/629/EHS ze dne 19. listopadu 1991, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat, Úř. věst. L 340, 11.12.1991, s. 28—32.
- Směrnice Rady 92/43/EHS ze dne 21. května 1992 o ochraně přírodních stanovišť, volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, OJ L 206, 22.7.1992, s. 7–50.
- Směrnice Rady 97/2/ES ze dne 20. ledna 1997, kterou se mění směrnice 91/629/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu telat, Úř. věst. L 25, 28.1.1997, s. 24—25.
- Směrnice Rady 98/58/ES ze dne 20. července 1998 o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, OJ L 221, 8.8.1998, s. 23–27.

- Směrnice Rady 1999/74/ES ze dne 19. července 1999, kterou se stanoví minimální požadavky na ochranu nosnic, OJ L 203, 3.8.1999, s. 53–57.
- Směrnice Rady 2001/88/ES ze dne 23. října 2001, kterou se mění směrnice 91/630/EHS, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 316, 1.12.2001, s. 1–4.
- Směrnice Rady 2007/43/ES ze dne 28. června 2007 o minimálních pravidlech pro ochranu kuřat chovaných na maso, OJ L 182, 12.7.2007, s. 19–28.
- Směrnice Rady 2008/120/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu prasat, Úř. věst. L 47, 18.2.2009, s. 5–13.
- Směrnice Rady 2008/119/ES ze dne 18. prosince 2008, kterou se stanoví minimální požadavky pro ochranu telat, Úř. věst. L 10, 15.1.2009, s. 7–13.
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2009/147/ES ze dne 30. listopadu 2009 o ochraně volně žijících ptáků, OJ L 20, 26.1.2010, s. 7–25.
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2010/63/EU ze dne 22. září 2010 o ochraně zvířat používaných pro vědecké účely, OJ L 276, 20.10.2010, s. 33–79.
- Směrnice Evropského parlamentu a Rady (EU) 2019/1937 ze dne 23. října 2019 o ochraně osob, které oznamují porušení práva Unie, OJ L 305, 26.11.2019, s. 17–56.
- Smlouva o Evropské unii, Úř. věst. C 191, 29.7.1992, s. 1–112.

Národní legislativa

- Belgie, Vlámko, Besluit van de Vlaamse Regering betreffende het welzijn van konijnen in fokkerijen (19/12/2020).
- Belgie, Vlámko, Decreet houdende wijziging van de wet van 14 augustus 1986 betreffende de bescherming en het welzijn der dieren, wat de toegelaten methodes voor het slachten van dieren betreft (07/07/2017).
- Česká republika, zákon č. 246/1992 Sb. na ochranu zvířat proti týraní.
- Dánsko, Bekendtgørelse om slagting og aflivning af dyr (BEK nr 135 af 14/02/2014).
- Dánsko, Bekendtgørelse om dyrevelfærdsmæssige mindstekrav til hold af grise (BEK nr 1742 af 30/11/2020).
- Bekendtgørelse om dyrevelfærdsmæssige mindstekrav til hold af kvæg, (BEK nr 1743 af 30/11/2020).
- Dánsko, Bekendtgørelse af lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LBK nr 10 af 06/01/2022).

- Dánsko, Bekendtgørelse af lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LBK nr 1211 af 07/06/2021)
- Dánsko, Lov om ændring af lov om indendørs hold af drægtige søer og gylte (LOV nr 83 af 28/01/2014).
- Dánsko, Lov om aflivning af og midlertidigt forbud mod hold af mink (LOV nr 2185 af 29/12/2020).
- Chorvatsko, Zakon o zaštiti životinja (NN 102/2017).
- Francie, Arrêté du 7 novembre 2022 relatif à la mise à mort des poussins des lignées de l'espèce Gallus gallus destinées à la production d'œufs de consommation, utilisés pour l'alimentation animale.
- Francie, Décret n° 2022-137 du 5 février 2022 relatif à l'interdiction de mise à mort des poussins des lignées de l'espèce Gallus gallus destinées à la production d'œufs de consommation et à la protection des animaux dans le cadre de leur mise à mort en dehors des établissements d'abattage.
- Francie, Décret du 18 mai 2017 modifiant les articles 3, 15 et 16 et insérant un article 45ter dans la loi du 14 août 1986 relative à la protection et au bien-être des animaux.
- Francie, Loi n° 2018-938 du 30 octobre 2018 pour l'équilibre des relations commerciales dans le secteur agricole et alimentaire et une alimentation saine, durable et accessible à tous.
- Itálie, Delega al Governo per il recepimento delle direttive europee e l'attuazione di altri atti normativi dell'Unione europea - Legge di delegazione europea 2021 (22G00136) (GU Serie Generale n.199 del 26-08-2022).
- Itálie, Legge 30 Dicembre 2021, n. 234, Bilancio di previsione dello Stato per l'anno finanziario 2022 e bilancio pluriennale per il triennio 2022-2024.
- Kanada, Health of Animals Regulations (C.R.C., c. 296).
- Německo, Tierschutzgesetz in der Fassung der Bekanntmachung vom 18. Mai 2006 (BGBl. I S. 1206, 1313), das zuletzt durch Artikel 2 Absatz 20 des Gesetzes vom 20. Dezember 2022 (BGBl. I S. 2752) geändert worden ist.
- Německo, Tierschutz-Nutztierhaltungsverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 22. August 2006 (BGBl. I S. 2043), die zuletzt durch Artikel 1a der Verordnung vom 29. Januar 2021 (BGBl. I S. 146) geändert worden ist.

- Německo, Tierschutztransportverordnung vom 11. Februar 2009 (BGBl. I S. 375), die zuletzt durch Artikel 2 der Verordnung vom 25. November 2021 (BGBl. I S. 4970) geändert worden ist.
- Německo, Tierische Lebensmittel-Hygieneverordnung in der Fassung der Bekanntmachung vom 18. April 2018 (BGBl. I S. 480 (619)), die durch Artikel 2 der Verordnung vom 11. Januar 2021 (BGBl. I S. 47) geändert worden ist.
- Nizozemsko, Besluit van 5 juni 2014, houdende regels met betrekking tot houders van dieren (Staatsblad 2014, 210).
- Nizozemsko, Wet van 16 december 2020 tot wijziging van de Wet verbod pelsdierhouderij in verband met een vervroegde beëindiging van de pelsdierhouderij (Staatsblad 2020, 555).
- Norsko, Forskrift om hold av storfe (FOR-2004-04-22-665).
- Nový Zéland, Animal Welfare (Export of Livestock for Slaughter) Regulations (2016/173).
- Polsko, Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt, Dz. U. 1997 Nr 111 poz. 724.
- Rakousko, Bundesgesetz über den Schutz der Tiere (Tierschutzgesetz), BGBl. I Nr. 118/2004.
- Rakousko, Verordnung der Bundesministerin für Gesundheit und Frauen über die Mindestanforderungen für die Haltung von Pferden und Pferdeartigen, Schweinen, Rindern, Schafen, Ziegen, Schalenwild, Lamas, Kaninchen, Hausgeflügel, Straußen und Nutzfischen, BGBl. II Nr. 485/2004.
- Slovensko, zákon č. 39/2007 Z. z. o veterinárnej starostlivosti v znení neskorších predpisov.
- Slovinsko, zakon o zaščiti živali (Uradni list RS, št. 38/13).
- Spojené státy americké, Kalifornie, Chapter 10 of Division 2 of Title 3 of the California Code of Regulations.
- Španělsko, Real Decreto 695/2022, de 23 de agosto, por el que se establecen medidas para el control del bienestar de los animales en los mataderos mediante la instalación de sistemas de videovigilancia, Španělsko.
- Švédsko, Djurskyddslag (2018:1192).
- Švédsko, Djurskyddsförordning (2019:66).

- Švédsko, Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om grishållning inom lantbruket m.m.; beslutade den 28 mars 2019, SJVFS 2019:20.
- Švédsko, Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om fjäderfåhållning inom lantbruket m.m., SJVFS 2019:23.
- Švédsko, Statens jordbruksverks föreskrifter och allmänna råd om skyldigheter för djurhållare och personal inom djurens hälso- och sjukvård, SJVFS 2019:25.
- Švýcarsko, Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999.
- Švýcarsko, Tierschutzgesetz (TSchG) vom 16. Dezember 2005.
- Velká Británie, Anglie, Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (England) Regulations 2018.
- Velká Británie, Skotsko, Mandatory Use of Closed Circuit Television in Slaughterhouses (Scotland) Regulations 2020.

Judikatura

Mezinárodní právo

- European Communities – Measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products, Panel Report, WTO Doc. WT/DS400/R, WT/DS401/R, 25 Nov. 2013.
- European Communities – Measures Prohibiting the Importation and Marketing of Seal Products, Appellate Body Report, WTO Doc. WT/DS400/AB/R, WT/DS/401/AB/R, 22 May 2014.

Právo EU

- Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. února 1988 ve věci C-131/86, ECLI:EU:C:1988:86.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 19. března 1998 ve věci C-1/96, ECLI:EU:C:1998:113.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 12. července 2001 ve věci C-189/01, ECLI:EU:C:2001:420.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. listopadu 2006 ve věci C-300/05, ECLI:EU:C:2006:735.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 21. prosince 2011 ve věci C-316/10, ECLI:EU:C:2011:863.

- Rozsudek Soudního dvora ze dne 22. května 2014 ve věci C-339/13, ECLI:EU:C:2014:353.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 4. září 2014 ve věci C-351/13, ECLI:EU:C:2014:2150.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 23. dubna 2015 ve věci C-424/13, ECLI:EU:C:2015:259.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 28. července 2016 ve věci C-469/14, ECLI:EU:C:2016:609.
- rozsudek Soudního dvora ze dne 19. července 2017 ve věci C-422/16, ECLI:EU:C:2017:458.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 29. května 2018 ve věci C-426/16, ECLI:EU:C:2018:335.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 26. února 2019 ve věci C-497/17, ECLI:EU:C:2019:137.
- Rozsudek Soudního dvora ze dne 17. prosince 2020 ve věci C-336/19, ECLI:EU:C:2020:1031.

Judikatura národních soudů

- Německo, rozsudek Federálního správního soudu ze dne 13. června 2019 ve věci 3 C 28.16 (ECLI:DE:BVerwG:2019:130619U3C28.16.0).
- Spojené státy americké, Ang v. Whitewave Foods Co. (Case No. 13-cv-1953 (N.D. Cal. Dec. 10, 2013)).
- Spojené státy americké, National Pork Producers Council v. Ross, 598 U.S. ____ (2023).
- Spojené státy americké, United Food and Commercial Workers Union v. United States Department of Agriculture, Case No. 19-cv-2660 (JNE/TNL).

Ostatní

- Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on a Community Action Plan on the Protection and Welfare of Animals 2006-2010, COM(2006) 13 final.
- Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on Animal Welfare Legislation on farmed animals in Third Countries and the Implications for the EU, COM/2002/0626 final.

- Commission Staff Working Paper, Impact Assessment Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee on the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015, SEC(2012) 55 final.
- Commission Staff Working Document on best practices with a view to the prevention of routine tail-docking and the provision of enrichment materials to pigs accompanying the document commission recommendation on the application of Council Directive 2008/120/EC laying down minimum standards for the protection of pigs as regards measures to reduce the need for tail-docking, SWD(2016) 49 final.
- Commission Staff Working Document, Evaluation of the European Union Strategy for the Protection and Welfare of Animals 2012-2015, SWD(2021) 76 final.
- Commission Staff Working Document Fitness Check of the EU Animal Welfare legislation, SWD(2022) 328 final.
- Commission Staff Working Document, Drivers of food security, SWD(2023) 4 final.
- Council of the EU, Conclusions on animal welfare - an integral part of sustainable animal production, 14975/19.
- Council of the EU, Conclusions on animal welfare during maritime long distances transport to third countries (10086/21 ADD 1).
- Council of the EU, EU-wide end to the systematic killing of male chicks – Information from the French and German delegations on behalf of the Austrian, Belgian, Cyprus, Finnish, French, German, Irish, Luxembourg and Portuguese delegations, 12 October 2022, 13317/22.
- Council of the European Union, Fur Farming in the European Union – Information from the Netherlands and Austrian delegations, supported by the Belgian, German, Luxembourg and Slovak delegations, 10111/21.
- Council of the EU, Position paper of the German, Swedish, Danish and the Netherlands delegations, 5708/16.
- Council of the EU, Prohibition of the systematic killing of male chicks in the laying hens sector – Information from the French and German delegations, on behalf of the Austrian, French, German, Irish, Luxembourg, Portuguese and Spanish delegations, Brussels, 15 July 2021, 10670/1/21.
- Council of the EU, Revision of animal transport legislation - an essential part of the food production - Information from the Portuguese delegation on behalf of the Cyprus,

French, Greek, Hungarian, Irish, Latvian, Lithuanian, Portuguese, Romanian and Spanish delegations, 5346/1/23 REV 1.

- Council of the EU, Updating animal welfare legislation in the EU, Information from the Danish delegation, on behalf of the Belgian, Danish, German, Netherlands and Swedish delegations, 12512/21 + ADD1.
- Council of the EU, Updating legislation on the transport of animals in the EU Information from the Belgian, Danish, Dutch, German and Swedish delegations, 11061/22.
- Dopis Evropské komise německému federálnímu ministrovi zemědělství ze dne 9.1.2008 (SANCO D2 LPA/dj D(2007)420763).
- Doporučení Evropského parlamentu Radě a Komisi ze dne 20. ledna 2022 v návaznosti na vyšetřování údajného porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci Unie i mimo ni (2021/2736(RSP)).
- European Commission, Annex: Members of the Civil Dialogue Group on CAP related matters, Ref. Ares(2014)2395783 - 18/07/2014.
- European Commission, Roadmap of future mandates to EFSA in the field of Animal Welfare (SANTE/G5/LC/iv(2021) 5314285), Ref. Ares(2021)6591231 – 26/10/2021.
- European Commission, Factual summary report of the online public consultation in support to the fitness check and revision of the EU animal welfare legislation, Ref. Ares(2022)2359311 - 30/03/2022.
- European Commission, Final report of an audit carried out in Denmark from 09 October 2017 to 13 October 2017 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2017-6123.
- European Commission, Final report of an audit carried out of France from 23 November 2020 to 04 December 2020 in order to evaluate the food safety control systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2020-6926).
- European Commission, Final report of an audit carried out in Germany from 12 February 2018 to 21 February 2018 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2018-6445.
- European Commission, Final report of an audit carried out in Germany from 25 November 2019 to 06 December 2019 in order to evaluate the food safety control

systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2019-6848).

- European Commission, Final report of an audit carried out of the Netherlands from 05 October 2020 to 16 October 2020 in order to evaluate the food safety control systems in place governing the production and placing on the market of bovine meat, including traceability (DG(SANTE) 2020-6928).
- European Commission, Final Report of an Audit Carried out in Poland from 25 March 2019 to 05 April 2019 in order to Evaluate the Food Safety Control System in Place Governing the Production and Placing on the Market of Bovine Meat, Including Animal Traceability (DG(SANTE) 2019-6843).
- European Commission, Final report of an audit carried out in Romania from 30 September 2019 to 02 October 2019 in order to evaluate animal welfare during transport by livestock vessel to non-EU countries (DG(SANTE) 2019-6898).
- European Commission, Final report of an audit carried out in Spain from 18 September 2017 to 22 September 2017 in order to evaluate member state activities to prevent tail-biting and avoid routine tail-docking of pigs, DG(SANTE) 2017-6126.
- European Commission, Inception Impact Assessment, Revision of the EU legislation on animal welfare, Ref. Ares(2021)4402058 - 06/07/2021.
- Interinstitutionální dohody ze dne 20. května 2021 mezi Evropským parlamentem, Radou Evropské unie a Evropskou komisí o povinném rejstříku transparentnosti, OJ L 207, 11.6.2021, s. 1–17.
- Jednací řád – 9. volební období – červenec 2019, *Úř. věst. L 302, 22.11.2019, s. 1–128*.
- Prezentace, německé předsednictví v Radě EU během osmého setkání Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 3.11.2020.
- Prezentace, Alexandr Rabitsch během schůze výboru ANIT, 1.2.2021.
- Prezentace, Antonio Velarde během schůze výboru ANIT, 25.2.2021.
- Prezentace, Bruno de Oliviera Alves, GŘ AGRI, Evropská komise během „*Info Day on the Calls for Proposals*“ 2023, 1.2.2023.
- Prezentace, Caroline Rowley, Ethical Farming Ireland během setkání Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 16.12.2021.
- Prezentace, Christian Juliusson, GŘ SANTE, Evropská Komise během 12. setkání Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 5.12.2023.

- Prezentace, Eric Thévenard, GŘ SANTE, Evropská Komise během schůze výboru AGRI, 4.2.2021
- Prezentace, Evropská komise na téma „*Changing dairy farming structure in the EU, Results of latest Farm Structure Survey (2020)*“ během setkání skupiny pro občanský dialog pro mléko, 2.3.2023.
- Prezentace, Gabriel Paun, Animals International během setkání Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 28.11.2019.
- Prezentace, Iris Baumgärtner, Animal Welfare Foundation během schůze výboru ANIT, 25.2.2021.
- Prezentace, Julia Havenstein, Animals‘ Angels během schůze výboru ANIT, 31.5.2021.
- Prezentace, komisařka Stella Kyriakides během setkání ministrů zemědělství a rybolovu Rady EU, 17.10.2022.
- Prezentace, komisařka Věra Jourová během rozpravy při zasedání pléna Evropského parlamentu, 13.3.2017. Přepis dostupný z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-8-2017-03-13-ITM-016_CS.html.
- Prezentace, komisař Valdis Dombrovskis během rozpravy při zasedání pléna Evropského parlamentu, 11.5.2023. Přepis dostupný z: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/CRE-9-2023-05-11-ITM-011_EN.html.
- Prezentace, Kornilia Zafeiropoulou, GŘ SANTE, Evropská Komise o přehledu činnosti podskupiny pro welfare prasata Platformy pro dobré životní podmínky zvířat během 12. schůze Platformy pro dobré životní podmínky zvířat, 5.12.2022.
- Prezentace, Laura Hänninen na téma „*Animal Welfare*“ během kurzu „*Multidisciplinary Perspectives to Animal Law*“, Åbo Akademi University, únor 2022.
- Prezentace, Peter Stevenson, Compassion in World Farming během schůze Intergroup on the Welfare and Conservation of Animals, 16.12.2021.
- Report on the investigation of alleged contraventions and maladministration in the application of Union law in relation to the protection of animals during transport within and outside the Union (2020/2269(INI)).
- Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě o akčním plánu Společenství v oblasti dobrých životních podmínek a ochrany zvířat 2006 – 2010, KOM(2006) 13 v konečném znění.

- Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě a Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru o strategii Evropské unie v oblasti ochrany a dobrých životních podmínek zvířat pro období 2012-2015 (COM/2012/06 final)
- Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru Regionů, Pracovní program Komise na rok 2023: Pevná a jednotná Unie (COM/2022/548 final).
- Sdělení Komise Evropskému Parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů, Strategické zásady pro udržitelnější a konkurenceschopnější akvakulturu v EU na období 2021–2030, COM/2021/236 final.
- Sdělení Komise Evropskému Parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru Regionů, Strategie „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy, COM(2020) 381 final.
- Sdělení Komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a Výboru regionů: Zlepšování právní úpravy k dosažení lepších výsledků – agenda EU, COM/2015/0215 final.
- Sdělení Komise o evropské občanské iniciativě „End the Cage Age“, C(2021) 4747 final.
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 5. května 2010 o hodnocení a posouzení akčního plánu Společenství v oblasti dobrých životních podmínek zvířat 2006–2010 (2009/2202(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 17. června 2010 o novém impulsu pro strategii pro udržitelný rozvoj evropské akvakultury (2009/2107(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 28. října 2015 o postoji Rady k návrhu souhrnného rozpočtu Evropské unie na rozpočtový rok 2016, 11706/2015 – C8-0274/2015 – 2015/2132(BUD).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 26. listopadu 2015 o nové strategii v oblasti dobrých životních podmínek zvířat na období 2016–2020 (2015/2957(RSP)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. března 2017 o minimálních požadavcích na ochranu králíků chovaných pro hospodářské účely (2016/2077(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 14. února 2019 ke zprávě o provádění týkající se nařízení (ES) č. 1/2005 o ochraně zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2018/2110(INI)).

- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 21. ledna 2021 na téma „Více ryb v mořích? Opatření na podporu obnovy populací nad úroveň maximálního udržitelného výnosu, včetně oblastí na obnovu rybích populací a chráněných mořských oblastí“ (2019/2162(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 20. října 2021 o strategii „od zemědělce ke spotřebiteli“ pro spravedlivé, zdravé a ekologické potravinové systémy (2020/2260(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 9. června 2022 o právu podnětu Parlamentu (2020/2132(INI)).
- Usnesení Evropského parlamentu ze dne 16. února 2022 o prováděcí zprávě týkající se dobrých životních podmínek hospodářských zvířat 2020/2085(INI).
- Výtah z přehledové zprávy GŘ pro zdraví a bezpečnost potravin o dobrých životních podmínkách zvířat vyvážených po moři (DG(SANTE) 2019-6835 – RS).
- Work Programme for 2022 in the framework of Regulation (EU) No 1144/2014 of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 on information provision and promotion measures concerning agricultural products implemented in the internal market and in third countries.
- Zpráva Komise Evropskému Parlamentu a Radě o dopadu genetické selekce na dobré životní podmínky kuřat chovaných na maso, COM/2016/0182 final.
- Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o celkovém fungování úředních kontrol prováděných v členských státech (2014–2016) k zajištění ověření dodržování právních předpisů týkajících se krmiv a potravin a pravidel o zdraví a dobrých životních podmínkách zvířat, COM(2018) 627 final.
- Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o dopadu mezinárodních činností v oblasti dobrých životních podmínek zvířat na evropské chovatele hospodářských zvířat v globalizovaném světě (COM(2018) 42 final).
- Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o možnosti zavedení určitých požadavků týkajících se ochrany ryb při usmrcování, COM(2018) 87 final.
- Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o provádění směrnice Rady 98/58/ES o ochraně zvířat chovaných pro hospodářské účely, COM/2016/0558 final.
- Zpráva Komise Evropskému parlamentu a Radě o různých metodách omračování drůbeže (COM/2013/0915 final).

- Zpráva Komise o celkovém fungování úředních kontrol prováděných v členských státech (2019–2020) za účelem zajištění uplatňování potravinového a krmivového práva a pravidel týkajících se zdraví zvířat a dobrých životních podmínek zvířat, zdraví rostlin a přípravků na ochranu rostlin, SWD(2022) 73 final.
- Zpráva o návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se mění nařízení (EU) č. 1308/2013, kterým se stanoví společná organizace trhů se zemědělskými produkty, (COM(2018)0394 – C8-0246/2018 – 2018/0218(COD)).
- Zpráva o návrhu nařízení Evropského parlamentu a Rady, kterým se stanoví pravidla podpory pro strategické plány, jež mají být vypracovány členskými státy v rámci společné zemědělské politiky (strategické plány SZP) a financovány Evropským zemědělským záručním fondem (EZZF) a Evropským zemědělským fondem pro rozvoj venkova (EZFRV), a zrušuje nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1305/2013 a nařízení Evropského parlamentu a Rady (EU) č. 1307/2013, (COM(2018)0392 – C8-0248/2018 – 2018/0216(COD)).
- Zpráva o vyšetřování údajných porušení práva Unie a nesprávného úředního postupu při jeho uplatňování v souvislosti s ochranou zvířat během přepravy v rámci EU i mimo ni (2020/2269(INI)).

Seznam použitých zkratk

České

AMR – antimikrobiální rezistence

GŘ AGRI – Generální ředitelství pro zemědělství

GŘ ENVI – Generální ředitelství pro životní prostředí

GŘ SANTE – Generální ředitelství pro zdraví a bezpečnost potravin

EHS – Evropské hospodářské společenství

EOI – evropská občanská iniciativa

ES – Evropská společenství

EU – Evropská unie

EÚD – Evropský účetní dvůr

EÚBP – Evropský úřad pro bezpečnost potravin

SDEU – Soudní dvůr Evropské unie

SEU – Smlouva o Evropské unii

SFEU – Smlouva o fungování Evropské unie

SZP – Společná zemědělská politika

Výbor AGRI – Výbor Evropského parlamentu pro zemědělství a rozvoj venkova

Výbor ANIT – Vyšetřovací výbor Evropského parlamentu pro ochranu zvířat během přepravy

Výbor PECH – Výbor Evropského parlamentu pro rybolov

Výbor PETI – Petiční výbor Evropského parlamentu

Anglické

CAFO – concentrated animal feeding operation

CEO – Corporate Europe Observatory

FAWC – Farm Animal Welfare Council

GATT – General Agreement on Tariffs and Trade (Všeobecná dohoda o clech a obchodu)

UNEP – United Nations Environment Programme (Program OSN pro životní prostředí)

WOAH – World Organisation for Animal Health (Světová organizace pro zdraví zvířat)

WTO – World Trade Organisation (Světová obchodní organizace)

Dobré životní podmínky hospodářských zvířat v právu Evropské unie

Abstrakt:

Disertační práce se věnuje tématu ochrany hospodářských zvířat v právu Evropské unie, resp. jejich dobrých životních podmínek. Jedná se o problematiku, jejíž společenská důležitost neustále stoupá, a to primárně vzhledem k etickým a environmentálním obavám spojeným s intenzivní živočišnou výrobou a rostoucím tlaku společnosti na posílení právní ochrany těchto zvířat.

Cílem práce je kromě poskytnutí obecného přehledu o roli Evropské unie v ochraně hospodářských zvířat také analýza současné právní úpravy v oblasti dobrých životních podmínek zvířat v chovu, během přepravy a při usmrcování, a to jak z hlediska jejího obsahu (čili konkrétních požadavků touto úpravou stanovených) při porovnání s vědeckými poznatky na poli *welfare* zvířat, tak z hlediska její aplikace v praxi. Na základě této analýzy a komparace jsou pak formulována doporučení, která by mohla vést k nápravě nejzávažnějších nedostatků identifikovaných v této práci a zlepšit právní ochranu hospodářských zvířat v EU.

Práce je rozdělena do úvodu, pěti kapitol a závěru. Úvod poskytuje nastínění problematiky a upozorňuje na souvislosti mezi ochranou hospodářských zvířat a ochranou životního prostředí, dále stanovuje výzkumné otázky, vytyčuje strukturu práce, shrnuje použité metody a definuje základní pojmy pro práci. První dvě kapitoly se zaměřují na koncept *welfare* zvířat, vývoj právní ochrany hospodářských zvířat v primárním i sekundárním právu EU, stručné nastínění role dobrých životních podmínek zvířat v mezinárodní obchodní politice EU, institucionální zajištění a koncepční, administrativní a ekonomické nástroje užívané k ochraně a prosazování dobrých životních podmínek zvířat v unijním právu. Kapitola třetí se soustředí na požadavky na chov hospodářských zvířat, konkrétně na čtyři druhově specifické směrnice na ochranu nosnic, kuřat chovaných na maso, prasat a telat. Nabízí však také krátký exkurz do současných trendů v chovu i jiných populačně bohatých druhů, který upozorňuje na nutnou potřebu poskytnout těmto zvířatům silnou druhově specifickou ochranu. Kapitoly čtyři a pět se věnují požadavkům na přepravu a usmrcování zvířat v unijním právu, se zvláštním zaměřením na problematické aspekty právní úpravy. Závěr pak nabízí shrnutí nejzásadnějších zjištění a odpovídá na výzkumné otázky vytyčené v úvodu.

Klíčová slova: hospodářská zvířata, právo Evropská unie, dobré životní podmínky zvířat, *welfare* zvířat

Welfare of farmed animals in European Union law

Abstract:

The dissertation deals with the protection of farmed animals and their welfare in the European Union law. This is a topic of growing social importance, primarily due to the ethical and environmental concerns associated with intensive animal farming and the increasing societal pressure to strengthen the legal protection of these animals.

In addition to providing a general overview of the role of the European Union in the protection of farmed animals, the aim of this thesis is to analyse the current animal welfare legislation in the EU, both in terms of its content (i.e. specific requirements set by the legislation), which is put into comparison with scientific findings in the field of animal welfare, and in terms of its application in practice. On the basis of this analysis and comparison, recommendations are then formulated which address the identified shortcomings and could improve the current state of farmed animal protection in the EU.

The thesis is divided into an introduction, five chapters and a conclusion. The introduction provides an outline of the issue and highlights the links between the protection of farmed animals and the environment, lays down the research questions, outlines the structure of the thesis, summarises the methods used and defines the terms essential for this thesis. The first two chapters focus on the concept of animal welfare, the development of legal protection of farmed animals in primary and secondary law, a brief outline of the role of animal welfare in EU international trade policy, institutions responsible for creating relevant law and policy and the conceptual, administrative and economic instruments used to protect and promote animal welfare in EU law. Chapter three focuses on the on-farm animal welfare legislation, specifically the four species-specific directives on the protection of laying hens, chickens kept for meat production, pigs and calves. However, it also offers a brief excursus into current trends in the farming of other population-rich species, highlighting the urgent need to provide these animals with strong species-specific protection. Chapters four and five deal with requirements for the transport and killing of animals in EU law, with a particular focus on problematic aspects of the legislation. The conclusion offers a summary of the most relevant findings and provides answers to the research questions set out in the conclusion.

Keywords: farmed animals, European Union law, animal welfare